

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra psychologie

sociální psychologie

PhDr. Mgr. Miroslav Tamchyna

Depravace osobnosti ve forenzní psychologii
Personality Depravation in Forensic Psychology

Disertační práce

vedoucí práce - PhDr. Miluše Urbanová, CSc.

"Prohlašuji, že jsem disertační práci napsal samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu."

.....

Děkuji školiteli paní PhDr. Miluši Urbanové, CSc. a konzultantovi paní PhDr. Aleně Marešové, PhD. za cenné připomínky, jimiž mi byly laskavě nápomocny při psaní této práce.

PhDr. Miroslav Tamchyna

TAMCHYNA, M. Depravace osobnosti ve forenzní psychologii. Disertační práce. Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta. Katedra psychologie.

Vedoucí práce - PhDr. Miluše Urbanová, CSc. Konzultant - PhDr. Alena Marešová, Ph.D.

Abstrakt: V disertační práci je zkoumána problematika negativních změn osobnosti chápaných jako depravace osobnosti. Jejich nárůst mezi normálně (nekriminálně) socializovanou populací a potřeba řešení tohoto problému je pojednána v úvodu. Vedle teoretické analýzy pojmu depravace přejatého z klinické oblasti podané v první části práce, se tato výzkumná studie opírá o empirické výzkumy osobnosti souborů mladistvých a dospělých vězňů a kontrolní soubory nedelinkventů, v části druhé. Dlouhodobě prováděné empirické výzkumy periodicky opakované v dekáдах (1979 - 2013) se vztahují k problému depravace osobnosti a jsou založeny na srovnávací analýze standardizovaných a kvantifikovaných údajů - sociodemografických dat, analýz trestné činnosti, vyšetření osobnosti standardizovaným testovým instrumentáři koncipovaným ke zjišťování depravace osobnosti, a analýzách anamnézy delinkventů (n=1660). Zobecněná zjištění slouží k postihu trendů osobnostních změn pachatelů. Třetí část práce popisuje fenomenologii depravované osobnosti. Ze zjištěných shod a rozdílů uvnitř celého souboru a mezi soubory navzájem jsou specifikovány znaky depravace a operacionální definice depravované osobnosti ve čtvrté části, věnované diferencially diagnostickým a aplikačním aspektům forenzněpsychologické diagnostiky depravace. Na základě teoretické analýzy pojmu a empirické analýzy osobnosti je nově definován koncept depravace ve forenzní psychologii. V praxi umožňuje objektivně posuzovat druh, stupeň, hloubku a formy depravace osobnosti jedince standardizovanou metodikou a instrumentáři. V práci jsou zohledněny sociálněpsychologické a etické aspekty dobově podmíněných společenských změn promítajících se prostřednictvím jevu egocentrismu v podstatě jevu a pojmu depravace, aniž by přitom podléhal subjektivnímu soudu, ale naopak odpovídal požadavkům objektivní psychologické metody. Význam pro praxi spočívá v tom, že jako ucelená metodika zjišťování depravace osobnosti umožňuje screening a včasnou depistáž osob vybočujících společensky nepřijatelným jednáním, ale nedosahujících na psychiatrickou diagnózu poruch osobnosti, které tak představují mezistupeň na kontinuu mezi normou a patologií. Vedle diagnostiky má koncept depravace význam pro predikci, terapeutický postup a další opatření z hlediska prevence delinkvence.

Klíčové pojmy: osobnost, depravace, egocentrismus, resentment, hostilita, delinkvence

TAMCHYNA, M. *Personality Depravation in Forensic Psychology*. Dissertation.

Charles University in Prague, Faculty of Arts, Department of Psychology

Advisor - PhDr. Miluše Urbanová, CSc. Co-advisor - PhDr. Alena Marešová, Ph.D.

Abstract: The dissertation addresses the issue of negative personality changes understood as personality depravation. The introduction discusses their increase in normally socialized (non-criminal) population and states the need for a solution of this problem. The term depravation, which is taken from clinical practice, is analyzed from a theoretical perspective in the first part of this work. This research also builds upon empirical surveys of personality of groups of juvenile and adult convicts and non-delinquent control groups, which are described in the second part. Long-term empirical surveys repeated every decade (1979 - 2013) focus on personality depravation and are based on comparative analysis of standardized and quantified data - sociodemographic data, analyses of criminal activity, personality assessments using a standardized inventory of tests designed to ascertain personality depravation, and case histories of delinquents (n=1660). Generalizations of the findings are used to capture trends of personality change in convicts. The third part of this work describes the phenomenology of a depraved personality. The discovered commonalities and differences within the whole group and among the individual groups are utilized in the fourth part for the specification of signs of depravation and to develop an operational definition of personality depravation. Differential diagnostics and practical aspects of depravation are discussed. A new definition of the concept of depravation in forensic psychology is formulated, based on both the theoretical and empirical analysis. It allows to objectively assess the type, degree, depth and form of personality depravation of an individual using a standardized methodology and inventory of tests. The work takes into consideration the socio-psychological and ethical aspects of society-wide changes with the increased egocentrism which forms the basis of depravation, without a subjective judgement but conforming to the requirements of an objective psychological method. This methodology for the assessment of personality depravation allows for screening and timely discovery of individuals who act in socially unacceptable ways but do not reach the level of a personality disorder. Apart from diagnostics, the concept of depravation is useful in prediction, therapy and other measures for the prevention of delinquency.

Keywords: personality, depravation, egocentrism, resentment, hostility, delinquency

OBSAH

ÚVOD DO PROBLEMATIKY DEPRAVACE OSOBNOSTI.....	17
1 TEORETICKÉ ZÁKLADY KONCEPTU DEPRAVACE OSOBNOSTI.....	23
1.1 POJEM DEPRAVACE OSOBNOSTI A JEHO DIFERENCIÁLNĚ DIAGNOSTICKÝ VÝZNAM V KLINICKÉ PRAXI.....	23
1.1.1 Vznik, vývoj, historické zdroje a vymezení pojmu depravace.....	23
1.1.2 Syntéza dosavadních přístupů z hlediska zkoumání pojmu depravace.....	24
1.1.3 Přehled vybraných definicí depravace osobnosti.....	27
1.2 POJEM DEPRAVACE OSOBNOSTI A JEHO DIFERENCIÁLNĚ DIAGNOSTICKÝ VÝZNAM VE FORENZNÍ PSYCHOLOGII.....	31
1.2.1 Hlavní metodologická východiska pro výzkum depravace kriminální a nekriminální osobnosti	31
1.2.2 Analýza egocentrismu a vůle ve vztahu k problému depravace komparací etiky A. Schopenhauera, F. Nietzscheho a T. G. Masaryka.....	33
1.2.3 Psychologická analýza egocentrismu a vůle v psychologii ve vztahu k problému depravace komparací a syntézou pojetí H.J. Eysencka a J. Pinatela	59
1.2.4 Východiska a náměty z analýzy egocentrismu pro zkoumání psychopatologických změn osobnosti	62
1.2.5 Závěr z analýzy fenoménu egocentrismu jako klíčového pojmu pro výzkum depravace osobnosti	65
2 EMPIRICKÉ ZÁKLADY KONCEPTU DEPRAVACE OSOBNOSTI.....	67
2.1 METODOLOGICKÉ ASPEKTY APLIKOVANÉHO VÝZKUMU DEPRAVACE.....	67
2.1.1 Sociálně psychologické pojetí osobnosti a metodologická východiska zkoumání osobnosti delinkventa.....	72
2.2 SROVNÁVACÍ VÝZKUMY VĚKOVÝCH KOHORT MLADISTVÝCH DELINKVENTŮ V ČASOVÝCH DEKÁDÁCH POSLEDNÍCH 30 LET	80
2.2.1 Závěry a vyhodnocení výsledku výzkumu mladistvých vězňů.....	96
2.2.2 Souhrn.....	101
2.3 VÝZKUMY OSOBNOSTI NOVÉ GENERACE DOSPĚLÝCH RECIDIVISTŮ DO 35 LET VĚKU V POROVNÁNÍ SE SOUBORY PRVOVĚZNĚNÝCH DOSPĚLÝCH I MLADISTVÝCH VĚZŇŮ..	102
2.3.1 Některé širší sociálně psychologické aspekty výzkumu současných "novorecidivistů".....	102
2.3.2 Základní charakteristika výzkumného souboru, podmínky, cíle, metody.....	107
2.3.3 Zpráva z realizace výzkumu recidiva a recidivisté, charakteristika, možnosti, trestní justice - popis fáze sběru dat a provedených psychologických vyšetření vězňů.....	109
2.3.4 Psychologický obraz osobnosti recidivujícího pachatele majetkové trestné činnosti.....	127
2.3.5 Psychologický obraz osobnosti recidivujícího pachatele násilné trestné činnosti.....	143

2.3.6 Závěry z komparace a vyhodnocení psychologických kazuistik zahrnujících oba soubory - majetkové a násilné recidivisty.....	158
2.4 VÝZKUMY OSOBNOSTI POPULACE PRVOVĚZNĚNÝCH A RECIDIVNÍCH MLADISTVÝCH I DOSPĚLÝCH VĚZŇŮ- TOXIKOMANŮ	201
2.4.1 Výzkumy deprivace osobnosti v 1. dekádě 21. století.....	201
2.4.2 Další výzkumy deprivace osobnosti ve 2. dekádě 21. století.....	201
2.4.3 Anamnesticko-sociodemografická data - soubor mladiství a dospělí "toxikomani - recidivisti" ve VTOS v období let 2010 – 2013.....	204
2.4.4 Psychologický obraz osobnosti "toxikoman - recidivista"	206
2.4.5 Anamnesticko-sociodemografická data-soubor mladiství a dospělí "prvověžnění-toxikomani" ve VTOS v období let 2010-2013.....	210
2.4.6 Psychologický obraz osobnosti "prvověžněný toxikoman"	213
2.4.7 Celková komparace souboru "všichni toxikomani" (16-47 let).....	216
2.5 VÝZKUMY OSOBNOSTI SOUBORU NEKRIMINÁLNÍ POPULACE	227
2.5.1 Kontrolní soubor nekriminální populace dospělých jako celku.....	230
2.5.2 Kontrolní soubor nekriminální populace - uchazeči k MěP	232
2.5.3 Kontrolní soubor nekriminální populace - uchazeči a zaměstnanci SBS.....	234
2.5.4 Závěrečné shrnutí, zjištěné výsledky.....	236

3 FENOMENOLOGIE DEPRAVOVANÉ OSOBNOSTI VE SVĚTLE

TEORETICKÝCH A EMPIRICKÝCH ZJIŠTĚNÍ.....239

3.1 VÝSLEDKY ZJIŠTĚNÉ SOUČASNÝMI VÝZKUMY DEPRAVACE OSOBNOSTI DELINKVENTNÍ I NEDELINKVENTNÍ POPULACE JAKO CELKU.....	240
3.1.1 Temperamentové vlastnosti.....	240
3.1.2 Neurotická symptomatika.....	243
3.1.3 Agresivita-hostilita.....	244
3.1.4 Souhrn.....	246
3.2 SOCIOLOGICKÉ A SOCIÁLNĚ PSYCHOLOGICKÉ KONTEXTY ZMĚN SPOLEČENSKÉHO MAKROKLIMATU A JEJICH VLIV NA DELINKVENCII A OSOBNOST DELINKVENTA NOVÉ GENERACE	248
3.2.1 Závěry, zobecnění.....	263
3.3 TRESTNĚ PRÁVNÍ ANALÝZA SOCIÁLNĚ PATOLOGICKÉHO FENOMÉNU KRIMINALITY Z POHLEDU KRIMINÁLNÍCH STATISTIK V KONTEXTU S JEVEM DEPRAVACE.....	265

4 PRAKTICKÁ APLIKACE KONCEPTU DEPRAVACE OSOBNOSTI VE

FORENZNĚ PSYCHOLOGICKÉ PRAXI271

4.1 VÝSLEDNÝ MODEL DEPRAVACE OSOBNOSTI NA PODKLADĚ TEORETICKÉ ANALÝZY POJMU A EMPIRICKÝCH ZJIŠTĚNÍ.....	271
--	------------

4.2	DEFINICE POJMU, STANOVENÍ DRUHU, STUPNĚ A HLOUBKY DEPRAVACE OSOBNOSTI	283
4.2.1	Základy nového pojetí deprivace osobnosti z hlediska zvoleného teoretického konceptu deprivace	284
4.2.2	Výsledná definice deprivace osobnosti ve forenzní psychologii	286
4.2.3	Kvalitativní položková analýza škály psychotocismu uvnitř nástroje měření - dotazníku DOPEN	288
4.2.4	Kvalitativní položková analýza škály psychotocismu zjištěná mezi probandy v komparovaných souborech	293
4.3	DIFERENCIÁLNĚ DIAGNOSTICKÉ MOŽNOSTI TESTOVÉHO INSTRUMENTÁRIA PRO DISKRIMINACI MEZI DELINKVENTY A NEDELINKVENTY	299
4.3.1	Hlavní rozlišovací znaky mezi kriminální a nekriminální populací zjištěné současnými empirickými výzkumy	312
4.3.2	Zobecnění empirických zjištění vyjádřených znaky deprivace ke stanovení diferenciální diagnózy deprivace osobnosti	312
4.3.3	Operacionální vymezení osobnosti deprivovaného jedince	313
5	ZÁVĚRY A DISKUZE	315
	SHRNUTÍ	325
	SUMMARY	327
	LITERATURA	329

SEZNAM ZKRATEK

Afor.	A. Schopenhauer, Aforismy k životní moudrosti (filosofický spis)
B-D- I	Buss, Durkee-ových klinický dotazník Inventář agresivity a hostility
DOPEN	Eysenckův osobnostní dotazník měření temperamentových vlastností doplněný o škálu psychoticismu v Ruissel, Müllnerově verzi
Ecce	F. Nietzsche, Ecce Homo (filosofický spis)
Gen.	F. Nietzsche, Genealogie morálky (filosofický spis)
IKSP	Institut kriminologie a sociální prevence v rámci resortu Ministerstva spravedlnosti ČR transformovaný z dřívějšího VÚK
MHQ	Crips, Crownův klinický dotazník Middlesex Hospital Questionnaire ke zjišťování struktury neurotických symptomů
Neč./I	F. Nietzsche Nečasové úvahy I (filosofický spis, 1. díl)
PEN	Eysenckův osobnostní dotazník měření temperamentových vlastností doplněný o škálu psychoticismu a škálu kriminálního sklonu v Čepelákově, Urbanové verzi
Sch./I	A. Schopenhauer, Svět jako vůle a představa I (filosofický spis, 1. díl)
Sch./II	A. Schopenhauer, Svět jako vůle a představa II (filosofický spis, 2. díl)
T.I.P.	Říčanův nonverbální inteligenční test měření intelektového potenciálu
VÚK	dřívější Výzkumný ústav kriminologický při Generální prokuratuře ČSSR
VÚP	zrušený Výzkumný ústav penologický při Správě Sboru nápravné výchovy ČSR
Zar.	F. Nietzsche, Tak pravil Zarathustra (filosofický spis)

ÚVOD DO PROBLEMATIKY DEPRAVACE OSOBNOSTI

Disertační práce volně navazuje na výsledky vlastní dosavadní práce v oblasti forenzní psychologie a v kriminologickém i penologickém výzkumu. Je převážně zaměřena na zkoumání problematiky osobnosti delinkventa, spadající svou podstatou diferenciálně-diagnosticky do oblasti poruch osobnosti, která v souhrnu představují snad nejdiskutovanější diagnózu v rámci mezinárodní klasifikace nemocí. Cílem zde není bezprostřední řešení problému diagnózy poruch osobnosti, nýbrž zkoumání depravace ve třech *základních rovinách* - 1) depravace jako pojmu samého, 2) depravace osobnosti, 3) depravace jako sociálního jevu. Všechny roviny se v práci vzájemně prolínají.

Cílem disertační práce je popsat, analyzovat a zobecnit psychické změny chápané jako depravace osobnosti jedince ve směru k delinkvenci na podkladě srovnávacích výzkumů osobnosti delinkventa. Pojem depravace osobnosti je v disertační práci přenesen hlavně z klinické oblasti a teoreticky zkoumán, přehodnocen a doplněn tak, aby odpovídal zjištěným trendům a změnám osobnosti a dynamickým změnám současné společnosti.

V rovině *zkoumání depravace jako pojmu* se disertační práce zabývá jeho zkoumáním a aplikací jako užitečného pozapomenutého klinického termínu, zahrnujícího různě chápané změny osobnosti, a vyskytujícího se spíše ve starší, vesměs psychiatrické literatuře. Samotný pojem zaslouží určitou *revizi, doplnění*, vzhledem ke změněným sociálním podmínkám, a hlavně jeho přenesením do oblasti forenzní psychologie, což je jedním z podstatných záměrů disertační práce. **Změny osobnosti** jsou zde chápány jako *psychický jev depravace osobnosti*, jednak jako *proces*, jednak jako *stav*, na podkladě *syntézy dvou koncepcí osobnosti* - obecné Eysenckovy koncepce osobnosti a Pinatelovy koncepce kriminální osobnosti. Oba koncepty osobnosti jsou pojaty ve vzájemně neoddělitelné souvislosti obecného a zvláštního. Jejich syntézou je založen fundamentální základ *nově chápaného pojetí depravace*, jako negativních změn osobnosti, ve smyslu depravace osobnosti ve směru k delinkvenci. A to jak změn osobnosti jako celku, tak parciálních změn uvnitř jednotlivých složek. Ke změnám osobnosti dochází na pozadí sociálních změn *společnosti*, kdy na základě etiopatogeneze delinkventní osobnosti lze zkoumat konkrétního jedince - delinkventního i nedelinkventního také z hlediska etického a sociálněpsychologického vzhledem k rozšířenému jevu egocentrismu v současné společnosti. Samotné téma depravace osobnosti má svoji *historii* a nevzniklo náhodou.

Přinesly jej potřeby penitenciární praxe v souvislosti s kritérii vnitřní diferenciaci mladistvých od přelomu 70. a 80. let (Tamchyna, 1990). Na základě výsledků srovnávacích výzkumů osobnosti delinkventa a srovnávací analýzou řady koncepcí vnitřní diferenciaci bylo specifikováno jako jedno z **kritérií** klasifikace a vnitřní diferenciaci dospělých odsouzených. Jako podstatné kritérium se počátkem 90. let 20. stol. stalo základem klasifikace a vnitřní diferenciaci umožňujícím zkoncepovat psychologický model vnitřní diferenciaci s cílem individualizace a humanizace výkonu trestu. Jeho úspěšnou aplikací bylo zohledněno kontinuum prosociálního - antisociálního spektra osobnosti jedince, při rozdělování vězňů do skupin. Zároveň byla **prvně** formulována myšlenka zavedení pojmu deprivace osobnosti do forenzněpsychologické oblasti, založená na zkoumání deprivace po složkách osobnosti, nahrazující vágní pojem narušení osobnosti, používaný v trestněprávní i pedagogické oblasti, s tím, že tezi nutno dále rozpracovat (Tamchyna, 1994). Její rozpracování, zpřesnění, aktualizace, empirické a teoretické zdůvodnění a aplikace do forenzní psychologie je dlouhodobým **záměrem disertační práce**.

Při zkoumání problému deprivace osobnosti v této práci tedy nejde jen o výlučně klinicky diagnostikovatelnou specifickou poruchu osobnosti, jak se dnes označují dřívější psychopatie, ale hlavně o negativní projevy chování jedince **osobnostně nevybočujícího** z normálu do takové míry, aby mohla být klasifikována jako specifická porucha osobnosti, tedy osobnosti nevykazující svou skladbou výrazně psychopatologickou symptomatiku. Předmětem zájmu je hlavně proto, že takových jedinců v kriminální populaci přibývá. Nasvědčuje tomu nejen penitenciární praxe, ale i kriminální statistiky, které iniciovaly kriminologický **výzkum prvopachatelů a prvověžněných**, na němž se autor disertační práce kazuistikami zčásti podílel. Přibližně za jednu časovou dekádu v polistopadové minulosti totiž vzrostlo zastoupení prvopachatelů z veškeré evidované trestné činnosti na 69%, čili tři čtvrtiny veškeré evidované kriminality (Marešová, 2004, s.12). Je zřejmé, že nárůst prvopachatelů, vedle dlouhodobého problému recidivy, zasluhuje pozornost z hlediska zkoumání deprivace osobnosti, jelikož tito lidé byli předtím víceméně úspěšně socializováni. Často jde o věkovou kategorii středního věku, zatímco dříve rozšiřovali počet prvopachatelů hlavně mladší věkové skupiny. V disertační práci je tato kategorie zkoumána a porovnávána s ostatními jako početný **soubor dospělé netříděné populace prvověžněných** osob s kratšími tresty. Z hlediska vývoje složení kriminality je kriminalita

prvopachatelů nový jev, jímž se rozšiřuje působnost zkoumání deprivace osobnosti, která tudíž nespadá výlučně jen do forenzní oblasti kriminální osobnosti.

Problém deprivace přesahuje svou obecností problematiku penitenciární praxe a výlučně osobnost odsouzeného delinkventa, proto je potřeba jej nazírat jako *sociální jev*, či přesněji sociálněpatologický jev. Vzhledem ke skutečnosti, že v roce 1989 došlo k zásadní změně společenského systému, který se rázem změnil ve svůj diametrální protiklad, od kolektivismu socialismu k individualismu kapitalismu, vznikla unikátní možnost komparace *změn osobnosti delinkventa* na pozadí těchto protikladných *změn společnosti* z hlediska vlivů na výskyt a genezi sociálněpatologických jevů a na osobnost jedince. V retrospektivě čtyř časových dekád zahrnujících období dvaceti let před změnou společenského systému, a téměř dvaceti pěti let po ní, v kontextu doby a způsobu života se tak téma deprivace dotýká změn osobnosti člověka a změn současné společnosti obecně. Lze říci, že jej nastolila sama *doba a změněný styl života* přelomu milénia celé společnosti. Zvýšený výskyt delinkvence se datuje od osmdesátých let 20. století, skokově eskaluje ve čtyřnásobně zvýšené zločinnosti v devadesátých letech, a ustálen je na nově posazené vysoké úrovni až po současnost druhé dekády 21. století. V těchto časových dekádách jsou zkoumány i etické souvislosti mezi rostoucím jevem *egocentrismu*, který se projevuje v mezilidských vztazích bezohledností, zhrublostí, agresivitou, zhoršeným společenským makroklimatem, a jeho souběžným nepříznivým sociálním vlivem na osobnost jedince. Vzniká *klíčová etická otázka*, kde se v jedinci bere bezohlednost, zlo, které jej pudí zločinně jednat, proč, a jakým způsobem, kterými mechanismy dochází ke *změně struktury osobnosti*, a do jaké míry se mění osobnost, mění-li se vůbec, člověka původně bezúhonného ve svůj protiklad, v pachatele trestné činnosti. Kromě obecnějších etických a sociálněpsychologických otázek jsou řešeny konkrétní otázky.

Týkají se zkoumání deprivace jako *deprivace osobnosti*, jednak jako zjišťování *shod a rozdílů* mezi osobnostmi kriminálního a nekriminálního jedince, jednak mezi osobnostmi delinkventa různých zkoumaných skupin delinkventů mezi sebou navzájem uvnitř celého souboru. Z hlediska věku zde vedle sebe existují *tři generace delinkventů*, kriminálně působících během svého produktivního života, v diametrálně odlišných společenských podmínkách. Na každém pólu časového kontinua stojí dvě odlišné generace, jedna je plně produktem staré doby do níž se narodila a v níž působila - to jsou tzv. *starorecidivisté*. Uprostřed jsou dnešní recidivisté - tzv. *novorecidivisté*, tedy ti, kteří

se sice narodili a byli vychováni v systému starém, ale v důsledku společenského zvratu ve svém produktivním věku kriminálně působí v novém; těm je pro vysokou závažnost jejich kriminality věnována hlavní pozornost v disertační práci. Vedle stojí zv. **nová generace**, narozená do nového polistopadového systému, jež starou dobu nezná, ale plně vzešla ze systému nového, to jsou dnešní - **mladiství delinkventi** (15-18 let), tvořící protipól osobnostního spektra kriminálního kontinua. Velká pozornost pro extrémní nárůst závislostí mezi kriminální populací v posledních letech je též věnována tzv. **delinkventním toxikomanům**.

Tyto generační skupiny jsou **předmětem výzkumu deprivace osobnosti**. Vzhledem k jedinečnosti *historické* situace dané *změnou společenského systému*, a určující *prvotní zkušeností* s první dorostlou delinkventní generací v nových společenských podmínkách, což má velký význam pro predikci, lze z těchto aspektů srovnávat deprivovanou osobnost v rámci **výzkumu generací delinkventů v jednotlivých časových dekádách**. Disertační práce ze sociálněpsychologického pohledu a tzv. dekádního přístupu zkoumá **osobnost delinkventa a její změny**. Je založena na postupně realizovaných **periodicky opakovaných srovnávacích výzkumech** osobnosti delinkventa a jejích proměn v čase v jednotlivých dekádách od konce 70. let, přes konec 80. let a pol. 90. let 20. stol. až po první a druhou dekádu 21. století. **Stěžejní význam** v disertační práci má **výzkum recidivy a recidivistů do 35 let věku**, rozdělených do dvou skupin - *násilných recidivistů* a *majetkových recidivistů* vyšetřených standardizovaným instrumentáři ke zjišťování deprivace osobnosti, jenž byl ve spoluautorství proveden pro IKSP Praha v rámci plnění výzkumného úkolu Ministerstva spravedlnosti ČR ve Věznicích Stráž p. Ralskem a Všehrdu. Bylo zpracováno 63 kazuistik násilných a majetkových recidivistů, a na jejich základě byly vyvozeny a formulovány hlavní závěry deprivace osobnosti, z nichž některé byly publikovány (Marešová et al. *Recidiva a recidivisté, možnosti trestní justice*. Praha : IKSP, 2011,302 s.).

Výzkum deprivace osobnosti je vedle nezbytných filosofických přístupů pojímán z několika **základních hledisek** - *psychologického, sociologického, kriminologického*. *Konkrétně* z hlediska analýzy struktury osobnosti, z hlediska analýzy tzv. tvrdých dat *sociodemografických charakteristik*, a z hlediska *analýz trestné činnosti*. Nově formulovaný **koncept deprivace** zasazený do oblasti práva v rámci **forenzní psychologie** reflektuje změněné podmínky ve společnosti, i dosažený rozvoj poznání. Je určitou

syntézou klinických, psychologických, sociologických i filosofickoetických východisek v rámci smíšeného výzkumu, jako výsledek dlouhodobých výzkumů delinkventní a nedelinkventní populace. Vyšetření souborů delinkventů a kontrolních souborů nedelinkventů zachycených v sociodemografických datech, analýzách trestné činnosti, psychologických vyšetřeních osobnosti, stejnými postupy, standardizovaně po dobu téměř čtyřiceti let umožňuje v sociálněpsychologickém **detailu** zachytit **etiopatogenezi depravace osobnosti**. Z hlediska dlouhodobých trendů změn osobnosti tak lze poskytnout **výsledný zobecněný popis kriminálně depravované osobnosti**. V rámci disertační práce je problematika depravace osobnosti ve forenzní psychologii **komplexně** řešena. **Depravace osobnosti** je v disertační práci chápána jako složitý **komplexní bio - psycho - sociální jev**, který je přístupný zkoumání pouze za předpokladu aplikace multidisciplinárních přístupů v sociálnědějinných dobově podmíněných kontextech. V tomto pojetí je nazírán v **mnoha úrovních** života, prostoru, času a kauzality, společnosti i jedince, v detailu i celku, kladených z hlediska jejich zkoumání nikoli *proti sobě*, ale *vedle sebe* v nedělitelné jednotě.

Výzkumná práce je **interdisciplinární** povahy, vedle forenzní, sociální a klinické psychologie, psychopatologie, psychiatrie, sociologie, stojí pedagogika, penologie, kriminologie, právo a etika. Je metodologicky založena na teoretické analýze a empirických dlouhodobě prováděných srovnávacích výzkumech osobnosti, především pak na srovnávací analýze velkých souborů osob vyšetřených psychologickými metodami včetně kazuistické, ve výsledné syntéze a zobecnění kvantifikovaných dat statistickými metodami. Svou povahou má **kvalitativní** charakter. Její význam spočívá v možnostech diferenciální diagnostiky metodikou zjišťování depravace osobnosti v aplikované psychologii, a kriminologickém výzkumu i prevenci sociálně patologických jevů ve společnosti.

1 TEORETICKÉ ZÁKLADY KONCEPTU DEPRAVACE OSOBNOSTI

1.1 POJEM DEPRAVACE OSOBNOSTI A JEHO DIFERENCIÁLNĚ DIAGNOSTICKÝ VÝZNAM V KLINICKÉ PRAXI

1.1.1 VZNIK, VÝVOJ, HISTORICKÉ ZDROJE A VYMEZENÍ POJMU DEPRAVACE

Samotný pojem deprivace má historický výskyt v evropských jazycích několik set let nazpět a jako takový i svůj prvotně etický základ spočívající v hodnocení jednání provinilého člověka. Teprve až mnohem později se v průběhu staletí pojem v různých odborných konotacích rozšířil do aplikovaných věd o člověku, psychiatrie, psychopatologie, psychologie, pedagogiky, adiktologie. V současném psychologickém slovníku lze nalézt lapidární odkaz: „deprivace, mravní zhrubnutí osobnosti buď nevhodným působením sociálního okolí, nebo vlivem choroby, např. alkoholismu, senilní demence“. (P. Hartl, 1993, s. 34). To je k pojmu deprivace vše. Jeho původní význam spočívá v etice, mravním a právním posouzení zlého jednání a stavu či rozsahu zla u posuzovaného jedince prostřednictvím jeho konkrétních činů i dosavadního způsobu života. V anglickém prostředí existuje výklad pojmu deprivace např. z těchto dvou zdrojů, za první: „Deprivace; *učinít povahu zlou*; př.: soudce označil pachatele za krutého a deprivovaného člověka“ (Longman, 2003); za druhé: „Deprivace; z pův. latiny, přes starofrancouzštinu do angličtiny mezi 12.-16. stol. ve středověku; *pokřivit, pokroutit*; v souč. „učinit někoho *nemorálním nebo zlým* ve smyslu *zlomyslným*“; „tato kniha by deprivovala malé děti“ (Oxford Dictionary, 2012). Je zřejmé, že zkoumaný pojem deprivace má etymologicky vzato původ v dávné evropské historii, kde měl své místo v oblasti práva při posuzování činů konkrétních lidí. Má tedy od počátku svůj konkrétní předmět, kterým je určité *hodnocení člověka*, jenž se dopustil nějakého nesprávného skutku, popřípadě zločinu a soud provinilého člověka posuzoval podle míry zavrženíhodnosti spáchaného deliktu i povahy jeho pachatele, což bylo v právu své doby označeno jako *deprivace*. Etymologický a sémantický základ slova bude dále detailněji objasněn. Pojem má tedy nezpochybnitelné oprávnění, pouze jeho významový obsah se postupně měnil, stejně jako se měnila *oblast jeho aplikace*, která časem přecházela mimo oblast práva především do *oblasti medicíny v rámci psychiatrie*, a taktéž *psychopatologie*,

jež se posléze poměrně „nedávno“ konstitovala jako samostatná vědní disciplína uvnitř medicíny jako celku.

Z *klinické oblasti* ještě až daleko později pronikl do dalších oborů, které sice měly vlastní dlouhou historii, avšak jako vědecké disciplíny se rovněž etablovaly relativně nedávno, např. penitenciární psychologie, resocializační pedagogiky, speciální pedagogiky či do nově ustavenému (díků vzrůstu toxikomanie) oboru *adiktologie*. Společným jmenovatelem, který zakládá jeho vcelku univerzální oprávnění v rámci tak odlišných oblastí, je jeho původní etický rozměr, který je všechny spojuje. Své přední místo v klinické oblasti sice pojem deprivace zastává doposud, avšak v současnosti je všeobecně spíše méně používán, snad právě pro jeho *etickou* dimenzi.

1.1.2 SYNTÉZA DOSAVADNÍCH PŘÍSTUPŮ Z HLEDISKA ZKOUMÁNÍ POJMU DEPRIVACE

V touze po exaktnosti v humanitních či hraničních disciplínách, kde se v různé míře překrývají metodologické přístupy přírodních věd a společenských věd a ve snaze přiblížit se přírodním vědám se vyloučením etického rozměru jako nevědeckého, nedostatečně exaktního ovšem s vaničkou vylilo i dítě, a tak, jinak užitečný *pojem deprivace*, místo aby byl dále rozvíjen, je téměř zapomenut a jen sporadicky využíván. Proto se zdá, z různých důvodů, opírajících se především o současná empirická forenzně psychologická zjištění u delikventní populace, poukazující na *etické deficity* projevující se na pozadí prokazatelně se zhoršujícího sociálního prostředí vlivem nárůstu výskytu široké variety sociálně patologických jevů, jej znovu restaurovat.

Přitom se jeví být vhodné pro aktuálnost etického problému využít z psychopatologického hlediska užitečnou eticky a klinicky bohatou psychopatologickou tematikou přímo nabitou starší a u nás málo známou *filosofii a psychologii vůle* jako mimořádně nosný teoretický a metodologický základ pro konstrukt pojmu deprivace. V současné podobě pojem deprivace sice v klinice popisuje, co vše může být deprivace, ale samotný pojem *zkřivenost, zhrublost, zkaženost ve smyslu změna osobnosti* atp. se vskutku může jevit jako poněkud vágní, protože podstatu pojmu vlastně nevysvětluje dostatečně, ani nevysvětluje *zdroj změn*, ani samotný *mechanismus změny osobnosti*, anebo jen obecně, a proto se může jevit jako málo teoreticky a metodologicky podložený, a to i

přesto, že je v klinické oblasti expertisně validizován. Proto se zdá být užitečné pro vysvětlení a znovuzavedení pojmu deprivace se znovu vrátit až k samotným **kořenům pojmu deprivace**, jeho původnímu chápání a významu, zároveň vzít v úvahu současnou sociální situaci jedince a aktuální společenské podmínky života, a z nich pramenící sociální patologii a psychopatologii jedinců.

Na tomto staronovém syntetickém základu je možné si **nově uvědomit** skutečné zdroje sytící projevy deprivace osobnosti člověka současné doby, podstatu deprivace osobnosti, a teprve poté znovu pojem deprivace vrátit do forenzněpsychologické diagnostické praxe, jako užitečný **konstrukt a praktický nástroj** k validnímu **popisu změn osobnosti**. Bylo by to vhodné právě proto, že v obsahově nové podobě obohacené o původní a v současnosti velmi potřebné **hodnotící právně-etické aspekty** a nově obohacené o **sociálněpsychologické aspekty** se jedná v nové formě o spojení původního významu a jeho nového využití ve stávajících podmínkách současné moderní společnosti. Není žádný důvod pro vyhýbání se **etickým tématům**, ale právě naopak je nanejvýš potřebné je **nastolovat**, tak jako je nastoluje samotná doba, a tak čelit ucelenou syntetizující teorií někdy snad až příliš **pozitivisticky** laděné vědě přinášející povrchní fragmentarizaci spíše, než-li nová poněkud kreativnější řešení. Vědecké společenské disciplíny rozpadající se do dalších četných specializací, utápějící se v nepřehledné změti informací a vědecky zjištěných dat proto **vyžadují opětovně syntézy**, a z určitého teoreticky zdůvodněného aspektu vyvstává nutnost je znovu a nově utřídit do přehledného **explanačního uceleného rámce** sociální vědy o člověku, pokud vůbec chceme vysvětlovat sociální patologii a psychopatologii. Vhodný model poskytuje **psychologie a filosofie vůle** právě pro její silně vyjádřený **etický akcent**, který tato filozofie obsahuje. *Pojem deprivace* kromě nedávno konstituované disciplíny adiktologie, konec konců nakrátko našel cestu opět zpět do **právní oblasti** z níž ostatně původně vzešel do forezní psychologie (soudní), kde již byl počátkem 90. let přechodně využíván v oblasti **penologie** v rámci modelu vnitřní diference. Tím se jeho praktická aplikace vrátila v obměněné podobě **psychologického hodnocení jedince** (deprivace osobnosti), nazpět až do původní oblasti justice a trestního práva, tentokrát do aplikace při výkonu trestu odnětí svobody. V současné době, která si zdůrazněně klade oprávněný požadavek po vědecké exaktnosti bylo tomuto požadavku vyhověno v propracované koncepci forenzně psychologického **modelu vnitřní diference a klasifikace** odsouzených v penitenciárním prostředí, přičemž **etický rozměr**

obsažený v podstatě pojmu deprivace se stal výhodou, protože byl zpracován v rámci *psychologie osobnosti* a sloužil pro hodnocení hloubky deprivace osobnosti. V současnosti se na základě výzkumu deprivace osobnosti ukazuje, že vzhledem k evidentní **využitelnosti pojmu deprivace** to ve svých důsledcích znamená, že pojem deprivace na nové úrovni poznání je mimořádně vhodný o obohacení o některé původní zdroje, jimiž ovšem je nepřímo sycena i zvolená *obecnější koncepce psychologie osobnosti*, avšak doplněná o tzv. *kriminologický model osobnosti*, sycený ovšem obdobnými filozofickými zdroji, byť rovněž jen nepřímo.

Takto koncipované pojetí deprivace osobnosti ve svém celku umožňuje syntézu s filozofickými koncepty, které patrně ve světle nedávné i současné historie v naší socio-kulturní oblasti nemusí být vždy přijímány s velkým porozuměním. Také z toho ještě vyplývá zásadní podmínka, že samotný pojem vůle jenž je v současné tzv. objektivní psychologii chápán především v rovině rozhodování, regulace a fázi tzv. *volního aktu* je pro účely této práce chápán ještě poněkud jinak, tj. v jeho původních filozoficko-etických konotacích hlavně jako *chtění*, které je pojímáno jako *slepý pud*.

Etický princip „*vůle ke zlu*“ nebo „*vůle k dobru*“, chápáný jako síla pocházející z Schopenhauerovy filosofie a psychologie vůle je kladen v této práci **vedle sebe** s běžným současným psychologickým pojetím vůle jako tzv. **volního aktu**, tedy aniž by současná pojetí vůle byla zpochybňována. Nijak se nevyklučuje s pojetím tzv. složek osobnosti, kde volní aspekty jsou obsaženy též v kognitivní stránce, chtění zkresluje poznávání, zatímco etické aspekty jsou jednoznačně zakotveny v charakterové stránce osobnosti. Nicméně z tohoto **dvojího pojetí vůle** vycházejí zároveň východiska a vyplývá z něj základní **metodologický přístup**, který je založen na využití pojmu **egocentrismus**, jenž má vedle vůle rozhodující význam při výkladu pojmu deprivace. Jedná se rovněž o pojem výrazně sycený *rozměrem etickým*, podobně jako samotný pojem deprivace, avšak podobně jako pojem deprivace má i nezpochybnitelný *rozměr psychologický*, který následně umožňuje jeho reálnou využitelnost v praxi. Je využíván ve francouzské kriminologii (Jean Pinatel), kde má svou tradici, a kde je na tomto pojmu vedle pojmu **resentiment** a dalších podána vědecky zdůvodněná **struktura osobnosti delinkventa**, vyznačující se v tomto podání mimořádnou obecností a nadčasovostí. Z tohoto důvodu, a také vzhledem k reálnému dřívějšímu empirickému využití v podmínkách penitenciární praxe, se jeví jeho další rozpracování jako vhodné, a to nejen pro účely forenzně psychologické, např. při soudně

znaleckých posouzeních depravace osobnosti, jak tomu bylo v poněkud jiné podobě odedávna, ale též v penitenciárně psychologické, čili oblasti sekundární prevence, a nově i pro oblast primární prevence, za účelem včasného postihnutí a tedy depistáže jedinců s negativními tendencemi depravace osobnosti ve směru k delinkvenci, přičemž uplatnění lze nalézt rovněž v personální psychologii.

1.1.3 PŘEHLED VYBRANÝCH DEFINICÍ DEPRAVACE OSOBNOSTI

Depravace osobnosti

Z lat. depravatio = znetvoření, zvrácenost; depravatus = zvrácenost, zvráceně; depravo, depravare = zkřivit, znetvořit, zhyzdit (J. Kábrt, 1957); depravace je podstatné zhoršení, zkáza (hmotná i mravní); depravantní znamená zhoubný; deprativní značí zhrubělý (např. chcípnout místo umřít); depravovat znamená kazit, zhoršovat (L. Reiman, 1966). Pokud jde o používání pojmu depravace v odborné literatuře, lze z řady dalších uvést tyto následující příklady. V psychopatologii Pogády a Guensberger (1987, s. 96-97) hovoří o tzv. **emocionální depravaci**. Zařazují ji mezi poruchy vyšších citů v důsledku odpadnutí **morálních zábran** a stupňování **pudového jednání** při celkovém úpadku osobnosti. Jde o všeobecné otupení vyšších citů. Postižení se stávají bezohlední, netaktní, dbají jen o svůj prospěch. Poruchy etických citů jsou i izolované, např. bezzásadovost, aj. Je zanedbáván zevnějšek (poruchy sociálních a estetických citů). Časté u narkomanů, alkoholiků, ap. Jde o nejvyšší úpadek osobnosti, včetně intelektu, viditelný i tehdy, kdy ještě demence není tak hluboká. U narkomanů je tento stav **měřítkem pokročilosti postižení**. Také Janík, Dušek (1987, s. 84) hovoří o **emoční depravaci** /a emoční degradaci/ čímž míní "poruchy etických citů, kdy dochází ke snižování morálních zábran, stupňování pudových reakcí při celkové poruše osobnosti". V této souvislosti se zmiňuje Jakovlev (1973, s. 133) o tzv. **podmíněné emocionální reakci**, vytvářené během socializace jako **zábrana** před protiprávním jednáním. To znamená, že **snížení emotionality** může podmiňovat vznik deliktu. Psychologická podstata charakteru významně souvisí se systémem zábran a autoregulace, který je buď pouze oslaben či mizí, nastane-li u jedince stav depravace osobnosti, což je dobře vyjádřeno Eysenckem. "V interpretaci H. J. Eysencka (1966), který spatřuje **podstatu charakteru** rovněž ve **vůli**, znamená **tlumení pudových impulsů** z hlediska principu reality /"je to nebezpečné", resp. osobní morálky" je

to nemorální"/. Charakter je tu chápán velmi zjednodušeně jako **system zábran projevit pudová hnutí**, tedy jako **negativní "síla vůle**. Avšak vůle, jak víme, nemá jen tuto negativní funkci, souvisí také s **aktivním prosazováním životních cílů**." (M.Nakonečný, 1993, s. 216). Dvojí pojetí vůle a pojem systému zábran je důležitý pro naše pojetí deprivace v rámci disertační práce. Podle Kučery (In M. Sovák, 1984, s.75-76) v defektologii znamená deprivace hlavně **mravní úpadek** (sešlost), u jedince původně normálního. Je tomu vlivem nemoci nebo působení nevhodných vnějších vlivů. Týká se práce, sexu (promiskuita, perverze), agresivního chování, sklonu k deliktům Jako stav dodatečně vzniklý je třeba jej odlišit od psychopatií jako stavů relativně fixních, manifestujících se již před pubertou. Svou zevní formou se deprivace často podobá psychopatiím a někdy se s nimi i překrývá. Cloward, Ohlin (In C. Czapow, S. Jedlewski, 1981, s. 51) hovoří o tzv. **sociální deprivaci** s dvěma formami, a to **zločinnou** nebo **morální**. V psychiatrii Janík (1983, s. 211) se zmiňuje o deprivaci prostě jako o "**změnách osobnosti**" v důsledku **vleklého zneužívání alkoholu**, čímž se vytvářejí předpoklady k příživnickému způsobu života, opatřování si prostředků trestnou činností, a k porušování dokonce i všeobecně uznávaných norem, mimo jiné zákazu pohlavního styku mezi příbuznými".

Janík, Dušek (1987, s.157) deprivaci charakterizují jako "poruchu osobnosti ve smyslu **snížení** úrovně, zvláště v oblasti **sociálních vztahů**. Jeho *etiologie bývá převážně psychogenní*; je častá u alkoholiků, toxikomanů, psychogenních poruch, u neuróz, zvláště tzv. strukturálních, charakteropatií, a psychopatií. Pojem deprivace znamená v první řadě vždy určitou **změnu osobnosti** ve smyslu jejího **snížení**".

Při zjišťování *typu, druhu, stupně a hloubky deprivace* se však prioritně nejedná pouze o kvantitativní měření, škálování, přestože se při vyšetření osobnosti jedince z nich samozřejmě rovněž vychází, ale především o kvalitativní prvotní diagnostickou rozvahu, zda totiž deprivace byla zjištěna a pokud ano, pak rozhodnout, zda **stupeň deprivace** je nízký nebo značný.

Dále se např. zjišťuje z hlediska **rozsahu poškození**, zda jde o pouze "**parciální** deprivaci ve smyslu snížení určité oblasti osobnostní struktury, např. vyšších citů anebo o **globální** deprivaci osobnosti ve všech složkách osobnosti. Porucha osobnosti je globální, když jsou porušeny jak rysy a vlastnosti osobnosti, tak i její dynamika, i když v různé míře. Dochází k hrubému zkreslování při hodnocení vnějšího světa i sebe samého.

Odráží se to v projevech chování a postojů, jedinec je „*neadaptabilní*“ a odlišuje se od ostatních. Globální snížení osobnosti bez zřetele k jeho genezi (psychogenní, procesuální, organické) nazýváme *degradací*. Jak uvádí Kubíčková (1984) termín lze obecně využívat pro *označení rozdílu ve snížení úrovně osobnosti* při srovnání s *premorbidní osobností*. Protože jednotlivé oblasti osobnosti mohou být postihovány nestejně, rozlišujeme také různé *typy* snížené úrovně osobnosti." (Janík, Dušek, 1987, 157-158).

Přenesením pojmu *depravace* z oblastí psychopatologie a psychiatrie (také adiktologie, resocializační pedagogiky a defektologie) do forenzní psychologie, kriminologie a penologie je zároveň usilováno o poněkud přesnější vymezení běžně používaného avšak poněkud vágního pedagogického a právního termínu narušenost, „*narušení osobnosti*“. Tak např. zákon o výkonu trestu odnětí svobody ukládá oddělit méně narušené od více narušených, jakož i další požadavky, ale blíže pojem narušení nedefinuje. Tato nežádoucí *neurčitost* se dlouhodobě značně negativně projevuje např. v penitenciární praxi, protože nelze objektivně rozhodnout, kterou osobu považovat za narušenou a kterou nikoli. Nejsou upřesněna žádná kritéria, takže zbývá jen *subjektivní odhad*, což je právně i jinak nevyhovující. Proto je vhodné či spíše nevyhnutelné v zájmu *objektivnějšího náhledu* stran spíše právního termínu „narušenosti osobnosti“ *navázat* i na stávající a již existující *psychiatrickou koncepci* a pak je možno též z forenzně psychologického hlediska zasahujícímu z povahy věci do oblasti práva v zásadě shodně chápat depravaci v souladu s uvedenými autory reprezentujícími oblast psychiatrie Janíkem a Duškem (1987) v intencích jimi definované depravace jako: „*poruchu osobnosti psychogenní etiologie* ve smyslu snížené úrovně, především v *oblasti sociálních vztahů*“; setkáváme se s ní u chronických alkoholiků, toxikomanů, u psychogenních poruch, u neuróz, zejména tzv. strukturálních, u charakteropatií a psychopatických osobností. Parciální postižení představuje *regredientní typ depravační*. Název depravace se někdy používá v pejorativním smyslu, ale pak nevystihuje charakter těchto procesů. Pouze část *deficientních procesů* s přítomností asociální, antisociálních nebo kriminálních projevů se kryje s představou depravace jako disociality. Okolí se může jedinec jevit i jedinec extrémně sociálně izolovaný jako depravovaný. Určující význam má *struktura osobnosti a sociální pozadí*. Psychopatologicky mají tyto obrazy velmi pestrou symptomatiku. Rozlišuje se produktivní nebo neproduktivní varianta. Dochází k zúžení sociálního pole a

redukci sociálních komunikací. Často jsou redukce původně široce zaměřené aktivity v rámci kompenzačních mechanismů". (Janík, Dušek, 1987, s.158).

"*Stavem* deprivované osobnosti ve forenzní psychologii rozumíme především její *změnu ve směru k delinkvenci*. Změny se týkají celé *struktury osobnosti a popis změn* zahrnuje všechny její *složky* - charakter, temperament, motivaci a prostřednictvím postojů (jejich kognitivní stránky) i schopnosti. Jak úroveň schopností, tak i hloubka, druh a stupeň deprivace se navenek projevuje v *chování a jednání* člověka, které bylo možno např. v penologii pro účely klasifikace a vnitřní diferenciaci s potřebnou mírou určitého zjednodušení označit podle Reykowského (In M. Nakonečný 1993, s.70-71, s.178-179) jako *prosociální* nebo *antisociální*. Při psychodiagnostickém vyšetření osobnosti systematicky jdeme po *jednotlivých složkách* a zjišťujeme jejich *intaktnost* nebo *změnu*. Např. v *charakteru* sledujeme vztahy k lidem, sobě samému, ap., v *temperamentu* např. labilitu, afektivitu, aj., u *motivace* např. úroveň a kultivaci životních potřeb, zájmy, návyky, a konečně v *postojové sféře* systém hodnot, způsob vnímání (*kognice*) sociálních podnětů (adekvátnost) aj. Právnícký pojem *narušenosti* tak lze tímto způsobem do značné míry *zpřesnit, psychologicky vymezit a definovat*, dát mu přesnější obsah i srozumitelnější formu, což má pro posouzení osobnosti jedince značný praktický význam. Vymezení pojmu ve smyslu jeho zpřesnění má rovněž velký *diferenciálně diagnostický význam*, neboť *depravaci* „jako stav *dodatečně vzniklý* je vždy nutno odlišit od *psychopatií* jako stavů relativně fixních. Svou *zevní formou* se deprivace psychopatiím podobá, někdy se s nimi *překrývá*“ (Kučera, Sovák, 1984, s. 76). Výhodou termínu samotného je fakt, že pro jeho všeobecnou uznávanost jej netřeba validizovat. „Pro svou výstižnost a užitečnost je **termín deprivace** mimořádně vhodný k forezně psychologickému *popisu osobnosti* odsouzeného delinkventa a není důvod jej nepřenést z oblasti psychopatologie do specifické oblasti forenzní psychologie, kriminologie a penologie, např. při řešení složité problematiky klasifikace a vnitřní diferenciaci odsouzených vězňů. Je však nutné jej dále detailně „*rozpracovat*; přičemž prvotní myšlenka týkající se „*forezně psychologické koncepce deprivace osobnosti*“ (jako jednoho z kritérií při posuzování osobnosti) z hlediska *složek osobnosti* byla *prvně* definována a v penitenciárně psychologické sféře penologie podána a v penitenciární praxi dlouhodoběji aplikována právě při řešení problematiky klasifikace a vnitřní diferenciaci dospělých odsouzených". (Tamchyna, 1994).

1.2 POJEM DEPRAVACE OSOBNOSTI A JEHO DIFERENCIÁLNĚ DIAGNOSTICKÝ VÝZNAM VE FORENZNÍ PSYCHOLOGII

1.2.1 HLAVNÍ METODOLOGICKÁ VÝCHODISKA PRO VÝZKUM DEPRAVACE KRIMINÁLNÍ A NEKRIMINÁLNÍ OSOBNOSTI

V rámci aktuálně teoreticky rozpracovávaného „*forezně psychologického pojetí depravace*“ po dlouhodobě soustředěvaných empirických praktických poznatcích a aplikacích na základě psychologických vyšetření značného množství probandů prokazatelně delinkventních i prokazatelně nedelinkventních tudíž lze do značné míry *praxeologicky verifikovaný koncept* depravace osobnosti nově *předběžně* vymezit takto:

„*Depravace osobnosti*“ - představuje *deficientní psychické změny osobnosti* jedince, doposud víceméně intaktní, chápané jednak jako *proces*, jednak jako *stav* a charakterizované zejména v kategoriích jako jsou *druh, stupeň a hloubka depravace osobnosti* zjišťované *speciálním psychoadiagnostickým instrumentáři*em doplněným *analýzou anamnézy* a psychologickým vyšetřením jednotlivých *složek osobnosti*, vycházejícím ze *syntézy* vzájemně si blízkých koncepcí osobnosti podle *H.J. Eysencka a J. Pinatela*, jimi definovaných *složek osobnosti* a analogicky s těmito složkami osobnosti též jednotlivých *složek depravace*, přičemž však *psychické změny* nedosahující stupně *defektu* nebo *choroby*.

Vzhledem k *hlavnímu akcentu* na Eysenckovu a Pinatelovu teorii osobnosti a delinkvence je pojem depravace *nově aktuálně rozpracován* právě z těchto forezně osobnostních aspektů. Nové pojetí lze v určité zjednodušené lapidární podobě volně vyjádřit v těchto *hlavních principech*. V souladu s oběma uvedenými koncepcemi delinkventní osobnosti a delinkvence jako takové lze v zásadě nově chápat *depravaci* ve forezní psychologii hlavně v tomto základním *dvojím významu*: jednak jako dynamický *proces* změny osobnosti, jednak jako *stav* dodatečně vzniklý, který je finálním produktem tohoto procesu změn. Neboli stručněji řečeno: *depravaci jako proces, a depravaci jako stav*. Tyto dva klíčové aspekty jsou při výkladu depravace ve smyslu změny osobnosti podstatné a zcela zásadní, jelikož neoddělitelně postihují *dynamiku i statiku* depravované osobnosti. Přitom je třeba mít neustále na paměti, že *osobnost* je neustále se vyvíjející *biopsychosociální systém* a jako takový je z hlediska sebemenších jednotlivých změn

komplexně ovlivňován a tudíž neustále nepřetržitě měněn vnějšími i vnitřními vlivy a že žádná změna nepůsobí ojedinele, ale prolíná svým vlivem v celé struktuře osobnosti jedince včetně jeho tělesné stránky. Proto je třeba souhlasně s Dörnerem, Plogovou (1999, s. 177) zdůraznit, že „přísné oddělování kategorií neurotického a psychosomatického se zdá být umělé. Zranitelnost *vztahu k sobě* nebo *vztahu ke světu* není jen *duševní* záležitostí, ale vždy i *tělesnou*“ a v tomto smyslu tudíž „*neexistuje rozdíl mezi tělesným a duševním*“. Z tohoto osobnostního a zároveň komplexního pohledu na člověka lze pak z hlediska jednotlivých *složek osobnosti* podle Eysenckova pojetí a modelu *struktury osobnosti* (*schopnosti, temperament, charakter, somatika*) též analogicky rozlišit i jednotlivé *složky deprivace*, to znamená - kognitivní deprivaci, emocionální deprivaci, konativní deprivaci a somatickou deprivaci, a z nich odvozené různé *druhy deprivace*, které se navenek projevují ve všech behaviorálních projevech deprivovaného jedince.

V rámci jednotlivých *složek osobnosti*, jim odpovídajících *složek deprivace*, a z nich odvozených různých *druhů deprivace* (např. emocionální, sociální) je nutno kromě toho dále rozlišit ještě *stupeň deprivace*, tedy míru projevované deprivace, kupříkladu podle *intenzity antagonisticko-destruktivních tendencí* (Czapow, Jedlewski, 1970, s. 48) na volném postupném *kontinuu* od *nedeprivované osobnosti* na straně jedné až po *deprivovanou značně*, na straně druhé. Mimoto je potřebné diferenciatně-diagnosticky rozlišit i příslušný *typ deprivace*; buď *parciální deprivace* osobnosti (sociálních vztahy) nebo *globální deprivace*, což je už definitivní celkový úpadek a degradace osobnosti (psychopatie, deteriorace, dezintegrace). Konečně je třeba ještě kvalitativně posoudit celkovou *hloubku deprivace*, neboli „*určení stavu osobnosti* (Czapow, Jedlewski, s. 85) dle závažnosti postižení osobnosti, která se projevuje ve *společenských vztazích* jedince vůči druhým lidem ve smyslu *snížení*: 1) asociálností, 2) disociálností, 3) antisociálností chování jedince (Czapow, Jedlewski, s. 47)“.

Forezně psychologická koncepce deprivace osobnosti tak z *definice* pokrývá široké sociálněpsychologické spektrum života rozmanitých *sociálněpatologických projevů* lidí duševně zdravých a dosud se nevymykajících *tzv. normálu* a vyplňuje tak určitý *prázdný prostor* pro odhalování sociální patologie a *popis osobnosti* pohybující se mezi normou a psychopatologií podléhající již psychiatrizujícím etiketám.

1.2.2 ANALÝZA EGOCENTRISMU A VŮLE VE VZTAHU K PROBLÉMU DEPRAVACE KOMPARACÍ ETIKY A. SCHOPENHAUERA, F. NIETZSCHEHO A T. G. MASARYKA

1.2.2.1 EGOCENTRISMUS A VŮLE VE FILOZOFII A PSYCHOLOGII - FILOZOFICKÝ ÚVOD: ČLOVĚK A MOŽNOSTI MEZI ZLEM A DOBREM

Zlo a dobro jsou nadčasové mravní kategorie provázející život člověka nejen v každé době, ale v každém okamžiku. Zevně se promítají prostřednictvím různých událostí, uvnitř nitra člověka v procesu hodnocení a volném rozhodování. Člověk se tak musí stále mravně rozhodovat, důsledky tohoto rozhodování se navenek projevují v konkrétním chování a jednání vůči druhým lidem. Protože ve všemožných varietách uskutečňování zla je člověk značně kreativní, zakládá tato skutečnost řadu filosoficko-etických otázek, z nichž v popředí stojí vedle problému svobodné volby jednání také otázka mravní podstaty člověka, zda jej lze považovat za primárně dobrého nebo naopak. Tato odvěká dichotomie dobra a zla, jež bývá z *abstraktního zla* konkretizováno ještě na *špatnost* projevující se v praktickém jednání k druhým, jak to formuluje Schopenhauer, byla v etických učeních uchopována různým způsobem. Člověk byl někdy jednostranně označován jako od „přírody dobrý, kdy teprve společnost jej kazí“, jak se domníval Rousseau (H. J. Störig, 1991, s. 271), jindy (podle „puritánské teorie i v její variantě kantovské a freudovské) je člověk v podstatě zlý a zkažený; rozený agresor a násilník, jehož divoké pudy jsou nespolehlivě kontrolovány nadpřirozenými faktory: milostí boží, rozumem a superegem (L. Bertalanfy, 1972, s. 73). Mezi oběma polaritami stojí názor E. Fromma, že ve své podstatě „člověk není ani dobrý ani zlý“ (E. Fromm, 1969, s. 101). Někdy bývá dobro (eudaimonisticky pojaté jako štěstí) vymezováno negativně jako nepřítomnost zla, jak je tomu u Schopenhauera. Pro člověka tak existuje možnost, spíše však nutnost volit v životních situacích různé závažnosti buď eticky správná nebo nesprávná rozhodnutí. To má vždy za následek příklon k jedné z obou možností projevu vůle člověka - k dobru nebo ke zlu; správné rozhodnutí je cestou k dobru, zatímco nesprávné rozhodnutí, jako projevená vůle ke zlu lemuje cestu ke zlu, jehož výsledek je nevyhnutelně zlo. Člověk se tedy v každé době a v každém okamžiku svého života musí v konkrétní situaci vždy znovu rozhodovat pro jednu z obou variant. Z celkového historicko-etického pohledu na problém dobra a zla z hlediska podstaty člověka by se téměř mohlo zdát, že jeho podstata zůstává ahistoricky stejná, schopenhauerovsky neměnná. V takovém případě by byla založena

hlavně na *míře egoismu* každého individua vedeného vůlí k životu. Podle Nietzscheho učení o vůli k moci a dvojí morálce s její dobově podmíněnou relativností a proměnlivostí je v jeho chápání dobra a zla egoistická podstata člověka (tedy zlá) nejen nutná, ale žádoucí a potřebná. Problém volby dobra či zla je z tohoto pohledu (vědomě či nevědomě) vždy věcí vůle sycené sebezáchovnými motivy podle toho, čeho chce člověk dosáhnout, tedy rozhodováním mezi zamýšleným cílem a tím, jak toho chce dosáhnout, zvažováním toho, co je ještě etické a co nikoli, což se promítá ve volbě prostředků. Obojí je tak předmětem mravního rozhodování. Kategorie zlo a dobro tudíž vždy nutně souvisí s egoismem a egocentrismem člověka. Mírnění bezohledného egoismu nastává buď vnitřně soucitem /*caritas*/ (Schopenhauer) nebo zvnějšku tlakem sociálního okolí. Tak samotné dobro může být *dobrem konaném z dobré vůle* - projevovaná vůle k dobru nezištně motivovaná dobrem - altruismus. Zrovna tak může být motivováno jen společenskou konvencí - zevně okázalá filantropie, v pozadí skrytý prospěch - egoismus. T.G. Masaryk z celospolečenského pohledu připomíná, že člověku netřeba dobra nahodilé filantropie, ale dobra práce a vědecké organizace, upřednostňuje tím pravdivější hledisko sociální a humanitní proti egoistickému individualismu. Je velmi pravděpodobné, že obě potenciality (dobro a zlo) jsou v každém člověku „*vedle sebe*“ v nestejně míře nějak obsaženy. Ve své době již Sokrates překvapil názorem o přirozené dobrotě člověka a konání zla z neznalosti, nevědomosti, nepoučenosti, když je však člověk poučen, jedná dobře, tedy v souladu s rozumem; *dobro z rozumu*. Také východní spiritualita, například pravoslavná, klade důraz na lásku jako zdroj a sílu všeho dobra a bránění zlu; to je *dobro z citu*. Myšlenku lásky, rozvinutí dobra neodporováním zlu do důsledků dovedl L.N. Tolstoj. Lze zobecnit, že každé *etické jednání* v té či oné míře závisí na *vůli, rozumu a citu*, pravda je pak jejich společným kritériem.

V tomto smyslu může koexistovat v nedílné jednotě vedle sebe - *pravda vůle, pravda rozumu, pravda citu*, jako rozhodujících sil uvnitř člověka. V životě jedince bývá nakonec stejně vždycky rozhodující vnitřně uvědomovaná „*individuální pravda jedince*“, kterou je trvale od počátku celoživotně veden. Pokud ovšem není prožita a zvnitřněna důkladným sebepoznáním je tato pravda neuvědomovaná, zdánlivá, pouhý sebeklam nebo přejaté cizí mínění. Člověk často nechce pravdu o sobě samém vidět, nechce ji vidět ani u druhých. Člověk z etického hlediska může či nemusí žít v pravdě. Pravda jedince je nikoli definitivní, ale spíše *procesuální povahy*, něčím, neustále se tvořícím a dotvářejícím kolem

určité jemu vlastní základní tendence, osy, kolem níž se odvíjí vše, co je pro jedince, a jenom pro něj, z nějakého důvodu významné, důležité a tedy podstatné. Je také současně něčím, co člověk soustavně hledá, každý po svém, různými sobě vlastními prostředky a cestami. V tom ostatně spočívá i jeho vlastní individualita, *existenciální podstata*, která rozhoduje o etických aspektech a směřování jeho konání; přitom může převažovat akcent na některou z kategorií - vůli, rozum, city, také tělesnost, jako jeho pravda. Tato *individuální pravda jedince*, která ho činí sebou samým, tím čím skutečně je, je zakomponovaná hluboko ve *strukturu osobnosti* jedince a je korigována jeho kontrolní instancí, svědomím. Svědomí člověka bývá světlem sebepoznání, či alespoň občasným zábleskem osvětlujícím, jak na tom člověk sám před sebou skutečně je z hlediska své mravní ceny a subjektivně prožívané sebeúcty. V něčem se určitý člověk může hodnotit přísně, v něčem benevolentně, pravdu o sobě však přinejmenším alespoň tuší, spíše však ví, cítí, prožívá každý žijící člověk, bez ohledu na svou úroveň. Člověk bývá sám sobě nejpřísnějším soudcem, sám sobě si může či nesmí dát rozhršení, odpuštění. Pokud si ho udělit nemůže, jakoby už vnitřně nežil. Pokud již neví, necítí, neprožívá co by vědět, cítit a prožívat měl, stal se prázdným, vyhaslým krajně deprivovaným člověkem, existuje ze setrvačnosti. Pravda je tedy cosi bytostně člověku daného, v souladu s ní žije nebo by žít měl, nechce-li sám sebe ztratit. *Pravda člověka o sobě samém* je jeho *těžištěm, zakládá jeho integritu*, jeho lidství, celou jeho bytost. Prostřednictvím těchto záblesků pravdy získává člověk reflexi sebe sama, pravda je v tomto smyslu jednotícím tmelem i korektivem mravního jednání zdravého, sociálně rozvinutého člověka. Svrchovaně individuální *instance svědomí*, subjektivní pojetí pravdy jedince, jeho pravda individuálního svědomí, nastaveného ovšem u každého jinak, od „zhyperfrovaného“ svědomí až po anetické, pod vlivem různých vnitřních i vnějších sociálních vztahů, podmínek a životních okolností, je pak trvalým kritériem životní pravdy jedince. Jeho *vnitřní pravda* je tak zároveň nejen jeho podstatou a přesvědčením o sobě a světě, ale též jeho „osovým principem“, kterým celoživotně eticky poměřuje a usměrňuje všechny ostatní dílčí pravdy u sebe i druhých, deroucí se z jednotlivých součástí podstaty individua, aniž by šlo určit, která je vyšší či nižší. Podle převažující míry výskytu té které entity je také možné říci, že jenom člověk sám z hlediska té z nich, která u něj převažuje zná vnitřně skutečnou pravdu o sobě a pravých pohnutkách svého konání a o sobě samém. Jenom člověk sám zná celou pravdu o sobě, co chce a co nechce, ale rovněž vědomí toho, co u něj bytostně převažuje, čemu dává často mimoděk přednost (vůle, rozum, citovost, tělesnost),

to znamená pravdu o vlastní pravé podstatě, motivech, možnostech, mezích. Vzájemná harmonie vůle, rozumu a citu v člověku je vzácná. V pedagogice se o tom pojednává v rámci filosofie výchovy jako o problému proporcionality při stanovování cílů výchovy a je teoreticky i prakticky řešen v tzv. složkách výchovy jako mravní výchova, rozumová výchova a citová výchova; tělesná výchova je neodmyslitelnou součástí tohoto systému. Staří Řekové usilovali o kalokagatheiu, ideál harmonie těla a duše. Jejich vzájemný poměr (složek) se navenek projevuje v osobnosti jedince, která již dříve byla filosoficky formulována v kategoriích - charakteru, rozumu, temperamentu a těla člověka v těchto intencích např. Schopenhauerem v jeho etice, mnohem později ve vědecky rozpracované podobě Eysenckem v psychologii. Jako „**hlavní věc**“ se pak může u jednotlivého člověka jevit jak vůle, tak rozum, tak cit, v této nedělitelně „**trojjedině**“ duševní a duchovní podstatě člověka. Pravdivé sebepoznání pravdy o sobě samotném umožňuje pozorovat a rozlišovat, co u člověka převažuje a k čemu inklinuje, k čemu se hodí, nakolik žije se sebou v souladu. Je také možné říci, jaká je pravda o určitém člověku a v čem záleží „**jeho pravda**“ - zda v člověku převažují volní aspekty a tudíž je mu blízká voluntaristická filosofie a etika odvozená z vůle, nebo racionální aspekty a racionalistická filosofie odvozená z rozumu, anebo citové aspekty a emocionální filosofie a etika, odvozená z prožitku. Člověk se v něčem najde, pravdivě a nadšeně, bez přetvářky a předstírání, každý pozná, že takový je. Jiný člověk někdy „pravdu“ předstírá, hraje si na ní, hraje sám sebe, nepravdivost projevu je zjevná každému mimo jeho samého. Nietzsche zdůrazňoval vedle podstaty člověka, kterou je podle něj vůle k moci jedinou univerzální individuální hlavní pravdu, a sice **pravdu těla**, které samo je veliký rozum. K duchovní podstatě člověka tak lze přidat ve filosofickém slova smyslu ještě univerzální neoddělitelnou tělesnost člověka.

Později bylo členění osobnosti syntetizováno a zobecněno v současném uznávaném modelu **bio-psycho-sociální jednoty** člověka, platného všeobecně ve vědách o člověku ve všech vědních disciplínách - filosofii, medicíně, psychiatrii, psychologii a dalších. Někdy se ještě relativně nověji v uvedeném modelu předřazuje kategorie - spirituo, jakožto duchovní oblast lidské psýchy. Pokud jde o samotnou kategorii vůle, vůle jako hlavní síla lidského konání a zároveň nejvyššího dobra stála v popředí jako Boží vůle již u Augustina, od něž se odvozují různá další pozdější pojetí. Ve výkladu Tvrdého je Augustinovi „**mravní vůle**“ nejvyšší mravní hodnotou, jelikož teprve ona dodává všem činům vlastní hodnoty... podle Plotina dovozuje, že zlo nemá vlastní jsoucno, jsouc jen nedostatkem

pravé jsoucnosti, její negací, odtud jen pomíjející...duše sestává ze tří základních funkcí: vůle, paměti a myšlení, z nichž přednostní postavení má vůle, ježto všechny ostatní duševní síly uvádí v pohyb (J. Tvrдый, s. 125, 126). Na rozdíl od Augustinovy patristiky „racionalistická teologie Tomáše Akvinského proti převaze vůle absolutizuje primát rozumu nad dobrem, protože „jsoucnost podle rozumu je dříve nežli dobro... zárodek zla však nachází v dobru a svoje tvrzení, že „každé zlo má nějak za příčinu dobro“ opírá o víru v dokonalost Boží bytosti jako prapříčinu veškerého dobra. **Zlo** je v *chybě činnosti*, vždycky způsobeno z *nedostatku* jednajícího člověka“ (P. Cakirpaloglu, s. 323, 325). Smířlivé stanovisko v otázce priority významu *vůle* versus *rozum* v relativně nedávné přítomnosti zaujal Lotz tím, že je klade *"vedle sebe"* v neodlučitelné vzájemnosti. Podle novotomisty J. B. Lotze (1988) Tomáš „zastává vyvážený intelektualismus, v němž převaha rozumu neumenšuje význam vůle a tak se *rozum a vůle* navzájem zahrnují. Důvodem toho jsou obsahy přiřazené každému z nich. Neboť pravdivé je dobré a dobré je pravdivé. Tak jako je dobro obemknuto pravdou, tak je naopak pravda obemknuta dobrem... jako je rozum uskutečněn jako takový teprve skrze vůli, tak také vůle skrze rozum. Proto *oddělení vůle působí úpadek rozumu a tomu odpovídá úpadek vůle opuštěné rozumem*. Opakem úpadku rozumu a vůle je jejich očištění, jehož se dosahuje skrze jejich jednotu a v ní.“ (J. B. Lotz, s. 18,67,68) Naproti tomu, „v Kantově etice podstatou morálního jednání není dosažení nějakého cíle, štěstí, ale prostý požadavek k naplnění samotné morálky jako takové... lidská špatnost je důkazem porušování kategorického imperativu... z hlediska deontologické morálky propojuje *mravní špatnost s lidskou iracionalitou* a neschopností jedince používat apriorní racionální zásady... důsledkem je logický rozpor a následně pak asociální chování“ (P. Cakirpaloglu, s. 323, 327). Ale ani Kantův kategorický imperativ není žádnou *vyšší morálkou rozumu*, protože už von Bertalanfy (1967) poukazem na poznatky moderní etologie mohl konstatovat, že „homo sapiens má málo důvodů být pyšný na své vlastní *morální principy*, které jsou pouze verbalizací instinktů sociálně žijících zvířat“ takže Kantův kategorický imperativ, obyčejně považovaný za ztělesnění přísné morálky a povinnosti, je ve skutečnosti verbalizací instinktu, neboť právě definice instinktu zní: maxima chování jedince se mohou stát univerzálním zákonem druhu a přírodní výběr se stará o to, aby instinkt zpravidla zachovával druh... jestliže to vystupňujeme na symbolickou úroveň, získáme *morálku konformity*“ (Bertalanfy, s. 73)

Z naznačených filosofických, resp. etických východisek, jež významně ovlivnily chápání etických problémů týkajících se pojetí člověka a jeho podstaty se dále utvářely různé společenskovední přístupy nalézající svůj výraz ve filosofii, politice a teorii práva. Tyto směřovaly k řešení praktických etických i právních otázek morálky a práva, pomocí něhož bylo dodržování někdy nadčasových, jindy jen přechodně dobově podmíněných hodnot a sociálních norem mravních i právních dle potřeby vnějšně vynucováno trestem u těch z nich, které byly z hlediska stávající společnosti považovány za žádoucí a významné. To se samozřejmě v průběhu času postupně měnilo a mění, což mj. zakládá složitý problém definování tzv. *normality* chování a duševní normality osobnosti lidského jedince (Syřišťová, 1972). Posuzování toho, co je ve společnosti právě považováno za „normální“ přináší četné otázky hodnocení a posuzování, jak v obecné rovině v různých oblastech společenského života, tak v individuální rovině na úrovni osobnosti. Co bylo správné, žádoucí, běžné, tudíž mravné či alespoň tolerované v minulosti, je nepřijatelné dnes a obráceně, jak v předstihu genealogicky poznal Nietzsche.

Z hlediska osobnosti je vnitřně dodržování norem regulováno *instancí svědomí*, kde svár mezi dobrem a zlem probíhá permanentně, a obvykle je v nepatologických případech zlo prostřednictvím mechanismu pocitu viny (Nietzschem odmítaného) také vnitřně trestáno. *Problém změn*, mravní deprivace, oslabení až ztráta mravního cítění, popřípadě systému zábran je dodnes velkou neznámou. Zda převážení zla u konkrétního jedince vskutku plyne z vrozené anomálie a dispozice ke zlu, a je tak předem dáno, nebo zda je dodatečně získáno, třeba bezprostředně po narození, popřípadě později, v důsledku sumace podnětů a zdánlivě jakoby bezvýznamných špatných rozhodnutí, dokud nepřejdou ve zvyk. Tedy, pozvolným, opakovaným osvojováním určitého chování v určitých situacích, zprvu drobných, posléze větších etických selhání postupně přecházejících v trvalá schémata chování, anebo nešťastnou souhrou okolností pod vlivem náhody, mimořádné situace, tedy buďto pozvolna či nečekanou událostí, a zlomem v jediném okamžiku. Pokud si klademe tuto otázku, musíme pátrat po příčinách, co vlastně vede člověka již mravně rozvinutého, diferencovaného a osobnostně neporušeného ať už k postupnému či náhlému příklonu ke zlu, tudíž odklonu od dobra, a následné mravní deprivaci osobnosti, ústící do porušování mravních principů. Kde tedy spočívají hranice dobra a zla v nás je velká neznámá, zda je člověk opravdu svou podstatou historicky stále stejný, *neměnný*, trvalou směsicí dobra a zla zároveň, a tedy ahistorický jak soudil

Schopenhauer, či naopak podléhá dynamice, *progresi a změně* překročením vlastní podstaty, jak soudil Nietzsche je trvalou otázkou.

Je čistě sociální bytostí, sociologicky chápaný průsečík zvnitřněných sociálních vztahů, jednající v naučených vzorcích chování dle vnějších podmínek a širších sociálně dějinných událostí, stále nějak nově uvažující v intencích dobově podmíněné morálky je další ne zcela uspokojivě zodpovězenou otázkou. Stejně otevřenou jako otázka, zda volba příslušné alternativy dobra nebo zla je vlastně jen otázkou do jaké míry vlivem obou tendencí, vnitřních i vnějších, afinita k jedné z nich nabude vrch, zda vnitřní vrozené nebo zvnějšku získané, anebo vrozené i získané zlo v nás, a tedy ve smyslu „trochu zlý, trochu dobrý“, jež bezesporu patří mezi otázky, které je třeba si klást ve filosofii i v životě neustále. Co lidstvo existuje, stále si tak člověk musí klást stejnou stereotypní otázku: odkud se bere v člověku všechno zlo, jehož je člověk schopen, a co vede člověka k zvrhnutí, zvrácení jeho povahy ve zlo, tedy depravaci osobnosti.

Protože člověk zlo koná z vlastní více či méně uvědomované (zlé) vůle, je na místě zkoumat **zdroj zla** právě v jeho **počátku**, tam kde vzniká, tímto východiskem je tedy **vůle**. Bylo již řečeno, **jaký význam přikládal vůli Augustin** v teologii a filosofii, a po něm další, ale ucelený filosofický systém založený na vůli jako podstatě světa i člověka samotného a egoismu jako hlavnímu prostředku, zbavené přívlastku boží představili v **systematicky ucelené podobě** až dva přední filosofové a psychologové vůle - A. Schopenhauer, a po něm F. Nietzsche. Oba shodně označili vůli za „**sílu**“, která se prostřednictvím egoismu a egocentrismu prosazuje v člověku a společnosti, tedy sílu, jejímž prostřednictvím se vůle uskutečňuje (a také zlo). Schopenhauer ve své etice nakonec egocentrismus a vůli k životu odmítl a potlačil, Nietzsche vůli k moci vyzdvihl a exploatoval, až člověka rozšířil nad sebe do té míry, že člověk se v jeho filosofii ztratil a docela nenábožensky „**přepodstatnil**“ v nadčlověka. Přesto oba shodně označují či egoismus jako příčinu zla, ale u Nietzscheho zla jako dobra zároveň, neboť zlo, egoismus má přímo za podmínku dobra a rozvoje života. V různých dobách se v životě celé společnosti střídají poklidná období bez větších střetů a období neklidu nebo přímých bojů mezi národy, či uvnitř určité společnosti mezi jednotlivými skupinami lidí i jednotlivci mezi sebou navzájem. Proto bývá **egoismus a egocentrismus** v obecné rovině někdy spíše naznačen, jindy nejen tolerován ale požadován jako správný životní styl a adorován. Je tedy užitečné, podívat se ve zhuštěné zkratce, jak

význační filosofové a psychologové vůle problematiku egoismu a egocentrismu ve vztahu k vůli ve filosofii nazírali.

1.2.2.2 FILOZOFIE VŮLE A POJETÍ EGOCENTRISMU V ETICE A. SCHOPENHAUERA

Z předchozího zamyšlení nad otázkami dobra a zla, jeho možných příčin a zdrojů je zřejmá souvislost mezi filosoficky chápanou vůlí a lidským egoismem a egocentrismem jimiž se A. Schopenhauer, filosof a psycholog vůle zabýval. Ve stěžejním díle *Svět jako vůle a představa* rozvinul originální filosofii o volní a egoistické podstatě člověka. Filosofické učení o **vůli jako hnacím principu** a jeho etické důsledky, psychologické postřehy vystihující podstatu a povahu člověka jsou v lecčems nadčasové. Chceme-li porozumět podstatě člověka v Schopenhauerově učení, je třeba brát v úvahu **výchozí tezi**, že člověk je podobně jako vše v přírodě objektivací vůle, jenž na straně jedné jako věc o sobě je vůlí, a tedy svobodný, ale zároveň na straně druhé, je jakožto jev plně determinovaný, tudíž neměnný a nezměnitelný. Z této ideje lze porozumět deduktivně vyvozovaným důsledkům o **podstatě člověka**, osobnosti, charakteru, motivaci, možnosti změn chování a jednání, jakož i jeho tendenci ke zlu a dobru, spočívající v podstatě v míře egoismu toho kterého jedince. Tato výchozí premisa, která se zkoumáním problému egocentrismu úzce souvisí se zdá se být i v současné době v lecčems přínosná a vybízí k snahám pokusit se znovu, třebaže v nových souvislostech objevovat filosofii vůle, jež se těmito otázkami zabývala. Není v možnostech a ani záměrem této práce podrobněji se zabývat celým filosofickým systémem, ale jeho etikou, zvláště myšlenkou **determinace lidského charakteru**, jenž je zároveň s egoismem a egocentrismem vlastně jen projevem vůle. Schopenhauer charakterizuje a zdůvodňuje „pojem vůle jako jediný, mezi všemi možnými, který svůj původ nemá v jevu, v pouhé názorné představě, nýbrž vychází z nitra, z nejbezprostřednějšího vědomí jednoho každého, v němž se on poznává jako vlastní individuum, podle své podstaty, bezprostředně bez vší formy, dokonce bez subjektu a objektu, jimiž je zároveň, neboť zde poznávající a poznávaný spadají v jedno“. (Sch./ I, s. 102,103)

Osobnost lidského individua je **fatálně determinována**, což povšechně při pokusu o definování Schopenhauerova pojetí osobnosti vyjadřuje Jovčuk (1976, s. 378) tak, že

„**podstatou osobnosti** podle Schopenhauera je vůle nezávislá na rozumu, slepé chtění, neoddělitelné od tělesné existence člověka, projev jakési kosmické světové vůle, která tvoří základ a skutečný obsah veškerého jsoucna“. Pokud jde o **charakter**, který je nedílnou součástí osobnosti člověka, pak proti tezi o jeho danosti a neměnnosti stojí opačný názor, jehož závěr se opírá o myšlenku sociální podmíněnosti v tom smyslu, že „charakter není vrozený, ale utváří se v průběhu lidské činnosti a závisí na výchově“. (V.G. Afanasjev a kol., 1975, s.183). Vznik a vývoj charakteru vlivem sociálního prostředí je přímo protipólem Schopenhauera. V různých peripetiích v průběhu doby se pak zdůrazňovaly buď vrozené faktory či faktory sociální, jako rozhodující pro vznik a utváření charakteru, dnes se připouštějí kombinace obojího. V jedné ze současných definic charakteru z hlediska filosofie (G. Durozoi, A. Roussel, 1994, s. 209) stojí zmínka o síle osobnosti, v tom smyslu, že „určitý jedinec je (nebo není) silná osobnost, což znamená, že je schopný svou energií, zdatností nebo jinou vlastností vyniknout nad průměr.“ U Schopenhauera je touto silou či energií vůle a egoismus a egocentrismus jako její projev. *Charakter* je Schopenhauerem podrobně analyzován včetně psychopatologických projevů. Přitom zdůrazňuje **danost lidského charakteru** a neměnnost jeho egoistické podstaty, poukazuje, že žádný člověk si svůj charakter nevybírání, ale je mu dán a nemůže být zásadním způsobem přičiněním jedince změněn, protože nemůže změnit svou přirozenou podstatu, nezávisle na tom, zda jde o charakter dobrý nebo špatný. Připouští *ambivalenci lidského charakteru* s odvoláním na novoplatonika Prokla, že „jako v každém městě vedle ušlechtilých a znamenitých lidí bydlí také luza všeho druhu, tak také v každém i nejušlechtlejším člověku sídlí nízkost a sprostota zvířecí povahy (Schopenhauer, 1941, s. 83). Všimá si kouzla detailu, když vyvozuje, že „vůle, jejímž projevem je celé bytí a život člověka, se nemůže v jednotlivých případech zapřít, a to, co chce člověk v celku, bude také vždy chtít v jednotlivostech. „**Vůle** je to první a původní, **poznání** přísluší pouze jevu vůle jako její nástroj. Každý **člověk** je tedy to, co je původně svou *vůlí* a svým *charakterem*, neboť **chtění** je základnou jeho bytosti. Prostřednictvím k vůli přistoupivšímu poznání postupně zakouší, co je, tj. **učí se znát svůj charakter**“ (Sch./ I/ s. 235-236).

Pozoruhodná je řada Schopenhauerových myšlenek o hloubce individuálního lidského charakteru jako zprvu nevědomého, nerozpoznaného stavu, postupném odhalování zjevných či skrytých motivů určujících příznačné charakterové rysy a způsob mravního hodnocení a rozhodování včetně jednání směřující k uspokojení specifických

potřeb jedince. Stejně jako myšlenka o pozvolném stupňovitým naplňování, resp. **dovršování** vlastního charakteru („s nímž ani sám nesouhlasí“) selektivně (ne)přijímanými a zvnitřňovanými obsahy i konanými činy s jejich logickými důsledky na vyhraňování charakteru a postupného objevování své podstaty, sebe sama. Toto celoživotní hledání, sebeobjevování, sebeujasňování charakteru se odehrává v nepřetržité konfrontaci jedince s životními situacemi, a svými osobitými způsoby jejich řešení a reagování na ně a odpovídajících činů, logicky „zřetězených“ v průběhu života určitého jedince až do **sebepoznání**. Pronikavá je myšlenka o „**nevinnosti**“ původního jednání v mladosti v důsledku neseznámenosti s podstatou vlastního charakteru, neboť „motivy se poznají až časem“, která je ovšem ztracena faktem zvědomění a sebeuvědomění. Teprve až další špatná **rozhodnutí** jsou skutečně eticky zavrženíhodná, neboť nepocházejí pouze z přirozeného egoismu vůle, ale jako uvědomované jsou již „zlomyslností“, protože poznané, a pokud donucením slouží k potlačení a podrobení vůle jiného člověka sobě. Tak je rozlišen **egoismus**, který je ještě omluvitelný přitakáním vlastnímu tělu a vůli, ale naproti tomu **zlomyslnost**, která je podle Schopenhauera už čisté *zlo*, protože je promyšlená, záměrná, vědomá, úmyslná, tudíž nezdůvodnitelná. Východisko o danosti a neměnnosti charakteru je filosoficky a psychologicky zajímavé a zaslouží si, aby bylo trvale předmětem pozornosti, protože v mnohém odpovídá jak některým současným empirickým pozorováním, tak kriminologicko-penologickým a forenzněpsychologickým výzkumům kriminálně deprivovaných osob se závažnou psychopatií osobnosti a zejména charakteru. Při popisu lidského charakteru si Schopenhauer povšiml rysu nápadné „**družnosti**“, zvláště u mravně nízkých lidí, kteří se hledají, rozpoznávají, neustále vyhledávají rozptýlení, jakékoli vnější podněty i lidi, přitom jsou ve svém chtění trvale neuspokojeni, vyznačují se *trvalým neklidem*, úhrnem neschopností vydržet sami se sebou.

Není bez zajímavosti, že Schopenhauer ve filosofii svými popisy rysů osobnosti, temperamentu a charakteru vlastně již ve své době anticipoval a popisoval dnešní neuropsychologicky zdůvodněnou extroverzi, jako stav podnětové *nedostimulovanosti* popisované Eysenckem, jenž v psychologii osobnosti teoreticky a experimentálně prokázal souvislost extroverze a kriminality. Ta je opětovně psychologickými výzkumy současné delinkventní populace znovu opakovaně zjišťována a potvrzována (Tamchyna, 2011). Schopenhauer ukazuje, jak egoismus a egocentrismus, který obecně považuje za hlavní projev vůle a všeobecnou příčinu zla a lidského neštěstí, je hlavně u špatného charakteru

výrazně rozvinut, popisuje, jak se dříve jako jakýsi předstupeň projevuje již ve „vulgarnitě“, kterou označuje jako „chtění bez poznání“ (Afor., s.22). Přesně analyzuje, jak v osobnosti člověka je špatný charakter sycen dvěma hlavními rysy (Sch./I,s.289), a to „prudkost chtění“, jež ovšem v tak velké míře nemůže být dostatečně saturováno a zůstává tak věčně neuspokojeno, a dále „lhostejnost vůči všem jiným“ ve jménu dosažení vlastního blaha či zisku. Zobrazuje, jak *slidivost*, dychtivá pozornost k jakýmkoli vnějším podnětům, která je vtištěna i do výrazu tváře, bývá upřena na druhé, v protikladu k dobrému charakteru, jenž naopak lne k samotě a introspekci, což u špatného charakteru podle Schopenhauera vzbuzuje nesmiřitelnou zášť. V současnosti tíhnutí k samotě je nazýváno introverze, zároveň platí, že introverti se prokazatelně méně často dopouštějí deliktu. Tito lidé podle Schopenhauera vzbuzují pro svou soběstačnost i morální vlastnosti zášť u špatných charakterů, což plyne z uvědomované nedostačivosti a vzbuzené závisti a touhy po pomstě za účelem snížení druhého, aby postavení bylo v rovnováze. Z tohoto pohledu by bylo docela možné, že takováto závist vlastnosti druhého člověka, schopností, postavení, nezávislosti apod. může, nazíráno v etické rovině patřit k jednomu z možných motivů stále častěji se vyskytujícího bezdůvodného brutálního násilí ke kolemjdoucím nebo u loupežných přepadení, kde účel jednání směřující primárně k dosažení cizí věci není úměrný intenzitě násilí k oběti („násilí pro násilí“). Takové jednání, které již neslouží ani egoistickému cíli je *zlomyslnost*, neboť má účel „samo o sobě.“ Pokud se týče řešení otázky možnosti změny charakteru, je „*změna charakteru*“ podle Schopenhauera nemožná. „Proč je jeden zlý a druhý dobrý“, je podle Schopenhauera „vůbec nevysvětlitelné“ (Sch.I/s.122). Vše pochází z vůle, která je podstatou individua. V úvahách o podstatě charakteru si nikdy nekladl otázku jeho změny, neboť je neměnný, ale zda je možné měnit vnější projevy charakteru, což připouští s výhradou, že samotný charakter změnit nelze nikdy, jelikož člověk nemůže změnit svou podstatu. „**Charakter je naprosto nenapravitelný, jelikož veškeré jednání člověka vychází z jednoho vnitřního principu**, díky němuž musí za stejných okolností dělat vždy to samé a nic jiného nemůže (Afor. s.110). Ukazuje, jak v průběhu života však v důsledku působení *vnějších podnětů*, motivů, různých vlivů, událostí, výchovou, poučením, zkušeností a vlastním rozumovým poznáním někdy může jedince dávat své vůli průchod jinak, jiným způsobem, tedy změnit způsob svého projevu, jednání, vnějšího chování. V praxi to znamená, že člověk někdy mění způsoby, styl svého jednání, postupy, prostředky, což se projevuje v činech. Schopenhauer objasňuje, že člověk může **změnit směr usilování své vůle**, změnit některé **formy**

uspokojování svých cílů, avšak **hlavní cíl jeho chtění** zůstává zachován, stejný. Vyplývá to z *podstaty jedince*, který jen postupuje jinými cestami a prostředky, mění se tedy jen **vnější projevy jednání**, sama *vůle* se změnit nedá, neboť „*vůle* je toto chtění samo, které by se jinak muselo zrušit“ (Sch., I/s.237).

Egocentrismus jako tendence k směřování dovnitř osobnosti a inhibici vůle

Na základě filosofického zkoumání podstaty lidského jedince, jeho osobnosti a zvláště charakteru z hlediska vůle k životu, dospěl Schopenhauer k zásadně pesimistickému a fatalistickému pohledu na člověka a svět. V duchu svého učení dospěl k názoru, že v lidské společnosti stejně jako v celé přírodě existuje v souhlasu s Hobbesem nezměnitelný věčný stav charakterizovaný jako „*bellum omnium contra omnes*“, tedy boj všech proti všem, tudíž vůle k životu se projevuje bezohledným sobectvím, chamtivostí, překonáváním, jinak řečeno egoismem v zájmu zachování vlastního života, **puđu sebezáchovy**, což je skutečná *podstata* veškerého života. Protože jedinec sám o sobě představuje podle filosofie A. Schopenhauera současně „**mikrokosmos i makrokosmos**“ (Sch./I,s.266), a protože druzí lidé existují vlastně jen v jeho představě, neboť když sám zanikne, zanikne i celý zbylý svět, logicky se tak staví do samého jeho centra, středu světa. To je pravá *podstata egoismu a egocentrismu*, který je pouhým *prostředkem* k zachování života a naplňováním životního puđu sebezáchovy, chtění žít, čili jinak řečeno *aktivní vůli k životu*. Schopenhauer blíže vysvětluje, že **egoismus** vlastně spočívá v protikladu mezi mikrokosmem a makrokosmem, tudíž jde o *vnitřní rozpor vůle* se sebou samou. Jedinec ve vlastních očích je samotný „**střed celého světa**“, proto také jeho sebestřednost, **egocentrismus** způsobuje, že se subjektivně nazírá a považuje za celý svět. Zemře-li člověk, je to jako když zemře celý svět. Proto, jak vyvozuje Schopenhauer ve svých úvahách život druhého člověka je zcela sobecky a docela nealtruisticky nazírán jako cosi druhořadého, co nemá takovou váhu, pokud nejde o blízkou bytost, proto ani zprávy o smrti druhých nejsou zvýšeně prožívány. Z toho vyplývá, že egoismus jako nutné zlo bývá provázen **lhostejností** k osudu druhých, v horším případě přímou **zlovůlí** a ničením existence druhého, včetně jeho štěstí a života samého, často pro nepatrnou výhodu v neprospěch druhého. Nerespektování druhého člověka, dokonce zničení života, bezohlednost provázenou zlobou a nenávisťností považuje za **nejvyšší projev egoismu**. Z těchto etických východisek dichotomie dobra a zla odvozených z pochopení a poznání o *lidském sobectví* pochází zdroj Schopenhauerovy hluboké skepse a pesimismus celé jeho

filosofie. Proto považuje zlo za pozitivní, zatímco dobro nebo štěstí jenom negativní jako nepřítomnost neštěstí, bolesti, nedostatku. Podle Schopenhauera vlastně člověk život prožije *úsilí o redukci nějakého nedostatku*, touhy, potřeby, přání; jakmile však jedno přání je uspokojeno, štěstí pomine, vystřídáno novým přáním, téměř donekonečna, *stále v kruhu*, tudíž uspokojení je vždy prchavé, neukojitelné, což trvá po celý život člověka. Štěstí je tak nepřítomnost neštěstí, jímž jsou „dva nepřátelé lidského štěstí - *bolest a nuda* (Afor.,s.16). Ve svých úvahách rozvíjí další myšlenky o egocentrismu a egoismu člověka, když konstatuje: „Cizí utrpení způsobuje zlomyslnému radost, nespravedlivému vítaný prostředek k vlastnímu blahobytu; jestliže pouze člověk spravedlivý se spokojí tím, že je nezpůsobuje; jestliže vůbec většina lidí vidí a poznává v své blízkosti četná utrpení, avšak nehodlá je zmírnit, protože by si musela přitom uložit trochu odříkání, pak naopak pro šlechetného utrpení, které spatřuje u jiného, se ho dotýká téměř tak úzce, jako jeho vlastní: snaží se proto zřídit rovnováhu mezi oběma, odřekne se požitků, vezme na sebe odříkání, aby zmínil cizí utrpení (Sch. I/,s.295-296/.

Citlivost k druhým, snášenlivost a mírnost, porozumění lidskému utrpení vede k *soucitu* (caritas; s. 297), který považuje za *jediný neegostický projev vůle*. Filosofickým poznáním *podstaty vůle k životu* jako *egocentrismu a egoismu* je možné dojít k překonání slepého chtění askezí, dobrovolnou rezignací na veškerá přání, tím nabytí nezávislosti na tlaku vůle a jejím utlumením a nabytí životní moudrosti, klidu a vyrovnanosti jako trvale dosažitelného stavu myslí vedle druhé možné cesty, kterou skýtá umění a estetický prožitek krásna, který rovněž, ale jen krátce umožňuje oproštění z naléhavosti chtění a výsledného dosažení žádoucího čistého prožitku stavu bezvolnosti a kontemplace. Schopenhauer tak uzavírá vlastní filosofii, sumu svého poznání: „Není-li vůle není představy, není světa... Jenom *poznání* zůstalo, *vůle* zmizela“ (Schopenhauer; in T. Mann. s.171,172). Schopenhauerova filosofie vůle vede k redukci vůle k životu, jejímž projevem je egocentrismus, morální askezí, která je v tomto smyslu procesem záměrného, vědomého, racionálního zbavování se egoismu vůči druhým až k sebepopření.

V procesu postupného útlumu vůle a všech základních potřeb vyúsťuje v odklon osobnosti individua od vnějšího světa do niterného meditativního sebepohroužení do světa vnitřního a objevování jeho bohatství. To vyžaduje neustálou racionální introspekci, sebereflexi a směřuje k hluboké introverzi stlačováním pudové vůle k životu až k dosažení stavu „*bezvolnosti*“ vědomým potlačením jakéhokoli chtění v askezi. Může-li však člověk

„*chtít nechtít*“ je otázka stejně neřešitelná jako paradoxní, jakož i vyhánění egoismu lhostejností, jež sama je vlastně jen jinou formou egocentrismu. **Základní životní postoj člověka** v duchu schopenhauerovské filosofie, jeho „životní moudrost“ spočívá v racionální skepsi a odstupu, který lze vyjádřit slovy, jež představují motto Schopenhauerovy etiky: „Ani milovat, ani nenávidět“, obsahuje polovinu vší chytrosti světa: „nic neříkat a ničemu nevěřit“, je druhá polovina. Ovšem takovému světu, který učinil nutnými pravidla jako tato a následující, člověk rád ukáže záda (Afor. s. 120).

1.2.2.3 FILOZOFIE VŮLE A POJETÍ EGOCENTRISMU V ETICE F. NIETZSCHEHO

Podobně jako A. Schopenhauer, klade i F. Nietzsche vůli za základ a podstatu života, nikoli však všezahrnující „*vůli k životu*“, nýbrž zúženou na „*vůli k moci*“ konkrétních jedinců. Ve shodě s Schopenhauerem rovněž chápané jako síly, ale rozpracované v jiných, převážně morálních kontextech. Morálku Nietzsche filosoficky, filologicky a historicky zkoumá a podrobuje kritické analýze poukazem na její dobovou podmíněnost a tím nutnou relativnost platnosti morálních pojmů. Bytostně nesouhlasil nejen s pesimistickým vyústěním Schopenhauerovy filosofie, i přes vlastní až tragické vidění dosavadního světa, zejména však s morálkou soucitu a utlumením vůle k životu překonáním vlastního egoismu nierností a askezí. Proti tomu Nietzsche samu morálku přímo odmítl, jako klam a hledal vlastní odpověď v **imoralitě**. Neměnnost podstaty lidského charakteru přímo nepopíral, tím méně usiloval o morální zlepšení člověka, rozhodl se člověka překonat imorálním vystupňováním vůle k moci, zla, tím i dobra, u vyšších, nadprůměrných lidí, vymykajících se davovému člověku. Ve své filosofii života předložil dynamickou koncepci o **vystupňovaném individualismu člověka** z „nadbytku síly“ (Ecce Homo, s.137) směřujícího k nikoli k naplňování podstaty charakteru, ale opačně zvyšováním vůle k moci dosáhnout nad člověka s cílem stát se větším, silnějším, životaschopnějším, stát (se) nad-člověkem, adekvátně vlastní síle, schopnostem, vlastnostem a tvořivému potenciálu. Jako takový se sám svobodně rozhodovat o vlastním charakteru a vlastní morálce, stanout nad nižší **konformní morálkou** vzešlou z **resentimentu slabých**, neboli méně schopných, mimo dobro a zlo, jako svrchovaný (sebe) tvůrce nových hodnot, ale i mýtů, v nikdy nekončících návratech do vzdálené minulosti až k dionýskému kultu síly, a tedy dobra. Ve své filosofii se myšlenkou *věčného návratu*

vracel nejen do minulosti, kde hledal inspiraci, ale díky nalezeným ideálům naturální starořecké dionýské kultury dravosti a radostnosti, vyjádřené v celkovém **hedonismu** jež v umělecké zkratce nově prostřednictvím básnických obrazů i filosofické prózy zasazoval do aktuální přítomnosti. Analýzou a srovnáváním historických i současných skutečností, vlastní intuicí a vzhledem dovedl pronikavě tuto budoucnost anticipovat. Přitom mu šlo, pokud jde o minulost a přítomnost především o tu morálku (v níž ostatně nevěřil), která zdůrazňovala nesobeckost a altruismus. Uvedené hodnoty interpretuje tak, že „v pojmech: „nesobeckost, „sebezapření..může nemohoucnost dojít svého užitku; sebezničení učiněno znakem hodnoty vůbec... pojem „dobrého člověka“ straní všemu slabému, chorému, nezdařenému, sebou samým trpícím, všemu tomu co má zahynout, dělá ideál z odporu proti člověku hrdému a zdárnému..jenž je odtud zván „zlým..“(Ecce,s.154). Proti **altruismu** se postavil s poznáním, že také tyto nebo snad právě tyto kolektivní city jsou vlastně pro život zhoubné a od „*stádní morálky*“ odvozené původní sdružovací instinkty, které naopak život člověka oslabují a dokonce ničí. Z tohoto důvodu se po původním přijetí a ztotožnění od Schopenhauera odvrátil a v kritickém vypořádání s jeho filosofií se Nietzschemu především jednalo „o **hodnotu morálky**,... hodnotu „nesobeckosti,“ instinktů soucitu, sebezapření, sebeobětování, „kterou právě Schopenhauer tak dlouho vychvaloval, zbožšťoval a stavěl mimo svět, až mu nakonec zbyly jen jako „**hodnoty o sobě**“, na jejichž základě život i sebe sama zavrhl“ (Genealogie morálky, s.11). Proti nim vytýčil ve své filosofii vůle program „*pohrdání soucitem*“, opírajíc se přitom zejména o Platóna, Spinozu, La Rochefoucaulda a Kanta.

V souladu s touto myšlenkou "pohrdání soucitem" proto naopak naopak Nietzsche zdůraznil Schopenhauerem zavržený **egoismus a egocentrismus** jako univerzálně platný prostředek a nejpřirozenější formu uplatnění vůle, avšak v podobě „**vůle k moci**“ chápané jako nejvyšší možný prospěch: „**Sobectví** je tak cenné, jak je fyziologicky cenný ten, který ho má: sobectví může být velmi cenné, může být ničemné a opovržením hodné. Každý jednatel smí být nahlížen podle toho, kdy vykazuje stoupající nebo klesající **životní linii**. Rozhodnutí o tom je kánonem k určení toho, jak je hodnotné jeho sobectví. Vykazují-li **linii vzestupnou**, je jeho hodnota vskutku vyjímečná a vzhledem k celkovému životu, který jím dělá krok dále, smí být péče o vytvoření a udržení jeho optima podmíněk extrémní. Jednatel „individuum“, jak ho lid a filosof dosud chápali je omyl: není nic pro sebe, žádný atom, žádný „článek řetězu“, nic pouze zděděného z dřívějšího - je **celou**

jednou linií člověka až k sobě samému... Vykazuje-li *sestupný vývoj*, úpadek chronické znetvoření, onemocnění (nemoci jsou zhruba řečeno až následky úpadku, ne jeho příčinami), přísluší mu málo hodnoty a v zájmu spravedlnosti má zdařilým ubírat jen tak málo, jak je možné. Je pouze jejich parazitem“ (Ecce, 68-69). V tom spočívá kritika podle Nietzscheho trvale historicky upadající, jelikož stále změkčilejší a tudíž dekadentní společnosti, kultury, morálky, hlavně té tehdy současné jež úhrnem považuje za založené na lživých hodnotách. Nietzsche zdůrazňuje, že „altruistická“ morálka v níž sobectví chřadne, zůstává za všech okolností špatným znamením...To platí o jednotlivcích i (a to zejména) o národech...nehledat svůj užitek“ - to je pouze morální fikový list pro zcela jinou, totiž fyziologickou skutečnost: nedokážu už svůj užitek najít“ (Ecce,s.70). Nietzsche vyvozuje, že *nedostatečný egocentrismus* je také *nedostatečnou vůlí k moci*, což je v rozporu s přirozenou lidskou aktivitou sebeprosazování, proto považuje zmírnění mravů, ohleduplnost, lásku k bližnímu za známky rozkladu. Domnívá se, že jednotlivá období je třeba měřit podle jejich pozitivních sil, a tak imponují „moderní lidé se svou úzkostlivou péčí o sebe, a láskou k bližním, s našimi ctnostmi práce, nenáročnosti, práva, vědeckosti - hromadící, ekonomizující, machinující - jako slabá doba... ctnosti jsou podmíněné, jsou vyvolávány naší slabostí... Rovnost, určité faktické připodobnění, jemiž se dostává vyjádření pouze v teorii „*rovných práv*“ bytostně patří k úpadku: propast mezi člověkem a člověkem, stavem a stavem, mnohost typů vůle, být sebou,“ pozvednout se,.. je vlastní „silné době“ (Ecce, s.72)

„*Osobnost moderního člověka*“ je podle expresivního a svou dobu dalece přesahujícího zobrazení Nietzscheho „oslabena přemírou historismu, historičtí umělci ustavičně připravují festival světové výstavy; stal se z něho pouhý „*divák a konzument*“ a otupěl natolik, že i velké války a velké revoluce mohou něco změnit sotva na okamžik. Ještě válka není u konce, a již se se stotisícronásobně přeměnila v potištěný papír, již se předkládá jako nejnovější dráždidlo otupeným smyslům historie chtivých lidí... Historické vzdělání a občanský univerzální kabát vládou současně. Přestože se nikdy ještě nehovořilo tak hlasitě o „*svobodné osobnosti*“ nevidíme dnes ani osobnost, natož pak svobodnou, nýbrž jen samé úzkostlivě zahalené „*univerzální lidi*“. *Individuum* se uchýlilo do nitra, navenek již vůbec není patrné“ (Neč./I s. 114 - 115). Paralela s dnešní „moderní dobou“ 21. století, soustavné a všudypřítomné medializace změní nahodilých a donekonečna opakovaných nadbytečných a nepotřebných informací, nahodile vybraných

senzací, událostí, reklam je zjevná. Svědčí svým způsobem o dlouhodobých trendech vývoje kultury a přinejmenším v evropských civilizačních kontextech. Zevrubnou *analýzou vývoje dobové morálky* Nietzsche posléze dochází k závěru o rostoucí „*nivelizaci člověka*“, jakož i o jejích důsledcích: „Důkladná *průměrnost* se stává průměrnější, věda ve smyslu ekonomickém stále užitečnější (Neč.I/s.134). V polemice s Hegelem jasnozřivě a vizionářsky kritizuje, že „vypěstoval v generacích, které uvedl v kvas, onen obdiv k „moci historie“, který se prakticky každým okamžikem mění v holý *obdiv k úspěchu* a vede k modloslužebnému „uctívání toho, co existuje“ ...Kdo se však už naučil křivit záda a sklánět hlavu před „*mocí historie*“, ten nakonec po čínsku a mechanicky odkrývá své „*ano každé moci*“ (Neč./I,s.142). Pokud jde o problematiku egocentrismu, sobeckosti (nesobeckosti) lidského jednání, není bez zajímavosti, že když Nietzsche *etymologicky* zkoumal původ a podstatu morálních pojmů v „*genealogii morálky*“ a zkoumal „co vlastně představují výrazy, které v různých jazycích označují „dobro“, zjistil, že slovo „dobré“ od samého prvopočátku se vůbec neváže na „nesobecké“ jednání. Teprve mnohem později „úpadkem aristokratického hodnocení se celý protiklad „sobecký-nesobecký“ čím dál více vnucuje lidskému svědomí - je to stádní instinkt... předsudek, který pojem „morální, nesobecký“ chápe jako rovnocenné (Gen.16,17). Nietzsche vysvětluje, že *pojmy „dobra*“ „všechny do jednoho odkazují k téže pojmové změně, že základním pojmem je všude „*vznešený*“, ušlechtilý ve stavovském smyslu, z něhož se s nutností vyvinulo „*dobrý*“ ve smyslu duševně vznešený, šlechtitný, vybraný, privilegovaný: vývoj, který vždy probíhá paralelně s druhým, během něhož „*prostý*“, plebejský, nízký posléze přechází v pojem „*špatný*“. Výmluvným příkladem proto je slovo „*sprostý*“: identické se slovem „*prostý*“..., které původně označovalo sprostného, obyčejného muže...“(Gen.,s.18). Hodnoty považované dnes za dobré, byly dříve špatné, a naopak, což svědčí o jejich proměnlivosti. Dovojuje, že v dlouhodobém časovém období v dějinách lidstva došlo k *inverzi rolí*; kdo byl původně špatný, nízký je vlastně dnes dobrý, uznávaný.

Pojmy „dobrý=vznešený=mocný=krásný=bohulibý“ představuje Nietzsche jako tzv. aristokratické hodnoty, a dovojuje, že proti nim „časem převládla *morálka té nejpropastnější nenávisti*, která „nastolila pravý opak, totiž: pouze ubozí jsou dobří, pouze chudí, bezmocní, nízcí jsou dobří, pouze trpící, strádající, nemocní, oškliví jsou zároveň jediní zbožní, jediní blažení v bohu“ (Gen.,s. 23).

Nietzsche tak zobrazuje odpudivou **morálku resentimentu**, jako protikladu radostné filosofie života, přitakání zdraví a síle. V tomto smyslu **resentiment** představuje základní pocit křivdy, nemohoucnosti, nenávisti, zadržované zloby, závidění. Objasňuje, jak vzniká z nemožnosti participovat na výkonu moci, spravedlnosti, je tedy postojem bezmoci (ne-moci). Proti „**morálce silných**“ postupem času zvítězila „**morálka slabých**“, tj. prostých, nízkých (morálka resentimentu) tedy vlastně špatných, proti silným, ušlechtilým, tedy dobrým. Dokonce i biologicky chápaný Darwinův „**boj o život**“ podle Nietzscheho „probíhá opačně, než Darwin myslel, a sice...na úkor silných, privilegovaných, šťastných výjimek...; **nevzniká z nedostatku, nouze, ale z nadbytku**, marnotratnosti, a probíhá jako „boj o moc“;...**druhy**: nerostou do dokonalosti: slabí se stále znovu stávají pány nad silnými - to proto, že je jich hodně a že jsou také chytřejší... Darwin zapoměl na ducha, slabí mají více ducha;... duchem rozumíme předvídavost, přetvářku, velké sebeovládání, a všechno co jsou mimikry, k nim patří velký díl tzv. ctnosti (Ecce,s. 61-62). Z uvedené kritiky vyplývá, že Nietzscheho ideál nadčlověka patrně nelze zjednodušeně vykládat v duchu darwinistické evoluční teorie, později jinde glosovaného jako „blond-dravec“, což je ostatně zřejmé již v Zarathustrovi; člověk zůstává vždy pouze člověkem, nemůže být biologicky zlepšen, je nanejvýš materií k opracování v nadčlověka. Pokud se jedná o *fenomén resentimentu*, podle Nietzscheho nastala vpravdě „vzpouora otroků v morálce“: vzpoura, která má za sebou dvoutisíciletou historii a kterou dnes už nevidíme jen proto, že byla vítězná...! (Gen.,s. 23), a která má za následek všestranný úpadek člověka, neboť „kdo odhalil morálku odhalil zároveň bezcennost všech hodnot“ (Ecce, s. 154).

Egocentrismus jako tendence k směřování vně osobnosti a expanzi vůle

Morálka resentimentu může být podle Nietzscheho učení překonána jedině silnými jedinci, jejichž typologii znázorňuje v Zarathustrovi, tedy morálka slabých může být zrušena nadvládou silných: „Svobodný člověk je bojovník. Podle čeho se měří svoboda jednotlivců i národů? Podle odporu, který musí překonávat, podle námahy, která je potřebná k udržení se nahoře. Nejvyšší typ **svobodného člověka** by se měl hledat tam, kde se neustále překonává nejvyšší: pět kroků od tyranie, těsně u prahu nebezpečí otroctví. **Člověk musí být nucen k tomu být silný**, jinak jím nikdy není (Ecce,s.73) Z hlediska prosazování **vůle k moci v životě**, který je věčným bojem, **střetáváním vůlí** se Nietzsche zabývá individuální psychologií zločince, jehož považuje za „onemocnělého nadčlověka“. Proti Schopenhauerovi, který ještě nic neměl proti tělesným trestům, „kdo na penězích,

protože jich nemá byl mírným bitím potrestán jest jak přirozeno, tak spravedlivě“ včetně nejvyššího - pro vrahy - se Nietzsche v otázce trestu přiklání spíše k humánním přístupům, přibližně odpovídajícím současné praxi justice, čímž v tomto směru předběhl svou dobu. Přitom spatřuje příčiny jeho nesprávného jednání v samotné společnosti: „Typ zločince je typ silného člověka v nevhodných podmínkách, onemocnělý silný člověk...jeho ctnosti jsou společností dány do klatby; jeho nejživější pudy, které si přinesl, brzy srůstají s tísnivými afekty, s podezíráním, strachem, bezectností... to je téměř recept k fyziologickému znetvoření. Kdo musí to, co umí nejlépe a co by dělal nejraději dělat potají a, za dlouhého napětí opatrnosti a zchytralosti, stává se anemickým; a protože od svých instinktů sklízí vždy jen nebezpečí, pronásledování, dopuštění - obrací se proti těmto instinktům také jeho cit - pociťuje je fatalisticky. Je to **společnost**, naše krotká, průměrná, okleštělá společnost, kde se *přirozeně rostlý člověk* nutně *zvrhne ve zločince* (Ecce,s.77). Je zajímavé, že pojem **pojmem resentmentu**, který měl Nietzsche vyhrazen spíše pro *průměrné* lidi svojí doby, kdežto v současné době je podstatným rysem běžně zjišťovaným v osobnosti odsouzených pachatelů trestné činnosti, zvláště u recidivistů (Tamchyna, 2011). F. Nietzsche sám sebe nazýval prvním imoralistou, tedy člověkem popírajícím mravní zásady, neuznávajícím závaznost platných mravních hodnot a předpisů. Pokud se týče otázky přístupu k osobnosti zločince, přiklonil se poněkud paradoxně, i v rámci svého učení, vlastně k popíranému a odmítanému altruismu, čímž sice anticipoval nejen postupný odklon od barbarských procedur výkonu soudní moci, ale zejména příklon až k současným spíše nedůvodně *liberalistickým*, než-li humánním penologickým trendům vůči pachatelům, dokonce až medicínskému přístupu ke zločinu jako nemoci a v důsledku toho jeho faktické dekriminální, což je eticky sporné, byť v jednotlivých psychotických (nikoli sociálně patologických) případech oprávněné. S těmito myšlenkami ostatně souvisí i zevrubná a pokrytectví zbavená naturalisticky nelítostná Nietzscheova analýza genealogie filosofie trestu, po většinu historie chápaného nikoli jako snaze s hlavním cílem potrestání viníka, ale prvotně jako *vztahu mezi věřitelem a dlužníkem*, a v prvopočátcích výkonu práva jako splácení dluhu, kdy vina je chápána jako dluh, pachatel jako dlužník, kdy není ničeho, co by nemohlo být nějak něčím zapláceno, kde strach z trestu je vpálen do paměti člověka tak, že děsivá představa bolesti, krutosti trestu tvoří pravou **skutečnou podstatu systému zábran** „vina a bolest“ a preventivního regulativu trestného jednání. „Prostřednictvím potrestání dlužníka se věřitel podílí na panském právu: konečně i on jednou zakouší povznášející pocit, že smí nějakou bytost ponižovat a mrzačit

jako něco, co je „pod ním“; nebo alespoň – v případě, kdy sama trestní moc, sám výkon trestu už přešel na „vrchnost“ -, že může vidět, jak je ona bytost ponižována a mrzačena. Vyrovnaní spočívá v nároku a právu na krutost.“ /Gen., s.46-48/ Vůbec samotný trest, jak je demaskováno v Nietzscheově *genealogii morálky* tak ve skutečnosti byl založen na zlosti z utrpené újmy a původce zla trestán pro uspokojení věřitele, pro slast z násilí na bezmocném, která se vybíjí proti škůdci“ a opravdu může být splacena, byť jen bolestí škůdce“. Proti pojetí **člověka sociálního**, kolektivního, podle Nietzscheho stádního, tzv. **reaktivního** (reagujícího následně na druhé), proto závislého zdůrazňoval pojetí člověka **aktivního**, nezávislého, jednajícího. Prosazoval typ **člověka individualistického**, dravého, bezohledného, nonkonformního, neohlížejícího se na nic a na nikoho, soběstačného a nezávislého na cizí vůli, obdařeného přirozenou vůlí k moci, se smyslem pro hierarchii moci, neoslabeného předsudky a pseudomorálními pojmy průměru, tudíž dobrého v původním slova smyslu. V tomto smyslu samostatného, tvořivého, životaschopného, dokonale zbaveného morálky resentimentu. V takové podobě prožívaný život znamená zároveň „**žitý život**“ nezbavený radosti, ale zato zbavený falešných předsudků, oproti životu soucítění a pesimismu, který může být nanejvýš leda „**odžit**“. (Schopenhauer). Optimistické pojetí přirozeného života radostnému duchu filosofie života má umožnit návrat k dionýskému chápání člověka až k antickým ideálům epikurejství, hedonismu duševnímu i tělesnému. Zároveň také usilujícího o vědomé překonávání slabosti, pocitu viny, provinilosti ,nepatřičnosti, potlačování tělesnosti a radosti ze sebe i života, požitku a pocitu síly, zdravého a silného člověka. Zbavení se nánosu **morálky minulosti**, tedy toho „až příliš lidského“ předpokládá člověka, nikoli „sdělujícího se“, protože to samo už je Nietzschemu slabostí, nic nevysvětlujícího, nýbrž jednajícího, který se nebojí být sám sebou. Tedy pojetí v představě vyššího člověka **vnitřně pravdivého**, na jeho vědomé cestě k sebezdokonalování a sebepřekročení, tím i dosažení (ne-lidského) ideálu nadčlověka stojícího mimo dobro a zlo, nad hodnotami, neboť je ve svém nitru stanovuje jenom on sám. Proti nadvládě lidského rozumu, aniž by jej stavěl do protikladu klade výše **lidskou přirozenost, tělesnost**, prostou skutečnost samotného lidského těla, které samo o sobě již je „**veliký rozum**“: „Tělo jsem a duše“ tak mluví dítě, a proč nemluvíti jako mluví děti? Procitlý, vědoucí však praví: Tělo jsem a tělo a pranic více; a duše jest jen slovo pro cosi na mém těle. Tělo jest veliký rozum, mnohost a jediným smyslem je, válka i mír, jeden ovčinec a jeden pastýř. Nástrojem svého těla, bratře můj, jest i malý tvůj **rozum**, jejž nazýváš „**duchem**“; je to malý nástroj, hračka je to velkého tvého rozumu /Zar., s.27/.

Vyvrcholením Nietzscheova učení je vedle *myšlenky o věčném návratu*, stěžejní myšlenka vnitřního duševního (tj. nikoli biologického) překonání dosavadního člověka, jenž je pouhým lanem, spojnicí na cestě k nadčlověk vzešlého z vyšších lidí, kteří sami ale rovněž jsou pouze nedokonalou až „příliš lidskou“ matérií, kamenem k opracování, co nejtvrdějším způsobem vystupňováním v sebezpřekonávání až do hravé lehkosti nadčlověka, jenž je cílem a ideálem jeho filosofie, uměleckého vkusu jako kritéria informací a podnětů v samotném procesu poznání, a také celkového uměleckého vidění světa. V Zarathustrovi poeticky rozvádí hlavní myšlenku, která je zároveň výzvou a poselstvím určeném vyšším lidem, které ale rovněž nečeká nic dobrého, protože „**člověk, individuum**“ je konec konců v Nietzscheho filosofii přece jen vlastně - „omyl“, „**lidská společnost**“ pak jen „pokus“, nikoli však smlouva,.. hledá si rozkazujícího/ Zar.,s.177/: „ malí lidé stali se pány: ti všichni káží vzdělání a odříkání a chytrost a píli a ohledy a dlouhé „a tak dále“ malých ctností..ty pány dneška překonejte, ..ty malé lidi: ti jsou nadčlověku největším nebezpečím, ..člověk je zlý,.. necht' se stane větším v dobru i zlu.“ /Zar.,s.240,241/.

Těmito expresivními slovy tak Nietzsche obrazivě i dostatečně přesně vyjádřil svůj způsob individualistického překonávání **člověka průměru** v tvořivou a sebeutvářející individualitu na cestě k nadčlověku ničím nebrzděnou **expanzí vůle vně osobnosti** člověka. **Základní životní postoj** člověka nietzscheovské filosofie se opírá o přesvědčení, že morálka pána, vyššího člověka, který převyšuje nižšího člověka, jehož **resentiment**, jelikož se stal časem produktivním, nikoli však tvořivým, způsobil, že **nižší člověk** se stal sám **pánem**.

1.2.2.4 REALISTICKÁ FILOZOFIE A POJETÍ EGOCENTRISMU V ETICE T.G. MASARYKA

T. G. Masaryk se filosoficky ve své filosofii přímo problémem vůle a egocentrismu nezabýval, nicméně v širších **celospolečenských** filozofických, zvláště etických, ale též sociologických a psychologických souvislostech a v **sociálnědějinném kontextu** nejednou egoismus a egocentrismus kriticky zmiňuje. Společenský vývoj své doby chápal jako **zápas** dosavadních velkých systémů teokracie a aristokratismu s liberalismem a demokracií, dobu charakterizuje jako přechodnou, krizi člověka za hlubokou a všeobecnou. Pokud jde o samotný **egoismus a egocentrismus**, považuje jej za jeden z

průvodních jevů *společenského rozkladu*, pojednává o něm např. již ve své studii týkající se problému *vzrůstu sebevražd*, jakožto společenského jevu „moderní civilizace (1881)“, kterou jako závažný sociálně patologický jev klade do souvislosti s přibývajícím „*psychózností*“ jakožto symptomu krize moderního člověka. Celkově *společenský vývoj* hodnotí ve výstižné zkratce, kterou pro její sevřenost nutno uvést v nezkrácené podobě: „Proti duchovnímu absolutismu, neomylnictví a inkvizitorství se člověk vzepjal a revoltoval; vyvinul se revoluční individualismus a subjektivismus, vedoucí k solipsismu a egocentrismu, to jest k duchovnímu a mravnímu osamocení, k obecné anarchii na místě dřívější katolicity: skepse, kritičnost, ironie, negace a nevěra zatlačily víru a věřivost, člověk se stal neklidným, nestálým, těkavým, nervozním při stálém hledání a podnikání byl zklamán a opět zklamáván; idealista se vrhl v *požitkářství*, ale nenacházel uspokojení; a šířil se *pesimismus* nejenom teoretický ale i praktický - neradostnost a nespokojenost, zloba a zoufání a odsud únava, nervosnost, psychosnost a sebevraždnost. *Moderní společnost* je patologicky rozdrážděná a rozdrásána, rozpolcená - právě v přechodu a přerodu; v počtu sebevražd je aritmetické měřítko této chorobnosti duševní, mravní a fyziologické zároveň. Psychologicky je protivou *sebevraždy a sebevraždnosti vražda a vraždnost*; *sebevražda* je násilím duše obrácené do sebe a v sobě egocentricky se subjektivující, *vražda* je násilím duše ze sebe ven, abnormální objektivací. *Subjektivistický individualismus*, stupňující se v solipsismus a v titánskou bohorovnost, je *člověku nesnesitelný* - nakonec znásilňuje buď sebe nebo bližního: sebevražda a vražda jsou *vystupňováním* tohoto násilnictví“ (T. G. Masaryk, s. 421-422; 1930). V této souvislosti Masaryk poznamenává, že „mnohý moderní člověk se bojí smrti, protože je příliš *poživačný* - život mu není velkým dramatem, chce na něm jen *jídlo a požitek*; je *nevěřící*, není v něm dost důvěry a odevzdanosti. *Moderní sebevraždnost* a *strach před smrtí* je - to dvoje spolu souvisí, tak jako souvisí *strach a útěk*“ (K. Čapek, 1969, s.195). Masaryk principiálně *odmítá voluntarismus*, jak učení Schopenhauerovo, tak Nietzscheho; vůli sice v zásadě neodmítá, neboť lze “kromě *rozumového poznání* hovořit i o *poznání citovém*, a o *poznání volním*” (K. Čapek, 1969, s. 178), ale spíše *vůli integruje* ve své noetice *vedle obou poznání vedle sebe* zcela v duchu svého filosofického realismu (*objektivismu*) z jehož pozic *subjektivismus* považuje za přímou cestu k „solipsistické osamocení a egoismu, aristokratickému individualismu a násilnickému nadčlověčství“ (T.G. Masaryk,1930, s. 414). Proti takovému pojetí osobnosti klade Masaryk do popředí přesně naopak mravně silnou, *aktivní osobnost člověka sociálního*, nikoli ovšem kolektivistického,

spolupracujícího podle svých sil na společném díle a racionálně věřícího ve smysl práce na Božím a lidském díle. Masarykovi *náboženská víra*, kterou přímo nezpochybňuje však splývá s *přesvědčením*, resp. je jím nahrazena, odmítá tudíž *slepou víru*. Masarykovo pojetí člověka odpovídá tezi o *vývojové kontinuitě dějin* k rozvoji humanity a dosažení *ideálu humanitního* překonáváním autokracie demokracií, světové revoluce s cílem *zmírnění* přirozené nerovnosti lidí na snesitelnou úroveň. Měl na mysli člověka rovnoprávného, byť připouštěl *přirozenou nerovnost* lidí, takže i v tomto smyslu se projevuje jeho *realistická filosofie*, kde posléze dospěl k myšlence *socialismu*, jenž není jen otázkou hospodářskou, avšak filosofickým a mravním světovým názorem, rozšiřujícím humanistický a tím i demokratický ideál člověka a společnosti.

Egocentrismus v sociálnědějinných a sociologických kontextech jako tendence k směřování dovnitř i vně osobnosti od egoismu v individualitu a synergii vůle

Proti jednostrannému individualismu a egocentrismu ústícím ve svých důsledcích do skepse, pesimismu a popření člověka do asociálních až antisociálních pojetí člověka přichází s řešením sociálním, náboženským a praxeologickým T. G. Masaryk. Filosoficky vyvodil důsledky z vlastní analýzy dosavadních a svého času vrcholících sociálnědějinných a filosofických tendencí, konfliktů a zápasů. Na jejím základě provedl slovy filosofa Tvrdeho: „*bohatou syntézu evropského myšlení*,“ avšak, jak neopomíná Tvrdý podotknout, „*osobně prožitou*“. Svým umírněným racionalismem a *pozitivisticky* laděným smyslem pro vědu a souběžným sociálně náboženským akcentem, ale proti „eudaimonismu a utilitarismu“ se Masaryk poněkud *eklekticky* vymezil, a to zejména tím, že, podle Tvrdeho: „*vyzdvihl etiku*, kterou původně považoval za praktickou vědu, do filosofie a učinil ji při opravách klasifikace věd *centrem* filosofie.

Touto etickou orientací a smyslem pro význam lidské osobnosti, kterou však nebere v „titánském významu romantiky, nýbrž chápe *osobnost* jako aktivní osobnost ve významu etickém, a tak středem celého díla se mu stává *problém etický*“ (Ideály humanitní 1901). Podle Masarykovy naprosto klíčové myšlenky se „*osobnost nesmí stát jediným centrem*, neboť pak se stává rozkladným elementem společenským a směřuje k *sebevraždě*. Při ztotožňování etických ideálů s náboženskými Masarykovi každý přechod z egocentrismu jest také východem ze skepticismu a cestou k náboženství“ (J. Tvrdý, 1947, s.466, 467). V souladu s vlastním nábožensko-etickým chápáním a pojetím člověka formuluje Masaryk tyto *základní teze*: „Člověk je podle obrazu božího. Bůh nemohl stvořit

člověka jinak, než k svému obrazu a podobenství; z toho pro člověka plyne uvědomělý *synergismus*, součinnost s vůlí Boží. V poznávání přírody a člověka, ve vnikání do zákonů přírodních, duševních a dějinných, v přijímání a plnění těchto zákonů jsme účastni na božím tvoření a řízení světa. Bůh nás nechává pracovat při svém díle, chce po nás práci, tedy spolupráci. Každé součinění, i mezi lidmi, zahrnuje *svobodu i podrobenost*, iniciativu i vázanost. Synergie s vůlí Boží dává člověku míru jeho svobody a determinovanosti; čím je silnější a uvědomělejší, tím víc je obého“ (K. Čapek, 1969, s. 199).

Ve svých úvahách Masaryk dále rozvádí pojetí člověka jako osobnosti i ve vztahu k otázkám svobody vůle: „*Determinismus* neznámá nesvobodu, naopak. Člověk nevypělý, který nechápe světový řád a jeho grandióznost, člověk ve své prvotní slabosti a nesoudnosti vidí ve světě i ve svém vlastním životě jen kaleidoskop jednotlivých nesouvislých jevů, vidí všude nerozumnou libovůli duchů, bohů a slepého fata..Kdo věří v náhodu, věří i v bůžky a zázraky. Pověra je indeterministická. *Primitiv* je metafyzickým indeterministou; podléhá slepě impulsům, řídí se svou zvůli - je metafyzickým anarchistou...indeterminista je otrok: je slepě vázán zvyky, a pověrami, je podroben svým pudům, nemá svobodné vůle“ (K. Čapek, 1969, 199, 200). Masaryk v této souvislosti jinde konstatuje: „Primitiv nerozlišuje mezi skutečností a výplody fantazie, sny vidinami, fikcemi, dohady, analogiemi; *impulsivně jedná a impulsivně, bezuzdně také myslí* ... je to duševní stav absolutismu; prvotní člověk politicky slepě podléhá vůdci, duchovně kněžím, tento noetický stav nazývá *mýtickým*,... .Metoda mýtickosti je analogie... *Primitivní člověk* si vykládá svět podle sebe samého, podle svého vědomí a funkcí svého těla, podle svého nejbližšího okolí, podle svého kmene, vůbec podle své zkušenosti. Myticky naladěný člověk je „*naivní egocentrista a egoista*“, není sám sobě hádankou a není mu hádankou ani svět, je úplně pohroužen ve své okolí, je naprostý *objektivist*; do sebe se člověk pozorněji dívá hodně později“ (K. Čapek, 1969, s. 171).

Směřováním *dovnitř od objektu k subjektu*, od egoismu a egocentrismu v altruismus, v procesu humanizace a socializace, překonáváním prvotního animálního stavu se člověk kontinuálně historicky vývojově přetváří, mění, diferencuje v *individualitu* a to jak v průběhu *sociálnědějinného vývoje*, tak v průběhu *vlastní ontogeneze*. Vedle směřování *dovnitř osobnosti* zároveň jedinec rozšiřuje své působení *vně osobnosti* do společnosti v *procesu synergie vůle* a participací na společném díle v aktivitě vůči světu.

1.2.2.5 EGOCENTRISMUS, VŮLE, OSOBNOST

V současné filosofii jsou kategorie egocentrismus, egoismus, egotismus definovány ve francouzském filosofickém slovníku (G. Durozoi, A. Rousset, 1994, s.66). „Tři postoje, jimž je společné, že pokládají Já za prvořadý referenční bod. **Egocentrismus** je sklon subjektu vztahovat všechno k sobě a na sebe. To je u dítěte normální, jak ukazuje Jean Piaget, protože dítě zpočátku nerozlišuje mezi sebou a vnějším světem. U dospělého je to znak afektivní nedospělosti. Egoismus - u Kanta synonymum solipsismu (myslíci subjekt je jedinou realitou) - je nejčastějším protikladem altruismu; překračuje hranice pudu sebezáchovy a znamená vypočítavý postoj člověka, který myslí jen na sebe a nedbá o zájmy druhých. Tím brání vzniku společenství a je synonymem toho, co Pascal a Rousseau nazývají sebeláska. Egotismus (slovo pochází od Stendhala) označuje hloubkové zkoumání sebe spojené s estetickým potěšením z jeho objevování. V širším smyslu totéž co kult já.“ Obdobně je chápán tento pojem také v oblasti psychologie, psychopatologie a kriminologie.

Schopenhauerova filosofie vůle a pojetí egocentrismu ve své etické rovině dospěla k zásadnímu odmítnutí lidského sobectví analyzovaného a chápaného jako zdroje veškerého zla na světě. Schopenhauerova podstatná myšlenka, že dosažení životní moudrosti, zbavením se egocentrismu i vůle, bezohledného egoismu vůči druhým, byť za cenu jisté inhibice vůle, jako projevu života, projevující se podle něj naprosto ve všem dění v člověku, společnosti, přírodě, celém světě ve prospěch altruistické myšlenky vzájemné lidské snášenlivosti je poznáním nadčasovým. Hlubokým pochopením univerzální ambivalentní rozporuplné podstaty člověka daleko překračuje autorovu metafyziku. **Schopenhauerova morální skepse** na základě jeho hlubokého poznání o naplňování a neměnnosti lidského charakteru dokonale zbavená sebemenších iluzí o člověku, zbavena sice náboženského obsahu přesto ve skutečnosti odpovídá původnímu ranně křesťanskému ideálu svým akcentem mírnosti, smířlivosti a snášenlivosti až k pietě. Nicméně také bohužel vede až k téměř absolutnímu popírání životní vůle, ale tím i života samotného a k meditativnímu únikovému pohroužení dovnitř osobnosti.

Vědomé zavrnutí pudové egoistické bezohlednosti vůle v boji individua o zachování života až k sebezpopření vůle k životu lidským jedincem bylo i přes původní souhlas nakonec pro příliš pesimistické vyústění a bezvýchodnost odmítnuto subjektivně

voluntaristickou Nietzscheovou filosofií života. Tato filosofie naopak, nikoli už ve víceméně abstraktní podobě Schopenhauerovy objektivizující se světové vůle individuaci jedince v jeho vůli k životu jako hlavnímu jejímu projevu, postavila místo této abstraktní světové vůle zcela konkrétní individuální vůli k moci každého jedince ve vzájemných střetech vůlí. *Nietzscheova expanzivní filosofie vůle k moci* vedená touhou po změně průměrností znivelizované, tím paralyzované smířlivou mravní sebereflexí, kontemplací, sebeuzavřením a mravní introspekci, jako u Schopenhauera, nýbrž aktivní silou, vystupňováním toho nejlepšího (nejbezohlednějšího) zdravého a přirozeně agresivního volního potenciálu v něm k překonání a ovládnutí druhých, a současně kvalitativním překonáním lidského v člověku v podobě načrtnuté vize nadčlověka. Přehodnocením a odmítnutím všech hodnot a zdrojů morálky, zvláště křesťanské, s odkazem na podanou analýzu genealogie morálky zjistil, veden smyslem pro pravdu, u většiny ve své současnosti uznávaných pravd a hodnot, význam přesně opačný. Tím se ovšem ukázala též relativnost pojmů o významu dobra a zla, neboť se ukázalo, že co bylo dříve dobrem je nyní zlem a co bylo dříve původně zlem je v současnosti považováno za dobro, z čehož Nietzsche odvodil logický důsledek o oprávněnosti všestranně bezohledné aplikace vůle k moci vyšších, silnějších a schopnějších vynikajících jedinců vůči nižším ve smyslu slabším. Tímto způsobem došlo též k odůvodnění nové, tentokrát skutečně přirozené hierarchické dvojí morálky; morálky pána a morálky otroka, jako východiska voluntaristicky daných a k přírodě se navracejících nových hodnot. Tedy takových hodnot, které jsou odůvodněny přirozeným právem silnějšího, a prostřednictvím těchto mechanismů také perspektivního vyřešení společenských rozporů. V tomto smyslu je zřejmé, že je možné nazírat Nietzscheho pojetí vůle jako egoistické stupňování vůle k moci překonáváním lidských zábran a ohledů bezvýhradným přitakáním oprávněnosti lidského sobectví jako hlavního předpokladu úspěchu dosaženého rozvinutím egoismu, jenž je takto pouze přirozenou podstatou charakteru, egocentrismus se přitom projevuje jako přirozená tendence k rozšiřování moci a směřování vně osobnosti a expanzi vůle.

Vzhledem k pronikavosti Nietzscheho intuice skutečně došlo v následných obdobích opravdu k válkám takových ničivých rozměrů, které předpověděl. *T.G. Masaryk se pokusil provedenou analýzou a syntézou vývoje hlavních celospolečenských dějinných tendencí* a vlastní humanistickou a revoluční filosofií a praxí filosoficky překonat vyhroceně individualistická východiska určení člověka vlastní etickou konstrukcí svého

času moderního, rovněž nadčasového ideálu humanitního. Pochopil a anticipoval tragickou a sebevražednou bezvýchodnost jak autoritářského, tak anarchisticky hypertrofovaného individualismu a egocentrismu, postavil proti těmto tendencím konstruktivnější a zároveň **optimističtější nový obraz** demokratického a sociálně založeného člověka, aktivně spolupracujícího na společném díle, a založeného na vědomě zvoleném náboženském a současně racionálním přesvědčení, jako mravnímu základu a východisku osobnosti. Masaryk dovedl, že se nelze opírat o církevní dogmata klerikalismu, a tím méně o nihilistická učení, nýbrž o zvnitřnělé racionálně pochopené, promyšlené a vědomým rozhodnutím přijaté *mravní přesvědčení*. Podle Masaryka je takovéto přesvědčení založené nikoli na nekritické víře, ale v duchu původně křesťansky chápaného mravního poselství lásky k bližnímu. Na takto chápaném humanisticko-náboženském základu se svým učáním pokusil o *sloučení* křesťanské víry s vědeckým poznáním. V důsledku toho pak o **vědecké překonání egocentrismu a egoismu** chápaného v jeho *sociálně dějinných souvislostech*, směřováním vůle její přeměnou introspektivním sebepoznáním a sebevýchovou v duchovní energii k dalšímu zdokonalování sebe i světa aktivní praktickou zbožností a mravností ***jak dovnitř, tak vně osobnosti***, od egoismu v ***individualitu a synergii vůle***.

1.2.3 PSYCHOLOGICKÁ ANALÝZA EGOCENTRISMU A VŮLE V PSYCHOLOGII VE VZTAHU K PROBLÉMU DEPRAVACE KOMPARACÍ A SYNTÉZOU POJETÍ H. J. EYSENCKA A J. PINATELA

1.2.3.1 PSYCHOLOGIE OSOBNOSTI A POJETÍ EGOCENTRISMU Z POHLEDU TEORETICKÉHO MODELU OSOBNOSTI PODLE HANSE JÜRGENA EYSENCKA

V psychologii se všeobecně rozeznávají různé složky osobnostní struktury, kterým v horizontálním směru odpovídají kategorie psychických procesů. Takto H. J. Eysenck (1947) rozeznává čtyři hlavní sektory osobnosti: inteligenci /poznávací procesy/, charakter /volní procesy/, temperament /emoce/ a stavbu těla /somatické procesy/ (F. Hyhlík, M. Nakonečný, 1973, s.106). Podle Eysencka (1960) je **osobnost** definována jako „více či méně stabilní a trvajících organizace osobního charakteru, temperamentu, intelektu a těla, která determinuje jeho jedinečné přizpůsobení okolí.“ Jeho **teoretický model osobnosti**, který Eysenck celoživotně empirickými výzkumy ověřoval, zpřesňoval a stále doplňoval prokázal jeho opodstatněnost. Je založen na výzkumu normální i delinkventní

populace (dílo Zločin a osobnost). Ve výzkumech přesvědčivě vědecky prokázal, že **osobnost delinkventa** je zpravidla výrazně **extrovertně** založena, zatímco introverti se podle něj dopouštějí trestnosti zřídka. Prokázal faktorovými analýzami a neuropsychologicky, že extroverti vrozeně hůře podmiňují, takže se hůře učí ze zkušenosti, tedy že se hůře u nich vytvářejí podmíněné spoje, a v důsledku toho jsou věčně nedostimulovaní, takže musí zvýšeně hledat podněty zvenčí, ze svého okolí. Proto i jejich typická družnost, které si dříve ve filosofii povšiml také Schopenhauer. Eysenck si při koncipování své teorie osobnosti a temperamentových rysů, obdobně jako dříve Schopenhauer, povšiml u zločinců výbušnosti, lability jíž označil jako **neuroticismus**, kterou předtím v minulosti Schopenhauer charakterizoval jako divokou vůli, prudkost vůle, resp. chtění, tím nutně věčná neuspojenost, neukojenost; tedy „nedostimulovanost“.

Eysenck k osobnosti zločince dodatečně popsal ještě druhou z klíčových vlastností zločinné osobnosti „**psychoticismus**“, což neznamená psychotické onemocnění ve smyslu psychiatrické klasifikace, nýbrž spíše *poruchu osobnosti* - citový chlad, bezcitnost, lhostejnost, hostilitu, agresivitu, výsměšnost k utrpení druhých, které výzkumně prokázal. Typická zločinecká osobnost je **labilní extrovert (cholerik)**, což Eysenck prvotně zjistil a prokázal empirickými výzkumy. Rovněž současnými psychologickými výzkumy delinkventní populace jsou jeho závěry u větších souborů jednoznačně potvrzovány (Tamchyna, 2011). Eysenckovy **dimenze temperamentu**: škály extroverze - introverze, neuroticismus, psychoticismus, jsou typologicky odvozeny, přičemž se kryjí s Hippokratovými, Kantovými a Wundtovými typy - sangvinik, cholerik, melancholik, flegmatik. Schopenhauer ve své filosofii vůle široce a správně postihl psychopatologii osobnosti, lidského charakteru, i otázky temperamentu, obdobně jako dnes v psychologii Eysenck teoretickými východisky a empirickými zjištěními. Konec konců shodně, ale bez možnosti psychologického instrumentária a dnešních vědeckých poznatků Schopenhauer ve filosofii empiricky a teoreticky ve svých aforismech nepřímou formuloval a v podstatě přesně anticipoval osobnost a složky osobnosti takto: „Co někdo v sobě je a co o sobě má, zkrátka **osobnost a její hodnota**, je to jediné bezprostřední k jeho štěstí a blahu. Všechno jiné je zprostředkované; proto také jejich účinek může být zmařen, ale účinek osobnosti nikdy ... osud se může změnit, ale povaha nikdy. Proto jsou subjektivní dobra, jako: ušlechtilý charakter, bystrá hlava, šťastný temperament, veselá mysl a dobře založené,

zdravé tělo, tedy vůbec mens sana in corpore sano (Juvenalis, Sat X, 356), pro naše štěstí to první a nejdůležitější (Afor. s. 12).

1.2.3.2 PSYCHOLOGIE OSOBNOSTI DELINKVENTA A POJETÍ EGOCENTRISMU Z POHLEDU SROVNÁVACÍ KLINICKÉ KRIMINOLOGIE PODLE JEANA PINATELA

Podobně jako H.J. Eysenck, tak rovněž Jean Pinatel, význačný francouzský kriminolog a dřívější prezident kriminologické společnosti v 60. letech 20. stol. (u nás téměř neznámý a nedoceněný) v kriminologii popsal **čtyři základní rysy zločinecké osobnosti** v zobecněném teoretickém modelu založeném na výzkumech v oblastech klinické kriminologie a sociálně psychologických přístupech v současném moderním biopsychosociálním pojetí osobnosti:

1) egocentrismus, provázený resentimentem; 2) labilita; 3) citová lhostejnost k oběti; 4) agresivita.

Na prvním místě stojí univerzálně platný egocentrismus, který se zbylými rysy podle autora platí univerzálně u každé zločinecké osobnosti a v každé době v této kombinaci. **Zločinnost** podle Pinatela není dědičná, ale pouze dispozice k některému z rysů, z nichž některá může být zvýrazněna, kteréžto **rysy** celkově vytvářejí určitý **osobnostní terén**; záleží pak vše na **stimulech zvenčí**, přitom u někoho stačí již nepatrné podněty ke spuštění delinkventního jednání, zatímco u jiného dojde k takovému jednání teprve až pod silným tlakem okolností. Pojetí delinkventní osobnosti, kde je plně zohledněn základní rys a vnitřní podstata každého zločinného jednání, který na základě vlastního zkoumání a intencionálního pozorování v posledních čtyřech časových dekádách výchovné penitenciární a personální psychologické praxe s delinkventy (i jejich protipólem, tj. nejen jejich strážci, ale i policisty) je v podobě lidského sobectví a bezohlednosti vůle, vyjádřeném společným jmenovatelem - egocentrismem - rysem podstatným. A to bez ohledu na nepřeborné formy a způsoby provedení jednotlivých skutků, což ostatně není tolik důležité. Je však možné jen konstatovat, jak podivuhodná shoda existuje mezi Schopenhauerovými empirickými a deduktivními východisky a detailními popisy podstaty charakteru, egoismu a egocentrismu založenými na jeho filosofii vůle v 19. stol. a dnešními empirickými a teoretickými poznatky psychologie osobnosti, založené na jiných základech, ale přesto korespondujícími s jeho závěry, avšak

ve 21. století, což poněkud evokuje určitou představu o jisté **neměnnosti** člověka, stran jeho charakteru člověka jako takového. Spolu s Nietzscheho poznáním analýzou podstaty **fenoménu resentimentu**, jenž rovněž neodmyslitelně patří k základním a opakovaně zjišťovaným rysům současné delinkventní osobnosti, jsou v tomto světle uvedené filosofické pravdy pozoruhodně svěží, přesné, a jak se zdá nadčasové.

1.2.4 VÝCHODISKA A NÁMĚTY Z ANALÝZY EGOCENTRISMU PRO ZKOUMÁNÍ PSYCHOPATOLOGICKÝCH ZMĚN OSOBNOSTI

Egocentrismus je podle P. Hartla v současném psychologickém slovníku definován jako krajní forma individualismu a egoismu, upoutávání pozornosti k vlastní osobě; hysterie; podle Piagetovy hypotézy, že dítě v raném věku je samo o sobě středem P. Hartl, H. Hartlová, s. 134, 2004). Samotný termín pochází z lat. ego=já; centrum=střed) a znamená podle Z. Matějčka postoj nebo životní zaměření, při kterém člověk pokládá sám sebe za střed světa a všeho dění v něm. Vztahuje se především na hodnocení věcí a dějů v okolí, které jsou přijímány nebo odmítány jen podle toho, jaký mají význam pro jeho „já“, přičemž pro děti v předškolním věku je tento postoj zcela normální. Naproti tomu u starších dětí a u dospělých může být známkou opožděného vývoje nebo příznakem neurotického onemocnění. Z egocentrismu vyplývá snaha prosazovat vlastní vůli a vnucovat své zájmy a přání druhým lidem, jak je to běžné u malých dětí. Neplatí však z toho nutně snaha zneužívat druhé pro své cíle a k vlastnímu prospěchu, takže egocentrismus nelze zaměňovat s egoismem. Egocentrismus mívá většinou neškodnou formu upoutávání pozornosti k vlastní osobě. Ve výraznějším stupni se projevuje především přepjatým sebevědomím a vymáháním úcty, uctíváním nebo až zbožňováním své osoby. Vyskytuje se zejména u hysterických osob.

Egoismus z lat. ego=já je sobectví, může podle **Matějčka** být zdravý nebo nezdravý, čili přepjatý, který se projevuje přehnanou láskou k sobě na úkor druhých, je opakem altruismu. Znamená přebujení vlastního „já“, takže vše co se děje kolem, egoista vztahuje k vlastní osobě a ve všem hledá osobní prospěch nebo výhodu. Využívá druhé lidi, má na ně podstatně vyšší nároky než na sebe a snaží se podřídit jejich přání, snahy a zájmy vlastním zájmům. Egoismus můžeme chápat mnohdy jako poruchu nebo opoždění ve zrání osobnosti a ulpění na nižší vývojové úrovni. Autonomie vlastního já nepostoupila

tak daleko, aby dítěti, popřípadě dospělému, umožnila přijmout druhé lidi jako rovnocenné partnery a ztotožnit se s nimi v celospolečenských ideálech povinností, práva, spravedlnosti (Z. Matějček, ; in M. Sovák, 1984)). **P. Lauster** si v psychoterapii k otázkám egoismu a egocentrismu všimá, že "opojení egem je neustálá *snaha o sebeuplatnění*, boj proti druhým, touha být něčím lepším než ostatní, být středem pozornosti, potřeba utiskovat a utlačovat druhé. *Egoismus* je zaměřen na vlastní výhodu, *egocentrismus* tuto výhodu dále buduje a plodí v člověku tyranské rysy s touhou potírat druhé. Chce se slunit v *obdivu*. K takovému opojení vlastním egem může vést i např. bodybuilding, kde je jediným cílem nádherné, obdivuhodné tělo. I přehnaná péče o vlastní krásu a potřeba předvádět inteligenci vede tímto směrem. Podléhání konzumu ve snaze imponovat není také nic jiného, než opájení se egem. Člověk v takovémto „stavu opilosti“ nafukuje svoji sebejistotu, směřuje ji na své bližní. Je to *sebejistota* vůči druhým. *Sebevědomí* naopak znamená *vnitřní jistotu*, která přichází tehdy, když se rozvíjí *pravda a pravdivost*. Mít odvahu se podívat na to co se odehrává v duši, tedy být autentický" (P. Lauster, 1997, s. 57 - 58). Podle **L. Čírtkové** (1994, s. 151) ve forenzní psychologii je "egocentričnost znak kriminálního jednání charakterizovaný jako sklon k *subjektivizaci a relativizaci* morálních a právních norem (tj. egocentričnost)". Podle **Guensbergera, Pogádyho** v psychopatologii a psychiatrii se "*poruchy sociálních citů* obyčejně vyskytují při chorobně vystupňovaném *egocentrismu*, např. při celkově psychopaticky nevyvážené osobnosti. Nastane-li nevyvinutí či nerozvinutí sociálních citů spolu s aplází etických citů, hovoříme o asociálních citech. Projevují se v rámci asociální povahy jako vývojová *porucha citového života*, jestliže nastalo jejich zakrnění vyšších a především sociálních citů. Příznačná je *bezcitnost či bezohlednost* k druhým lidem a ke společnosti. Existuje mnoho psychopatií (tzv. anetické), při kterých jsou sociální city narušené. Při jiných dochází i k antisociálním citům, které se vyznačují nejen lhostejností sociálních vztahů, ale i poškozením druhých osob až k mimořádné bezcitnosti a bezohlednosti. V krajním případě jde o zločinné chování. Kromě psychopatií se vyskytují i při *milieupatiích* (odchylky podmíněné prostředím), vlivem rozličných zážitků, jako je např. zklamání. Často se vyvíjejí i v souvislosti s *narkomanií* a při jiných pseudopsychopatiích, tj. mozkových změnách, jako následku mozkových poruch (Pogády, J., Guensberger, E., 1987, s. 96). V sociální psychologii **J. Reykowski** (1987) "vzrůst vlastního já „*expanzi ega*“ jako kladného sebecítění až Maslowovy potřeby růstu až po asertivitu odlišuje od vzrůstu a expanze agresivní a tedy agresivnost dobyvačnou, přičemž oba typy expanze podřazuje

pod temperamentovou regulaci typu E, tzv. E- regulace, což má znamenat, že ego je základnou těchto druhů regulace - je to **regulace egocentrická**, která má charakteristické znaky projevující se ve všech psychických funkcích. Dominující zásadou podle Reykowského je tu "**zabezpečení zájmů vlastního já**, což se projevuje ve **vnímání, myšlení, cítění a snahách**. Charakteristické přitom jsou především receptivní činnosti (zaměřené na přijímání, získávání něčeho z okolí péče, uznání, obdivu, povolnosti, pomoci, věcí, výhodné pozice, privilegii). Opakem egocentrické regulace je A-regulace, **regulace allocentrická**, tj. orientace na prosociální chování tj. chování s ohledem na nadosobní cíle, např. na uspokojování potřeb druhých lidí, spojené se schopností přinášet oběti. Reykowski je nazývá alocentrické či altruistické". (In N. Nakonečný, 1993, s.179). V neuropsychiatrii **F. Koukolík** upozorňuje na problémy diagnostiky zejména těch nejzávažnějších poruch osobnosti, jejichž příkladem je antisociální porucha. Poukazuje, že klinické zkušenosti i výzkum dokazují, že "pojem antisociální porucha jak ho definuje Americká diagnostická a statistická příručka **DSM IV**, se sice soustředila na projevy víceméně kriminálního chování, na trvalé narušování sociálních norem, do jisté míry však oslabila nebo vynechala některé velmi závažné **znaky narušené osobnosti**, které se k diagnóze psychopatie užívaly tradičně, a to zejména **egocentritu neboli sebestřednost** (tito lidé někdy dělají dojem, že se cítí být středem vesmíru), **oploštělý citový život, sobectví, nepřítomnost empatie** neboli neschopnost vcítit se do niterného stavu druhého člověka a nepřítomnost svědomí (F. Koukolík, 2010, s. 166).

V současnosti lékař, psycholog a filozof **J. Poněšický** v souvislosti s agresí a egocentrismem konstatuje, že „**je překročen zenit pozitivního vývoje individualismu s ideálem úcty před každým lidským životem, před svobodou, sebeurčením, sebeodpovědností a autonomním svědomím**. V průběhu civilizačního procesu a všeobecné technizace **převažuje stále více separace a egocentrismus na úkor empatie a emoční vztahovosti**. *Postmoderna* dokonce hlásá jistou libovolnost, *relativitu* dosud platných názorů na pravdu, morálku, manželství, rodinu, mužství a ženství, na normy mezilidského chování. Tento stav však frustruje, takže dochází reaktivně k tím regresivnějším sduřování do extrémně homogenních skupin - sekt, pravicových či levicových uskupení, kde se kompenzatorně etabluje druhý extrém, rozplynutí jedinců v celku; tím dochází i ke ztrátě individuální odpovědnosti, ke **slepému vybijení** ničím a nikým nekorigovaných vášní“ (J. Poněšický, 2005, s. 94).

1.2.5 ZÁVĚR Z ANALÝZY FENOMÉNU EGOCENTRISMU JAKO KLÍČOVÉHO POJMU PRO VÝZKUM DEPRAVACE OSOBNOSTI

Filozofie vůle jako teoretický zdroj poznávání fenoménu egocentrismu a pojmu depravace osobnosti individua

Výrazný egoismus a egocentrismus projevující se aktuálně ve společnosti podává plastický obraz nepřeborných forem drobnější i závažné sociální patologie a nespočet variací individuální etické poruchovosti až psychopatologie jedince. Projevuje se nejen konkrétními činy v běžném životě, ale též v duševním, zvláště mravním nazírání životní reality. Lze jej postihnout všude, ve způsobech cítění, prožívání, myšlení a motivech, neboli bezprostředně v osobnosti každého jedince, navenek v jednání, v různých formách zchytralosti, nazývané pragmatičností, ve skutečnosti obyčejného sobectví, bezohlednosti, neslušnosti, nepoctivosti, zištnosti a všeobecně rozšířeného podvodného jednání na všech úrovních společenského spektra. Výsledný obraz ústí do výsledného pocitu destability, že nic neplatí, nic není jisté. Mohlo by se snad namítnout, že taková hodnocení do vědecké práce nepatří, ale protože se jedná o *etická témata*, je nasnadě, že je tomu spíše naopak. Zaštitřovat se snahou po objektivitě a opomíjet nepříznivá fakta, vyskytující se v naší společnosti by nebylo namístě, naopak je potřeba jim věnovat pozornost.

Schopenhauer zcela deterministicky soudil, že charakter, který je součástí osobnosti jedince je člověku jakožto individuu dán a je ve svém egoismu a egocentrismu neměnný, Nietzsche myslil, že osobnost a v jejím rámci charakter individua není definitivně ukončen, podléhá změně vůlí k moci do krajnosti vystupňovaným egoismem a egocentrismem překonáním formy člověka samého v nadčlověka, Masaryk připisoval významný vliv jak egoismu a egocentrismu člověka, tak vnějším sociálním faktorům, které jako otázku sociální vedle apelu na mravnost zdůraznil. Protože indicie svědčící pro vzrůst egoismu a egocentrismu v současné době začínají, jak se z různých zdrojů dat včetně statistik sociální patologie i z běžného pozorování a zkušenostem z chování lidí v dnešním společenském životě zdají stále více převažovat, má bezesporu smysl se znovu na nové úrovni vracet ke starším, leč inspirativním filosofickým zdrojům zabývajícím se, byť ve vzdálenější minulosti, zásadními etickými otázkami. Z tohoto pohledu je kriticky zhodnotit, porovnat se současnými trendy a využít etického potenciálu obsaženého v jejich myšlenkách jako námětu pro práci v oborech, které se problematikou prevence negativních jevů zabývají.

Přítom je vědecky oprávněné i potřebné v opětovně nastolených kategoriích egoismu a egocentrismu v rámci etické dichotomie dobra a zla ve forenzně psychologickém zkoumání problému deprivace osobnosti člověka a společnosti, chápaných v nutné vzájemné souvislosti jako odchýlení od hodnot dobra, hledat širší filosofická zdůvodnění nových metodologických přístupů.

Témata egoismu a egocentrismu a jejich projevů formou deprivace osobnosti člověka nevyvstala tak docela náhodou. Žádá si je samotný charakter doby, jinak by nebyla aktuální a určitě by pojem sobeckost člověka nebyl tak často v životě společnosti skloňován. Nastíněná východiska, srovnání a náměty jsou z povahy věci nejen prvotně filosofického, psychologického, ale přes souvstažnost s pojmem společnost multidisciplinárního rázu, a to jak při zkoumání osobnosti individua a jejích změn, tak podmínek sociálního života současného člověka a jeho postavení v současné rychle se měnící společnosti.

Závěr

Byla podána analýza egocentrismu a vůle ve filosofii a psychologii. Z pohledu A. Schopenhauera, F. Nietzscheho a T. G. Masaryka byly pojednány jako etický problém dobra a zla z hlediska charakteru a osobnosti v širším smyslu a komparovány s vybranými koncepcemi osobnosti v psychologii osobnosti a kriminologii H. J. Eysencka a J. Pinatela. Z hlediska shody popisu psychopatologie individua v minulosti i současnosti ve vztahu k otázce deprivace osobnosti byly zjištěny možnosti uplatnění některých přístupů filosofie vůle v současné metodologii výzkumu sociálně patologických jevů se zvláštním zřetelem na *etické deficit* v osobnosti jedince a společnosti.

2 EMPIRICKÉ ZÁKLADY KONCEPTU DEPRAVACE OSOBNOSTI

2.1 METODOLOGICKÉ ASPEKTY APLIKOVANÉHO VÝZKUMU DEPRAVACE

Empirické forenzně psychologické výzkumy předložené v této disertační práci jsou založeny na vlastních a po několik desítek let *standardizovaným* způsobem prováděných srovnávacích výzkumech dle jednotné metodiky s *cílem zkoumání depravace osobnosti delinkventa*. Sestávají ze souborů mladistvých delinkventů a kontrolních souborů mladistvých a dospělých nedelinkventů vyšetřených jednak anamnesticky v socio demografických datech a analýzách trestné činnosti, jednak speciálním testovým instrumentáři zkoncipovaným v 90. letech 20. stol. pro zkoumání depravace osobnosti v rámci forenzní psychologie. Jedná se o *soubory mladistvých delinkventů, dospělých prvověžněných, dospělých recidivistů, mladistvých a dospělých vězněných toxikomanů a kontrolních souborů nekriminální populace mladistvých a dospělých* rozdělených dle vzdělání na učně a studenty, a profese na uchazeče k MěP a uchazeče a zaměstnance SBS.

Přehled výzkumných souborů (n=1660)

- mladiství delinkventi a kontrolní skupiny nedelinkventů vyšetření anamnesticky v socio-demografických datech a analýzách trestné činnosti (**n=603**), z toho 369 delinkventů a 234 nedelinkventů, a z nich 124 učňů SOU Meziboří a 110 studentů SPŠ strojní Most
- násilní a majetkoví recidivisté do 35 let věku psychologicky vyšetření standardizovaným testovým instrumentáři a kazuisticky (**n=63**), z nich 31 majetkových recidivistů ve věznici dozorového typu věznice a 32 násilných recidivistů v ostraze ve Stráži p. Ralskem
- netříděná populace ostatních převážně prvověžněných mladistvých a dospělých vězňů vyšetřená standardizovaným testovým instrumentáři (**n=507**), z toho 387 dospělých v dohledu a dozoru a 120 mladistvých ve věznici pro mladistvé ve společné Věznici Všehrdy
- mladiství a dospělí prvověžnění (**n=80**) a recidivní (**n=21**) toxikomani (**n=101**), z toho 77 dospělých (dozor) a 24 mladistvých vyšetřených anamnesticky v sociodemografických datech, analýzách trestné činnosti, a standardizovaným testovým instrumentáři v dozoru ve Věznici Všehrdy

- kontrolní soubor dospělých nedelinkventů (**n=386**), z toho 159 uchazeči k MěP a 227 uchazečů a zaměstnanců SBS vyšetřených standardizovaným testovým instrumentáři

Hlavní kritéria a hlediska výzkumu

Při zkoumání jednotlivých ***výzkumných souborů*** jsou formulována ***hlavní kritéria popisu***, a to z více hledisek: podle ***pohlaví*** (muži), podle ***věku*** (mladiství, dospělí), podle ***trestněprávního hlediska*** (kriminální, nekriminální, recidivisti, prvověžnění) a z ***psychopatologického hlediska*** toxikomanie, toxikomani. Trestněprávní kritéria jsou dále blíže členěna z hlediska kritéria recidivy na prvověžněné a recidivní, přičemž soubory recidivistů rozdělených do dvou věkově homogenních skupin do 35 let věku jsou rozděleny na ***násilnou trestnou činnost*** (byť i majetkově motivovanou) a ***majetkovou trestnou činnost*** (bez výskytu násilí). Další z kritérií je hledisek je ***časové hledisko***, resp. historické, jelikož soubory mladistvých jsou sledovány ve čtyřech po sobě jdoucích časových dekádách. Vedle toho též zkoumání současní recidivisti, pracovní zde nazvaní jako tzv. ***novorecidivisti*** jsou komparováni s tzv. ***starorecidivisty***, to znamená recidivisty, kteří se dopouštěli trestné činnosti před rokem 1990 v diametrálně odlišných podmínkách starého společenského systému. Toto ***sociálnědějinné kritérium*** je z povahy věci zároveň ***kritérium sociálněpsychologické a sociologické***, neboť jsou ještě srovnávány soubory starorecidivistů působících ve starém a novorecidivisty působícím v systému novém. To znamená ve zcela rozdílném politickém, hospodářském a sociologicky i sociálně psychologicky odlišném prostředí. Nicméně právě tento ***výzkum 63 recidivistů***, který byl autorem disertační práce proveden pro IKSP Praha (publikován v roce 2011) je v disertační práci stěžejní, protože z něj byly na ***základě vlastních zpracovaných kazuistik vyvozeny hlavní závěry o deprivaci osobnosti***. Přesto však ***výzkum recidivy*** není hlavním předmětem této disertační práce, protože ***problém deprivace je obecnější povahy*** a zdaleka se nedotýká pouze kriminální populace recidivistů, na jejich pozadí se však stává zřetelným. ***Předmětem disertační práce*** je výzkum deprivace osobnosti. Celkově jsou ***ostatní zkoumané soubory mladistvých a dospělých delinkventů*** detailně komparovány jednak v čase, časových dekádách, jednak podle druhu spáchané trestné činnosti. Soubory mladistvých delinkventů jsou pro účely analýzy trestné činnosti jednotně rozděleny do 4 skupin na majetkovou, násilnou, sexuálně motivovanou a drogově motivovanou kriminalitu. Dalším kritériem je kritérium toxikomanie, přičemž soubory toxikomanů jsou taktéž členěny z ***hlediska věku*** a recidivy na mladistvé a dospělé toxikomany a

prvovězněné a recidivní toxikonany. Jednotlivé výzkumné soubory jsou v této části disertační práce postupně detailně popsány a vzájemně porovnávány.

Hlavní cíle a záměry

V disertační práci jsou srovnávány početné soubory delinkventní a nedelinkventní populace, které jsou volně spjaty společným jednotícím hlediskem ***zkoumání deprivace osobnosti***, což je ***hlavní cíl*** práce. ***Záměrem disertační práce*** je rovněž postižení ***etiopatogeneze deprivace osobnosti pachatele*** a postižení ***rozdílů mezi jednotlivými soubory těchto delinkventů*** dle uvedených hledisek a kritérií a využití zjištěných výsledků pro forenzně psychologickou diferenciatně diagnostickou praxi.

Výzkumné metody

Pokud se jedná o ***empirické metody*** využitě k psychodiagnostice zkoumaných probandů, bylo použito následujících psychologických následujících metod. ***Deprivace osobnosti*** je diagnostikovatelná testovou baterií zkoncipovanou pro tyto účely, jedná se o jednoduché a empiricky odzkoušené i osvědčené ***psychodiagnostické instrumentarium***, jež pro penitenciárně psychologické účely dostatečně pokrývá ***základní sledované osobnostní proměnné***. Přitom byla využita testová baterie, k níž autor v minulosti posléze dospěl jako vhodné pro penitenciární praxi. Což v praxi znamená, že pro účely vstupního vyšetření bylo upuštěno od zadávání většiny sofistikovanějších dotazníkových metod testování, vyjma snad projektivních či poloprojektivních technik. Tato konsistentní, relativně ucelená a časově poměrně nenáročná baterie se dobře osvědčuje při realizaci základních standardních vstupních psychologických vyšetření vězňů a je jimi vcelku dobře přijímána. Probandi obvykle dobře rozumí většině položek, baterie nevyvolává zvláštní odpor ani nedochází k hrubému zkreslování odpovědí, a má tudíž uspokojivou validitu. Mimo jiné se osvědčuje zvláště proto, že ***dostatečně postihuje osobnost probanda***, ale také je ještě časově relativně přiměřená mentalitě, udržení pozornosti, motivace a volní výdrže vězňů. Proto je vhodná i pro výzkumné účely, ale v podmínkách skupinového vyšetření nese s sebou jisté obtíže. Její provedení obvykle vyžaduje v průměru 1,5 hodiny času. ***Zahrnuje orientačně schopnosti, osobnost, psychopatologii, socializaci.***

Testové instrumentarium sestává z následujících ***psychodiagnostických metod***: Říčanův Test intelektového potenciálu, ***T.I.P.*** forma A,B/, vhodný pro průměrnou a mírně podprůměrnou populaci, Eysenckův osobnostní dotazník ***Dopen*** v Ruisel, Müllnerově

verzi, která je rozšířena o škálu „psychoticismu“, postihující psychopatické rysy (ostatně původně vyvinutý aplikací právě na populaci vězňů), klinické dotazníky k postižení základní psychopatologie osobnosti, přičemž je využit Crown, Cripsův klinický dotazník neurotických symptomů Middlesex Hospital Questionnaire /*MHQ*/, a stran vyšetření agresivity-hostility Buss, Durkey-ové Inventář agresivity-hostility /*B-D-I*/ v Čepelákové verzi. Z projektivních metod je využito Doležalovy poloprojektivní metody *Doplňování vět* Můj život v jednadvaceti větách event. Kochův *Baum test*, a nezbytné *standardizované analýzy anamnézy*. Podstatné jsou základní psychologické metody *pozorování a rozhovor*, jakož i *kazuistická metoda* uplatněná zde především u srovnávaných souborů recidivistů. Instrumentarium je velmi dobře využitelné taktéž při personálně psychologické diagnostice do policejních složek, kde bylo v minulosti součástí širší baterie k vyloučení deprivace osobnosti ve směru k delinkvenci. Samostatně však pro tyto účely využito nikdy nebylo. Při srovnávacích výzkumech souborů delinkventů a nedelinkventů je z *hlediska zjišťování deprivace osobnosti* podstatné využití kombinace metod *DOPEN, MHQ, B-D-I*, které jsou ve své úplnosti samotným *základem diagnostiky deprivace* jako nedělitelný celek a jsou podstatou instrumentária.

Skupina	DOPEN	MHQ	BDI
Rec. nás.	32	32	31
Rec. maj.	31	29	30
Toxi (dosp.)	77	77	77
Ostatní (dosp.)	387	119	147
SBS	115	219	216
MěP	142	156	159
Toxi mlad.	24	24	24
Netoxi. mlad.	120	59	59
Krimi	671	340	368
Nekrimi	257	375	375
Celkem	928	715	743

Tabulka 1: Přehled počtu vyšetřených probandů podle metod

Uvedené **zkratky souborů probandů** jsou použity ve **výsledných grafech** ve čtvrté části disertační práce.

Z ostatních psychologických metod bylo vedle toho využito *standardizovaného anamnestického dotazníku* ke zjišťování socio-demografických dat, kterým byly jednotně vyšetřeny standardizovaným způsobem všechny soubory mladistvých delinkventů i kontrolních skupin v provedených srovnávacích periodicky opakovaných výzkumech ve sledovaných časových dekadách zahrnujících konec 70. let (1979), 80. let (1989), poč. 90. let (1994) 20. stol. a první dekádu 21. století v roce 2005. Na základě všech zjištěných výsledků z uvedených empirických psychologických metod a poměrně obsáhlého dlouhodobě systematicky soustředovaného diagnostického materiálu v rámci zvolené testové baterie a standardizovaného anamnestického dotazníku, jak delinkventní, tak nedelinkventní populace, bylo možno tento nashromážděný materiál *kvantifikovat* a *kvalitativně systematicky zpracovávat*.

Hlavními obecně vědeckými metodami jsou zde metoda vědecké analýzy a syntézy, deskripce, mimořádně velký význam je v této práci přikládán *metodě komparace* na které je celý výzkum především založen. Svou povahou se z hlediska zobecnění výsledků z dlouhodobě soustředovaného obsáhlého diagnostického materiálu jedná o *smíšený kvalitativní syntetizující výzkum*. Přitom je využito značné množství standardizovaných kvantifikovaných anamnestických a sociodemografických dat a analýz trestné činnosti, a údajů z psychologických vyšetření pořizovaných standardizovaným testovým instrumentáři. Své uplatnění nalézají, vzhledem k dlouhodobosti výzkumů v řádu několika desítek let, přístupy a metody biograficko-historické, metoda genetická, modelování. Ve *zpracování dat* jsou nezastupitelné metody statistické, které jsou aplikovány v procentech, průměrech, mediánech a modusech. Veškerá kvantifikovaná data jsou zpracována volně dostupným softwarem R <http://www.r-project.org/> umožňujícím formulovat směrodatné odchylky.

Celkově je v disertační práci vzhledem ke složitosti a obsáhlosti tématu kombinován *přístup nomotetický s idiografickým*, nezbytný je *interdisciplinární přístup*, překrývají se zde poznatky a přístupy klinické psychologie, sociální psychologie, forenzní a penitenciární psychologie, psychopatologie, psychiatrie, adiktologie, sociologie, pedagogiky, práva, penologie, kriminologie, personalistiky. Podstatnou součástí metodologického aparátu je využití *kriminologických metod*, kterými jsou hlavně analýza

spisové dokumentace, rozsudků, pedagogických a sociálních charakteristik a zvláště kazuistik, jakož i analýz trestné činnosti a vypovídající hodnota trestného činu. Všechny uvedené metody jsou podrobně popsány dále, v rámci popisu jednotlivých empirických výzkumů. Všechny výzkumy, které jsou volně spojeny, směřují k řešení jediného základního, **ústředního problému**, kterým je výzkum deprivace osobnosti.

2.1.1 SOCIÁLNĚ PSYCHOLOGICKÉ POJETÍ OSOBNOSTI A METODOLOGICKÁ VÝCHODISKA ZKOUMÁNÍ OSOBNOSTI DELINKVENTA

Při zkoumání problematiky *sociálně patologických jevů delinkvence a osobnosti delinkventů* se pro svou univerzálnost a šíři záběru jeví jako metodologicky nezbytný **sociálně psychologický přístup** a **sociálně psychologická východiska**. Při zkoumání osobnosti delinkventa je nicméně potřebný i *obecný výchozí teoretický rámec* poskytovaný vedle *sociální psychologie psychologíí osobnosti*. Psychopatologie jedince je zase zkoumána v intencích *klinické psychologie*. V podmínkách **práva** je osobnost delinkventa předmětem *forenzní* a v jejím rámci *penitenciární psychologie*. Sociálně psychologicky laděná *interpersonální psychiatrie* Sullivanova o osobnosti jako „*relativně setrvávajícím vzorci vracejících se interpersonálních situací*“, nazývaná někdy neopsychoanalytická sociální psychologie (Rattner, 1969, in Nakonečný, 2010 s. 260) nebo Berneho (Harrisova) *transakčně analytická sociální psychiatrie* a inspirativní originální koncept osobnosti o stavech Já, včetně analýzy scénářů rovněž v mnoha ohledech řeší i problematiku *delinkventní* osobnosti. Přesto však vždy zůstává společným jmenovatelem jednotlivých disciplín *základní klíčová kategorie*, jíž je **"osobnost jedince"**, zkoumaná z různých hledisek vzhledem k přesněji definovanému zadání.

V sociální psychologii aplikované do oblasti zkoumání **sociálně patologických jevů** pak lze z hlediska *koncipování výzkumných projektů* vztahujících se k *osobnosti - delinkventní osobnosti*, jejímu utváření, působení a změnám, *vycházet ze základního paradigmatu* formulovaného v sedmdesátých letech minulého století M. Nakonečným, jenž uvádí k předmětu sociální psychologie a **sociálněpsychologického pojetí osobnosti** ve své *sociální psychologii* tyto následující volně citované myšlenky a teze:

„Vyjdeme-li z pojmu **interakce**, která reprezentuje základní hledisko uplatněné v sociální psychologii, můžeme spolu s Th. M. Newcombem (1950) přijmout *dva základní problémy*,

kterými se věda zabývá: **1) jak osobnost v sociální interakci působí, a 2. jak se osobnost v sociální interakci mění (utváří).** V pojmu interakce se zde nevyjadřuje jen *vztah mezi individui*, nýbrž i *vztah individua a společenského prostředí*, jehož formativní vlivy jsou převážně zprostředkovány opět personálně. **Sociální psychologie** je věda o tom, jak se člověk v sociálních a kulturních situacích utváří a jak v nich působí. *Celek duševního života člověka* v jeho dimenzích *vnitřních i vnějších* je podstatně utvářen jeho **zkušeností**, která se váže na **podmínky života** ve **společenských makrostrukturách a mikrostrukturách**. Proto sociální psychologie nemůže studovat jen *aktuální projevy* personálních interakcí a jejich vnitřní struktury, které je utvářejí. Pojem *situace* není ekvivalentní pojmu *prostředí*. Prostředí působí na člověka tehdy, když se stává situací. Pro člověka se sociální agens stává situací tehdy, když se **vztahuje k jeho osobnosti**, když je pro něj sociálně významné. Významnost působícího podnětu je dána **vlastnostmi osobnosti**, mimo jiné především *zkušeností* člověka. Táž situace působí na různá individua různě, protože osobnost je vždy individuálně utvářený celek duševního života. Člověk se nachází především v **obecné situaci historického a kulturního určení** a v trvalejších skupinových situacích. **Skupinovou situaci** je nutno odlišit od pouhé **sociální situace**, situací se zde rozumí přítomnost jedince nebo jeho umístění v nějakém prostředí, situace není vždy jen aktuální přítomností, nýbrž i **příslušností** k nějaké skupině, jejíž vliv trvá i v nepřítomnosti skupiny či jejích příslušníků. "

Vzhledem k svým existenčním a psychickým vazbám ke společenským "mikro a makro strukturám" je člověk permanentně situován" (Jaspers, 1956).

"*Klasifikaci možných situací lze schématicky vyjádřit v modelu situace, které mohou být jednak sociální, jednak kulturní. Pojetí situací a jejich třídění na sociální a kulturní v podstatě odpovídají pojetí „sociálně stimulujících situací“ a jejich třídění podle Sherifových (1956), kteří však pod pojem sociálně stimulující situací zahrnují interpersonální faktor a kulturní produkty. Situace může být situací sociální, kdy zahrnuje vztahy interpersonální: vztah „jedinec - jedinec“, skupinové: vztah "jedinec- skupina", a masové: vztah "jedinec-dav", nebo může být situací kulturní, tvořené prostředím ideovým nebo materiálním. Sociální psychologie zkoumá psychologické účinky interpersonálních vztahů, davových, skupinových a kulturních faktorů na osobnost jedince. Rozhodující jsou zvláště faktory interpersonálních interakcí, neboť formy společenského vědomí nebo faktory kultury v užším smyslu (imateriální formy kultury) působí v psychice člověka*

především *prostřednictvím jiných lidí*. **Člověk** jako společenský tvor žije v umělém prostředí *kultury*, tj. organizovaného společenského života: „Takové lidské okolí je složeno z organizované skupiny ostatních individuí, to je **společnost**, a z jednotlivých **způsobů života**, které jsou charakteristické pro tuto skupinu, to je **kultura**.“ (M. Nakonečný, 1970, s. 16-20)

V těchto souvislostech a s určitou **historickou paralelou** si lze položit otázku (M. Nakonečný 2010, s. 252), co vlastně zahrnuje téma **sociálněpsychologické aspekty osobnosti**. U různých autorů zde sledujeme různou tematiku, např. osobnost v poli sociální interakce, kde se pojednává o dyadických interakcích jedince a o jeho vztazích k **malým skupinám**. J. Výrost a I. Slaměník (1997) o tématu „**sociální psychologie osobnosti**“ oprávněně soudí, že již „při vstupu do oblasti sociálně psychologického studia osobnosti musíme počítat s tím, že *přesně vymezit hranice kompetence* této oblasti psychologického poznání není možné. S tímto názorem nutno jenom souhlasit, jelikož v psychologii osobnosti jsou integrovány i základní poznatky sociální psychologie, neboť *geneze osobnosti* je **sociogenezí**, hlavním vztahným rámcem fungování "ega" je *sociální prostředí*, osobnost se utváří především v *procesu sociálního učení*, atd. Nicméně Výrost dále uvádí, že: „**Sociálněpsychologický přístup** ke zkoumání osobnosti spočívá v orientaci na **sociální svět jako kontext**, ve kterém a prostřednictvím kterého se **osobnost formuje**, ale který zároveň svou **aktivitou spoluvytváří**.“ To by podle Nakonečného ale znamenalo téměř úplné překrývání "*psychologie osobnosti*" a "*sociální psychologie*". V návazných kapitolách Výrostovy a Slaměníkovy (1997) učebnice sociální psychologie však jsou obsažena témata „**sebesystém**, vztah k vlastnímu Já a identita v sociální psychologii, které jsou z hlediska *sociální psychologie prohloubeným přístupem* k problematice, která je v *psychologii osobnosti* klíčová. Allport (1961) staví především *otázku hledání identity*, který pokládá za hlavní znak adolescence, kdy si člověk klade otázku: „*Kým vlastně jsem?*“ Podle E. F. Muellera a A. Thomase (1974) také otázku: *Jak mohu něčím být?* Podle těchto autorů má **identita** tři složky: 1) je tvořena sumou předchozích identifikací, 2) vrozenými vlohami a získanými dispozicemi, a 3) možnostmi, které v dané chvíli nabízí společnost. Podle Allporta se hledání identity projevuje v tom, jak mladí lidé si *zkoušejí různé masky* (způsob zábavy, úpravy vlasů, nápodobou vzorů atd) a to vždy v *rámcí skupiny*, kdy obraz sebe sama závisí na druhých, jedinec se snaží být oblíben a obává se zneuznání, vše odpovídá na něm **standardům vztahné skupiny**, ale jeho **obraz sebe sama** je dosud

nestabilní. Erikson to nazývá *krizí identity*. Podle Muellera a Thomase je *hledání identity* pro mladého člověka v moderní industrializované společnosti větší problém než v méně komplexní kultuře. Další faktor znesnadňující *nalezení identity* v industrializované společnosti, je **rozpor** mezi chováním, které od svých dětí *očekávají rodiče*, a jednáním, které od dospělých *očekává společnost*. *Naučené způsoby chování* tak musí být modifikovány, z toho časté rebelie dětí vůči rodičům, když tito se chovají tak, jakoby k *lásce a uznání* vedlo jen **agresivní a na úspěch zaměřené jednání** (Mueller a Thomas); in M. Nakonečný 1999, s. 258). "Krise identity může přijít kdykoli jindy v životě jedince s *pocitem ztráty identity*, když se rozpadá obraz sebe sama, pojí se s *problémem pocitů viny*, ale i dalším aspektem, kterým je *autenticita*. Toto **vědomí neautentičnosti** vystupuje s ohrožením identity, jsou to dvě stránky téže mince. Člověk reaguje afektivně na **devaluaci své hodnoty**, která přichází od jiných (urážení, zesměšnění, přehlížení), avšak může říkat i sám sobě: byl jsem blbec, byl jsem hnusný. Pochybnosti o vlastní autentičnosti mohou mít i různé **zdroje**, ale společným jmenovatelem je zde vždy **vědomí selhání**, především mravního. *Neautentický* může být člověk v *rolích*, které hraje pro své sociální okolí, ale je-li za ně odměňován, ztotožní se s nimi a stává se *autentickým* v této nové, **přijaté identitě**. Sociolog Goffman (1959) používá v této souvislosti pojmu "**fasáda**"; mnoho věcí kterými se člověk obklopuje slouží spíše k dekoracím, než praktickým účelům, patří ke scéně, na níž se hraje určitá role. Přijme-li jedinec určitou **společenskou roli**, uvědomí si obvykle, že je spojena s určitou fasádou, ale i s určitými **rituály**. Souvisí to s tendencí ke **kongruenci sebepojetí** a *chování sociálního okolí*. Ph. Lersch upozorňuje, že **svědomí**, které člověka nutí k výše uvedeným sebereflexím a které vyjadřuje **úroveň jeho mravního vývoje** je jednak jevovou formou **sociality** lidského bytí, a jednak sebevyjadřováním **individuality** jako **síly životního ze sebe- sama - bytí**. Ve **svědomí** se ohlašuje dvojitá odpovědnost: vazba na subjektivně **zvnitřněné normy chování**, ale zvnitřněny mohou být, jen když jim jedinec vyjde vstříc, když reprezentují **hodnoty**, které uznává. **Svědomí** jedinci signalizuje, že se **rozhoduje o sobě**". (M. Nakonečný 1999, s.260).

Psychologie osobnosti jako disciplína přirozeně vždy akcentuje hlavně důraz na osobnost jedince, avšak poněkud méně zohledňuje s ní související aspekty **sociálního prostředí** a **konkrétní situace**, které však při vysvětlování **sociálně patologických jevů**, mezi nimi kriminality a při **utváření osobnosti delinkventa** jsou důležité stejně jako **dispozice**. Nezbytné **sociální kontexty a obsahy**, prostřednictvím **postojů** jsou však

předmětem zájmu sociální psychologie. Pro svou specializaci převážně zaměřenou na *zkoumání osobnosti individua* se tak postupně *psychologie osobnosti* od *sociální psychologie* zcela „vydělila v samostatný obor přibližně ve 30. letech 20. stol. Sociální psychologie byla v té době *velmi široce koncipována* a zahrnovala témata, jež se později osamostatnila jako samostatné psychologické disciplíny. Kromě psychologie osobnosti to byla zejména klinická a vývojová psychologie, psychologie práce a sociální psychologie.“ (M. Bašný a kol. 2010), s.11.

V rámci *empirických výzkumů osobnosti delinkventa* jsou od 70. až 80. let 20. století stále předmětem zájmu jednotlivé **složky osobnosti**, popisované v různých formách, rysy, motivy, apod. Podle Bašného (2010 s. 13.) stále k "základním tématům psychologie osobnosti v současné době patří: biologická báze osobnosti (temperament), rysy, motivy, kognice (self) a utváření a vývoj osobnosti. Je česko-slovenskou tradicí řadit do psychologie osobnosti i téma inteligence, avšak v zahraničních monografiích se začínají objevovat témata jako kreativita, geniální osobnosti (John, Robins, Pervin, 2008)". V rámci forenzně psychologických, penologických a kriminologických *výzkumů delinkventní osobnosti* jsou trvalým předmětem zájmu **rysy osobnosti**.

Podle Marešové "v dnešní době český kriminologický a forenzně psychologický přístup ke zkoumání osobnosti pachatele již není postaven na představě o *zásadní odlišnosti delinkventní a nedelinkventní populace* právě proto, že se v posledních kriminologických výzkumech nepodařilo prokázat *existenci typických psychických vlastností*, které by *jednoznačně předurčovaly* jedince ke *kriminálnímu chování*. Současná česká kriminální populace, již z podstaty kriminalizovaných druhů jednání, není homogenní skupinou, ale je *osobnostně velmi různorodá*, a i proto je problém srovnávat "*skupiny pachatelů*" a „*skupiny nepachatelů*“ trestných činů. Některé *osobnostní rysy*, jako například agresivita, nižší inteligence nebo schopnost empatie, které byly dříve jednoznačně přiřazované delinkventům, jsou rovnoměrně rozloženy v celé populaci. Do popředí zkoumání se tak u nás dostává spíše předpoklad, že "*jednotlivé kategorie pachatelů*" se mohou vyznačovat určitým "*specifickým komplexem osobnostních vlastností*", kterým se odlišují od kategorií jiných pachatelů. Tedy, namísto otázky, zda se pachatelé liší od nekriminální populace, si výzkumníci kladou otázku, jak a čím se liší pachatelé mezi sebou navzájem. Zjištěné poznatky tak zpravidla vedou k *typologickým úvahám*, tj. vyúsťují ve snahu vytvářet z *charakteristických rysů* zjištěných u určitých

skupin pachatelů **abstraktní typy pachatelů**. (Marešová, A, Blatníková, Š. 2010 s. 89-90, in M. Scheinost et al. *Kriminalita očima kriminologů*, Praha : IKSP, 2010).

V rámci popisu jednotlivých **složek osobnosti** chápaných ve smyslu *Eysenckova členění* je jednou z nich vedle **inteligence, charakteru, somatických vlastností** (Ruisel, Mülner, 1990) především **temperament. Rysy osobnosti** jsou od 40. let 20. stol. hlavní koncept psychologie osobnosti. Při výzkumu rysů ve 20. století byly uplatňovány tyto **hlavní strategie**: faktorová analýza (Cattel, Eysenck) v rámci *nomotetických přístupů* k osobnosti ve snaze odhalit a popsat obecnou strukturu rysů společných pro všechny lidi, vyvozování konstruktů a typologií na základě racionální nebo teoretické úvahy a *idiografický přístup* Allportův odmítající hledat „obecnou strukturu rysů“ a místo toho se zabýval „*individuální organizací rysů u jednotlivých lidí*“.

Předmětem zkoumání je „*temperamentová báze osobnosti*, jakožto **biologický „vnitřní terén“**, a z něj odvozených **temperamentových vlastností** (P. Říčan, 2010, s. 72), např. již S. Freud hlavní *hybné síly* lidského chování spatřoval v *biologických potřebách* organismu, v pudech a také H. Murray chápal potřeby jako fyzikálně-chemické síly, G.Allport v rámci idiografického přístupu předpokládal „*biologické zakotvení rysů*“. Současné uvažování o osobnosti vychází ze závěru, že *stabilní individuální rozdíly* v osobnosti jsou do značné míry **biologicky zakotveny**. Vztahem mezi **osobnostními rysy extraverze a neuroticismu** a individuálními rozdíly v činnosti nervového systému se zabýval H. J. Eysenck, později přidal dimenzi **psychoticismu**. Třífaktorový model Eysenckův versus od 90. let 20. stol. se prosazující pětifaktorový model tzv. „Big Five“ W.T. Normana, kde je důraz kladen na to, že "*rysy osobnosti*" jsou "**vrozené**". (P. Říčan, 2010 s.122) a jsou popisovány v rovině 5 ortogonálních faktorů - extraverze, neuroticismus, svědomitost, otevřenost novým zkušenostem (M. Blatný, 2010, s.12-13).

V disertační práci je vzat základ jednak z **psychologické Eysenckovy koncepce osobnosti**, a jednak z psychologicko-kriminologické **Pinatelovy koncepce osobnosti delinkventa v jejich určité syntéze**. Do diskuze o relativním přínosu *biologických a environmentálních faktorů* k *utváření osobnosti* výrazně zasáhla Mischelova (1968) *kritika rysových konceptů* v psychologii osobnosti a byla zpochybněna užitečnost široce koncipovaných *dispozičních osobnostních proměnných*, protože podle něj nevykazovaly trans-situační konzistenci a časovou stabilitu a nekorelovaly příliš těsně s behaviorálními výstupy. W. Mischel, Y. Shoda zdůraznili **kognitivní proměnné** pro výklad osobnosti a

spolu s Bandurou se stali zakladateli **sociálně-kognitivní teorie osobnosti**. Podle současné sociálně-kognitivní teorie osobnosti mají veškeré psychologické mechanismy a struktury „**sociální základy**“, vyvíjejí se a rozvíjejí v *sociálním a kulturním kontextu* a jsou aktivovány a utvářeny *sociálním prostředím*. Už symboličtí interakcionisté C.D. Cooley a G.H. Mead kladli důraz na **význam sociálních interakcí** v utváření **Já (Self)** a **sebepojetí** chápali jako **primárně sociální konstrukci**, jež vzniká v průběhu symbolických, zejména jazykových interakcí. Od 70. let minulého století se objevuje zájem nejen o **utváření osobnosti**, ale o **celoživotní vývoj člověka**. Vznikla nová disciplína, **psychologie celoživotního vývoje** (life-span psychology), v níž se střetávají zájmy řady psychologických disciplín (vývojové, sociální, zdraví), v neposlední řadě psychologie osobnosti, protože jednou z klíčových otázek celoživotního vývoje člověka jsou otázky stability a **změn osobnosti** (M. Blatný, et al. 2010, s.17-18). Jako metodologicky velmi nosný se z hlediska disertační práce jeví vedle uvedených právě i **sociologicky orientovaný přístup** k celoživotnímu vývoji člověka Glenna H. Eldera a jeho **teorie celoživotní dráhy** (In M. Blatný, 2010, s. 186, J. Alan, 1989, s. 57). V rámci této disertační práce je považován uvedený přístup za nezbytný a dobře využitelný při zkoumání **etiopatogeneze** delinventů i delinkvence. Při vysvětlování tak **komplexního jevu** jako je **delinkvence** nelze vycházet pouze z úzce osobnostních východisek, ale rovněž z širších hledisek sociologických (sociologizujících) a sociálněpsychologických, vzhledem k nutnosti postihování **změn osobnosti** v dynamicky se měnícím **společenském prostředí**.

Z hlediska koncipování a realizace **aplikovaných empirických výzkumů** lze dát proto plně za pravdu názoru M. Hřebíčkové (In P. Říčan, 2010 s.122), že „**rysy by se neměly zkoumat bez zřetele k dalším psychologickým konceptům** (motivům, atribucím, životnímu příběhu, nevědomým procesům, atp.), což v praxi předpokládá **využívání metod a technik různých přístupů v jednom výzkumu**. **Klinická personologická kazuistika**, jež umožňuje **nejhlubší ponor**, toto pojetí realizuje. Klinický diagnostik **kombinuje výsledky** psychodiagnostických metod různého druhu, anamnestická data od pacienta (probanda) jeho příbuzných i psychologů, kteří s ním pracovali dříve, historii jeho studijního a pracovního i dalšího společenského uplatnění, jeho životní příběh i sebepochopení a scénář osobní budoucnosti“. S tím ovšem, že uvedený přístup je ještě doplněn a obohacen o **širší sociologické a sociálně demografické přístupy** a metody zkoumání“. Tento přístup za využití **kazuistik**, které ostatně M. Nakonečný doporučuje v rámci uplatnění *tzv.*

nespecifických metod sociální psychologie vedle metod pro sociální psychologii specifických (M. Nakonečný 1970, s. 376-377). K tomu Nakonečný poznamenává, že **kazuistika** je metoda jdoucí od **jedinečného** k **obecnému**. Zájem o jejich problematiku *podmiňuje psychologii jako vědu*. V jednotlivých případech se promítají i obecné zákonitosti. **Kazuistická metoda** založená na sbírání nejrůznějších dat o konkrétní osobě nebo o konkrétním případě se zaměřuje na **typické i zvláštní** a přispívá tak k diferenciaci poznávání. Nejdůležitějšími tématy kazuistické metody jsou témata týkající se **procesu socializace a sociální motivace**. Proto celkově možno uzavřít, že platí jediné. Zříkat se kteréhokoli využitelného a přitom nosného přístupu je zbytečné, jelikož stejně *interdisciplinární* poznatky z různých vědních disciplín směřují nejen k *diferenciaci* do dalších nově vznikajících dílčích specializovaných oborů, ale zároveň též k jejich *integraci* v *systému věd o člověku*. V publikaci *Aplikované sociální psychologie* (Výrost, Slaměnik ed., 1998), v závěru oddílu věnovanému *psychologii práva*, kapitola o porušování zákona - *antisociální chování a zločinnost* (teorie kognitivního vývoje podle Kohlberga, *Eysenckovy teorie*, která je považována za „**první biosociální teorii kriminality**“ (Lovaš, s. 117), *Mednickovy teorie*, a *Buikhausenovy teorie* chronické juvenilní delinkvence) se zcela správně uvádí, že „jistým negativem (deficitem) těchto teorií je „**absence empirických výzkumů**“, které by je ověřovaly. Souvisí to alespoň částečně s jejich charakterem, nakolik, vzhledem k *šířce záběru*, je empirické ověřování některých jejich předpokladů (východiskových tezí, závěrů) problematické. Z teoretického hlediska je závažnějším *problémem těchto teorií* pohled na **chování člověka** jako na *projev naučených schémat* s předpokladem, že *proces sociálního učení* je **determinován** jen *souhrou biologických a sociálních faktorů*. Z tohoto pohledu jakoby vypadal člověk jako autonomní systém (L. Lovaš, 1998 In J. Výrost, I. Slaměnik s. 120).

V návaznosti na uvedené je možné konstatovat, že některé **teoretické zdroje** uvedené v této kapitole, pojaté zároveň jako stručný historický exkurs k problematice východisek pro zkoumání osobnosti a jejich změn pojednávané v rámci této dizertační práce, jsou samozřejmým *běžně využívaným* potenciálem a nezbytným **metodologickým základem** pro koncipování široce založených **aplikovaných sociálně psychologicky orientovaných výzkumů** v rámci *forenzní psychologie* a *kriminologie*, jakož i potřebným metodologickým *obohacením* pro vlastní *výzkumy deprivace osobnosti delinkventa* v rámci této disertační práce.

2.2 SROVNÁVACÍ VÝZKUMY VĚKOVÝCH KOHORT MLADISTVÝCH DELINKVENTŮ V ČASOVÝCH DEKÁDÁCH POSLEDNÍCH 30 LET

Hlavním cílem této práce je podat ve světle starších i nových forenzně psychologických výzkumů souvislý a kontinuální přehled dlouhodobého vývoje a trendů *změn osobnosti mladistvého pachatele trestné činnosti*. Popis změn osobnosti nejlépe vynikne nejen na základě komparace souborů respondentů v různých neopakovatelných dobových kontextech, ale též s přihlédnutím k věkovým zvláštnostem. Současní mladiství odsouzení ve výkonu trestu, kteří představují dnešní kriminální dorost, se totiž poměrně výrazně *odlišují* jak od dřívějších populací mladistvých, tak i od stávající starší populace dospělých odsouzených vězňů. K tomuto závěru vedou předkládané výsledky dlouhodobě prováděných výzkumů, které jsou předmětem této odborné stati.

Ke zjištění *obrazu osobnosti mladistvého delinkventa* byly využity výsledky vlastních periodicky opakovaných dlouhodobě prováděných výzkumů osobnosti mladistvého pachatele trestné činnosti, přičemž se vždy jednalo o mladistvé odsouzené muže nalézající se ve výkonu trestu odnětí svobody. První takový výzkum byl proveden P. Křenkem již roku **1979** v dnes už neexistujícím NVÚ Libkovice, čili Nápravně výchovném ústavu pro mladistvé v Libkovicích u Mostu (P. Křenek, 1980). Přestože tento první výzkum tématicky bezprostředně s dalšími výzkumy nesouvisí, má s nimi společné především to, že v něm byl použit standardizovaný *anamnestický sociodemografický dotazník* a že byla provedena detailní *analýza trestné činnosti* zkoumaných mladistvých. Tato okolnost byla podstatná, protože byla prvotní inspirací a východiskem pro realizaci dalších *srovnávacích výzkumů* dané populace. Výsledná data tohoto socio-demografického šetření a rozbor trestné činnosti byla vzata (se souhlasem autora) za komparační základ dalších tří postupně provedených výzkumů. První z nich byl proveden s odstupem 10 let v roce **1989** (M. Tamchyna, 1990). Po zrušení NVÚ Libkovice v roce **1990** byli mladiství dislokováni do Věznice Všehrdy, jež byla nově určena pro mladistvé odsouzené muže, vedle stávající Věznice pro mladistvé v Opavě. Další dva výzkumy, které byly provedeny v letech **1994** a **2005** (M. Tamchyna 1994; 2006) proběhly ve všehrdské věznici. Vedle souboru *delinkventů* byly zároveň vždy vyšetřeny *dvě kontrolní skupiny* mladistvých *nedelinkventů*, jakožto jejich vrstevníků. Jednalo se jednak o *skupiny učňů*, jednak *skupiny studentů*, a to vždy ve stejných lokalitách ve školských zařízeních (SOU Meziboří a SPŠ Most). Výsledky sloužily k zajištění porovnání delinkventní a nedelinkventní

populace ve sledovaných ukazatelích. Ve všech případech bylo metodologicky postupováno zcela *identicky* s prvním výzkumem, včetně provedení kontrolních vzorků nedelinkventů. Tím se v průběhu let podařilo soustředit materiál pro srovnávání jednak mezi soubory v rámci jednotlivých výzkumů (mladiství delinkventi versus nedelinkventi - učni a studenti) a jednak mezi všemi soubory celého výzkumu navzájem, a to v pozoruhodných a neopakovatelných dobových kontextech.

Vedle toho byly provedeny ještě dva další průzkumy, ale pouze v analýzách trestné činnosti. *První dodatečný rozbor skladby trestné činnosti* byl proveden u všech 62 mladistvých nalézajících se k datu **22.4.2008** ve Věznici Všehrdy. U tohoto vzorku už nebyl proveden ani anamnestický dotazník ani k němu nebyly vyšetřeny kontrolní vzorky z řad nedelinkventů, jak tomu bylo v předchozích čtyřech výzkumných souborech. Stejným způsobem byl proveden ještě *druhý dodatečný rozbor skladby trestné činnosti* a to opět u všech mladistvých nalézajících se dne **25.11. 2014** ve Věznici Všehrdy, přičemž jejichž počet činil 30 mladistvých.

Celkový počet delinkventů se tak posléze rozrostl z 369 na 461 delinkventů. S dalšími 234 anamnesticky šetřenými nedelinkventy představuje výsledný *celkový soubor 695 respondentů* sledovaných standardizovaným a tudíž srovnatelným způsobem v období 35 let 20. a 21. stol. v letech 1979 - 2014.

V tomto příspěvku je podána charakteristika celého, postupně získávaného souboru populace mladistvých *delinkventů i nedelinkventů* a vysvětleny cíle, východiska, způsob výběru osob, podmínky, metody a širší okolnosti realizace těchto výzkumů. *Cíl výzkumů* byl vždy v zásadě dvojitý: primárně dlouhodobější řešení otázek vnitřní diference u mladistvých, později i u dospělých odsouzených. Přesněji řečeno, u dospělých odsouzených ve VTOS po roce 1989 od 90. let 20. století (zvláště kategorie tzv. mladých dospělých). Předmětem zájmu byla na prvním místě *osobnost mladistvého*, posuzovaná především z hlediska *sociodemografických dat* (tvrdých dat), jako klíčového východiska pro zkoumání problematiky klasifikace a vnitřní diference, jež byly z popisu osobnosti víceméně vyvozované. Provedené výzkumy *skladby trestné činnosti* u mladistvých, později též u dospělých odsouzených (zde neuvedených), sloužily spolu s komparací a analýzou řady rozmanitých dosavadních modelů vnitřní diference (Tamchyna,1994) k formulování psychologicky koncipované a z osobnosti odvozované *klasifikace a vnitřní diference*.

Všechny čtyři výzkumy provedené na konci sedmdesátých, na konci osmdesátých, a v polovině devadesátých let 20. století a následně v polovině první dekády 21. století umožňují provést rozsáhlou srovnávací studii v intencích těch dat, která byla předmětem zjišťování v prvním z těchto výzkumů. Vyhodnocení a interpretace získaných dat má dva hlavní aspekty. Předně je zapotřebí s vědomím celospolečenských změn výsledky komparace hodnotit s jistou obezřetností.

Na druhé straně právě okolnost, že *každý výzkum byl vždy proveden v jedné dekádě uplynulých 30 let, dává tomuto srovnání sociologicky zajímavý rozměr*, neboť každé desetiletí se vyznačovalo svými specifiky, neopakovatelnou společenskou atmosférou a kulturně politickými kontexty.

Jiná byla potlačující dusivá atmosféra normalizace **konce sedmdesátých let 20. století**, jiná byla pragmatičtější, zformalizovaná a uvolněnější **léta osmdesátá**, kdy snad již nikdo nebral vážně proklamovaná dogmata, a zcela nová byla situace počátku let devadesátých s nově nabytou volností a porevoluční euforií, podnikatelským bohem, nevědomostí a bezstarostností na straně jedné a souběžným masivním přerozdělováním majetku spolu s bezbřehým pragmatismem, mravním a právním nihilismem staronového establishmentu na straně druhé. A konečně atmosféra **první poloviny první dekády 21. století** nesoucí se již v duchu uvědomované skepse, zklamání a vystřízlivění, nastupující deziluze, rychle pokračující stratifikace společnosti, provázené novými fenomény zbohatlivství, chudoby, nezaměstnanosti, jakož i nebývalého vzrůstu zločinnosti od prvopočátku nového společenského uspořádání.

Na pozadí těchto okolností je tak možno v širších souvislostech přistupovat i ke zkoumání fenoménu rostoucí delinkvence dětí, mladistvých a mladých dospělých, osobnosti delinkventa, možností resocializace, jakož i hledání nových cest při prověřování principů výchovy, volby postupů a cílů odpovídajících nově vzniklým podmínkám a tedy změněným novým požadavkům a úkolům na úseku sekundární prevence.

Jak již v úvodu předesláno, byl z důvodu srovnatelnosti výsledků zvolen vždy zcela stejný postup i metody jako při prvním výzkumu, a byl důsledně zachováván. Ve všech 4 průzkumech byli mladiství rozděleni podle *druhu trestné činnosti*, za kterou byli odsouzeni k nepodmíněnému trestu.

Na základě těchto kritérií byl každý vzorek rozdělen do 4 podskupin:

- A) Násilná trestná činnost
- B) Majetková trestná činnost
- C) Sexuálně motivovaná trestná činnost
- D) Trestná činnost v souvislosti s návykovými látkami

V takto vzniklých podskupinách, jež v souhrnu představovaly všechny mladistvé v ústavu k určitému datu, byl náhodným výběrem (každý sudý) sestaven soubor mladistvých, který měl být vyšetřen. U prvního výzkumu v roce 1979 byl získán soubor 92 mladistvých. Druhý navazující výzkum s odstupem deseti let v roce 1989, přičemž bylo vyšetřeno 102 mladistvých odsouzených. Oba byly realizovány v NVÚ pro mladistvé Libkovic, další dva ve Věznici Všehrady, kam byli mladiství po zrušení předchozího ústavu přemístěni. Problém vznikl u obou následujících výzkumů. V roce 1994 byl totiž celkový stav mladistvých v ústavu 113 osob, z toho bylo 10 mimo věznici. Vzhledem k nižšímu počtu mladistvých ve výkonu trestu nebylo možno provést náhodný výběr, protože soubor by byl málo početný, nebyla by zajištěna vyrovnanost souborů. Proto byl vyšetřen soubor 103 respondentů, to znamená všichni přítomní ve věznici. Stejný postup následoval v roce 2005, kdy rovněž byli vyšetřeni všichni přítomní ve věznici v počtu 62 osob. Všechny 4 vzorky tvoří soubor o celkovém počtu 369 respondentů.

Mladiství delinkventi byli vyšetřeni pomocí **metod *anamnestického interview*** s využitím ***anamnestického dotazníku***. Tento dotazník byl shodný s dotazníkem pro kontrolní vzorky nedelinkventů sestávajících ze skupiny učňů a skupiny studentů) a dále pomocí obsahové analýzy reedukačních (osobních) karet, které obsahují poznatky psychologa, sociální pracovnice, pedagoga, vychovatele, ale především tvrdá data. Kvantifikovatelné údaje byly převedeny do procent, aby bylo možno porovnat výsledky.

Srovnatelné u všech vzorků jsou následující položky:

- charakteristika rodiny,
- ústavní výchova,
- rodinný stav,
- dosažené vzdělání,
- přestupky během školní docházky,
- závislost na alkoholu,
- závislost na drogách,
- nikotinismus,
- neurotické symptomy,
- pokusy o sebepoškození a sebevraždu,
- tetováž,
- léčení v psychiatrické léčebně,
- sexualita.

Skladbu trestné činnosti mladistvých vyjádřenou procentuelně u všech čtyř souborů ukazuje následující tabulka.

	1979	1989	1994	2005
A) Násilné delikty	28,3	40,2	45,6	75,8
B) Majetkové delikty	35,9	50,0	47,6	16,1
C) Sexuální delikty	14,1	7,8	4,9	4,8
D) Delikty v souvislosti s toxikomanií	21,7	2,0	1,9	3,2

Tabulka 2: Skladba trestných činů mladistvých delinkventů

Při **rozboru skladby trestné činnosti** je zřejmé, že mezi jednotlivými soubory existují značné rozdíly. Shodně převažuje majetková kriminalita s výjimkou posledního průzkumu v roce 2005, kde **výrazně převládla násilná kriminalita**, která je však rovněž **majetkově motivovaná**. Oproti roku 1979, to znamená s odstupem deseti let, však

majetková trestná činnost výrazně vzrostla již v roce 1989 a v roce 1994 se tento trend na vysoké úrovni stabilizoval. Ve skutečnosti je majetková kriminalita ve všech vzorcích (pomineme-li latentní trestnou činnost) ještě vyšší, jelikož údaje v tabulce vyjadřují jen tu trestnou činnost, pro níž byli odsouzeni k nepodmíněnému trestu odnětí svobody. Podrobnějším rozbořem dojdeme k dalším údajům.

Předně, mladiství jsou jen v menšině případů odsouzeni pouze za 1 trestný čin. Zpravidla je to více deliktů, často různorodé povahy. Tuto skutečnost vyjadřuje tabulka 3.

Rok	Počet trestných činů pro něž byl mladistvý odsouzen							
	1	2	3	4	5	6	7	8
1989	43,13	28,40	17,64	6,86	0,98	2,94	-	-
1994	23,30	36,89	26,21	10,68	1,94	0,97	-	-
2005	20,96	16,13	17,74	24,19	9,67	9,67	-	1,61

Tabulka 3: Rozložení souboru podle procentuálního počtu deliktů

Z tabulky vidíme, že zatímco v roce 1989 bylo odsouzeno pouze 43,13 % mladistvých za 1 delikt, pak v roce 1994 již jen 23,30% a v roce 2005 dokonce pouhých 20,96%. Naopak lze zaznamenat zřetelnou tendenci k zvýšení počtu deliktů pro něž byl mladistvý odsouzen. U vzorku z roku 1989 nejvyšší procentuelní zastoupení bylo u 1 deliktu (43,13 %), u vzorku z roku 1994 u 2 deliktů (36,89 %), u vzorku z roku 2005 u 4 deliktů (24,19 %). U dodatečného vzorku z roku 2008 bylo nejvyšší procentuelní zastoupení u 1 deliktu (35,5%). U dodatečného vzorku z roku 2014 bylo nejvyšší procentuelní zastoupení rovněž u 1 deliktu (33,33 %).

Na prvním místě stojí v současné době **násilná trestná činnost**, zatímco ve třech předchozích průzkumech stála na místě druhém. Měla ovšem trvale vzestupný trend, ve srovnání se vzorkem z roku 1979 zastoupeného 28,3 % se vyhoupla na rekordních 75,8 % v roce 2005 a poprvé tak převýšila čistě majetkovou trestnou činnost, která dominovala u všech předchozích vzorků. Také u prvního dodatečného vzorku z roku 2008 představuje 75,8% a stav je tudíž zcela konstantní. U druhého dodatečného vzorku z roku 2014 je to 86,66%, takže lze konstatovat stále rostoucí tendenci k násilnému jednání.

V souvislosti s **analýzami trestné činnosti** se nelze obejít bez stručného historického exkursu, dotýkající se samotného *pojetí trestného činu* a označení

jednotlivých skutkových podstat, avšak samo sebou nejenom pouze pro samotné rozdíly v číslech paragrafů označujících jednotlivé trestné činy, ale zejména pro úzkou souvislost a *provázanost* trestního zákona a zákona o výkonu trestu, vzhledem k *osobnosti pachatele trestné činnosti* a při uplatňování penitenciárních postupů i posuzování jejich účinnosti.

Zákon č.40/2009 Sb., trestní zákoník ve znění zákona č.306/2009 Sb. provádějícího změnu trestního zákona s účinností od 1.1. 2010, obsahuje stejná čísla paragrafů, ta však označují jiné skutkové podstaty, než předchozí trestní zákon, tudíž s předchozími čísly paragrafů nesouvisí. Tak např. trestný čin loupež, dříve § 234, je nyní § 173, dřívější trestný čin pod § 247 se nyní nalézá pod § 205 atd..

Podrobnějším rozbořem násilné trestné činnosti lze u vzorku z roku 1989 stanovit toto pořadí: § 234 tr.zák. loupež, § 235 tr.zák. vydírání, § 221 tr.zák. ublížení na zdraví. U vzorku z roku 1994 bylo toto pořadí: § 234 tr.zák. loupež, § 221 tr.zák. ublížení na zdraví, § 235 tr.zák. vydírání. U posledního vzorku z roku 2005 bylo zjištěno toto pořadí: § 234 tr.zák. loupež, §§ 221 a 222 tr.zák. ublížení na zdraví a těžká újma na zdraví, a § 219 tr.zák. vražda. Celkově převažuje loupež, ostatní delikty jsou zastoupeny nepoměrně méně. Např. u vzorku z roku 1994 je loupež zastoupena 60,9 %, u současného vzorku dokonce 77,4 %. Trestný čin vraždy, byl z 9 případů ve 4 případech spáchán ze zjištěných pohnutek a tedy v kombinaci s majetkovou trestnou činností. U dodatečného vzorku z roku 2008 stojí pořadí takto: § 234 loupež, § 219 vražda, §§ 221, 222 tr.zák, ublížení na zdraví a těžká újma na zdraví, přičemž procentuelní zastoupení tr.činu podle § 234 loupež bylo zjištěno 56,45%. U druhého dodatečného vzorku z roku 2014 stála na 1. místě loupež podle § 173, na 2. místě vydírání § 175 , na 3. místě vražda § 140. tr.zákoníku 40/2009 Sb.

Pokud jde o *majetkovou trestnou činnost*, často se stává, že mladiství jsou již v dřívější době pro ni podmíněně odsouzeni a to i několikrát. Na 1 mladistvého ve vzorku z roku 1989 připadá 1,6 deliktů majetkové povahy, u vzorku z roku 1994 pak 1,3. U vzorku z roku 2005 je to rovněž 1,3, stejně jako u dodatečného vzorku z roku 2008; u druhého dodatečného vzorku 2014 je to 1,2 deliktu na 1 mladistvého u maj.TČ. Z různých druhů majetkové trestné činnosti převažuje u vzorku roku 1989 toto pořadí deliktů: § 247 tr.zák. krádež, § 132 tr.zák. rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví (zrušen), § 209 tr.zák. neoprávněné užívání cizího motorového vozidla (zrušen). U vzorku z roku 1994 převažuje toto pořadí deliktů: § 247 tr.zák. krádež, § 257 tr.zák. poškozování cizí věci, § 249 tr.zák. neoprávněné užívání cizí věci. U posledního vzorku z roku 2005 převažuje následující pořadí: § 247 tr.zák. krádež, § 257 tr.zák. poškozování cizí věci, § 249 tr.zák. neoprávněné užívání cizí věci. U dodatečného vzorku z roku 2008 je pořadí deliktů následující: § 247

tr.zák. krádež, § 249 tr.zák. neoprávněné užívání cizí věci, § 257 tr.zák. poškozování cizí věci. U dodatečného vzorku z roku 2014 je toto pořadí: § 205 krádež, §234 neoprávněné opatření, padělání a pozměnění platebního prostředku, § 178 porušování domovní svobody podle tr.zákoníku 40/2009 Sb. Je evidentní, že typicky zcela převažuje krádež prostá, specifickým deliktem mladistvých jsou krádeže aut, § 257 tr.zák. se zpravidla týká aut, § 249 tr.zák. je analogický zrušenému § 209a tr.zák. a týká se výhradně aut. U mladistvých v případě krádeží vozidel vlastně nejde v pravém slova smyslu přesně o krádež, protože mladiství po svezení a případném poškození vůz opustí. Nově se rozmohlo padělání platební karty. U dodatečného vzorku z roku 2008 představovala majetková trestná činnost 19,39%, u druhého dodatečného vzorku z roku 2014 byla zjištěna "jen" u 10 % mladistvých, jelikož ustoupila ve prospěch násilné trestné činnosti, ovšem rovněž majetkově motivované, a to především loupeže.

Sexuálně motivovaná trestná činnost ještě poměrně výrazně zastoupená ve vzorku z roku 1979 postupně poklesla z původních 14,1 %, přes 7,9 % v roce 1989, až na 4,9 % v roce 1994 a 4,8 % v roce 2005. U dodatečného vzorku z roku 2008 představovala nepatrných 1,61 %, a to § 241 tr.zák. znásilnění, navíc v kombinaci s § 247 tr.zák. krádeží. U druhého dodatečného vzorku z roku 2014 činí 3,3 % a jednalo se o § 185 znásilnění (homosex.rázu) v kombinaci s § 177 útisk a § 175 vydíráním podle tr.zákoníku 40/2009 Sb. Ve vzorku z roku 1989 se jednalo vždy o § 241 tr.zák. znásilnění. Ve vzorku z roku 1994 bylo z 5 deliktů 3x znásilnění (v kombinaci s loupežemi 2x, a krádeží 1x), 2 případy se týkaly pohlavního zneužívání (opět v kombinaci s krádeží a loupeží). Ve vzorku pořízeném v roce 2005 bylo 1x znásilnění, pohlavní zneužívání 3x, přičemž 1x v kombinaci s násilnou trestnou činností a majetkovou trestnou činností, a 1x v kombinaci s majetkovou trestnou činností.

Trestné činy spáchané v souvislosti s toxikomanií se z původních 21,7 % u vzorku z roku 1979 snížily na 2 % v roce 1989 a 1,9 % v roce 1994 s nevelkým navýšením v roce 2005 na 3,2 %. U dodatečného vzorku v roce 2008 představovaly rovněž 3,2 %, u vzorku z roku 2014 kupodivu nebyl zjištěn žádný delikt přímo související s "*drogovými paragrafy*", což ale nijak neznamená, že majetková a násilná trestná činnost s drogovou scénou nesouvisí. Je tomu právě naopak, jelikož spáchané delikty velmi často směřují právě k získání prostředků na drogy.

Skladba trestné činnosti se u mladistvých nalézajících se ve výkonu trestu postupně mění. Převažující motivace spáchaných trestných činů je stejně jako dříve, majetkového charakteru, avšak výrazně se změnil způsob provedení, který charakterizuje první generaci mladistvých v nových společenských poměrech. Velká *změna* je však v tom, že nově prvně převážila násilná trestná činnost, pro níž jsou mladiství odsuzováni k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, nad čistě majetkovou kriminalitou. Spáchané delikty jsou nezdědka vedeny požitkem z agrese, která se stává samostatným motivem, na pozadí zisku, jenž bývá často nepatrný až zanedbatelný. Agresivní chování a brutalita provedení je ale vždy mladistvými běžně akceptováno jako přirozený instrument k dosažení cíle. Agresivita při páchaní trestných činů u populace mladistvých nebývale vzrostla, stejně jako brutalita provedení, nově přibýly vraždy. Naproti tomu se dnes zřídka kdy vyskytuje trestný čin podle § 235 tr.zák. vydírání, které dříve bylo častým jevem. Je příznačné, že ve skupině násilné delinkvence dominuje loupež, což vedle samotného faktu agrese opět ukazuje na majetkově motivovanou kriminalitu. Nutno ale podotknout, že platnost těchto údajů se vztahuje na mladistvé ve výkonu trestu. Skladba trestné činnosti u těchto mladistvých je podmíněna více faktory, mimo jiné trestně právní praxí soudů, které v současnosti odsoudí mladistvého pouze za velmi závažnou trestnou činnost a velmi často teprve až po několika předchozích podmíněných trestech, přičemž nezdědka souběžně probíhá další trestní stíhání pro jiné delikty.

Dříve, než přistoupíme k charakteristice dalších sociálně demografických znaků u mladistvých delinkventů jako je rodina, vzdělání atd., nutno předeslat, jak již bylo uvedeno na počátku, že kromě mladistvých delinkventů byly vždy souběžně vyšetřeny *kontrolní vzorky nedelinkventů* - učňů a studentů. Potřebná srovnatelná sociodemografická data byla u nich získávána pomocí anamnestického dotazníku. Všechny kontrolní vzorky pocházejí historicky ze stejných školských zařízení, a mohly být pořízeny díky vstřícnosti a spolupráci ředitelů obou škol. V případě kontrolní skupiny učňů se zpravidla jednalo o žáky 2.a 3. ročníků (obory stavební výroba, zedník, instalatér, zámečnick, elektrikář), věk 16 až 19 let, u posledního průzkumu i žáci 1.ročníku ve věku 15 let. Mezi učni byli zastoupeni jak žáci nejjednodušších oborů, standardních oborů, tak i studijních 4 letých oborů s maturitou. Pokud jde o kontrolní skupinu studentů, studenti byli rovněž ve 2. a 3. ročníku ve věku 16 až 18 let, ale poslední vzorek byl složen ze 3. a 4. ročníku, věk 18 až 19 let (1 proband 20 let). Ve všech případech bylo probandům obecně vysvětleno pro jaké

účely je průzkum realizován, byli motivováni k otevřenosti poukazem na anonymitu (mnozí probandi uváděli, že není nutná), všeobecně se dotazník setkal se zájmem. Bylo použito vždy stejného dotazníku, poskytnuta jednotná instrukce, každý výzkum byl pokaždé proveden anonymní formou.

Z jednotlivých vzorků tak byla získána srovnatelná data mladistvých delinkventů a jejich nedelinkventních vrstevníků, využitelná z hlediska popisu osobnosti. Celkově byl v průběhu období 26 let shromážděn *soubor* složený ze 4 *vzorků* mladistvých delinkventů tvořený 369 osobami, a nedelinkventů tvořený 234 osobami. Celkově tak soubor představuje 603 probandů. Získaná data jsou uvedena v následujících tabulkách.

	1979	1989	1994	2005	Celkem
Delinkventi	92	102	103	62	369
Učni	17	30	36	41	124
Studenti	27	30	30	23	110
Celkem	136	162	169	126	603

Tabulka 4: Velikost souboru

Vzorky delinkventních mladistvých pokaždé představují *aktuální* stav mladistvých nalézajících se ve výkonu trestu ve věznici pro mladistvé. Kontrolní vzorky byly pokaždé získány ze stejného učiliště a stejné střední školy. Všechny sociodemografické údaje u jednotlivých vzorků byly snímány zcela identicky, standardizovaným dotazníkem, u kontrolních vzorků anonymně. U mladistvých delinkventů byl adresný, tedy formou anamnestického interview, a doplněn detailní analýzou spisové dokumentace.

		1979	1989	1994	2005
Delinkventi	úplná	73,9	54,9	60,2	59,7
	neúplná	26,1	45,1	39,8	40,3
Učni	úplná	64,7	50,0	77,8	61,0
	neúplná	35,3	50,0	22,2	39,0
Studenti	úplná	85,1	60,0	90,0	82,6
	neúplná	14,9	40,0	10,0	17,4

Tabulka 5: Rodina

Údaje jsou uvedeny v procentech. Ukazuje se, že z hlediska úplnosti rodiny byl stav nejméně příznivý v roce 1989.

		1979	1989	1994	2005
Delinkventi	dokončená ZŠ	10,9	49,0	63,1	75,8
	nedokončená	89,1	51,0	36,9	24,2
Učni	dokončená ZŠ	11,8	63,3	97,2	80,5
	nedokončená	88,2	36,7	0,8	19,5
Studenti	dokončená ZŠ	100,0	100,0	100,0	100,0
	nedokončená	-	-	-	-

Tabulka 6: Vzdělání

Vzhledem k okolnosti, že se opakovaně měnil školský zákon a systém školní docházky, je jediným srovnatelným údajem dokončení povinné školní docházky (ZŠ nebo ZVLŠ) bez opakování ročníku. Z tabulky vyplývá, že delinkventi jsou sice školně neúspěšní, avšak porovnání jednotlivých vzorků lze pozorovat trvale vzestupný trend k relativně vyšší školní úspěšnosti. Současní delinkventi jsou relativně školně úspěšnější. Aby byl pohled na problém školní úspěšnosti úplný, je třeba doplnit údaje týkající se zvláštní školy: v roce 1979 u 1. vzorku se jednalo o 28,3 % mladistvých delikventů, v roce 1989 již 33 %, v roce 1994 29,1 % a u posledního vzorku z roku 2005 37 %. Tyto údaje vedou ke zjištění, že současní mladiství jsou sice celkově z hlediska dokončení poslední třídy školní docházky úspěšnější, avšak je to podmíněno i tím, že ve vyšší míře jsou absolventy zvláštních škol.

Výsledky této srovnávací analýzy školní úspěšnosti u delikventů, učňů a studentů, nově zasazené do aktuálního kontextu stavu vzdělávání odsouzených uvnitř vězeňského vzdělávacího systému a porovnáním s některými negativními projevy ve stávající školské soustavě základních škol v 2. dekádě 21. stol. byly s mým souhlasem zveřejněny v odborné stati k PhDr. A. Marešové, PhD., IKSP Praha: "Vzdělání mladistvých vězňů v proměnách času", předneseném v referátu na semináři sociální pedagogiky "*Perspektivy sociální pedagogiky v 21. století*" 4. a 5. října 2013 v Hradci Králové)

		1979	1989	1994	2005
Delinkventi	zhoršené známky z chování	90,2	71,6	83,5	75,8
	přestupky řešené policií	51,1	55,9	58,2	82,3
Učni	zhoršené známky z chování	82,4	70,0	41,7	53,7
	přestupky řešené policií	11,8	46,7	19,3	29,3
Studenti	zhoršené známky z chování	7,4	10,0	10,0	13,0
	přestupky řešené policií	-	6,7	16,7	13,0

Tabulka 7: Přestupky

K údajům v tabulce nutno doplnit, že záškoláctví se u vzorku z roku 1979 projevovalo u 97,8 % delinkventů, v roce 1989 u 63,7 %, v roce 1994 u 58,3 % v roce 2005 u 64,5 %. Za povšimnutí stojí trvale vzestupný trend přestupkovosti delinkventů řešených policií (PČR, MěP) a její prudký nárůst v poslední dekádě.

		1979	1989	1994	2005
Delinkventi	nekuřáci	2,2	9,8	10,7	4,8
	do 10ti cigaret denně	41,3	33,3	25,2	38,7
	nad 10 cigaret denně	56,5	56,9	64,1	56,5
Učni	nekuřáci	0,8	6,7	47,2	48,8
	do 10ti cigaret denně	58,8	36,7	36,1	21,9
	nad 10 cigaret denně	29,4	56,7	16,7	29,3
Studenti	nekuřáci	37,0	86,7	96,7	78,3
	do 10ti cigaret denně	40,7	10,0	3,3	8,7
	nad 10 cigaret denně	22,2	3,3	-	13,0

Tabulka 8: Nikotinismus

Ukazuje se, že v dosavadním trendu mírně stoupajícího počtu nekuřáků nastal zásadní obrat. Nekuřáků je minimálně a kouří více či méně téměř všichni mladiství odsouzení.

		1979	1989	1994	2005
Delinkventi	abstinent	6,5	13,7	5,8	14,5
	příležitostně	40,9	49,0	60,2	72,6
	denně či téměř denně	58,2	38,3	34,0	12,9
Učni	abstinent	29,4	6,7	16,7	4,9
	příležitostně	29,4	43,3	72,2	87,8
	denně či téměř denně	41,2	50,0	11,1	7,3
Studenti	abstinent	44,4	33,3	10,0	-
	příležitostně	37,0	63,3	86,3	91,3
	denně či téměř denně	18,6	3,3	6,7	8,7

Tabulka 9: Abúzus alkoholu

Průzkum naznačuje dlouhodobou tendenci poklesu abúzu alkoholu a pravidelně rostoucí tendenci k příležitostné konzumaci („víkendově“). To koresponduje s faktem, že při rozboru trestné činnosti ani jednou nebyl zaznamenán trestný čin podle § 201tr.zák. opilství. Zároveň v posledním vzorku z roku 2005 bylo nejvíce ze všech vzorků zastoupeno procento abstinentů - 14,5 %.

		1979	1989	1994	2005
Delinkventi	odmítavý postoj	28,3	76,5	63,1	14,5
	zkusil a zanechal	45,7	12,7	14,6	32,3
	dle možností požívá	26,0	10,8	22,3	53,2
Učni	odmítavý postoj	52,9	43,3	83,3	65,8
	zkusil a zanechal	35,3	33,3	11,1	29,3
	dle možností požívá	11,8	16,7	5,6	4,9
Studenti	odmítavý postoj	74,1	96,7	96,7	47,8
	zkusil a zanechal	18,5	-	3,3	47,8
	dle možností požívá	7,4	-	-	4,4

Tabulka 10: Abúzus drog

U vzorku učňů z roku 1989 6,7 % respondentů nedalo žádnou odpověď, u vzorku studentů 3,3 %. Výsledky naznačují, že po určitém přechodném odklonu od drog (potvrzuje práce z roku 1986 zachycující zdravotní dokumentaci 400 mladistvých v NVÚ Libkovic, v níž se uvádí 14 % toxikomanů (A. Marešová, 1986), později postupně rostl zájem o drogy, silně vzrostl v poslední dekádě. Ještě v roce 1994 větší část mladistvých dle svého vyjádření neměla zkušenosti s psychotropními látkami (63,1 %), zatímco dnes je to naopak pouhých 14,3 %; takže 85,5 % mladistvých přiznává zkušenost s drogou.

Tento stav koresponduje s výsledky jiného průzkumu vězeňské populace a v jeho rámci i mladistvých (A. Marešová, 2003), z nichž vyplývá, že v roce 2003 plných 82 % ze zkoumaného vzorku 95 mladistvých mělo před uvězněním zkušenost s drogou. Podle dalších zjištění (Řeháček 2003; In: M. Miovský, H. Spirig, M. Havlíčková, 2003, s. 30) 75 % vězňů, kteří mají zkušenost s drogou, přiznalo, že spáchali trestnou činnost proto, aby si opatřili drogu nebo prostředky na její nákup. Je evidentní, že výrazně roste počet osob závislých na psychotropních látkách a tato tendence se stále zvyšuje.

		1979	1989	1994	2005
Delinkventi	mírná	41,3	37,3	44,1	59,7
	značná	13,0	3,9	13,6	8,1
Uční	mírná	7,6	23,3	-	17,1
	značná	5,9	10,0	0,8	2,4
Studenti	mírná	7,4	-	-	4,3
	značná	-	-	-	-

Tabulka 11: Tetováž

U vzorku delinkventů z roku 1989 byl relativně nejnižší výskyt tetováže - 41,2 %. K výraznějšímu posunu došlo u posledního 4. vzorku v roce 2005, kdy vzrostla na 67,8 % a je nejvyšší v celém souboru. Nutno poznamenat, že tetování se stalo mezitím dobově podmíněnou módní záležitostí a není tudíž v současnosti možné ji interpretovat stejným způsobem jako dříve, kdy tetováž spolehlivě představovala znak příslušnosti ke kriminální subkultuře.

	1979	1989	1994	2005
Delinkventi	54,3	23,4	35,9	72,6
Učni	47,0	36,7	33,3	41,5
Studenti	33,3	10,0	20,0	22,5

Tabulka 12: Neurotické symptomy

U mladistvých delinkventů jsou časté, což může být důsledkem prostředí výkonu vazby a výkonu trestu. Vysoký počet neurotických příznaků u posledního vzorku mladistvých odsouzených je ve srovnání s předchozími šetřeními výrazná změna. Koresponduje s rovněž vyšší úrovní neuroticismu u posledního vzorku nekriminální učňovské mládeže.

	1979	1989	1994	2005
Delinkventi	13,0	10,8	37,8	29,0
Učni	11,8	23,3	0,8	7,3
Studenti	3,7	-	-	8,7

Tabulka 13: Pokusy o sebepoškození a suicidální pokusy

Nejpříznivěji se jeví vzorek delinkventů z roku 1989. Automutilační sklony silně vzrostly u vzorku z roku 1994 a snížily se v posledním vzorku, na poměrně vysoké úrovni, rozhodně však vysoce překračující stav z roku 1989. Mohou se tak negativně projevovat vlivy dlouhodobosti vazby a rovněž adaptační obtíže na výkon trestu, ale roli může hrát i nevyvážená osobnostní struktura u jedinců s vývojem směřujícím do specifických poruch osobnosti.

	1979	1989	1994	2005
Delinkventi	21,7	23,5	33,0	40,3
Učni	11,7	23,3	0,8	-
Studenti	3,7	3,3	-	-

Tabulka 14: Psychiatrická léčba

Z přehledu vyplývá zřetelný dlouhodobý trend k častější psychopatologii mladistvých odsouzených. V současnosti vzrostl počet psychiatricky léčených jedinců ambulantní i ústavní formou. Nejedná se o léčbu (pozorování), resp. vyšetření v souvislosti se spáchaným trestným činem, ale o léčení před nástupem výkonu trestu.

	1979	1989	1994	2005
Delinkventi	28,2	19,6	26,2	51,6
Učni	23,5	19,6	-	7,3
Studenti	-	-	-	-

Tabulka 15: Ústavní výchova

Je zřejmé, že velká část mladistvých prošla ústavní výchovou v podobě DD, DVÚ, VÚM. Tento počet výrazně vzrostl v poslední dekádě, jak ukazuje vzorek mladistvých delinkventů z roku 2005, kdy každý druhý prochází ústavní výchovou, která se začíná stávat jakoby „předstupněm“ vlastního výkonu trestu odnětí svobody. Vypovídá o neuspořádaných rodinných poměrech mladistvých, nedostatečném či nevhodném sociálním zázemí.

		1979	1989	1994	2005
Delinkventi	do 15 let	43,5	33,3	41,7	82,3
	15 – 16 let	38,0	54,9	47,6	16,1
	nad 16 let	9,8	2,9	4,9	-
	bez zkušenosti	8,7	8,8	4,8	1,6
Učni	do 15 let	5,9	46,6	25,0	29,3
	15 – 16 let	41,2	40,0	33,3	24,4
	nad 16 let	11,8	10,0	11,1	21,9
	bez zkušenosti	41,1	3,3	30,6	24,4
Studenti	do 15 let	-	13,3	-	13,1
	15 – 16 let	-	26,7	16,7	39,1
	nad 16 let	37,0	36,7	40,0	47,8
	bez zkušenosti	63,0	10,0	43,3	-

Tabulka 16: Sexualita

Z uvedeného přehledu je zřejmé, že v současnosti jednoznačně převládá u mladistvých odsouzených předčasná první pohlavní zkušenost, což jednak svědčí o rychlejším biologickém zrání ve smyslu akcelerace, jednak tento údaj vypovídá o sociálním složení mladistvých. Předčasná, resp. velmi časná pohlavní zkušenost spjatá s promiskuitou všeobecně patří mezi znaky (pre)kriminálního vývoje, neboť ukazuje na nevyrovnaný biopsychosociální vývoj jedince, kdy jedna složka je zvýrazněna na úkor složek druhých a předchází vývoj, zatímco jiné zůstávají nerozvinuty, a spoluzakládá v jistém smyslu nepříznivý vývoj osobnosti ve směru v nerovnoměrně uspořádanou skladbu osobnosti, a tedy sociálně i jinak nezralou osobnost.

K sociodemografickým údajům patří také *rodinný stav* dotazovaných. V 1. vzorku z roku 1979 byli všichni respondenti svobodní, ve 2. vzorku z roku 1989 bylo 98,03 % delinkventů svobodných. Ve 3. a 4. vzorku z roku 1994, 2005 byli všichni svobodní. V 1. vzorku mělo nebo očekávalo s partnerkou dítě 11,95 %, ve 2. vzorku 4,90 %, ve 3. vzorku 6,80 %, ve 4. vzorku 6,20 %.

2.2.1 ZÁVĚRY A VYHODNOCENÍ VÝSLEDKU VÝZKUMU MLADISTVÝCH VĚZŇŮ

Zjištěná *skladba a dynamika kriminality mladistvých* neodporuje novějším poznatkům penologických a kriminologických výzkumů. Shodně naznačuje hlavní směry kriminality mladistvých - majetkovou a násilnou trestnou činnost, přičemž druhá se stala v současnosti u mladistvých ve výkonu trestu odnětí svobody převažující. Společným jmenovatelem trestné činnosti mladistvých je snaha o okamžitý a bezpracný zisk. Trestná činnost bývá primitivní a stále výrazněji násilná. Nejčastější kombinací u mladistvých bývá majetková a násilná trestná činnost. Zaznamenáváme stupňující se brutalitu spáchaných činů, jež bývá často samoučelná a vzhledem k dosažení cíle zbytečná. Ukazuje se zřetelná souvislost s nízkým mravním a právním vědomím, primitivním systémem hodnot i zájmů, ve směru k uspokojování materiálních potřeb a konzumnímu způsobu života. U mladistvých se projevuje nedostatečný a nerozvinutý emocionální základ a nedostatek empatie, tudíž i ohledů k druhým lidem. To je také jedna z hlavních příčin kriminality. Agrese je běžně považována za samozřejmý prostředek k dosažení zisku, svou účinnost si mladiství dobře uvědomují u sebe i svých spoluvězňů. Pozorujeme zvláštní kombinace

deliktů, jako například znásilnění v kombinaci s krádeží, loupeží a poslední dobou i vraždou. Prostřednictvím agrese jsou uspokojovány další potřeby - sexu, majetku, moci, v podobě samoúčelné agrese pro pocity uspokojení z ní samotné.

Výsledky výzkumu celého souboru ukazují na odlišnosti jednotlivých vzorků. Všem delinkventům je shodně vlastní porušený vztah ke škole, avšak v nestejně míře. Komparací zjišťujeme, že delinkvence u vzorku z roku 1979 se spíše týkala výrazně neprospívajících a školně neúspěšných mladistvých. U nich se projevoval silný odpor ke škole, ale i znaky předčasné pseudodospělosti, jako reakce na školní neúspěch, a tedy snaha o kompenzaci vlastní nedostačivosti. Největší procento záškoláctví bylo u 1. vzorku z roku 1979, postupně se snižovalo a nejnižší vykazoval vzorek z roku 1994. Podobně je tomu s projevy nekázně ve škole, jež se nejvíce odrazily ve známce z chování právě u prvního vzorku. Nicméně se přestupkovost ve škole zvýšeně projevila také u vzorku z roku 1994. Pokud jde o přestupkovost mimo školu v rámci volného času, řešila policie nejvíce případů u posledního vzorku v roce 2005. Neurotické symptomy se původně nejvíce projevovaly u vzorku z roku 1979, avšak v současnosti jsou výrazně vyšší. Případy sebeпоškozování a suicidálních pokusů byly spíše doménou vzorku roku 1994, v současnosti jejich počet poklesl, přesto přetrvává na dosti vysoké úrovni. Naproti tomu psychiatrická léčba byla nejčastější u současného vzorku roku 2005. Stejně tomu je u ústavní výchovy, ale hned v závěsu se umístil první vzorek, kde rovněž poměrně mnoho mladistvých prošlo ústavní výchovou, přestože primární rodina byla u nich úplnější, než u dalších vzorků. Při vyhodnocování těchto dat je třeba připomenout, že rok 1979 představoval určitý zlom ve vývoji kriminality mladistvých. Od tohoto roku totiž začala vzrůstat, zatímco předtím měla klesající tendenci.

V těchto souvislostech je dosti pravděpodobné, že příčiny delinkventního jednání mladistvých z konce *sedmdesátých* let spíše spočívaly v osobnostních faktorech, než v působení vnějších vlivů. Svědčila by pro to celkově příznivější situace rodiny, která ještě zdaleka nebyla tak dezintegrovaná jako v osmdesátých letech, také menší nároky na školní výkon, kdy „děti ještě postačovaly školnímu tempu“ (Z. Matějček, 1989). Tento názor podporuje také okolnost, že v prvním vzorku bylo nejvíce sexuálně motivovaných deliktů; nasvědčuje o neschopnosti adekvátně uspokojovat sexuální potřeby. Převažovala i příliš časná sexuální aktivita, ale ta byla časná i u 3. vzorku a zdaleka nejvyšší je dnes. Kromě uvedeného se u 1. vzorku výrazněji projevovала nealkoholová toxikomanie, nicméně v

současnosti je nejvyšší za celou dobu. Pod vlivem alkoholové i nealkoholové toxikomanie mnohem častěji docházelo k deliktům u prvního vzorku z roku 1979 a byl zde ze všech vzorků zjištěn v největší míře abúzus alkoholu. V těchto různých okolnostech lze spatřovat možné únikové tendence, kompenzace vlastní nedostačivosti a neúspěchů i selhání. Zdá se tedy být oprávněný názor, že tito mladiství stáli více mimo „normu“, než mladiství z ostatních po sobě jdoucích vzorků.

Vzorek delinkventů z *osmdesátých a devadesátých* let se liší oproti prvnímu skladbou trestné činnosti, a je jiný zejména v tom, že v podstatně větší míře se dopouští trestné činnosti majetkového a hlavně násilného charakteru. Téměř polovina vzorku z osmdesátých let byla z neúplných rodin, což u souboru z devadesátých let i posledního vzorku z roku 2005 je navíc komplikováno faktem, že úplnou rodinou je míněna též rodina rozvedená s nevlastním otcem a sourozenci. Můžeme tak usuzovat na nepříznivější situaci, co se týče rodiny. Naproti tomu se projevoval méně negativní vztah ke škole a kvalifikaci a přes nevalné školní výsledky je z hlediska školní úspěšnosti druhý a třetí vzorek relativně méně problémový. Vzorek z roku 1989 se vyznačuje ze všech nejnižší neurotickou symptomatikou. Většina mladistvých měla odmítavý postoj k drogám, ale u třetího vzorku již méně markantně. Celkově se snížila silná konzumace alkoholu, ale stoupal počet příležitostných konzumentů. Uvedené výsledky lze porovnat s průzkumem provedeném roku 1986 v NVÚ Libkovic (A. Marešová, 1986). U všech mladistvých v ústavu (n= 400) byla vyhodnocena zdravotní dokumentace v těchto ukazatelích: požívání alkoholu zaznamenáno u 72 %, z toho těžší alkoholismus u 6 %, nealkoholová toxikomanie 14 %, sebepoškození 3 %, tetováž 45 %. V porovnání se zjištěními z roku 1986 lze pozorovat v roce 1989 rovněž častější, spíše však jen příležitostné požívání alkoholu, nižší nealkoholovou toxikomanií, vyšší sebepoškození.

Zjištěné skutečnosti nasvědčují tomu, že mladiství konce osmdesátých let a první poloviny let devadesátých většinou nepatřili mezi výrazněji nedostačivé jedince, alespoň ne po stránce sociální. Naopak se zdá, že vlivem tvrdších sociálních podmínek (dezintegrace rodiny, školní nároky, majetková diferenciacie ap.) volili cesty nevhodné dravé sociální adaptace na vnější sociální podmínky. Prostřednictvím peněz získaných jakoukoli cestou, se samozřejmě a udivující bezcitností, usilovali o dosažení životního standardu podle svých představ. Rozdíl lze vyjádřit takto - dříve mladistvý zcizil věc, protože se mu líbila - dnes proto, aby ji prodal. Zdá se být velmi pravděpodobné, že

delinkventi výše uvedeného období byli spíše více výchovně zanedbaní, než vnitřně nedostačiví. Rozsah delinkvence mládeže byl v devadesátých letech nepoměrně vyšší, než na konci sedmdesátých i osmdesátých let, delinkventů bylo tedy mnohem více než v roce 1979; proto tehdejší vzorek ukázal spíše jedince „na okraji“, zatímco pozdější průzkumy ukázaly na jedince nikoli nesocializované, ale socializované odchylně. Zevně nebyli tak nápadní jako jejich předchůdci a mnohem více se podobali svým nedelinkventním vrstevníkům. Sociálně se podobali spíše běžné normě, než-li svým předchůdcům ze sedmdesátých let. Ani jejich postoje ke společnosti nebyly vyhraněně negativistické, spíše lhostejné, pragmatické, lehkovážné. Tito mladiství neanticipovali vzdálenější budoucnost, řídili se heslem „tady a teď“, byli sociálně protřelí a přitom nezralí. Bývali přístupní argumentům, avšak neřídili se jimi. Byli extravertovaní, o sobě příliš neuvažovali, ale vyznačovali se kritičností k ostatním lidem. Jejich chování bylo nadřazené, měli o sobě vesměs dobré mínění. Byli sobečtí, egocentričtí, bezohlední, luxusní v nárocích a s konzumním systémem hodnot.

Současný *vzorek 2005* počátku 21. století třetího milénia se v řadě ohledů liší od předchozích vzorků a zároveň se jim v mnohém podobá. Paradoxně v některých věcech opět připomíná vnitřně nedostačivé outsidersy „na okraji“ z éry relativně nízké kriminality mládeže let sedmdesátých, současně si podržel některé charakteristiky vnějšími okolnostmi poznamenaných „odchylně socializovaných“ mladistvých konce osmdesátých a poloviny devadesátých let zachycených jako koncentrát široce rozšířené kriminality mládeže. Zdá se, jakoby celkově vznikla *nová kvalita* v dimenzi zločinnosti mládeže, sjednocující v sobě znaky kriminality mládeže, a současně vykazující znaky kriminality dospělých. Tato kombinace faktorů dlouhodoběji se vyvíjejícího kvantitativního růstu kriminality dětí a mladistvých a změněných společenských podmínek, v nichž kriminalita kulminovala, přeměnila některé příčiny, charakter, podobu i vnější projevy delinkvence. Jejich syntézou vyústila do dnešní podoby první generace zločinců narozených a vyrůstajících v současné postkomunistické společnosti. Nový vzorek, jakožto „*zhuštěný finální produkt*“ dlouhodobého procesu geneze sociálně patologického fenoménu delinkvence mládeže se v celkovém obraze kriminality mladistvých liší četnějšími podmíněnými soudními tresty, zejména však složením kriminality, kdy ve skladbě trestné činnosti poprvé výrazně převládla násilná trestná činnost (majetkově motivovaná) nad klasickou majetkovou trestnou činností. Způsob provedení trestného činu dnes postrádá dřívější průvodní rysy

kriminality mladistvých spočívající v impulsivní, a většinou neplánované delinkvenci; agresivita se stala instrumentálním jednáním k dosažení cíle a převyšuje intenzitou útoku a brutalitou provedení dosahovaný zisk. Tím vzrostla jejich nebezpečnost. Častěji se vyskytuje provázání mladistvých a dospělých zločinců při páchání trestné činnosti. Většinou není provedena (prokázáno u loupeže) pod bezprostředním vlivem alkoholu ani psychotropních látek, je však nezřídka motivována snahou po získání prostředků k jejich zaopatření. Mladiství odsouzení zásadně změnili svůj postoj k psychotropním látkám ve smyslu jejich akceptace, přes polovinu mladistvých přiznává denní či téměř denní konzumaci. Pokud jde o alkohol, ubylo abúzu alkoholu ve prospěch příležitostné konzumace převážnou většinou mladistvých, ale mírně stoupl i počet abstinentů. Zato přibyl počet kuřáků. Z hlediska školní úspěšnosti si vedou relativně nejlépe ze všech předchozích vzorků, ubylo záškoláctví, zato ze všech nejvíce dosáhli přestupkovosti řešené policií ve volném čase. Zhoršilo se sociální zázemí, neboť i přes nepříliš se lišící rodinné poměry v porovnání s ostatními vzorky, dnes polovina z nich prochází ústavní výchovou, provázenou útekou z ústavů a s tím související trestnou činností. Psychopatologické fenomény výrazně vzrostly, přes 40 % prochází psychiatrickou léčbou, což je nejvíce ze všech vzorků, suicidalita není nejvyšší, ale dosti vysoká, výrazně vzrostla neurotická symptomatika, která je vyšší, než u ostatních vzorků, velmi časný sexuální život je rovněž vyděluje nejvyšším procentuelním vyjádřením ze všech vzorků. V chování mezi sebou se interpersonální vztahy současných mladistvých vyznačují mimořádnou nesnášenlivostí, vulgárností, asociálností, agresivitou, absencí solidarity a sounáležitosti. Většina se vyznačuje výraznou emoční labilitou, neurotickou tenzí, neklidem, nedostatečnou saturací citových potřeb. Jednají nezrale, impulsivně, reagují agresí verbální, nepřímou i fyzickou. Pokud jde o cíle, bývají neurčité, často nereálné, nezřídka počítají s další trestnou činností a eventuálním pobytem ve věznicích pro dospělé. Zajímavá je i proměna postoje mladistvých k dospělým vězňům v porovnání s minulostí osmdesátých let, kdy dospělými vězni mladiství dříve opovrhovali, zatímco dnes se s nimi identifikují. Možno říci, že dospělí vězni mladistvým imponují jako pseudopozitivní sociální vzory a referenční skupina. Poměrně často a nesrovnatelně více, než v době minulé vyžadují i potřebují psychologickou podporu a léčebně výchovný přístup je potřebný u většiny intervencí. Přesto však jsou obávanou skupinou i mezi dospělými vězni, včetně recidivistů, kteří nejednou projevují obavy z bezohlednosti, chybění respektu, zábran, nezkrocenosti a agresivity současného kriminálního dorostu z řad mladistvých.

2.2.2 SOUHRN

Tyto po jednotlivých dekádách realizované komparativní výzkumné práce vytvářejí vhodnou platformu pro další systematický penologický výzkum a praktická opatření v reálné penitenciární praxi, zvláště v řešení problému klasifikace a vnitřní diferenciaci, jakož i deprivace osobnosti jako jednoho z podstatných kritérií v jejich rámci. Celkově umožňují detailnější *víceúrovňové komparativní zkoumání deprivace osobnosti pachatele trestné činnosti* nejen z hlediska výsledků analýz sociodemografických dat a analýz trestné činnosti u mladistvých delinkventů, ale nově též i testových psychologických a kazuistických šetření v rámci uskutečněného kriminologického výzkumu u *současných mladých tzv. novorecidivistů*, provedeného ve spolupráci s IKSP Praha.

V souhrnu jsou tato šetření užitečná pro postižení dlouhodobě probíhající pozorovatelné dynamiky změn osobnosti delinkventa a etiopatogeneze deprivace osobnosti delinkventa. Lze tak v přímé návaznosti zužitkovat shromážděné teoretické poznatky i praktické zkušenosti získané z penitenciárněpsychologických výzkumů problematiky klasifikace a vnitřní diferenciaci odsouzených získané srovnávací analýzou sociodemografických dat a analýz trestné činnosti jednotlivých výzkumných souborů v *uplynulých čtyřech časových dekádách* - konce 70. let konce 80. let pol. 90. let 20. stol. a první dekády 21. století (Tamchyna 1990, 1994, 2005, FF UK Praha). Ve forenzně psychologické oblasti, ale též mimo ní mají prezentované výsledky význam pro postižení *dobově podmíněné dynamiky změn osobnosti delinkventa* (predelinkventa) čili deprivace osobnosti, a tak v obecnější rovině přispět k prevenci a depistáži kriminality.

V této již publikované interdisciplinární studii publikované (Tamchyna, M. Dynamika změn osobnosti mladistvého delinkventa v uplynulých 30 letech a jejich důsledky pro teorii a praxi sekundární prevence kriminality mládeže. *Psychologie pro praxi*, 3-4/2013, ročník XLVIII, Univerzita Karlova v Praze. Praha : Nakladatelství Karolinum - 2013, s. 89-106) je tak zároveň podán námět k vhodnější ekonomické alokaci prostředků vynakládaných na vězeňství, jež by měly podle mého soudu směřovat hlavně tam, kde mají alespoň do určité míry ještě smysl a návratnost, což platí o obrácení pozornosti k *nově vznikajícím generacím delinkventů* z řad dorostu.

2.3 VÝZKUMY OSOBNOSTI NOVÉ GENERACE DOSPĚLÝCH RECIDIVISTŮ DO 35 LET VĚKU V POROVNÁNÍ SE SOUBORY PRVOVĚZNĚNÝCH DOSPĚLÝCH I MLADISTVÝCH VĚZŇŮ

2.3.1 NĚKTERÉ ŠIRŠÍ SOCIÁLNĚ PSYCHOLOGICKÉ ASPEKTY VÝZKUMU SOUČASNÝCH "NOVORECIDIVISTŮ"

Provedený psychologický výzkum obou souborů opakovaně vězněných recidivujících pachatelů majetkové a násilné trestné činnosti představujících v souhrnu nově dorostlou kriminální populaci - *generaci novorecidivistů*, rekrutujících se během 90. let 20. stol. a první dekády 21. stol. a vyprofilovanou ve své kriminální kariéře v průběhu uplynulých dvaceti let v diametrálně změněných společenských podmínkách, přinesl některá nová zjištění. Tato zjištění umožňují vidět a formulovat určité změny v psychologii současných recidivistů, jejich projevech chování a osobnosti.

Předně nutno ze sociálněpsychologického pohledu uvést, že se jedná o generační soubor jedinců narozených koncem 70. a poč. 80. let 20.stol. vyrůstajících a vychovaných ještě v nesvobodných podmínkách tzv. reálného socialismu, kteří ale dospívali a zletilosti i právní odpovědnosti dosažením 15 let věku nabývali zkušeností, včetně kriminálních po roce 1989. Tedy ve zcela nově vzniklém společenském systému proklamujícím přesně opačné hodnoty, než-li systém předchozí; místo kolektivismu individualismus, místo povinné zaměstnanosti podnikání a nezaměstnanost, místo diktatury liberalismus.

Svým životem tak tito jedinci stojí v minulosti a současnosti zároveň, jejich individuální životní historie je vyděluje jak od *předchozí generace* stojící plně v minulém systému, tak od již dorostlé *nové generace*, která stojí plně v systému novém. Každá z těchto *třech generačních skupin* je silně determinována odlišnými dějinnými okolnostmi, životními a sociálními podmínkami, vzhledem k nimž se každá z těchto skupin jako celek i každý jednotlivec zvláště nutně musely vztahovat, vyrovnávat se s nimi a postupně se na ně adaptovat. Vyznačují se výchovným a vzdělanostním základem dřívějšího ve školách a celé společnosti důsledně uplatňovaného ideologického systému komunistické výchovy s důrazem na kolektivismus, tvárnost, konformnost a poslušnost, zatímco svou konkrétní životní praxi a kriminální kariéru zahajovali v podmínkách nově vznikajícího politicko ekonomického systému kapitalismu a pozvolna postupující liberalizace společenských poměrů. Jsou tak ve vleku vzájemně protichůdných, avšak vedle sebe stále přetrvávajících

vlivů. A to jak totalitních, tak posttotalitních; jak minulých poměrů projevujících se v důsledku přes 40 let trvající nesvobody a opakovaně zpřetrhané kontinuity vývoje sociálnědějinných a kulturních tradic pojmících generace lidí a represí dvacetileté tzv. normalizace, tak současných, projevujících se hodnotovým i normativním vakuem a v překotně se uskutečňující majetkové a sociální diferenciaci a stratifikaci společnosti též rychle se šířícím mravním a právním nihilismem. V nastalém rozvolněném a mravně a právně nedefinovaném společenském prostředí první dekády 90. let zanikajícího starého politického systému a zakrátko i rozpadu státu a vzniku staronových politicko ekonomických systémů a celků, tak došlo v důsledku uvolnění a politických změn rovněž k nežádoucím průvodním negativním sociálním jevům, projevujícím se v bezpečnostní destabilizaci společnosti a společenské dezorganizaci.

Celkový stav ve společnosti je možné z hlediska „*objasňování sociálních příčin zločinnosti*“ výstižně charakterizovat jako stav „*anomie*“, což podle autora pojmu E. Durkheima je stav „neexistence norem“, znamenající, že společnost není dostatečně celistvá ve všech částech, aby udržela ve své moci všechny členy, a tudíž příliš mnoho členů „vyklouzlo“ z moci rozrušené a oslabené společnosti (A.M. Jakovlev, 1973, s.66). Jestliže Durkheim definoval anomii jako „chybění sociální regulace“, jako následek nadměrného podněcování „choutek“, rozvoje intolerance vůči sociální kontrole a neschopnosti společnosti vymezit hranice požadavků různých tříd, pak podle R. Mertona je anomie „strukturální disharmonie kultury“, nesoulad mezi cíli, které kultura vytyčuje jednotlivcům a účinnými prostředky k dosažení těchto cílů.“ (Jakovlev, s.75). „Z hlediska sociálně patologického chování zajímá Mertona především kategorie *inovace a úniku*. V prvním případě se jedná o snažení dosáhnout legitimního cíle (např. majetku) společensky nepřijatelným způsobem (např. krádeží). Únik představuje typ jednání, jímž se člověk vyřazuje ze společnosti, jejíž hodnoty ani prostředky neuznává. Patří sem všechny formy úniku od reality, počínaje drogovou závislostí a konče vědomým odmítáním předepsaných rolí. Od strategie vzpoury se tento postoj liší tím, že nejsou navrhovány žádné alternativní hodnoty.“ (J.Keller, s.170-171). „Americký sociolog Witmer rozumí anomii stav sociální dezorganizace a sociální nestability, při kterém slábne kontrola sociálních norem nad chováním jednotlivce. A to buď proto, že samy tyto normy nejsou jasně formulovány a nejsou správně a výstižně aplikovány, nebo v důsledku konfliktu mezi různými, vzájemně si odporujícími normami. Tento stav neexistence norem ponechává lidi bez přesných

hranic chování, lidé si často neuvědomují, jak se mají chovat a často se o to ani příliš nezajímají.“ (Jakovlev, s.75-76). Podle českého sociologa J. Kellera je “anomie“ stav, kdy přestávají platit zákony. Kritický stav společnosti charakterizovaný nejasností, nejistotou, nesoudržností či absencí pravidel a norem, jimiž se má řídit chování členů společnosti i jejich aspirace. Anomickým stavem se však může stát též období náhlého ekonomického rozmachu, kdy je opět porušena rovnováha a otevírají se nebyvalé možnosti, které zbavují člověka schopnosti reálně odhadnout své možnosti a podřídít jim své ambice. Ve všech zmíněných případech je ohrožen **system uznávaných hodnot**, jednající ztrácejí oporu, která by jim garantovala smysluplnost jednání, a nedokáží sladit vlastní jednání s jednáním druhých.“ (J. Keller, 2005, s.170) Z kriminologického hlediska může být pro vysvětlování jevu růstu kriminality a recidivy i osobnosti delinkventa stav anomie podle uvedených autorů **Durkheima, Mertona, Witmera i Kellera** jedním z nejzjevnějších i nejzávažnějších průvodních sociálněpatologických makrosociálních projevů, a zároveň jednou z podstatných příčin mnohonásobně vzrostlé, nekontrolovatelné, masově rozšířené exploze kriminality, provázená ztrátou pocitu bezpečí většiny občanů. Je zároveň vhodným explanačním rámcem při hledání teoretických a praktických východisek při zkoumání a vysvětlování těchto jevů. Ze sociálněpsychologického a forenzněpsychologického pohledu nacházel daný stav svůj odpovídající korelát v individuální psychologii osobnosti, a to jak u nekriminální, tak u kriminální populace, umocňovaný podnikatelskou, dobrodružně bezstarostnou a euforicky laděnou dobovou atmosférou.

Pro tyto sociálně historické a v neopakovatelných dobových kontextech a souvislostech řazené momenty jsou z hlediska forenzně psychologického výzkumu kriminogeneze společnosti a etiopatogeneze osobnosti recidivujícího pachatele trestné činnosti současnosti sociologicky, kriminologicky, penologicky a především psychologicky zajímavé.

Výzkumný soubor současných probandů je pozoruhodný zejména tím, že právě vzhledem k svému věku představuje specifický sociálně patologický **mezigenerační předěl**, kdy jejich osobnost byla nevyhnutelně spoluutvářena, formována a poznamenána neduhou obou systémů, dožívajícího i vznikajícího. Jejich věkové rozpětí (20-39 let) v době realizace psychologického výzkumu na přelomu let 2008/2009, kdy u majetkových recidivistů byl průměrný věk 29 let, u násilných průměrný věk 30 let je společenský zvrát v roce 1989 zastihl většinou ve věku mezi 10-14 lety, což odpovídá vývojové periodě období

pozdního dětství a dospívání, puberty a rané adolescence. Tedy období, které je maximálně formativní z hlediska utváření postojů, zájmů, hodnot a s nimi souvisejících zahajovaných životních profesně vzdělávacích a kariérních drah, období z podstaty věci vnímavém, kritickém, konfrontujícím, nejostřeji a nejcitlivěji vidícím a chápajícím svou dobu a její problémy, pravdy i omyly.

Samoočistný společenský mechanismus nepřetržitě uskutečňovaný prostřednictvím nových po sobě jdoucích **generačních vln** v podobě nových a nových ročníků mládeže umožňující permanentní vývoj společnosti od domněle neměnných pravd, nesentimentálně a pragmaticky odstraňuje krunýř dogmat a přežilých „ismů“ včetně nahromaděného balastu idejí a z nich široce se odvíjejících dobově podmíněných sloganů, zvyklostí a norem včetně příslušných vzorců chování a jednání, již nevyhovujících k zajištění životních potřeb nastupujícího dorostu. V tomto smyslu z celkového pohledu neplatí, že „mládež dneška“ je horší, než ta, která ji předcházela. Je však jisté, že v době svého příchodu do světa dospělých je realističtější vzhledem ke své době do níž se narodila a společnosti do níž teprve vrůstá. To znamená vůči svému životnímu kontextu a příští budoucnosti je vnitřně pravdivější, než odcházející generace jejich otců a dědů dávno již uvyklých bezpečí svého konformismu. **Mládež** vždy přináší nové pohledy, nové vidění světa, adekvátní době svého nástupu, protože sama je podmínkou i produktem, účastníkem i příštím spolutvůrcem nově se utvářejících společenských poměrů. Mládež je taková, jaká je doba, její chování je takové, aby umožnilo přežití, je adaptována přiměřeně podmínkám a poměrům té společnosti v níž se nachází a žije.

Podstatnou otázkou však je, jakými hlavními motivy je vedena a regulována, jakými prostředky se prosazuje, jakými **adaptačními mechanismy** se podvědomě i vědomě řídí, a také jaké **obranné mechanismy** volí v náročných situacích a podmínkách zátěže v podmínkách dané společnosti. Na pozadí **společenských změn** se ovšem odehrává nejen standardní ontogeneze většiny jedinců bez větších problémů se adaptujících na dané podmínky, ale též neustále rychle rostoucí počet maladjustovaných jedinců, projevujících buď aktivně svou zhoršenou přizpůsobivost v různých formách delinkvence nebo pasivně v různých formách úniku do drog, alkoholu, her nebo stále častěji kombinací obojího. Při pozornějším pohledu je však velkou neznámou, zda tato **“maladaptace“** nebyla vlastně z hlediska nových požadavků kladených na jedince v podstatě adekvátní **„adaptací“** přiměřenou změněné situaci. Z tohoto pohledu je běžně pozorovatelným jevem, že

nezodpovědní, sociálně, mravně, bezohlední, zákonů nedbající, na žádné normy se neohlížející pragmatičtí, **bezskrupulózní jedinci** se stali maximálně úspěšnými zbohatlíky, přičemž případné morální sankce žádné neexistovaly, a právní sankce byly upozaděny ve prospěch údajně ekonomických kritérií, pseudo-ekonomizace společnosti a podřízení veškerého dění ideologii bohatství a kultu peněz. Z opačného pohledu snad už jen **zdánlivé normality** se s normami a pravidly konformní sociálně neproblémoví dosud standardně adaptovaní vrstevníci a spoluobčané stali beznadějně chudými, neživotaschopnými a existenčně neúspěšnými v nově nastolených podmínkách života společnosti. V důsledku svých podstatně zhoršených existenčních podmínek se však začali i oni postupně **osobnostně měnit** k obrazu společnosti ve snaze nově se uspokojivěji adaptovat a patrně jsou to právě oni, kteří se svým pozdě probuzeným zpozdilým egocentrismem končí jako beznadějní outsideři z banálních příčin v lepším případě v sociální síti institucí - úřadů práce, sociálních ústavů, léčeben, v horším případě i věznic jako prvotrestaní a prvověznění. Proces samoregulace a permanentně se uskutečňující, stále se měnící **stratifikace** každého společenského útvaru je historicky nevyhnutelný, nadčasový, nutný. Je dobře pozorovatelný vždy teprve až s odstupem delších časových úseků, po generacích, po ročnicích a v jednotlivých časových dekadách. Právě pozorování rozdílů života společnosti v jednotlivých dekadách společenského systému/ů umožňuje lepší vhled do způsobů myšlení a prožívání, porozumění jedincům svého času, jakožto „**životu v dekadách**“. Vědecké intencionální pozorování života v dekadách umožňuje analyzovat specifiky doby a jedince své doby v dané společnosti, makroskupině, především však v mikroskupině a individuálních vztazích, jejichž prostřednictvím se jedinec utváří, formuje a **stává se tím, čím je**. Přístup k pozorování života v dekadách umožňuje vidět funkční i dysfunkční, životu prospívající a na druhé straně patologické styly adaptačního chování a zvyků jedinců i **zvyklostí** té které doby a té které dekadý.

Všechny tyto širší sociologické a sociálně psychologické souvislosti, vnějšně působící vlivy, nelze pominout při interpretaci a vysvětlování výsledků výzkumu ve vztahu k osobnosti chápané jako bio-psycho-sociální celek, kde vlivy výchovy a širšího sociálního okolí jsou velmi významné. Z těchto pohledů je zřejmé, že kriminální recidivisté s kriminální kariérou věkově spadající do předešlého systému - **starorecidivisté**, byli vskutku v lecčems něčím jiní, než-li dnešní - **novorecidivisté** zkoumaného současného souboru spadající svou kriminální kariérou do systému nového; otázkou je v čem.

Pro úplnost nutno zmínit ještě třetí, zatím poslední a věkově nejmladší generační skupinu recidivistů, přestože tato se současným výzkumem recidivy přímo nesouvisí, zcela odlišnou od dospělých starorecidivistů i novorecidivistů, a to skupinu již plně vzniklé **generace mladistvých novorecidivistů** postupně se ocitajících po řadě předchozích podmíněných odsouzení v nepodmíněném výkonu trestního opatření ve věznici pro mladistvé. Je to generace delinkventů složená z jedinců narozených a vychovaných již plně v podmínkách kapitalismu a liberalismu. Některé nově pozorovatelné rysy depravace osobnosti mladistvého pachatele trestné činnosti se vyznačují dříve nebývalými kriminogenními znaky, jež tyto mladistvé pro svou agresivitu činí obávanými i mezi kriminálně zkušenými dospělými recidivisty. Stávají se novým zdrojem recidivy a závažné kriminality.

Naznačené téma vztahující se k problematice mladistvých ve výkonu trestu je předmětem vlastních dřívějších penitenciárně-psychologických studií autora zachycujících generační vzorky populace po sobě jdoucích kohort mladistvých delinkventů v časových dekádách za 35 let zpět. V této souvislosti možno uzavřít, že současní zkoumaní **dospělí novorecidivisté** prostřednictvím jiných početných výzkumných souborů svých věkových vrstevníků, byli vlastně ve svých základních projevech a charakteristikách v minulosti výzkumně podchyceni na samém počátku své kriminální kariéry v době, kdy byli teprve **mladistvými** ve výkonu trestu odnětí svobody.

2.3.2 ZÁKLADNÍ CHARAKTERISTIKA VÝZKUMNÉHO SOUBORU, PODMÍNKY, CÍLE, METODY

Vyhodnocením výsledků psychologických vyšetření u celkového souboru $n=63$, z toho u 31 recidivujících pachatelů majetkové trestné činnosti a 32 pachatelů násilné trestné činnosti do 35 let věku byly zjištěny a popsány některé následující nové skutečnosti. Z hlediska zařazení podle typu věznice, jež se člení podle způsobu vnějšího střežení a zajištění bezpečnosti do čtyř základních typů, a to: a) s dohledem, b) s dozorem, c) s ostrahou, d) se zvýšenou ostrahou, je celkový soubor ($n=63$) tvořen 30 osobami odsouzených soudem pro majetkovou TČ ($n=31$) k výkonu trestu do věznice s dozorem a 1 osobou do věznice s ostrahou, a 31 osobami odsouzenými pro násilnou TČ ($n=32$) do věznice s ostrahou a 1 osobou do věznice s dozorem.

Analýzou vybraných anamnestických dat, zejména osobní, rodinné, sociální a kriminální anamnézy byla zjišťována důležitá základní srovnatelná socio-demografická data vztahující se k osobnosti jednotlivých probandů, aby mohla být uvedena ve vztah s výsledky provedeného psychologického vyšetření a zpracována do výsledné zprávy z psychologického vyšetření v podobě kazuistiky a dále využita k následné komparaci ke zjišťování shod a rozdílů mezi jednotlivci v rámci šetřeného celkového souboru a mezi oběma dílčími soubory navzájem. Ze sociodemografických dat byly předmětem zájmu např. tyto znaky: charakteristika původní rodiny, ústavní výchova, rodinný stav, počet dětí, posouzení rodinného zázemí, dosažené vzdělání, zájmová oblast, závislosti, tj. nikotinismus, závislost na alkoholu, drogách, gamblingu, pokusy o sebepoškození a sebevraždu, léčba závislostí, psychiatrická zátěž, ambulantní a ústavní psychiatrické léčení, charakter a příčiny trestné činnosti.

Vlastním orientačním psychologickým vyšetřením za použití původní dlouhodobě používané standardizované testové baterie koncipované a určené především ke zjišťování hloubky deprivace, druhu a stupně deprivace osobnosti (T.I.P., DOPEN, MHQ, B-D-I, poloprojektivní metoda Doplnování vět a analýza anamnézy) byly zkoumány jednotlivé složky osobnosti a její psychopatologie. Byly zkoumány zejména tyto znaky: intelektové schopnosti, typ temperamentu a temperamentové vlastnosti, čili extraverze - introverze, neuroticismus, psychoticismus, neurotická symptomatika (anxieta, fobie, obsese, somatizace, deprese, hysterie), agresivita a hostilita (fyzická agrese, nepřímá agrese, iritabilita, negativismus, resentment, podezíravost, verbální agrese, pocity viny).

Průběh a způsob organizace provedeného terénního výzkumu, jednotlivé etapy, bližší popis a vysvětlení metodiky sběru dat jsou detailněji podány v kapitole Zpráva z realizace výzkumu Recidiva a recidivisté, možnosti trestní justice - popis fáze sběru dat a provedených psychologických vyšetření vězňů.

Veškerá data z psychologických vyšetření testovou baterií - instrumentářiem ke zjišťování deprivace osobnosti jsou kvantifikována a statisticky zpracována volně dostupným software R (<http://www.r-project.org/>).

2.3.3 ZPRÁVA Z REALIZACE VÝZKUMU RECIDIVA A RECIDIVISTÉ, CHARAKTERISTIKA, MOŽNOSTI, TRESTNÍ JUSTICE - POPIS FÁZE SBĚRU DAT A PROVEDENÝCH PSYCHOLOGICKÝCH VYŠETŘENÍ VĚZŇŮ

2.3.3.1 VOLBA MÍSTA A PODMÍNEK REALIZACE VÝZKUMU

Pro realizaci penologického výzkumného projektu byla zvolena Věznice Stráž pod Ralskem, kde vykonává nepodmíněný trest odnětí svobody kolem necelého jednoho tisíce odsouzených. Většina z nich je pracovní zařazena, průběžně okolo 80% i více, což je v současné době v podmínkách vězeňství nezvyklý fenomén. Vězni pracují jednak přímo ve věznici, jednak na pracovištích mimo věznici. Možnost realizace výzkumu byla předběžně projednána, později osobně dohodnuta v průběhu měsíců září až říjen 2008. Výzkum bylo možno provést jen díky maximální vstřícnosti a osobní podpoře ředitele věznice plk. PaedDr. Františka Vacha. Ve Stráži pod Ralskem je zřízena věznice typu s ostrahou a dozorem, v níž vězni vykonávají trest odděleně od sebe. Tato okolnost musela být zohledněna při realizaci psychologických vyšetření, tedy již při vytváření skupin. Vytváření skupin bylo limitováno rovněž okolností pracovního zařazení a směnnosti odsouzených na pracovištích.

2.3.3.2 VÝBĚR VZORKU RESPONDENTŮ

Věznice se jevila jako vhodná, kromě samotného faktu možnosti vůbec výzkum provést, právě i z důvodu možnosti nashromáždění dostatečně velkého vzorku odsouzených recidivistů, kteří by jednoznačně splňovali zadání projektu. To znamená dodržet požadované kritérium pouze majetkové trestné činnosti, což vesměs bylo možno zajistit výběrem vězňů vykonávajících trest v podmínkách dozoru, zatímco opakovaná násilná trestná činnost se v souladu s předpoklady vyskytovala hlavně u vězňů vykonávajících trest v ostraze. Rovněž bylo třeba dodržet požadované kritérium věkové hranice 35 let, což se víceméně zhruba podařilo splnit.

2.3.3.3 ORGANIZAČNÍ, MATERIÁLNĚ TECHNICKÉ A PERSONÁLNÍ ZAJIŠTĚNÍ

Přípravné práce spočívající zejména ve výběru šetřených osob, jakož i zajištění anamnéz v podobě pedagogických a sociálních charakteristik byly ředitelem věznice svěřeny psychologce Mgr. Jitce Růžkové. Bez její aktivní spolupráce by byl výběr osob zdlouhavý a komplikovaný. Byla rámcově seznámena s cíli výzkumu a kritérii výběru. Předběžně bylo dohodnuto vytvoření zprvu 4 skupin o celkovém počtu 60ti probandů, přičemž původně bylo uvažováno psychologické vyšetření kolem 100 probandů. To se v průběhu realizace výzkumu ukázalo být nereálné, vzhledem k nízké motivovanosti probandů. Vzhledem k velikosti vzorku bylo rovněž nereálné realizovat individuální vyšetření, která jsou však s přihlédnutím k současné populaci a složení vězňů optimální. Proto bylo nutno zvolit efektivnější techniku skupinového vyšetření. Velikost skupin byla stanovena na maximálně patnáct probandů, dílem z kázeňských, dílem bezpečnostních, dílem kapacitních důvodů. Jednotlivá skupinová vyšetření byla realizována v dobře osvětlené, moderně zařízené místnosti, kde obvykle probíhají návštěvy odsouzených, ale i porady pracovníků oddělení výkonu trestu. Je zařízena kulatými skleněnými stoly, pohodlnými židlemi, není příliš vzdálena od ubytoven vězňů. Předvádění a občasná kontrola byla zajišťována službu konajícím dozorcem, který předváděl a odváděl skupiny vězňů, případně rychleji pracující jednotlivce, kteří po dokončení testů byli vždy rušivým elementem, a eventuálně ty jedince, kteří vyšetření odmítli podstoupit. Mnozí se odmítli účastnit již na ubytovně a z toho důvodu nebyli ani účastni vyšetření.

2.3.3.4 VÝBĚR METOD A STAVBA PSYCHODIAGNOSTICKÉHO INSTRUMENTÁRIA

Bylo připraveno jednoduché a empiricky odzkoušené i osvědčené psychodiagnostické instrumentarium, jež pro penitenciárně psychologické účely dostatečně pokrývá základní sledované osobnostní proměnné. Přitom byla využita testová baterie, k níž jsem v minulosti posléze dospěl jako vhodné pro penitenciární praxi. Což v praxi znamená, že jsem pro účely vstupního vyšetření upustil od zadávání většiny sofistikovanějších, ale i časově náročnějších dotazníkových metod testování, vyjma snad projektivních technik. Tato vcelku konzistentní, relativně ucelená a časově poměrně

nenáročná baterie se dobře osvědčuje při realizaci základních standardních vstupních psychologických vyšetření vězňů a je jimi vcelku dobře přijímána. Probandi obvykle dobře spolupracují během vyšetření, rozumí zpravidla většinu položek, baterie nevyvolává zvláštní odpor ani nedochází kezkreslování odpovědí, a má tudíž vcelku uspokojivou validitu. Mimo jiné se osvědčuje zvláště proto, že dostatečně postihuje osobnost probanda, ale také je ještě časově relativně přiměřená mentalitě, udržení pozornosti, motivace a volní výdrži vězňů. Nicméně nutno přiznat, že i tak pro řadu z nich představuje toto vcelku nenáročné penzum značnou psychickou zátěž. Její provedení obvykle vyžaduje v průměru 1-2 hodiny času.

Zahrnuje orientačně schopnosti, osobnost, psychopatologii, socializaci. K tomu slouží jeden krátký nonverbální inteligenční test, jeden osobnostní dotazník, dva klinické dotazníky a jedna poloprojektivní technika; od čistě projektivních technik, jinak obvykle doplňujících individuální vyšetření, bylo upuštěno vzhledem k jejím velmi uspokojivým výsledkům. Zejména však s přihlédnutím k negativně limitujícím podmínkám skupinového vyšetření vězňů, kdy nutno brát v úvahu nejen tenzi z vyšetření, ale i tendence k jejímu odtlumení, tendence k negativní sebe prezentaci, různým formám sociálního exhibicionismu, ve snaze se předvést a ukázat před druhými, ventilovat nashromážděné tenze a averze z výkonu trestu, skrytou i zjevnou hostilitu a agresivitu. Bylo proto potřebné, aby se vyšetření zbytečně neprotahovalo, protože uvedené negativní reakce mohou nejen ztížit, ale dokonce zmařit jeho zdárný průběh. Z obdobných důvodů bylo upuštěno i od administrace anamnestického dotazníku, kde otázky mohou imponovat jako příliš osobní, a tedy budit odpor, a také vzhledem k okolnosti, že bylo možno zajistit sociální a pedagogické charakteristiky. Rovněž byla v této souvislosti vzata v úvahu velmi dobrá vypovídající hodnota poloprojektivní techniky doplňování vět.

Byly administrovány následující metody a techniky: Říčanův Test intelektového potenciálu TIP /forma A,B/ vhodný pro průměrnou a mírně podprůměrnou populaci, Eysenckův osobnostní dotazník, verze Dopen, která je rozšířena o škálu psychoticismu, postihující psychopatické rysy (ostatně původně aplikovaný právě na populaci vězňů), dále Crown, Cripsův dotazník neurotických symptomů Middlesex Hospital Questionnaire /MHQ/, dále Buss, Durkee-ové inventář agresivity a hostility B-D-I, a poloprojektivní Doležalovo Doplnění vět (Můj život v jednadvaceti větách).

Test intelektového potenciálu (T.I.P.)

Autor testu je P. Říčan (1971), test má verzi A a B, které jsou paralelní. Je určen pro mírně podprůměrnou a průměrnou populaci dospělých a pro děti od 12 let výše. Může být zadáván samostatně nebo v rámci testové baterie. Snímání testu je limitováno 12 minutami. Proband doplňuje nedokončené řady tak, aby měly logické pokračování. Test tvoří 4 zácvičné a 29 testovacích úkolů, které jsou zařazeny podle vzrůstající obtížnosti v jednom protokolu. Princip řešení spočívá v odhalení pravidla, podle kterého jsou uspořádány 3 po sobě jdoucí obrázky. Proband má vybrat chybějící čtvrtý obrázek z nabízených šesti variant. Je to *nonverbální metoda*, při jejíž konstrukci se autor snažil o minimalizaci prostorového faktoru, maximalizaci významu nalézání pravidel namísto používání pravidel, důraz je kladen na to, aby úlohy byly percepčně co *nejjednodušší*, což aktivizuje pokusnou osobu a zkracuje čas potřebný pro administraci. Svoji konstrukcí se snaží postihovat převážně fluidní inteligenci *nezávislou na vzdělání*. O fluidní inteligenci se předpokládá, že je do jisté míry vrozená, a že je určena nadáním jedince v oblasti nervových předpokladů poznávacího zpracování vnímaných vztahů. Uplatňuje se na různém obsahovém materiálu a je relativně stálou charakteristikou jedince (M. Svoboda, 37) „Fluidní inteligence podle R. Cattela je základní kapacita pro učení a řešení problémů; je nezávislá na vzdělání a zkušenostech, je spíše dědičná, biologicky podmíněná (Morávek, S. 1991). Normalizace byla provedena na žácích 7-9. tříd ZŠ a na vzorku mladých dospělých mužů, nemajících vysokoškolské vzdělání (80% jich bylo pouze vyučených). Test patří k tzv. jednodimenzionálním testům inteligence (tedy nikoli komplexním, což však pro dané účely je zcela postačující, neboť měření inteligence není hlavním účelem této práce) a je standardizovanou metodou vyšetření rozumových schopností a současné *mentální úrovně* jedince (M. Svoboda, s. 37, 1992)

Osobnostní dotazník DOPEN

Dotazník autora H.J. Eysencka k měření *psychoticismu, extraverte a neuroticismu* je originální slovenskou modifikací, kterou vydali v roce 1982 Ruisel a Müllner. Autoři nepřejali mechanicky původní verzi Eysenckovy metody, ale *syntézou* nejvalidnějších položek EOD, PEN a EPQ sestavili konečnou verzi o 86 položkách, která obsahuje 4 subškály: psychoticismus (20 položek), extraverte (26), neuroticismus (26), lži škálu (14).

Osoba odpovídá "ano" či "ne" na záznamní list, vyplnění dotazníku trvá 15-20 minut. Percentilové normy jsou k dispozici pro populaci mužů a žen ve věku 16-69 let (S. Morávek, 1991). M. Svoboda (1992) dále uvádí, že autoři příručky v návaznosti na Eysencka uvádějí, že druhy chování, které postihuje P-škála (*psychoticismu*) se obvykle spojují se schizoidními psychopatickými poruchami a poruchami chování. Důležité je že jde o chování a ne o symptomy (na rozdíl od patologických stupnic v MMPI). Zvláště je zdůrazňována blízkost psychopatických sklonů ke kriminalitě. P - škála dobře *diferencuje* osoby netrestané od delinkventních. J. Čepelák tomu dodává, že Eysenck o kriminalitě pojednává z hlediska své původně dvoudimenzionální, dnes třídimenzionální teorie osobnosti. Přitom se zabývá potenciálními indikátory extravertze a neuroticismu na úrovni nervových procesů excitace a inhibice ve smyslu učení I.P. Pavlova, přičemž k sociální podmíněnosti kriminálního chování přihlíží jen při výkladu procesu socializace, kdy zdůrazňuje, jak velký vliv mají sociální skupiny, v nichž je integrován.

V knize **Zločin a osobnost je Eysenckova teorie kriminality** shrnuta. Podstatná je teze, že extravertovaní jedinci směřují v důsledku nedostatečného podmiňování k *nedostatečné socializaci* a mají proto sklon k antisociálnímu chování. Podle Hanse Jürgena Eysencka je **delinkvence projevem nedostatečné socializace**. Socializace probíhá **pomocí podmiňování**. Delikventní chování bývá spojeno s těžkostmi s podmiňováním, které mají většinou *extroverti*, z toho pak vyplývá, že většina delinkventů jsou extroverti. Eysenck předpokládal, že **osobnost delinkventa** se nejvíce podobá **cholerikovi**, definovanému vysokou extravertzí a neuroticismem. Později doplnil tuto koncepci o dimenzi psychoticismu. **Antisociální chování**, zvláště kriminální, nacházíme častěji u lidí, jejichž osobnost se vyznačuje *vysokou extravertzí* a *vysokým neuroticismem*. Pokud jde o **extravertzi**, s kriminalitou může být asociován spíše její aspekt „*impulsivity*“ než „*sociability*“ (Wl. Sanocki, 1969). Podle Eysencka a Claridge (1962) termín „**extrovert**“ označuje: a) jedince u něhož rovnováha mezi excitací a inhibicí převažuje ve směru silné inhibice - tj. "**konstitučního extroverta**"; b) jedince, chovajícího se podle vzorců charakteristických pro extroverty - tj. "**behaviorálního extroverta**". Mezi konstituční a behaviorální osobností existuje vztah. Avšak nemusí být vždy blízký - způsob, jakým se budou manifestovat konstituční činitele, bývá determinován **vlivem prostředí**. Proto je možný paradox, že "**konstituční extrovert**" je **introvertem** podle způsobu chování. Jedinec s vysokým **neuroticismem (labilita)** má sklon k úzkosti, starostem, náladovosti a

depresím. Obvykle špatně spí a trpí na různé *psychosomatické poruchy*. Bývá přehnaně emotivní, lehce reaguje na různé podněty a těžko se uklidňuje po vzrušujících zážitcích. Silné emocionální reakce interferují s horší přizpůsobivostí, vedou ho k *iracionálním*, někdy i k *rigidním způsobům chování*. V kombinaci s extravertí takový jedinec bývá nedůtklivý a neklidný, nadměrně vzrušivý a případně agresivní. Žije v *očekávání nepříjemností* a proto je zvýšeně *úzkostný* (I.Ruisel, J. Müllner, 1990).

Práce H.J. Eysencka a A.B.G. Eysenckové přinášejí oproti předchozím verzím další dodatečnou a na druhých faktorech nezávislou dimenzi *psychoticismus*, který může mít jistou roli v příčinách kriminálního chování. Řada studií podporuje představu, že psychoticismus může mít určité rysy příbuzné s *kriminalitou*, aniž to ovšem znamená, že delinkventi (nebo jejich převážná část) jsou ve skutečnosti psychotičtí ve striktně psychiatrickém smyslu. *Kriminální pachatelé* by tak měli vykazovat vysoké hodnoty *extraverze, neuroticismu a psychoticismu* ve srovnání se skupinou kontrolní (netrestaných osob). Výsledky vyšetření odsouzených a netrestaných osob (provedených Eysenckem a dalšími autory, též ve Výzkumném ústavu penologickém v Praze /VÚP SNV ČSR/ podporují uvedenou Eysenckou hypotézu zřetelně v psychoticismu, mírně v neuroticismu a velmi slabě v extravertzi (J. Čepelák, 1982). *Psychoticismus*, jak poznamenává Morávek, je v *psychologii osobnosti* na rozdíl od extraverte a neuroticismu termínem zcela novým. Nesouvisí, jak by se na první pohled zdálo, s psychiatrickou diagnózou psychózy. Podobně jako u třeba u extraverte jde o *univerzální osobnostní faktor*. Podle Eysencka je psychoticismus *latentní vlastnost* vytvářející určité *kontinuum* probíhající od normy až po psychotické poruchy. Eysenck ji přibližuje verbálním *popisem*: např. *hrubý, samotářský, hostilní, nepřátelský k lidem, agresivní, krutý, výsměšný, trpící nedostatkem citů, ignoraci nebezpečí, vyhledáváním vzrušení, lhostejností k lidem*. Z toho je zjevné, že tento faktor se do jisté míry překrývá s vymezením psychopatie. Bylo bezpečně prokázáno, že jedinci s *vyšším P* se nacházejí mezi *psychotiky, psychopaty, delinkventy* (S. Morávek, 1991).

Dotazník MHQ (Middlesex Hospital Questionnaire)

Klinickopsychologická diagnostická pomůcka umožňující získat spolehlivé údaje o základních kategoriích obvyklých neurotických příznaků a vyhovující zároveň požadavku neobtížnosti položek, dále požadavku snadné administrace a rychlého vyhodnocování.

Autoři jsou S.Crown a A.H. Crips, dotazník prvně uveřejněn v Brit. J. Psychiat., 1966, 112; 917-923 a byl vytvořen jako diagnostika pro vyšetřování neurotiků. U nás přeložen ve VÚP SNV ČSR (J. Čepelák), současně v Institutu hygieny a epidemiologie, Praha. Psychologové SNV byli v metodě MHQ r.1973 školeni. Řadou z nich je používán. Dotazník má 6 subškál po osmi otázkách, tedy 48 otázek (s kontrolní škálou, která k němu byla připojena, 57 otázek. **Subškály** slouží k vyšetření šesti skupin neurotických příznaků a rysů: anxiety (nefixované úzkosti), fobií (fobické úzkosti), obsesivně-kompulzivních rysů a příznaků, somatických příznaků, depresivních příznaků, hysterických rysů a příznaků. Faktorová analýza a validizační studie prokázaly poměrně vysokou reliabilitu a validitu dotazníku (Bagley, 1980). Zjistilo se, že ostatním škálám se vymyká dimenze „hysterie“, která měří spíše normální osobnostní vlastnost než neurotické projevy. V praxi se dotazník rychle ujal pro dobrou screeningovou hodnotu při odlišování zdravých a neurotických osob. Ukázalo se také, že průměrný globální skóre MHQ u mladistvých odsouzených (Křenek,P., 1980), u prvovězňených a zejména u recidivistů je vyšší než u neuropsychicky zdravých osob, nižší však než u psychiatricky léčených neurotiků. V klinickém profilu jsou mezi uvedenými skupinami odsouzených nápadné rozdíly. Např. u recidivistů z 2. nápravně výchovné skupiny dominuje v něm skóre v subškále hysterie, u recidivistů z 3. NVS skóre v subtestu deprese ev. též nefixovaná úzkost, u mladistvých skóre v subškále hysterie (J. Čepelák, 1982).

Přednost dotazníku spočívá zejména v tom, že dotazník odhaluje **strukturu neurotických příznaků**. Z celého trsu osobnostních rysů jsou zjišťovány ty, které jsou rozhodující z hlediska psychické stability (lability) osobnosti. Jsou-li všechny hodnoty vysoké (kromě K) i když klasické neurotické symptomy jsou úzkost, somatické obtíže a deprese, pak je interpretace jednoznačná - extrémní neurotická tenze. Je nutné provést diferenciální diagnózu proti psychopatii daného typu (s použitím anamnestických údajů). Výsledkem je někdy zjištění jak psychopatie, tak i nasedající neurotické tenze. Někdy bývá zvýšená (extrémní) pouze jedna položka. Opět nutno provést rozlišení neurózy a psychopatie. Normy jsou k dispozici pro normální populaci, krimi-populaci a neurotickou populaci pacientů, součástí je kontrolní - „lži škála“.

Anxieta neboli nefixovaná úzkost spočívá v tom, že se pacient bojí, ale jeho „strach“ nemá předmět, jde o úzkost (pocit zneklidnění bez zjevné příčiny, pocit na omdlení, vnitřního napětí aj. **Fobie** jsou vlastně nepřiměřený *strach* z něčeho, čeho se

normální lidé nebojí nebo čeho se bojí méně, strach je nerealistický, nemůže být odstraněn racionálními argumenty ani vlastním náhledem, např. strach z výšek, strach z uzavřených prostor, strach chodit ven nebo do společnosti sám, aj. **Obsese** jsou nutkavé jevy, obsedantní fobie, obsedantní myšlenky a obsedantní konání (anankasmy), přehnaná pečlivost, rigidita, zabezpečovací rituály, kontrola vykonávaných činností aj. **Somatizace** jsou somatické, tělesné vegetativní obtíže doprovázející úzkost, např. nemožnost se nadechnout, gastrointestinální obtíže, pocit vyčerpanosti, potivost, salivace, bušení srdce aj. **Deprese** je pokles nálady, snížení celkové aktivity, čilosti, zpomalenost v myšlení a konání, prožívání smutku, beznaděje, pocitů zmaru, anhedonie aj. **Hysterie** jsou obtíže plynoucí z mělké labilní afektivity, přílišné závislosti na jiných lidech, histrionství, toužení po lásce, ač sami jsou nestálí, nespolehliví, se sklonem dramatizovat, být středem pozornosti druhých aj.

Dotazník B-D-I (Inventář agresivity a hostility A. H. Busse a A. Durkee-ové)

V podání Čepeláka (1969) autoři vycházeli z předpokladu, že agresivita je komplexní fenomén a že je proto potřebné a užitečné rozdělit hostilně-agresivní chování do podtříd. To odlišuje jejich metodu od postupu spojujícího rozmanité hostilní a agresivní postoje a známky chování při jejich měření do jediného skóru. Vypracovali těchto 7 tříd položek, jež považují za **základní podtřídy agresivity** - fyzická agrese, nepřímá agrese, popudlivost (irritabilita), negativismus, resentment, podezíravost, verbální agrese. Uvedená **klasifikace** zahrnuje **2 druhy hostility** (resentiment a podezíravost) a **5 druhů agresivity** (fyzickou, nepřímou, slovní, dále irritabilitu a negativismus). K uvedeným podtřídám agresivity a hostility připojili kategorii **pocitů viny**, definovanou v pojmech, že člověk je špatný, že ukřivdil a trpí výčitkami svědomí. Podle Svobody (1992) výsledky faktorové analýzy potvrdily faktoriální charakter těchto dvou skupin, lze tedy říci, že B-D-I je sycen jednak **faktorem agresivity**, jednak **faktorem hostility**. Faktor agresivity je definován fyzickou agresí, verbální agresí, nepřímou agresí. Také irritabilita přispívá k nasycení faktoru agrese. U žen pak i negativismus. Faktor hostility je sycen u mužů resentimentem a podezíravostí, u žen mimoto též pocitem viny. Test se skládá ze 75 položek formou tvrzení, vyjadřuje se vždy souhlas či nesouhlas s tvrzením.

Podle Morávka (1991) **fyzická agrese** představuje fyzické násilí proti osobám, **nepřímá agrese** jsou např. kanadské žertíky, zlomyslné klepy, nebo i výbuchy nezacíleného rozčilení, bouchání věcmi, **irritabilita** je popudlivost, podrážděnost,

bručounství, *negativismus* je opoziční chování, odmítání spolupráce, *ressentiment* znamená žárlivost, zanevření na druhé, potlačená zlost na druhé, *podezíravost* je projekce hostility, nedůvěra, paranoidita, *verbální agrese* je negativní afekt vyjádřený v řeči, hádání se, kritika, *pocity viny* jsou kritičnost a agrese vůči sobě. Administrace testu trvá 10-15 minut. Standardizace proběhla na různých vzorcích americké populace, k nám ji uvedl Čepelák (1969), který ji také ověřil na populaci osob z NVÚ. Validita testu byla podpořena v četných studiích. Násilníci mají zvýšenou fyzickou agresi, depresivní pacienti mají snížené zjevné formy agrese a zvýšené skryté formy negativismu, podezíravosti. Naši vysokoškoláci mají nejvyšší skóry nepřímé a verbální agrese (Morávek, 1991).

Čepelák zjistil u *recidivistů* celkový zvýšený skór vyšší než u *prvovězněných*, podílí se na něm zejména jejich vyšší popudlivost, negativismus, resentment a podezíravost. Po jednom roce věznění se u recidivistů zvýšila fyzická agrese, u prvovězněných iritabilita a verbální agrese. B-D-I byl přeložen H. Selgem do němčiny, který na základě položkové analýzy jej zkrátil, vypustil negativismus a pocity viny, kriticky jej přepracoval ve smyslu svého širšího pojetí agresivity, čímž vznikl Freiburgský dotazník agrese. B-D-I byl dále přeložen do polštiny a je v Polsku používán (Kosewski). V současnosti v USA byla rovněž původní verze přepracována a nově nahrazena zkrácenou verzí.

Doplňování vět (Můj život v jednadvaceti větách)

Autorem poloprojektivní techniky je J. Doležal. Morávek uvádí, že metody doplňování vět navázaly na Jungův asociační test a Ebbinghausenovy a Galtonovy pokusy, první autoři, kteří používali doplňování vět cíleně při diagnostice osobnosti byli Paine, Tandler, kteří jej označili jako ukazatel emocionálních reakcí a osobnostního stylu. Vysokou užitečnost metoda doplňování vět prokázala v průběhu 2.sv.války, když při výběru pilotů a záloh do strategických služeb i při psychiatrickém screeningu patřila mezi nejefektivnější a z projektivních metod prokázala vůbec nejvyšší diskriminační schopnost a validitu. Při vyhodnocování a interpretaci je zaměřena na *kvalitativní obsahovou analýzu*. Základním předpokladem metody je je, že subjekt při doplňování neúplných stimulů poskytuje informace o své osobnosti, odkrývá svůj osobní styl i klíče ke specifickým konfliktům. P. Říčan doporučuje nepodceňovat techniku doplňování vět ani jako zdroj informací o aktivní slovní zásobě, o stylistických schopnostech, zběhlosti v gramatice a pravopisu - a ovšem i jako zdroje nenásilně získaného grafologického

materiálu (P. Říčan, s. 210, 1991). Podle Mursteina (1965) je paradoxní, že i když jsou tyto metody kritizovány, protože není jasné, jakým způsobem vlastně měří, tak prokazují vyšší reliabilitu a validitu než jiné projektivní metody a opakovaně bylo konstatováno, že metody doplňování vět jsou pravděpodobně *nejvalidnější* ze všech projektivních metod (Morávek, 1991).

V Doležalově verzi se jedná o chronologický popis, zobrazení „života v jednadvaceti větách“. Proband je vyzván, aby volně doplnil první věc, která jej po přečtení nedokončené věty napadá. Např.: 1) Jako dítě jsem...; 3) Moje matka...; 5) V době dospívání jsem...; 8) Ve svém volném čase...; 12) Většina lidí mě pokládá za ...; 13) Málokdo o mě ví, že...; 11) Mám nejraději...; 14) V životě si nejvíc vážím...; 19) V poslední době jsem...; 21) V budoucnosti musím především... Technika je úsporně leč komplexně konstruována tak, že vlastně v nemnoha otázkách jakoby mimoděk, aniž si to zpravidla proband uvědomuje, pokrývá celý průběh dosavadního života a všechny podstatné oblasti *procesu socializace* od dětství, dospívání, přes školu, kamarády, práci, nadřazené až po současnost; zahrnuje významné vztahy a postoje k významným osobám, matce, otci, autoritám, přátelům, ostatním lidem, vlastnímu prožívání, citovému životu, hodnotám, sebehodnocení, koníčkům, zájmům, přáním, tužbám, cílům, sebeovládání, slabínám, obavám, aktuálním myšlenkám a pocitům i anticipaci budoucnosti. Ve zhuštěné zkratce jsou tak postihovány pro probanda subjektivně významné a často i velmi citlivé a pro nás klíčové objektivní informace. Jakoby mimochodem, mimoděk sdělované obsahy by proband na přímou otázku buď nedovedl nebo nebyl ochoten sdělit. Proč se podává právě tato odpověď, v tom spočívá neobyčejná výpovědní hodnota účelně strukturovaných a cílevědomě zaměřených poloprojektivních výzev, jež tlačí k právě takové formě i obsahu odpovědi, která je příznačná pouze a jedině a právě pro tohoto jedince a nikoho jiného, jelikož nadhozené stimuly evokují vlastně jakoukoli dopředu blíže nespecifikovatelnou odezvu. Jako v každé technice ovšem i zde existuje problém vědomé kontroly sdělovaného, což je však v takovém případě zřetelné a samo o sobě má tato okolnost rovněž určitou vypovídací hodnotu.

Technika doplňování vět tak představuje pro svou konciznost a projektivní diagnostickou výtěžnost obsahovou, formální i behaviorální (chování při administraci této techniky) v kontextu s ostatními metodami a výsledky rozhovoru a pozorování, jakož i analýzy anamnézy neodmyslitelnou součást výzkumného testového instrumentária. Metoda

je časově nenáročná, administrace zpravidla nepřekračuje patnáct minut, bývá dobře přijímána, někdy však pro naléhavost a subjektivní situačně podmíněnou citlivost a zranitelnost může vést k nečekané spontánní sebereflexi a občas též k prožitkovějším emocionálním reakcím. Je vhodným podkladem pro individuální podpůrnou psychoterapii. Proto je vhodná jak z hlediska diagnostického, tak psychoterapeutického.

Nástin metodologických východisek a teoretických zdrojů při koncipování testového instrumentária

Zvolené *testové instrumentarium* sestávající z uvedených metod a nyní aplikované v rámci výzkumu recidivy a recidivistů kromě jiného umožňuje postihovat aktuálně se projevující stav deprivace osobnosti u konkrétního jedince. V uplynulých dvaceti letech bylo původně vytvořeno a využíváno pro účely personálně psychologické v mé psychologické praxi a využíváno v rámci širší testové baterie při psychologickém vyšetření uchazečů do bezpečnostních složek při výběru uchazečů jako screeningová metoda ke zjišťování případných tendencí k deprivaci osobnosti ve směru k *delinkvenci* a v posledních zhruba deseti letech též jako vlastní relativně ucelená a samostatná metodika sloužící v penitenciární praxi při realizaci vstupních vyšetření vězňů ve výkonu trestu k posouzení deprivace osobnosti. Pokud se jedná o samotný pojem deprivace osobnosti, počátkem 90. let 20. stol. jsem tento pojem zvolil jako podstatné *kritérium* při vytvoření a následné praktické realizaci psychologického *modelu vnitřní diference* odsouzených (Tamchyna, M. 1994), který byl v jedné z věznic oficiálně zaveden do penitenciární praxe a dlouhodobě úspěšně realizován v penitenciární praxi, kdy po jeho zavedení se zřetelně snížila agresivita a výrazně ubyl počet nátlakových akcí ze strany odsouzených vězňů.

Koncepčně a metodologicky se při konstrukci *metodiky k posuzování deprivace osobnosti* lze opírat o *syntézu* dvou na sobě jinak nezávislých teorií osobnosti a kriminality podle autorů psychologa H.J. Eysencka a kriminologa J. Pinatela jako *jednoty obecnějšího a zvláštního*, kdy první akcentuje celkovou populaci včetně kriminální, zatímco druhý vychází z empirických a teoretických poznatků ze studia výhradně kriminální populace. Při vyšetřování a popisu deprivace osobnosti je především z forenzně psychologického, penologického a kriminologického hlediska nejčastěji využíváno určité odborné terminologie sestávající z několika následujících *klíčových pojmů* považovaných v rámci tohotu konceptu za podstatné.

Především se jedná o samotný *pojem depravace*, dále *pojem egocentrismus*, a konečně *pojem hostilita*, které je třeba rámcově objasnit, jelikož jsou dále častěji zmiňovány. Hlavní pojem "*depravace*" byl již pojednán v úvodní teoretické části, pojem "*egocentrismus*" je detailně analyzován ve filozofickém exkursu teoretické části. Pojem "*hostilita*" je objasněn v této kapitole. Společně lze při jejich výkladu dopředu konstatovat, že uváděné pojmy jsou v zásadě *multidisciplinární povahy*, protože pocházejí z různých na sobě nezávislých aplikačních zdrojů, např. filozofie (a v jejím rámci etika), sociologie, psychiatrie, adiktologie, psychopatologie, psychologie, resocializační pedagogika, kriminologie, penologie. Přitom je nutné poznamenat, že jejich používání je vzhledem k rozdílnosti oborů jejich aplikace víceméně *nejednotně* chápáno a dochází k jejich významovému překrývání. Oživení a znovuzavedení hlavního pojmu této disertační práce "*depravace osobnosti*" do forenzně psychologické oblasti v rámci kriminologie a penologie z původní úzce vymezené psychiatricko-klinické oblasti, jakož i určité *inovace* jeho obsahu z hlediska psychologie osobnosti se ukazuje být vzhledem k současným potřebám psychodiagnostiky v rámci výzkumu i mimo něj nejen užitečné, ale i nezbytné.

Hostilita

Pojem je odvozen z lat. *hostilis* = *nepřátelský* (J. Kábrt a kol. 1957). Hartlovi (2004) jej definují jako nepřátelský postoj vůči sobě nebo jiným osobám; projevuje nepřátelstvím a *agresivitou*; často je vyvolána žárlivostí, závistí, případně chorobnými duševními pochody (paranoia, manie). Podle K. Horneyové patří hostilita k jedné ze tří základních *neurotických strategií* uspokojování potřeb (vedle *tíhnutí k lidem*, *tíhnutí k sobě*) k *směřování proti lidem*, tzv. „*hostilní typ osobnosti*“, pro který je příznačná tendence dominovat, ovládat a vykořisťovat druhé. Řídí se ideou: Když mám *moc*, nikdo mi nemůže ublížit. *Hostilní typ člověka* předpokládá, že i ostatní jsou agresivní a život je bojem všech proti všem. Každou situaci či vztah posuzuje z hlediska, *co z toho může mít*. Je s to jednat zdvořile (kultivovaně) přátelsky, ale chování je vždy prostředkem k dosažení konečné *kontroly a moci nad druhými*, směřuje ke zvýšení osobní prestiže, sociální pozice, či k uplatnění osobních ambicí. *Zdraví lidé* mohou dle povahy věci organicky přecházet od jedné strategie k jiné; *neurotická osoba* je méně flexibilní (a tudíž i účinná, úspěšná) v řešení problémů užívá jen jednu ze tří strategií, necht' je tato situačně vhodná, či nikoli (O. Mikšík, s. 64, 2003).

A. Adler ve své individuální psychologii, jak uvádějí James. O. Prochaska a John C. Norcross ve své knize Psychoterapeutické systémy - průřez teoriemi (1999) se "původně domníval, že **agresivní instinkt** je nejdůležitějším lidským pudem, později svůj názor podrobně rozpracoval a zařadil **hostilitu** mezi projevy **základní touhy po moci**". V současnosti podle Prochasky, Norcross je považována "**hostilita** za "jeden z **nejhorších způsobů** usilování o **nadřazenost**. Lidem kteří se cítí neschopni dosáhnout dokonalosti prostřednictvím **sounáležitosti se společností**, poskytuje **násilí pocit nadřazenosti**. Z jedince který se cítí naprosto **méněcenný** může udělat „obra“ s téměř božskou schopností **ničit životy druhých**, když může někoho zmlátit, držet ho na mušce nebo ohrožovat na životě. Hodnotu druhého člověka lze popřít uchýlením se k hostilnímu chování. **Hostilita je nejhorším projevem přesvědčení, že vlastní zájmy jsou přednější než zájmy společenské**. Tragický **vzestup násilí** v moderní společnosti může také svědčit o rozšíření víry, že posvátné je pouze „já“, ne společnost. Všichni lidé chtějí umět ovládat, zvládat určité situace a uplatnit svou autoritu /a kompetenci/. **Patologické osobnosti** se však příliš zaměřují na to, aby **ovládaly druhé**. Nejnehorázněji ovládá druhé člověk, který byl v dětství v područí rodičů a propadl snaze dosáhnout nad druhými moc, aby už nikdy nezažil **pocity méněcennosti** ze submisivního postavení. **Rozmazlený člověk** není ve svém despotismu tak nápadný. Používá **neurotické symptomy** jako je úzkost, deprese a hypochondrie, aby ostatní lidi **přinutil** uspokojit každý svůj vrtoch. Rozmazlení lidé si při řešení problémů **navykli využívat služeb druhých**, což je pro ně jednodušší, než se stát **soběstačnými**. Dospělí rozmazlení lidé využívají své symptomy k ovládnání druhých, včetně terapeutů, protože je chtějí přinutit, aby se o ně starali. **Ovládnání druhých** jim přináší pocit bezpečí, nadřazené postavení a přehnaně velké přesvědčení o vlastní významnosti" (J. O. Prochaska, J., J.C. Norcross, 1999).

Diferenciálně diagnosticky je nutno také rozlišit „pohádku o sexuálních vraždách“ (závěry výzkumu Hazelwooda, Douglase), jak upozorňuje Čírtková, kdy "**sexuální podtext** je ve skutečnosti místo sexuální potřebou motivován agresivními fantaziemi v touze zcela ovládat oběť: sériový vrah uvádí, že dlouho předtím než vraždil věděl, že to tak skončí, neb představy byly příliš silné, příliš dokonalé a trvaly příliš dlouho. Sexuálně kolorovaná vražda tak může sloužit k uspokojení **primárně nesexuálních potřeb**. Vlastní **kriminální jednání** je pak motivováno buď **záští (hostilitou)** či **potřebou moci**, pěstovanou destruktivním způsobem ve fantazijních představách. Zaměňování sexuálních a

agresivních pohnutek tak může mít značné praktické důsledky". (L. Čírtková, 1994, s. 152-153)

Hostilita a agresivita jsou spojené nádoby, hostilita kdykoli může přejít v brachiální agresí. Podle autorů koncepce agresivity a hostility Busse, Durkee-ové (Buss, A.H. *The Psychology of Agression*. Wiley, New York, 1961) je vedle agresivity hostilita dalším druhem agrese. **Hostilita** je podle této koncepce agresivity vlastnost složená ze dvou komponentů a sice „*resentimentu*“ a „*podezíravosti*“, tak je tomu u mužů, zatímco u žen je ještě navíc hostilita sycena i „pocit viny“, jakožto *sebetrestáním*. **Resentiment** je trvalý pocit křivdy, ukřivdění, ublíženosti, nedocenenosti, odstrčenosti jedince, žárlivosti, zanevření na druhé, potlačené zlosti na druhé.

Podle psychoanalytického výkladu J. Poněšického "**závislý člověk** požaduje od druhých splnění přání harmonie a pohody, domnívá se nevědomky, že *ostatní mají vše*, co potřebuje on, avšak nechávají si to pro sebe či to dávají jiným. Z toho **vyplývá převažující forma agrese**, totiž „*závist*“, více či méně otevřená či potlačovaná. Spíše v podvědomí vzniká „*impuls si to vše vzít násilím*“. I to je jeden z důvodů, proč si závislí lidé neodvážejí o něco říci, prosadit se, neboť by to mohlo toto nevědomé přání zaktivovat, nechat vyjít bezostyšně na povrch. Důvod pasivně očekávajícího postoje těchto lidí je dále **strach z odmítnutí** (proto raději o nic nežádat) a bolestně urážlivý pocit z nutnosti muset se zasazovat o něco, co by mělo přece přijít samo od sebe, z lásky. Typický afekt závislých lidí je tudíž i zklamání (střídání optimismu s pesimismem) a pocit ukřivdění. Z toho opět plyne latentně agresivní trvání na **odškodnění** těchto příkoří (**resentiment**) tam, kde lze něco dostat. Újma akceptující a vše poskytující lásky může vyvolat až vražedné impulsy jež jsou pak obráceny spíše **proti vlastní osobě** (eventuálně proti oběma aktérům). Tím má být zamezeno propadu do osamocení a zoufalství. Jiný charakter má **agrese pedanticko-mocenského typu**, jehož patologickou formou je **nutkavá potřeba po kontrole**, perfekcionismu. Tito lidé se obávají *vlastních emocí*, jež by mohly uniknout racionální kontrole, kladou důraz na pořádek, řád, tím pádem musí držet na uzdě i vlastní agresivitu. Vše nevypočitatelné a spontánní je podřízeno kontrole, stává se rušivé, musí být eliminováno. Agrese se zde jeví jako **chladná moc, kontrola**, jako zajištění vztahu opanováním, jež může vyústit až v sadistický pocit uspokojení nad tím, **jak druhý je nucen se podřít** a v sobě vše potlačovat. Jsou to úředníci, kteří nechávají čekat lidi ve frontách, manželé despotové, kteří své ženy nechávají špehovat, často jsou sami

utlačováni nadřizenými, a „*dávají obě dále*“. Ve hře je přání převrátit původní situaci, nebýt ten, kdo musel či musí být poslušný, nýbrž sám vládnout jinému, odreagovat dřívější pocit potlačené agrese, bezmoci, neuskutečněného protestu. Ono vládnutí znamená i vynucení si vztahu *manipulativním násilím*, neboť chybí zkušenost, tj. víra v sílu citového vztahu. *Agresivita* má zde tudíž onen charakter „*lovčího slídění*“, vypočítavého vyčkávání na vhodnou příležitost (jako při mobingu či denunciaci) k vládnutí pomocí „cukru a biče“, či jde o *chladné potlačení soucítění a racionalizaci nelidského násilného chování* ve službách nějaké ideologie. Hraje zde roli i *společenský systém* vyznačující se kontrolou, pořádkem, jediným povoleným názorem či perfektní systematičností, *potlačením všeho rušivého a odlišného*. Agrese má *růz věčnosti*, jež umrtvuje vše živoucí - lásku, vývoj, změnu. Jistou podobou ve smyslu *vzdorovitosti* (později i *jisté bezcitnosti*) vykazuje v útlém dětství dítě nalézající se v protestní fázi s oním stereotypním „ne“, jež je prvním projevem vůle, zkoušením odporu a možných hranic i vlivu sebe sama na okolí, převažuje zde *egocentrismus*, a tedy vnímání pouze svého vlastního hlediska. *Výchova* (socializace) má *trojí* úkol: nastavovat hranice této přirozené *expanzivité* a destruktivité, dávat směr libovůli (nezřízené agresivitě) a poskytovat zpětné emoční vazby v situacích *egoistického, nerespektujícího* či zraňujícího chování. *Rivalitní konkurující typ agrese* je „zdravější“, i ten má však své *antisociální výhonky*, jako různé podrazy, tvoření koalicí, využívání či podplácení, cílem je sláva, prvenství, což má vyvolat obdiv a dojem. *Za nejpodlejší* se v této formě agrese považuje *zrada*. *Zradit přítele* a tím se zavděčit vlastní ženě, či pomluvit a zradit přítelkyni a přebrat ji partnera, *zradit kolegu a dostat se na jeho místo, zradit za peníze*, jež znamenají bohatství a „*užívání si*“ jsou ve službách této *kompetivní agresivity*“ (J. Poněšický, 2005, s.78-81)

Hostilita je tedy především *obecným nepřátelským (negativním) postojem* vůči lidem (Berkowitz, 1993), hostilita může být složkou (pozadím) agresivity, ale nemusí nabýt charakter agresivity. V duchu Berkowitzova kognitivně *neoasocianistického modelu agresivity* zlost nepodněcuje agresi přímo. Klíčovým je *operování myšlenkami* týkajícími se agrese (uvažování o ní). *Myšlenky o agresi* tzv. „priming“ neboli *vnitřní naladění*, stav připravenosti vidět věci určitým způsobem, *nastavení kognitivního aparátu* dávat nové myšlenky do jistého kontextu. V případě agrese jde o *evokování hostilních schémat*. V rámci tohoto přístupu je věnována velká pozornost otázkám, jako je hostilita z hlediska „*aktivace hostilních myšlenek*“ a jejich vlivu na „*vnímání reálné situace*“ ve

kteře se jedinec nachází. Důležitá úloha se připisuje i „*kognitivním scénářům*“ /Anderson, C. A, Bushman, B. J 2002, Anderson, Huesmman, L.R 2003/ (J. Výrost, I. Slaměník, 2008 s. 268 a 276-277). V této souvislosti i dříve rozpracovaný v různých kriminologických konceptech o *psychickém stavu jedince* před bezprostředním spácháním deliktu např. v Pinatelově nebo De Greefově verzi tzv. „*nebezpečný stav pachatele*.“ (Michal, 1970).

2.3.3.5 PRŮBĚH A ORGANIZACE PSYCHOLOGICKÝCH VYŠETŘENÍ A ZHODNOCENÍ MOŽNÝCH ÚSKALÍ A LIMITŮ

Celkově bylo provedeno psychologické vyšetřování **7 skupin probandů**, a to ve dnech 19.11. a 20.11.2008, 28.11.2008 a 8.1.2009. Celkový počet psychologicky vyšetřených osob činí 66 z Věznice Stráž pod Ralskem. Z toho 3 osoby strážského výzkumu jsou prvovězněné, a proto do výsledného souboru nezahrnuté. Při prvním vyšetřování ve středu v odpoledních hodinách dne 19.11.2008 byla plánovaná skupina 15 probandů (násilná TČ/ostraha) bylo skutečně vyšetřeno 11 probandů. Téhož dne z plánovaných 15 probandů (majetková TČ/dozor) skutečně vyšetřeno 13. Následujícího dne 20.11.08 ve čtvrtek dopoledne z uvažovaného počtu 15 probandů (násilná TČ/ostraha) bylo skutečně vyšetřeno 9, a z následující skupiny 15 plánovaných probandů (majetková TČ/dozor) bylo skutečně vyšetřeno 14 probandů. Dne 28.11.08 pátek odpoledne byly vyšetřeny rovněž 2 skupiny. První skupina byla smíšená (majetková i násilná TČ/dozor), 12 plánovaných probandů, skutečně vyšetřeno 4, druhá skupina byla rovněž smíšená (majetková i násilná TČ), z plánovaných 18 probandů skutečně vyšetřeno 5. Dne 8.1.2009 (čtvrtek dopoledne) bylo původně plánováno 30 probandů ve dvou skupinách, pro obtíže s výběrem byla připravena jedna skupina o 20 probandech (násilná TČ/ostraha), skutečně vyšetřeno bylo 10 probandů.

Průběh vyšetřování byl velmi ovlivněn a znesnadněn umělostí situace, vězni totiž vcelku ještě akceptují psychologické vyšetřování jako součást přijímací procedury v rámci nástupního oddělení tzv. kolečko - lékař, psycholog, pedagog, sociální pracovníce, avšak jinak podstupují testování s minimálním zájmem, z povinnosti, a v případě skupinových vyšetřování spíše s odporem. V tomto případě tedy faktickou nemožností přiměřeně pozitivně či negativně motivovat probandy, i přes apel na jejich dobrou vůli, což se zejména projevilo po několika opakovaných vyšetřováních, kdy tato okolnost již dostatečně ve věznici prosákla a vešla ve známost. Po třetím opakování po více než měsíc trvajícím

odstupu bylo zřejmé, že terén je již vytěžen a předpoklad úspěšnosti minimální. Také proto bylo přes nedostatečný počet probandů prozatím od dalšího vyšetření upuštěno a další výzkum se uskutečnil až byly předchozí akce poněkud pozapomenuty, ale přesto byla výslednost pouze zhruba 50% .

Celkově ochota ke spolupráci byla vyjádřena počtem 66:110, což je relativně úspěch vzhledem ke složení vězňů, délce trestů a situaci bez hmatatelných motivačních důsledků. Po zjištění okolnosti, že totiž za /ne/účast na vyšetření nebude následovat odměna resp. trest bylo na zvážení každého jedince, zda je ochoten vyšetření podstoupit. Pokud se tak už ale rozhodli, byla spolupráce často sice u některých skupin či jedinců rovněž obtížnější, avšak pak až na výjimky, bez výraznějších tendencí po zkreslování ve smyslu sociální desirability nebo dokonce maření vyšetření. Celkově výpovědi vykazují dobrou validitu. Sporadicky docházelo k odmítnutí některé z metod, např. B-D-I nebo Doplnování vět, když probandům přišly položky příliš osobní a z nějakého důvodu citlivé či zraňující. Snad mottem celého strážského výzkumu by se mohl stát výsměšně hořký výrok jednoho z odsouzených po přečtení dotazu po současném citové životě v poloprojektivním Doplnování vět:„mě se ptají na city, když žádné nemám“!?

Před každým vyšetřením byla probandům poskytnuta informace, že se jedná o výzkum pro IKSP Praha k poznání osobnosti lidí ve výkonu trestu, účast je dobrovolná, výběr proveden náhodně, jeho výsledky nemohou ovlivnit jejich poměry ve věznici a jsou mimo dosah věznice a VS ČR. Tato informace korespondovala s dotazy a obavami odsouzených, aby výsledky neměly dopad například na jejich hodnocení ve věznici a další život zde, nebo také negativní účinky např. pro účely podmíněného propuštění. Značná část vězňů odmítla se psychologického vyšetření vůbec zúčastnit a to již na ubytovně, někteří před zahájením vyšetření, zvláště pokud se nepodařilo jejich kompletní soustředění, ale byli předváděni v časovém odstupu po částech; někteří odmítli účast po zahájení nebo těsně před zahájením, když už měli začít pracovat. Důvody byly různé, nejsme pokusní králíci, nesouhlas bez zdůvodnění, nechut' k testování, nesouhlas pro dřívější negativní zkušenost s testováním, např 4 hodiny trvajícím, demonstrativní jednání, tlak neformálních vůdců, silněji deprivovaných, neochota spolupracovat, neskrývaná hostilita. Jistou roli mohl sehrát i způsob jejich seznámení s akcí, obratnost jednotlivých dozorců; rozpaky z akce ostatně dobře vyjádřil jeden z dozorců - co jim vlastně mám říct, než je předvedu?

Obecně ochota a kázeň odpovídala celé současné vězeňské populaci, a snad ani nelze zdůrazňovat recidivistů zvlášť, a to ještě nutno brát v úvahu skutečnost, že se vlastně jednalo o „lepší“ vzorek populace, kdy všichni účastníci jsou pracovní zařazení, a s tím srozumění, což je v podmínkách zdejší věznice sice běžné, ale z celkového pohledu situace ve věznicích a konec konců i ve společnosti (s přihlédnutím k jejich nízké kvalifikovanosti a sociální problematičnosti) i jejich standardní dlouhodobé či spíše trvalé nezaměstnanosti je tato okolnost v podstatě pozitivně vyděluje. Dlužno konstatovat, že při neformálních rozhovorech s probandy v průběhu vyšetření byla skutečnost jejich pracovního zařazení ve zdejší věznici příznivě hodnocena a oceňována, což výmluvně svědčí o pravých potřebách českého vězeňství.

Celá organizace testového skupinového vyšetření byla náročná a vyžadovala soustředění a připravenost k řešení konfliktní situace, a její okamžité reflektování a zpracování. Byla kupříkladu překonána situace, kdy si náhle jeden, dva, pak tři účastníci spolupráci rozmysleli, a rychle se začali připojovat ostatní, přestávali pracovat; typická ukázka pasivního odporu a rezistence vězňů a u recidivistů zvláště, a tedy by odešli, takže bylo nutno vytrvat v neustálém opakovaném instruování celé skupiny (konkrétně při zadávání instrukce k inteligenčnímu testu vyžadující pozornost a spolupráci), nedbat odmítajících a postupně je eliminovat a vzdálit z vyšetřovací místnosti. Značnou roli sehrálo i řazení jednotlivých testů ve složce, které které hned po první skupině muselo být pozměněno, protože stačil okamžik k zpřeházení materiálu, kritické bylo také zdlouhavé vyčkávání příchodu další části skupiny, vůbec jakákoli hluchá místa v průběhu testové situace hrozila kdykoli a v kterékoli fázi již hladce probíhajícího vyšetření přispět k dezorganizaci akce. Celkově se nepochybně podílela na atmosféře i otázka dlouhých trestů, frustrace z věznění, deprivace a skladba vězňů, častá bezvýchodnost jejich celkové životní situace i jejich postavení v neformální vězeňské hierarchii, ale předběžně z výsledků anamnestických posouzení a psychologických vyšetření vyplývající vesměs značná poškozenost osobnosti ve smyslu poruch osobnosti a zjištěná bohatá psychopatologická symptomatika, a to prakticky u všech probandů, bez ohledu na charakter spáchané trestné činnosti a závažnost provinění.

Během dalších šetření se leckde nepříznivě může projevit okolnost značně nestejnorodé úrovně jednotlivých pedagogických a sociálních posouzení. Nelze ale vyloučit ani možné, ne zcela přesné rozlišení kriminální kariéry ve smyslu jednoznačnosti

a vyhraněnosti majetkové či násilné trestné činnosti, např. z důvodu latence trestné činnosti. Kromě uvedeného se z hlediska realizace výzkumných projektů rovněž ukazují zhoršující se možnosti a vůbec dostupnost pořízení relevantních vzorků probandů pro účely výzkumu, a to zejména s ohledem na projevovanou stále nižší ochotu ke spolupráci ze strany probandů ve vězeňské populaci.

2.3.4 PSYCHOLOGICKÝ OBRAZ OSOBNOSTI RECIDIVUJÍCÍHO PACHATELE MAJETKOVÉ TRESTNÉ ČINNOSTI

Pokud jde o charakteristiku tohoto souboru osob z hlediska *socio-demografických dat*, byla zjištěna řada následujících skutečností. Průměrný **věk probandů**= 29 let, medián=29, modus=27, nejnižší věk 20, nejvyšší 38 let. Ve výkonu trestu jsou všichni, až na jednoho ze zdravotních důvodů, **pracovně zařazeni**. Většina z nich má víceméně uspokojivě zachované rodinné zázemí, problematické je u 12,9%, z toho 3,2% je bez zázemí. Vyhodnocením **kriminální anamnézy** byla zjištěna tato frekvence výkonu trestu majetkových recidivistů: nejčastější pobyt 2-3krát, podruhé ve výkonu trestu je 58%, potřetí 25,8%, čtyřikrát a vícekrát 16,1%. **Pocity viny** uvádí 60% osob.

Pokud jde o **rodinnou anamnézu**, vyznačuje se většina osob sledovaného souboru v 67,7% buď úplnou rodinou (rozvod rodičů u 25,8%) doplněnou rodinou v 12,9%; v neúplné rodině vychováváno matkou nebo otcem 9,7%, střídavě u otce či matky 6,5% a zcela bez rodiny v ústavní výchově 3,2%. K úmrtí otce během dětství či dospívání probanda došlo v 16,1%. Nejčastěji je v původní rodině uváděn 1 sourozenec u 41,9,3%, 2 sourozenci 25,8%, více sourozenců 3-5 bylo u 25,8%, zatímco zcela bez sourozenců bylo jen 9,7% probandů. Subjektivní výpovědi probandů většinou hodnotí **vztah k otci** (podle Glueckových významný kriminogenní faktor) v 58% nejčastěji jako velmi dobrý až dobrý, a téměř shodně k matce; pouze 9,7%, tj. 3 probandi uvádějí výrazně negativní vztah k otci a shodně k matce (9,7%). U 19,4% probandů byla nařízena **ústavní výchova** (DVÚM, VÚM).

Z hlediska dosaženého **vzdělání** se při bližším pohledu na školní dráhu ukazuje, že po dokončení povinné školní docházky, přičemž 6,45% absolvovalo ZVLŠ, celkem 83,9% prošlo odbornými učilišti. Z nich se 45,1% probandů vyučilo některému z oborů, nejčastěji v pořadí uváděným profesím - zedník, truhlář, malíř, zámečnick, stavební, lesní,

výroba, řezník, kuchař-číšník, zatímco 38,7% učební obor nedokončilo. Subjektivní výpovědi probandů vyjadřující jejich *postoje ke školnímu prostředí* znázorňuje 32,2% pozitivně laděných postojů, naproti tomu negativní postoje vykazuje 51,6%, ostatní jsou indiferentní. Úplného středoškolského vzdělání dosáhlo 9,7% na těchto typech středních škol - Gymnázium, SPŠ, SZTŠ, 3,2% nedokončená střední škola; 3,2 % nedokončené studium VŠCHT.

Subjektivní výpovědi probandů v poloprojektivním dotazníku doplňování vět týkající se jejich současného v retrospektivě nazíraného *sebehodnocení období dětství a dospívání* (každého období zvlášť - zvlášť období dětství, zvlášť období dospívání) jsou pestré, ambivalentní, překvapivě přesné a vystihující nejen tehdejší vlastní vnitřní stav prožívání či vnější behaviorální aktivity, ale v dodatečné sebereflexi výmluvně předznamenávající utváření a směřování jejich dalšího vývoje. Právě proto jsou subjektivní výpovědi z diferenciací diagnostického hlediska anamnesticky i prognosticky cenné. Typické výpovědi probandů vztahující se k *období dětství* dobře korespondují s pozdějším *obdobím dospívání*; např.: *Jako dítě jsem*: byl nervák. *V době dospívání jsem*: začal fetovat; *jako dítě jsem* byl hodně živé a neposlušné dítě, *v době dospívání* jsem si život pěkně užíval; *jako dítě jsem* měl často strach a byl sám, *v době dospívání* jsem bavil a zlobil okolí; *v dětství jsem* často zlobil, *v dospívání* se chytil špatné party; v souhrnu napomáhají k *rozlišení* neurotické a psychopatické symptomatiky. V detailech subjektivních výpovědí se projevují neklamné známky změn a vznikání odchýlného psychosociálního vývoje a počínajících či již pokračujících a dále progredujících poruch. Příkladem uvedené výroky jsou vzhledem k četnému výskytu často se *překrývající neurotické i psychopatické symptomatiky* u jednotlivých vyšetřených osob pro daný soubor signifikantní. Jejich pochopení a výklad významně přispívají ke kvalitativní interpretaci všech nashromážděných objektivních dat.

Další pro soubor příznačné jsou určité zvláštnosti, jež zachycují ty aspekty socializačního procesu, které se vztahují k jeho další vývojové etapě, a které se vztahují k *rodinnému stavu*. Bylo např. zjištěno, že převážná většina probandů je svobodných 70,9%, rozvedených je 16,1% a 12,9% jsou ženatí; děti má 48,4% probandů. Nejvíce probandů žije s družkou 54,8%, následují žijící u rodičů v 22,6% ; s manželkou žije 6,5%.

Významnou součástí popisu osobnosti jsou *zájmy*. Oblast sociálně přijatelných zájmů v zásadě převažuje, nevyhraněné zájmy má 25,8% probandů a jen cca 9,7% lze

označit za zcela neakceptovatelné. Zájmová činnost se pohybuje na škále zahrnující nepříliš bohatou skladbu různých druhů aktivit přes konzumní zájmy a záliby až po zřejmou pasivitu a přežívání až po úplnou nečinnost; nejvíce je zastoupen sport obecně u 41,9%, fotbal, posilování, kola, lyže, plavání; četba 32,2% ; konzumní zábava a požitky 25,8%); rodina 22,6%; tu a tam jsou zmiňovány např. příroda, rybaření, práce, počítač, šachy, cizí jazyky, hudba, akvaristika, teraristika, kynologie, auta. V poslední době se častěji objevuje i zájem o cizí jazyky, většinou AJ. Vedle veskrze pozitivních zájmů se ovšem souběžně vyskytuje také abúzus drog či alkoholu, což kontrastuje s prezentovanými sportovními výkony (i závodně), jak bývá nezdůrazňováno. Proto je třeba brát sdělované informace s určitou rezervou vzhledem k možnému zkreslování ve smyslu sociální desirability, v podmínkách vězeňského prostředí pochopitelnou.

Z hlediska kvalitativní analýzy obsahů získaných poloprojektivním doplňováním vět jsou velmi zajímavé subjektivně vyjadřované vnější **hodnotící soudy** připisované druhým lidem ve vztahu k probandovi. Hypotetické výroky druhých o probandovi konstruované samotným probandem zobrazují jeho vlastní očekávání reakcí sociálního okolí vůči sobě samému. V předpokládaných odpovědích se tak vyskytují následující charakteristiky sebe sama jakoby očima druhých lidí a připisovaných druhým lidem, odpovídajícím na poloprojektivní nedokončenou větu typu: *Většina lidí mě pokládá za:* zlého darebáka, podivína, zločince, blázna, idiota, psychopata, primitiva, lumpa, hajzla, ňoumu, který nic neumí, dobrého kluka, veselého člověka, normálního, pohodového, upřímného a férového.

Proti vnějším soudům druhých lidí vztahujících se především k minulosti probanda, kontrastují s vnějšími soudy, ať skutečnými či domnělými, aktuálně vyjadřovaná a ze současné situace vyvěrající vlastní vnitřní niterná **sebehodnocení**, reprezentující pohled na sebe sama tady a teď, v aktuální přítomnosti situaci, neboli své vlastní sebepojetí. Vidění sebe sama z vlastního subjektivního a často sebeobhajujícího pohledu a nikoli již jen z vysuzovaného a většinou málo příznivého pohledu druhých je umožněno projekcí tohoto typu nedokončené věty: *Málokdo o mě ví, že:* se strašně trápím, jsem srdcař, jsem hodně citlivý člověk, jsem darebák, jsem romantický, jsem pracovitý, že nejsem takový lump.

Vnější hodnocení a vnitřní sebehodnocení jsou navýsost subjektivně prožívanou konfrontací vnějšího a vnitřního světa, minulosti a přítomnosti a ukazují na někdy vědomě a někdy nevědomě vnitřně prožívaný konflikt mezi veřejným míněním (společností) a

vnitřním sebepojetím (Já). Oba aspekty neoddělitelně od sebe vzájemně vypovídají mimo jiné např. na stupeň deprivace, zachování živého sebecitu, uchovaného mravního cítění, čili svědomí, rozpoznávací schopnosti vlastního stavu, čili schopnosti sebepoznání, sociálního cítění k druhému člověku, čili schopnosti soucitu a lidství nebo již jeho různě odstupňovaného oslabení v té které oblasti, projevující se krajně až ve vyhasnutí, a v následné (ne)schopnosti odstupu, sebenáhledu, sebekorekce, volní seberegulace i behaviorální aktivity. A celkově tedy i víceméně objektivního pohledu na sebe.

Oba uvedené aspekty *sebehodnocení* postižené doplňovanými větami bezděčně a mimovolně srovnávané a neustále konfrontované v mysli a prožívání jsou klíčově důležité pro určení pravděpodobné úrovně sebepoznání, zachování sebeúcty či alespoň snahy o její zachování. Naznačují rovněž převažující nebo alespoň prezentovaný typ uplatňovaných obranných mechanismů, ale též míru vnitřní rozpolcenosti a síly konfliktu, jakož i hloubky deprivace a celkové osobnostní integrity nebo její poruchy a její hlavní směr či zaměřenost. Z hlediska diagnostického posouzení osobnosti jsou ve vzájemné souvislosti v každém případě vždy nezbytným údajem pro objektivní stanovení typu a stupně deprivace osobnosti.

V anamnézách probandů byla zjištěna *psychiatrická zátěž* v rodině u rodičů v 3,2% a u 12,9% probandů, *suicidální tendence a pokusy* u 6,5%. Pokud jde o *psychiatrické léčení*, pak ústavní léčba závislostí byla zjištěna u 19,4%, ambulantní léčení bylo u 6,5% probandů. Při zjišťování různých forem *závislosti*, především alkoholové a nealkoholové toxikomanie se podle očekávání ukázalo, že bez zkušenosti s psychotropními látkami je pouze 38,7%. *Zkušenosti s psychotropními látkami* byly zjištěny nejčastěji s pervitinem u 51,6%, z toho sniff. 32,3%, intrav. 19,3%, následuje závislost na marihuaně u 29% probandů, LSD 16,1%, heroin 16,1%, subutex 9,7%. Jednotlivé druhy drog jsou často kombinovány. Alkohol úzus 61,3%, abúzus 22,6%, celkově 84%. Zkřížená závislost na alkoholu a drogách není výjimkou, naproti tomu čistý etylismus je v celkovém současném složení delinkventů méně zastoupen, což také potvrzuje zde zjištěný údaj stran abúzu alkoholu, neboť abúzus alkoholu bez zkušenosti s drogami je pouhých 12,9%. *Nikotinismus* se vyskytuje u 83,9% probandů. Závislost na *gamblingu* byla zjištěna u 19,4% probandů.

Vedle množství jak objektivních *anamnestických údajů*, tak subjektivně vyjadřovaných anamnestických údajů, představujících rovněž významnou psychologickou

skutečnost a zjištěných *tvrdých dat* ze studia dokumentace, vztahujících se hlavně k minulosti, dosavadnímu způsobu života a životního stylu probandů, postihujících z hlediska *zkoumání osobnosti* podstatné *dynamické aspekty* jejich psychosociálního vývoje v průběhu socializace, včetně popisu vzniku a průběhu sociální patologie, jakož i vypovídající hodnoty způsobu provedení, závažnosti a četnosti spáchaného trestného činu nebo činů, bylo soustředěno značné množství údajů jednorázovým *psychologickým vyšetřením probandů*.

Všechny uvedené hlavní zdroje, vedle *pozorování a rozhovoru*, poskytují v rámci ucelené psychologické metodiky zjišťování deprivace osobnosti, základní rámcová východiska pro posouzení charakteru jedince a hloubky deprivace, druh a stupeň deprivace osobnosti. Celkově tak byla zjištěna řada nových, psychologicky i kriminologicky zajímavých a z hlediska výzkumu recidivy a recidivistů důležitých skutečností provedeným vyhodnocením *výsledků psychologického vyšetření osobností probandů*, jež ukazují zdánlivě jakoby *statické aspekty* osobnosti, zachycující především to, co je tady a teď. Komplexní zobrazení výsledků zachycených z obou těchto vzájemně neoddělitelných zdrojů bylo provedeno u všech členů zkoumaného souboru ve zpracovaných *kazuistikách*. Detailnější analýzou a komparací kazuistik byly u souboru majetkových recidivistů zjištěny následující hlavní osobnostní charakteristiky.

Posouzením *intelektových schopností* byla u souboru probandů zjištěna intelektová kapacita ve složce nonverbální v pásmu nadprůměru u 25,8%, v pásmu průměru 48,4%, v pásmu podprůměru 25,8%, což odpovídá normálnímu rozložení v populaci. Průměrný IQ=96, medián: IQ=96, modus IQ=92.

Z dalších *rysů osobnosti* byl zkoumán *temperament*. Většina probandů typologicky spadá do cholerického typu temperamentu v 54,84%, následuje melancholický typ 19,35%, typ sangvinický 16,13% nejméně skóruje flegmatický typ 9,68%. V naprosté většině převažuje extravertovaný typ osobnosti 71%, introvertů je pouze 29%. Následující vážené skóry jsou uváděné v percentilech. Průměrný skór *extraverze*=59, medián=73, modus=90, což je výrazná extraverze. Dalším význačným rysem je *neuroticismus*. V souboru celkem 74,2% probandů vykazovalo zvýšenou hladinu neuroticismu. Průměrný skór neuroticismu=79, medián=73, modus=93, což je vysoká hladina neuroticismu. Velice charakteristickým a významným pro vysokou četnost a běžnost výskytu u delinkventů i spolehlivě ukazujícím rozlišovacím znakem a zároveň určujícím rysem delinkventní

osobnosti bývá *psychoticismus*, chápaný podle Eysencka, nikoli jako psychózy ve smyslu duševního onemocnění, nýbrž jako psychopatického rysu osobnosti. Sledovaný soubor u psychoticismu celkově vykazoval 68,2%, tedy jen menšina 32,8% probandů nevykazovala patognomický skór. Průměrný skor=78, medián=78, modus=78, což představuje vysokou míru psychoticismu. Všechny výsledky mají dobrou validitu, neboť průměrný L-skór=25, medián=15, modus=8.

Kromě obecných temperamentově podmíněných rysů osobnosti byla klinickými dotazníky zjišťována osobnostní *psychopatologická symptomatika*, a to zejména ve dvou hlavních směrech, jednak dovnitř osobnosti zaměřeným intrapsychickým obtížím, a jednak vně zaměřeným negativním behaviorálním projevům ve smyslu poruch osobnosti. V prvním případě šlo o problematiku ve vztahu k psychiatricky chápaným konkrétně vyjádřeným *neurotickým příznakům*, odpovídajícím popisu klasických neurotických poruch v rámci MKN 10, tedy nikoli ve smyslu Eysenckova konceptu neuroticismu. Ve druhém případě se jedná o vlastnosti osobnosti projevující se vně osobnosti, především ve vztazích vůči sociálnímu okolí ve směru k patologické agresi a hostilitě jakožto behaviorálním projevům odpovídajícím převážně popisu psychopatických rysů osobnosti ve smyslu poruch osobnosti dle stejné zdravotní klasifikace. Vedle těchto skutečností byla zároveň v širších převážně sociálně psychologických souvislostech a kriminologických kontextech zkoumána u jednotlivých probandů otázka deprivace, tedy druh a stupeň deprivace, její hloubka dle míry postižení, a z hlediska jednotlivých složek osobnosti parciální či celková deprivace osobnosti.

Vyšetření *neurotické symptomatiky* v porovnání s *normální populací zdravých lidí* ukázalo, že zkoumaný soubor se celkově v některých symptomech normálu výrazně vymyká, zatímco ve srovnání s normami kriminální populace intenzita obtíží nedosahuje té patognomické úrovně, aby mohlo být konstatováno její výrazné překročení, a obdobně je tomu i ve srovnání s *populací neurotiků - psychiatricky léčených neurotických pacientů*, kde však je to v souladu s očekáváním. Při podrobnějším zkoumání struktury neurotických příznaků a rysů osobnosti se především ukázalo, že ve *všech* šesti sledovaných základních symptomech a rysech, rozčleněných na *jednotlivé symptomy*, tj. 1) anxieta, 2) fobie, 3) obsedantně-kompulsivní symptomy, 4) somatické symptomy, 5) depresivní příznaky, a 6) hysterické rysy jsou hodnoty přinejmenším lehce *zvýšeny*, čímž se soubor jednoznačně od normální populace zdravých lidí liší.

V porovnání se standardními skóry **kriminální populace** jsou však u tohoto současného zkoumaného souboru pouze lehce, nikoli výrazně zvýšeny hodnoty u jen u 2 druhů symptomů: fobií a hysteroidních rysů; probandi současného zkoumaného souboru jsou tedy neurotičtí méně než ukazují normy standardní kriminální populace.

Při komparaci současného zkoumaného souboru s normami pro **normální populaci** byly v jednotlivých symptomech zjištěny významné rozdíly, které ukázaly, že u současného výzkumného souboru jsou tyto 3 výrazně zvýšené druhy symptomů: fobie, deprese, somatizace. U 75,86% souboru byly prokázány výrazně zvýšené hodnoty u **fobií**: průměrný skór=7,17, medián=7, modus=4 (nejčastěji lehce zvýšených). U 55,17% souboru byly výrazně zvýšeny **depressivní příznaky**: průměrný skór=6,72, medián=6, modus=5 (nejčastěji lehce zvýšených). U 48,27% souboru byly výrazně zvýšené **somatické příznaky** v průměrném skóru=6,72; ale medián=5 těsně nedosahuje výrazně zvýšených hodnot, jen lehce zvýšené příznaky, modus=2 ukazuje nejčastější četnost v hodnotě nedosahující ani lehce zvýšené intenzity příznaků. Ostatní sledované **neurotické symptomy**, tj. anxiety, obsedantně-kompulsivní rysy, hysterické symptomy skórovaly u souboru jako celku pouze v rovině lehce nebo *mírně zvýšené*, nikoli však výrazně překračující normy normální zdravé populace, což samozřejmě neplatí pro některé jednotlivé probandy, kteří i velmi výrazně překračovali normy pro normální (i neurotickou) populaci. U **anxiety** byly u 37,93% souboru zjištěny také jen lehce zvýšené hodnoty: průměrný skór=6,79, medián=7, modus=0 (nejčastější byl výskyt nulově zvýšených hodnot anxiety čili žádná anxiety). U **obsesí** byly u 44,82% souboru taktéž zjištěny pouze lehce zvýšené hodnoty: průměrný skór=7,93, medián=7, modus=7. U **hysterie** byly u 41,37% souboru též zjištěny lehce zvýšené hodnoty: průměrný skór=7,82, medián=7, modus=7. Celkově vypovídací hodnota měření neurotických příznaků a rysů je velmi vysoká a dosahuje dobré validity, jelikož **L-skór** se pohybuje v těchto rozmezích: průměrný skór=1,96, medián=2, modus=2.

Další z **osobnostních rysů**, které byly předmětem zkoumání byla **patologická agrese**, chápaná jako komplexní fenomén, který lze dále členit do jednotlivých skupin a podskupin a který jako takový se projevuje jednak v hostilně-agresivním chování ve dvou základních podobách - buď jako **čistá agresivita** nebo jako **hostilita**, měřené obě inventářem rozdělujícím jednotlivé druhy agrese. Jedná se o 8 jednotlivých podskupin: 1)

fyzickou agresí, 2) nepřímou agresí, 3) iritabilitu, 4) negativismus, 5) resentment, 6) podezřívavost, 7) verbální agresí a 8) pocity viny (kritičnost a agrese vůči sobě).

Podrobnější rozbor zobrazuje **strukturu agresivity souboru** v takovém rozvrstvení, kdy prokazatelně jednoznačně výrazně patognomických hodnot pro konstatování patologické agrese dosahují pouze tyto **4 druhy agresivity** - a to: negativismus, podezřívavost, pocity viny, zčásti resentment. U **negativismu** byly u 66,7% souboru zjištěny hodnoty dosahující patognomity: průměrný skóre=3, medián=3, modus=3. U **podezřívavosti** byly též u 66,7% souboru zjištěny hodnoty dosahující patognomity: průměrný skóre=6,03, medián=5, modus=5. U **pocitů viny** byly u 60% souboru přítomny hodnoty dosahující patognomity: průměrný skóre=5,43, medián=6, modus=6. U **resentimentu** byly u 56,66% souboru zjištěny hodnoty dosahující již úrovně patognomity zčásti: průměrný skóre=4,66 (nedosahuje rozdílem 0,34), medián=5, modus=5; u resentmentu je tudíž uspokojivá validita zajišťována spíše hodnotou mediánu, spolehlivěji ukazujícím oproti průměru při větších výkyvech naměřených skóre. U 36,66% souboru byla zjištěna patognomická úroveň u **fyzické agrese**, ta však celkově u souboru patologické úrovně nedosahuje, což shodně potvrzují průměrný skóre=4,13, medián=5, modus=5. Stejně je tomu u **nepřímé agrese** vykytující se v míře patognomity u 33,33% souboru, kdy průměrný skóre=4,66, medián=5, modus=3, tudíž nedosahuje celkově u souboru patologické hladiny. Nejinak je tomu u **iritability** naměřené v úrovni patognomity u 36,66% souboru, kde sice ani průměrný skóre=4,73, ani medián=5, nedosahují hladiny patognomity, ale modus=7 ukazuje, že nejčastější četnost výskytu je v úrovni patognomity. Tudíž, vyskytne-li se iritabilita u některých probandů, tedy nejčastěji v rovině patognomity. Pokud se jedná o **verbální agresí**, byla zjištěna v úrovni patognomity u 30% souboru, celkově však soubor nedosahuje patologické úrovně, byť se jí dosti těsně blíží: průměrný skóre=6,83, medián=7, modus=7.

Vedle vlastní **agresivity** byla zkoumána rovněž hostilita, která byla u tohoto souboru prokázána; byla zjištěna **patognomicky zvýšená** hladina hostility. **Hostilita** je podle autorů tohoto pojetí jiný druh agresivity, který stojí vedle agresivity jako takové, a je to vlastně složená vlastnost zahrnující v sobě patognomicky zvýšené úrovně **resentimentu** (pocitů křivdy) a **podezřívavosti**, jimiž je společně sycena (u mužů; u žen navíc pocity viny), přičemž bývá typická hlavně pro recidivisty, ale nejenom pro ně, jakožto obecnější rys nepřátelství a zášti k lidem. V souboru majetkových recidivistů je možné vzhledem k

současně zvýšeným výše uvedeným skórum již konstatovat hostilitu projevující se kromě zjištěných výsledků v testovém vyšetření v běžně pozorovatelném **chování navenek**, ale též i v **negativním sebehodnocení**. Přitom příliš nezáleží na tom o který zdroj či typ sebehodnocení se jedná, zda o nepřímé sebehodnocení kontinuálně zprostředkované jakoby očima druhých, či přímé sebehodnocení v bezprostředně prožívané přítomné situaci tady a teď. Nepříznivé sociálně podbarvené sebehodnocení vyvěrající zpravidla z hlouběji zakořeněných *pocitů méněcennosti* zdánlivě vysoce sebejistých a nezřídka intelektově i fyzicky zdatných jedinců, ve skutečnosti však jedinců **slabých, vnitřně nejistých** (slabé vůle a sebeúcty), může vést až k pocitu někdy neuvědomované či nejasně uvědomované, jindy však zřetelně prožívané, třebaže nepřiznané **sebenenávisti** jako projevu hostility k sobě a příležitostným zřetelně autoagresivním činům formou automutilačních či přímo suicidálních tendencí a pokusů. Vedle toho též k pocitům hněvivé sebelítosti nad sebou samým.

Smíšené negativní pocity představují trvalý zdroj **napětí a neklidu**, vnitřního psychického dyskomfortu. Zároveň jsou i součástí projevujícícího se **hlavního rysu kriminální osobnosti**, kterým je všudypřítomný výrazný **egocentrismus**, jenž v nerozlučné dvojici se základním pocitem křivdy (**resentimentem**) tvoří bazální základ kriminálního životního postoje. V pozadí zdrojů tohoto postoje stojí obecnější negativní lidské vlastnosti, jako jsou bezohlednost, zistnost, závist, což nutně vede k **paranoidní zaměřenosti** na ostatní lidi, jejich sledování, pozorování, žárlivé sebesrovnávání, a zvýšené, *nutkavé vyhledávání společnosti druhých*, bez adekvátních emocionálních očekávání a vazeb, ale naopak jako objektu zájmů a potenciálních obětí, což se typicky projevuje právě převažující **extraverzí**, běžně pozorovanou u zločinců, jak si u nich povšiml a prokázal H. Eysenck a prokazatelně zjištěnou i v tomto výzkumu. Tento trvalý *hostilně-paranoidní a konfrontačně-predátorský postoj* zobecněný v hlavním a základním osobnostním rysu *egocentrismu* se ve **vztahu k druhým lidem** projevuje v neustálé a neukojitelné potřebě dokazování vlastní síly, převahy či kompetence většinou jen domnělé, a tím i současně kýžené redukci nepřiznaného pocitu nedostačivosti. Demonstrativní sebe/dokazování převahy **různým stupněm bezohlednosti** se projevuje také v různých podobách, verbálně i neverbálně, v postojích i bezprostředním chování k druhým. Nepřehlédnutelná je manipulace s prostorem i časem druhých lidí s cílem jejich **vytěsnění z teritoria**, škodit, poškozovat, uzurpovat, překážet, obtěžovat a hlavně neustále přitahovat

a s více či méně odstupňovanou dávkou *sociálního exhibicionismu* soustřeďovat pozornost druhých na sebe sama. Pro deparavanty „normální“ charakteristický rys „*nadměrného sebezdurazňování*“ projevující se příležitostně tu „*sebezálibnou výbojností*“, jindy zase „*morózní ukřivděností*“ (quasisubmisivita) je tak či onak vždy zjevnou či skrytou *agresí* a v každém případě bývá neklamným příznakem deparavace osobnosti; proto je třeba si všech těchto projevů v rámci psychodiagnostického popisu vždy pozorně všimnout. Snaha po sebezduraznění provázená *pocity křivdy* (*resentimentem*) se občas projevuje diskrétními, zdánlivě nepodstatnými detaily, drobnostmi působícími nějak disonantně, malým volným selháním, občasným zanedbáním povinnosti nebo přehmaty, porušením slova, nesplněním slibu, zalháním až zjevnými nápadnostmi, nehoráznostmi jdoucími do bizarnosti a extrémnosti. Často se předvádějí celkovým vzezřením, úpravou těla, vlasů, zevnějšku, způsobu oblékání, stylizací až do automutilací všeho druhu či třeba „výhružným“ držení těla suveréna, až „berneovským“ agresivním postojem *Já jsem OK, ty nejsi OK*. Jindy zase naopak zanedbaností, demonstrativním submisivním postojem „*Já nejsem OK, ty jsi OK*“ a zchátralým zjevem bezdomovce vzbuzujícím dojem odpudivé ubohosti. Bývají familiární, vyznačují se nerespektováním osobní vzdálenosti, běžné konvence, „kontaktností“ (Mikšík) a nepatřičnou důvěrností. V předváděném scénáři je ovšem *zbytnělé Já, Ego* vždy na prvním místě ve všech projevech dané osobnosti a cílem je vždy manipulace druhých, buď *demonstrací síly* nebo *demonstrací ubohosti*. Vždy však jde o klam, nepoctivou hru, místo autentického jednání, zcela v duchu berneovských her. Je možné pozorovat nejrůznější nápadnosti, především ve výrazu, řeči a hlasu, také v mimice a pantomimice. Mimika bývá někdy expresivní, neklidná, nepokojná, jindy zase (zvláště u opakovaných a dlouhých trestů) oploštělá, maskovitá, kožená, bez citu a bez výrazu; je zjevně nepřiléhavá k řečenému a jakoby „rozpojena“ s prožíváním. Častá naivní prvoplánovost na odiv vystavovaného sebezdurazňování a předváděnému vědomí vlastní důležitosti je někdy na první pohled zcela očividná a pro zjevnou *přepjatost* působí podivně, nepřirozeně, nevěrohodně, až teatrálně. Pevný základ netřeba demonstrovat, stejně jako není třeba sebevědomí dokazovat, není-li chabé; je tu příliš mnoho na to, aby to mohla být pravda - bývá nakonec výsledný dojem z objektivního pozorování takovéto sebezdurazňování.

Z hlediska „*struktury Jáství*“, chápaného jako od sebe neoddelitelná a vzájemně se prostupující jednota kognitivní, emocionální, behaviorální a konativní (J. Výrost, I.

Slaměnik, 2008), se *egocentricky hypertrofované Já* ve složce behaviorální zřetelně projevuje strategií „sebe prezentace zastrašováním“ (J. Výrost, I. Slaměnik, 2008). Což v reálné životní praxi zločinných deprivantů, ale nejen jich, ale jakýchkoli jedinců s *depravační osobností* v jakékoli konkrétní, běžné *sociální situaci* vždy znamená strategii a sebe prezentaci realizovanou „*překonáním*“, poškozením, oklamáním druhých. Ve vlastních očích deprivanta tedy vítězným přemožením, podrobením a ponížením druhých, jako hlavnímu způsobu sebe prezentace, zároveň výsměšným a někdy jen pasivně agresivním „*sebe povýšením*“ (J. Výrost, I. Slaměnik, 2008). Přitom nelze nikdy zcela zapomínat na skutečnost, že na první pohled *zdánlivě* spíše jen pasivněji se projevující *hostilita* je však současně vždy jeden z podstatných druhů *agresivity*, tudíž např. v agresivitu fyzickou může kdykoli okamžitě přejít například v situaci hrozícího prozrazení. Jejich nepřetržitě prožívaná skrytá i zjevná zášť, zlomyslnost, pomlouvačnost, prolhanost, závistivost ovšem coby *hostilní agresivita* zpravidla nedosahuje té míry rasance agrese jako je tomu u násilných deprivantů, avšak v menší, zato nesrovnatelně úpornější podobě, ale zároveň vlastně rovněž ve všemožných formách agrese, jen „*jakoby*“ méně výrazných se projevuje ve všech vzájemných interpersonálních vztazích. Leckdy působí destruktivněji a psychicky trýznivěji, než-li bezprostřední, spíše jednorázově projevená přímá agrese násilných recidivistů. Právě tím se ovšem *hostilní osobnost* vyznačuje - je to její charakteristický rys. Z hlediska penitenciární praxe není nic neobvyklého, že lze pozorovat, jak mnozí jedinci často hůře snáší všudypřítomnou nekončící převážně nepřímou agresi ze strany spoluvězňů, projevující se jakousi univerzální snahou „*škodit*“, *jak často s oblibou říkávají „z legrace“*, tak typickou v interpersonálních vztazích pro spoluvězně v relativně mírnějších podmínkách věznic typu tzv. dozoru i dohledu, kde jsou kratší tresty a větší tranzit vězňů, než-li jasně strukturovanou brutální fyzickou agresi jasně vymezující vzájemné pozice v podmínkách režimově tvrdších ostrahových věznic s dlouhými tresty. Tím se ostatně vyznačuje různorodost, rozdílnost *sociální atmosféry* mezi jednotlivými typy věznic dohled, dozor, ostraha, zvýšená ostraha a uvnitř nich. Jelikož v podmínkách dlouhodobých trestů je přece jen nutná určitá strukturovanost, daná potřebou v těchto dlouhodobých podmínkách nějak přežít, jsou i při nepoměrně „*horším složení*“ vězňů při podstatně závažnějších deliktech, tvrdších vězeňských podmínkách vzájemné vztahy nastaveny tak, aby umožnily dlouhodobé „*soužití*“ a aby byly strukturované podmínky, než-li je tomu při relativně „*lepší složení*“ vězňů, při krátkých trestech, méně závažných deliktech, mírnějších vězeňských podmínkách. V těchto pouze relativně mírnějších

podmínkách bývají pro účely krátkodobého pobytu normy pozice a vztahy nastaveny jen vágně, **nejasně, neurčitě**, nebo vůbec, jedinci jimi procházející jsou tím pádem bez *respektu k čemukoli a komukoli*, jak tomu obecně bývá v jakýchkoli sociálních podmínkách přechodu, tranzitu, častých změn, střídání osazenstva. Neplatí žádná pravidla, nestačí se konstituovat, platí to, co právě převáží podle nahodilého aktuálního složení osazenstva, a pak zase jiná, a tak to jde stále dokola. Jedinci mívají v takových případech sklon jednat z pozice "**lhostejnosti**" k dodržování jakýchkoli norem, ať neformálních (nastolovaných uvnitř), tak formálních (nastolovaných zevně) - "*krimi i nekrimi*", protože jim tzv. o nic nejde, jsou si dobře vědomi okolnosti, že jsou v daném prostředí pouze na krátkou dobu a proto nerespektují nic a nikoho. **Nejasnost, neurčenost, neurčitost**, nezávaznost v životních situacích, málo strukturovaném sociálním prostoru podmiňuje, ne-li přímo navozuje **hostilitu**, je jejím zdrojem a podmínkou. V *makrosociálních podmínkách* v historické kontinuitě poznal, pochopil, zobecnil a pojmenoval takovouto nestrukturovanou, nepřehlednou sociální situaci neustálých změn, přechodnosti norem, hodnot, věcí, a vztahů britský sociolog Z. Bauman jako tzv. *tekutou společnost, tekutou modernitu*. V této souvislosti možno poznamenat, že v *mikrosociálních podmínkách* v "mikrosvětě" specifického *vězeňského prostředí, které je jakousi "společností v malém"*, je ona příznačná, často podstatně četnější nepřetržitá agresivita, hlavně však hostilita typická právě pro tyto vězně s nepoměrně bagatelnější vesměs majetkově motivovanou trestnou činností, pocházejících ovšem velmi často z jiného, obdobného "mikrosvěta", periferií sociálně vyloučených lokalit, kriminálního podsvětí ulice, měst, která svou agresivitou předčí i jednání odsouzených vězňů odsouzených pro násilné trestné činy včetně těch nejzávažnějších. **Hostilita** se projevuje stálou, trvalou **záští**, která je všudypřítomná a nepřetržitá, protože vyvěrá z osobnosti, jejího **základního principu**, vadného nastavení osobnosti, zatímco samotná **agresivita** se projevuje jako jednorázový akt, záměrná nebo spontánní re/akce, někdy je cílená, instrumentální, jindy bývá nahodilá, nikoli však permanentně působící. Hostilita je příznačná hlavně pro osoby dopouštějící se majetkové trestné činnosti.

Základní životní postoj hostilního depravanta, jenž bývá právě u **majetkových novorecidivistů** naprosto typickým je od jistého okamžiku téměř neměnný, spočívá v jeho ať už oprávněném či bezdůvodném permanentním narůstajícím **resentimentu**, tedy základnímu určujícímu pocitu křivdy (resentiment) a s tím spojené směsici zlobné závisti,

chamtivosti, nepřejčnosti v procesu permanentního frustrujícího *sociálního srovnávání* s úspěšnějšími druhými lidmi. Principiálně je deprivantem psychicky prožíván jako trvalý "**pocit nesplaceného dluhu**", kde sám je "**věřitelem**", od druhých, tedy "**dlužníků**", očekává vyrovnání, splacení domělých neuspokojených nároků, jež mu byly upřeny, a které mu dle vlastního přesvědčení po právu náleží. Tudíž z **vnitřně i zvnějšku** zakomponovaných úkorných subjektivních pocitů sestávajících ze směsice ukřivdnosti, neuspokojenosti, i objektivně se projevující a zároveň vnitřně prožívané nedostačivosti, slabosti, pocitu ohrožení, a vnějšně projevované zášti, mstivosti (potřeby odvety) k druhým, a více či méně uvědomovaně i k sobě samému. V permanentně se uskutečňujícím celoživotním boji s okolím s kterým se hostilně deprivovaný jedinec s druhými lidmi **neustále srovnává**, ale který nemůže vyhrát, přestože je neštěstím pro každého s kým se deprivant začne srovnávat. Proto lze pozorovat nikdy nekončící **konfrontační sebesrovnávání** s druhými a z něj plynoucí hledání společnosti druhých, které je pudí k jejich zvýšené kontaktivnosti a družnosti.

Všeobecně se u nich projevuje se zvýšená **podezřavost** jako „**základní nastavení osobnosti**“, projevující se jako vnitřní tenze, nutkavá soustavná a pro ně charakteristická touha, hlad po novinkách, informacích o poměrech druhých a s tím spjatá pátravá pozornost obrácená k poměrům druhých, zprvu možná bezděčná posléze vědomě zaměřená neutuchající nikdy nekončící slídivost, slídivost jako rys osobnosti. **Vlastnosti agresivity, resentment a podezřavost v neoddělitelné jednotě společně sytí rys hostility, což je hlavní typický rys osobnosti delinkventa dopouštějícího se majetkové trestné činnosti.** Tím se zároveň odlišují od ostatních skupin, např. násilníků. Jejich nepřiměřeně zvýšená pozornost věnovaná poměrům druhých lidí, shánění různých klepů, senzací, polopravd, vůbec jakýchkoli informací slouží k jejich příštím cílenému, promyšlenému, chladnokrevnému zneužití, poškození, diskreditaci, podvedení, okradení příštích obětí, tedy právě těch lidí, kteří stali centrem jejich nevyžádané pozornosti. Vposledku tyto sobě vlastní zvolené strategie chování, zprvu jen nahodilé, později častější až zcela osvojené přecházející ve zvyk, vynakládané k cílenému oklamání druhých (**soupeřivost, prospěchářství, závistivost, mstivost**), tak následně přechází dříve či později v trvalý **rys osobnosti**, který stupňuje již tak **paranoidní nastavení (už jako obranný mechanismus)** založený na principu vyhledávání vnitřního nepřítele vně osobnosti, za účelem zbavení se pocitů viny, tím jeho externalizace a trestání vnějších viníků, trestání vně místo dovnitř.

Avšak ani tak nedochází k trvalé úlevě, bez ohledu na dosažení i velkého hmotného prospěchu, popřípadě kariérního postavení, neboť chorobná *potřeba srovnávat se s druhými* je v podstatě patologická, protože neukojitelná. Jako taková ovšem způsobuje i trvale pocíťovaný a subjektivně nepříjemně prožívaný pocit *vnitřní tenze*, trvalý neklid, napětí, a s nimi spjaté pocity viny protože patologická podstata tkví právě v neukojitelnosti této potřeby nadměrného sebesrovnávání. Vedle napětí, neklidu, podezíravosti z pocitu ohrožení druhými, jež nutí jedince *"být stále ve střehu"* vede takovýto postoj dříve či později k nutným *somatickým obtížím*, a kromě nich též k pocitu *strachu* projevujícího se v podobě různých forem *fobií* a s nimi se pojících depresivních rozlad v podobě různých *depresivních symptomů*. Tím platí depravovaný jedinec svou daň, odváděnou za vyčerpávající *"boj se sebou samým"*, čili s vlastními neměnnými *deficity* a chybnými strategiemi, klamy a sebeklasy, spíše, než s domělým nepřítelem. Falešná představa, sebeklam o vlastní moci, síle a kompetenci je konečným výsledkem tohoto základního životního postoje a jemu odpovídajících strategií sebe prezentace. Depravant však *zlo nejen působí, vytváří, ale také ho sám žije* a stravuje se jeho prožíváním po většinu života, přinejmenším však od zásadního počátečního *momentu zvratu*, kterým u něj takto započatý *proces deprivace* přešel v trvalý a do osobnosti pevně integrovaný výsledný *stav deprivace* osobnosti.

Tímto pokřiveným odchylným *způsobem egocentricky* vnímající, uvažující, cítící, usilující a jednající jedinec je veden a trvale motivován prvotním hlavním a maximálně intenzivním pocitem a představou, že musí každého překonávat, místo spolupracovat. Hostilní depravant chce druhého člověka *přemoci bezohledností*, podrobit své vlastní vůli, ovládnout ho „porazit“ či „přelstít“, vždy se však s druhým nepřátelsky *konfrontovat*. Jeho *chtění (zisku, moci, obdivu) snaha soupeřit a srovnávat se s druhými, ačkoli k tomu nemá odpovídající kompetence, je odpudivé a leckdy vysloveně patologické*, a tak v běžných podmínkách sociálního života, třeba v náhodných sociálních situacích, dokonce i v neutrálním chování druhých depravant mylně spatřuje neexistující výzvu. "Vulgarita spočívá v zásadě, že ve vědomí zcela převažuje chtění nad poznáváním", což dosahuje takového stupně, že poznání nastupuje jen ke službě vůli" (Afor., s. 22). Toto schopenhaerovsky vyjádřené *chtění zbujelého Já je vulgární*, a vulgárnost je podstatným rysem depravované osoby. V jeho kognitivně *„pokřiveném zpracování situace“* však subjektivně existující, neboť se *cítí být přehlédnut, opomenut, nebrán na vědomí*, což je

subjektivně pocíťováno jako ohrožující, neodpuřitelné, nepřijatelné a tak se uskutečňuje "*circullus vitiosus*" rigidně v kruhu, vždy znovu a neměnně se žene do vyhledávání nepřítelů, do konfrontace, odvet, aby jeho „*quasisebeúcta*“ mohla být znovu potvrzena a udržena. Nekončící proces redukce, často docela oprávněných, vlastních pocitů malosti, slabosti, nevykonnosti, nedostačivosti a z toho plynoucích pocitů méněcennosti vede k **patologickému přizpůsobení hostilitou** a následnou vytrvalou **potřebou škodit druhým**. Proto jakákoli takto depravovaná osobnost, v tomto případě je to "**majetkový novorecidivista**" se adaptuje tak, jak dovede a je její přirozenosti vlastní, jenom stěžejí však lze očekávat změnu k lepšímu, nastala-li již tato negativní proměna, resp. **změna osobnosti**. Jedná se o opravdový „**bludný kruh chybné adaptace hostilitou**“ spočívající v depravaci osobnosti a náležející k **mechanismu vzniku** jimi páchané **recidivy** jako nutkavému, **obsedantnímu** chování, často už ani hmotně nepřilíš „rentabilnímu“, vzhledem k vynaloženému úsilí a riziku (lže, aniž musí; krade, aniž vydělá; jaksí ze zvyku), proto se jedná spíše o pokřivené sebepotvrzování vlastní *quasihodnoty*. Protože se, jak známo, v lidské psychice jedince nic neztrácí, ale ukládá, sumuje a posléze v různých souvislostech v osobnosti znovu v nějaké nově přetransformované podobě vynořuje a konkrétně projevuje, a to ve všech oblastech prožívání a chování, tak lze, v souhlasu s Adlerem říci, že je tomu opravdu dokonce i navenek ve fyziognomii. V celkovém tělesném vzezření a specifickém osvojeném **navyklém výrazu**, tělesném a fyzickém stavu jedince, kde se tyto psychické procesy a stavy, dodatečně věrně odrážejí a zobrazují. Nikoli nepodobně postupným změnám výrazu v stále odporivějším výrazu tváře Wildeova obrazu Doriana Graye.

V průběhu postupně osvojovaných a upevňovaných a v zásadě neměnných životních strategií tak dosud probíhající **deficientní proces depravace** osobnosti přechází v určitém bodu ve výsledný trvalý **stav depravace**, kdy změna je už nastolena, zakotvena, **dynamické aspekty** zvratu/zkřivení, zvrhnutí čili negativní změny osobnosti jsou doplněny o jakoby **statické aspekty**, jež ovšem rovněž mají svou jinou a nově utvořenou a strukturovanou dynamiku. Ve všech základních **složkách osobnosti** a zároveň ve **složkách jáství** lze zcela analogicky popisovat více či méně pozorovatelné projevy depravace osobnosti, a v tomto smyslu následně v návaznosti rozlišit též základní **složky depravace**, které jsou v tomto pojetí formulovány a chápány jako - **kognitivní, emocionální, konativní a somatická**, projevující se v **behaviorálních projevech** jedince v sociální oblasti. V tomto

smyslu lze přiřadit **sociální deprivaci** jako další základní behaviorální složku deprivace osobnosti projevující se v chování a sociálních projevech individua vně i dovnitř osobnosti, jako spojnicí mezi jedincem a vnějším světem.

Pokud se u kriminálních jedinců vyskytují poměrně silně zastoupené **pocity viny**, jak ukazují například výsledky u tohoto zkoumaného souboru, pak nutno poznamenat, že téměř nikdy se nejedná o pocity viny ve směru k oběti deliktu. **Pachatelé své oběti nikdy nelitují, litují sebe**. Pocity viny v nejlepším případě směřují k lítosti nad sebou, újmou, která je či blízké osoby vlastním přičiněním stihla. Mají tak spíše charakter nutkavé **autoagrese** směřující **dovnitř osobnosti**, nejčastěji transformované v podobě fobií, včetně strachu ze sebe. **Strach** je vůbec **ústřední pojem** v životě deprivované osobnosti. Svědčí o tom např. permanentně zjišťované všudypřítomné a výrazně se projevující fobie. **Fobie** jsou strach z něčeho, čeho se normálně lidé nebojí, jsou vůbec u tohoto souboru delinkventů (ale nejenom u něj) **nejnápadněji** se projevující neurotický příznak, jak *co do četnosti výskytu, tak i síly prožitku*. Tyto „nepravé pocity viny“ lze dále zaznamenat v podobě naléhavých autoakusací, které jsou však stejně nepravé jako účelové, jejichž konečným výsledkem i nepřímým cílem je klam a sebeklam. Výsledek je **sebelítost** z toho, že se v důsledku autoakuzací, což je zároveň jistá forma sebetrestání (což ale také současně přináší jistý **pocit úlevy** jako odčinění) musí ještě litovat. **Sebeobviňování** se tedy ve skutečnosti dotýká smíšených negativních pocitů zahanbení, ponížení, hněvu na sebe, z vlastní neobratnosti a chyb při spáchání deliktu, které způsobily odhalení a trest, ale i úlevu, zmírnění napětí. Skutečná **lítost** je ovšem všeobecně u pachatelů trestné činnosti pocíťována především ve smyslu neúspěchu, nezdaru, ušlého zisku, překaženého činu, vlastní následné újmy. V nejlepším případě se tedy projevuje místo pocitu viny pouhá „**sebelítost**“, jakožto jediný pravý pocit viny - viny naruby. Jako takový je příležitostně vyjadřovaný pocit viny většinou jen pouhý **klam pro druhé či sebeklam pro sebe**, jemuž v skrytu duše doopravdy nevěří ani samotný pachatel, je-li k sobě dostatečně upřímný, což mnozí svedou s neuvěřitelnou odkrytostí.

Je tak jen pouhou součástí výsledného typicky **hostilního a paranoidního nastavení osobnosti pachatele majetkové trestné činnosti** jakožto odchylné bezohledné **základní životní strategie "adaptační hostility"** sycenou podezíravostí a resentimentem takto deprivované osobnosti, kdy zjevná či jindy skrytá **zášť a mstivost** jsou nejen

prostředkem patologického sociálního přizpůsobení, ale současně svým sobě vlastním způsobem takto vyjádřené *celoživotní seberalizace*, také však *sebedestrukce*.

2.3.5 PSYCHOLOGICKÝ OBRAZ OSOBNOSTI RECIDIVUJÍCÍHO PACHATELE NÁSILNÉ TRESTNÉ ČINNOSTI

Charakteristika souboru osob dopouštějících se opakované násilné kriminality z hlediska dostupných *socio-demografických dat* ukazuje, že průměrný *věk probandů* byl 30,4 let, medián 30,5 let, modus=33 let, nejnižší věk 22, nejvyšší 40 let. Ve výkonu trestu jsou všichni pracovně zařazeni. Všichni mají víceméně zachované *rodinné a sociální zázemí*, v 3,1 % jen relativně zachované. Stran *kriminální anamnézy* lze konstatovat, že nejčastěji jsou ve výkonu trestu 2-3krát, podruhé ve výkonu trestu je 50%, potřetí 28,1%, čtyřikrát a vícekrát 21,9%. *Pocity viny* uvádí pouze 37,5% probandů.

Při pohledu na *rodinnou anamnézu* se ukazuje, že celkově 71,9% probandů pochází z rodiny úplné, popřípadě doplněné 21,9%; v neúplné rodině žilo 25%, zcela bez rodiny 3,1%. K úmrtí otce a v jednom případě matky došlo u 12,5%. V rodině nejčastěji vyrůstali ještě další 2 sourozenci u 34,3%, 1 sourozenec u 25%, 3 sourozenci u 21,9%, 4 a více u 18,7%, bez sourozenců bylo 3,1%. Subjektivně je hodnocen vztah probandů k rodičům nejčastěji jako velmi dobrý a dobrý ve vztahu k otci u 51,2% probandů (vztah k otci je významný kriminogenní znak) k matce v 60,8%, vysloveně negativní vztah k otci 3,1%, k matce nezjištěn vůbec. *Ústavní výchovou* prošlo 18,82% probandů.

Posouzením vzdělanostní úrovně je dosažená *úroveň školního vzdělání* vyjádřena tak, že 84,4% probandů prošlo odbornými učilišti, z toho je 40,6% probandů vyučených v některém z nejčastěji frekventovaných oborů, nejčastěji zedník, zámečnick, kuchař-číšník, řezník, truhlář, elektrikář. Učební obor nedokončilo 43,8%, nejčastěji nedoučený zedník; ostatní se neučili žádnému oboru. U 3,1% je nedokončená střední škola (hotelová). U 3,1% v rámci povinné školní docházky - ZVLŠ. Subjektivní výpovědi probandů ve vztahu ke školnímu prostředí ve 38,4% vyjadřují pozitivní postoje ve *vztahu ke škole*, což koresponduje se skupinou školně úspěšnějších, ostatní výpovědi vyjadřují napůl negativní, napůl indiferentní postoje ke škole.

V souvislosti s utvářením sebepojetí a vzniku patologických změn v průběhu socializace jsou zajímavé typické subjektivní výpovědi probandů vztahující se k jejich současnému „ex post“ vyjadřovanému *sebehodnocení v dětství* v porovnání k následné druhé periodě psychosociálního vývoje v *období dospívání*. V poloprojektivním testu doplňování nedokončených vět se na nedokončené věty častěji vyskytují odpovědi typu: *Jako dítě jsem: byl hodný. V době dospívání jsem: chlatal; jako dítě jsem byl rozmazlený, v době dospívání jsem byl ignorován; jako dítě jsem byl pěkný vejlupek, v době dospívání jsem se dobře bavil; jako dítě jsem zlobil, v době dospívání jsem zlobil; jako dítě jsem si rád hrával s hračkami, v době dospívání jsem byl grázl; jako dítě jsem rád jezdil na kole, v době dospívání jsem byl lump; jako dítě jsem byl dosti živý, v době dospívání jsem jel na plné pecky; jako dítě jsem hodně sportoval, v době dospívání jsem byl ve vězení*. Ve výpovědích se odrážejí znaky nesprávné výchovy, odklonu od normálního vývoje, vlivu trvalejších nejspíše vrozených dispozic.

Další údaje významné z hlediska zkoumání průběhu socializace se týkají *rodinného stavu*. Bylo zjištěno, že v naprosté většině jsou probandi svobodní 84,4%, rozvedených je 6,3%, ženatých 9,4%, s družkou žije 50%, děti má 46,9%, nejčastěji jedno, méně často dvě děti, tři a více ve dvou případech, žije sám 12%.

Pokud se jedná o zájmovou oblast, lze uvést, že probandy sdělované koníčky a *zájmy* jsou většinou sociálně akceptovatelné, přičemž nejčastěji zmiňovanou oblastí je sport - fotbal, florbal, nohejbal, adrenalinové sporty, posilování, tanec závodně, na druhém místě jsou ještě častěji uváděny četba knih a časopisů, angličtina, zmiňovány jsou rodina, práce, diskotéky, přátelé, lidi, peníze, někdy příroda, rybaření, horská turistika, také vaření, odpočívání, spánek, televize. Většina činností ovšem nemá soustavný charakter, spíše se jedná o spíše nahodilé, náhodné či krátkodobé aktivity, leckdy navíc spíše jen v rovině přání a představ, než-li ve skutečném životě.

Proto je evidentní, že z hlediska „*kvalitativní analýzy*“ daleko výstižněji a věrohodněji postihují životní realitu a praxi probandů jejich vlastní subjektivní projekce a obsahy promítající se mimoděk do doplňování poloprojektivních nedokončených vět, které „jsou pravděpodobně nejvalidnější ze všech projektivních metod“ (Murstein, 1965). Sdělované obsahy se vskutku vyznačují mimořádnou vypovídací hodnotou a některé projekce v jejich rámci subjektivně a docela věrohodně postihují životní realitu spočívající v obvyklém jednání a chování probandů v běžném životě. Jedná se zvláště o ty projekce

probanda v doplňování vět, které popisují předpokládané postoje a **hodnotící soudy** ve výrocích připisovaných druhým lidem ve vztahu vůči probandovi, nezářídka častěji empiricky ze strany druhých lidí zažívané (společnost versus jedinec). Jedná se o poloprojektivní věty typu: *Většina lidí mě pokládá za:* blbce, dobráka se smyslem pro humor, darebáka, podivína, blázna, bezcitného gaunera, idiota, nespolehlivého člověka, darebáka, snílka, člověka do pohody, grázla, fajn kluka. V této souvislosti jsou zrcadlem subjektivity zobrazované výpovědi probandů v jejich projekcích mnohem zajímavější, výstižnější a věrněji je charakterizující v jejich pravých behaviorálních aktivitách, zobrazujících vlastní zkušenost, než-li na vědomé úrovni popisovaných a k věření předkládaných prezentovaných zájmových činnostech.

Naproti tomu aktuální **sebehodnocení** v podmínkách nynější probandy značně nepříznivé reálné přítomnosti „tady a teď“ více vypovídá o subjektivně prožívaných niterných snahách o udržení integrity a tendencí hledat alespoň poněkud vnitřně přijatelný a věrohodný **emocionální sebeobraz**, umožňující zachovat sebecit a sebeúctu, vědomí vlastní hodnoty, ale též i jakési ospravedlnění, jenž oproti realisticky-naturalistickým subjektivně vysuzovaným negativním hodnocením předpokládaným ze strany druhých lidí vůči sobě samému vyjadřuje vnitřní přesvědčení jedince o sobě v poloprojektivních nedokončených větách tohoto typu: *Málokdo o mě ví, že:* jsem tancoval závodně, jsem velmi citlivý, jsem dobrý člověk, mám i dobré stránky, jsem rodinný typ, nejsem nejhorší, ve skutečnosti jsem jiný než si o mně myslí, rád vařím a sportuji.

V anamnézách probandů byla zjištěna **psychiatrická přítěž** v primární rodině ve dvou případech, tj. u 6,3%. **Psychiatrické léčení** včetně ústavní i ambulantní protitoxikomanické či protialkoholní léčby bylo zjištěno celkem u 25% probandů, **suicidální pokusy** u 9,4%.

Pokud jde o **obraz závislosti**, pak bez zkušenosti s psychotropními látkami bylo pouze 44% probandů. Nejčastěji je zastoupen pervitin v 53,1%, následuje marihuana 34,4%, ostatní souběžně uváděné drogy 31,3% (kokain, extaze, heroin, LSD, lysohlávky). Pokud jde o alkoholovou závislost, požívá alkohol 90,6%, z toho abúzus zjištěn u 31,3%. Zkřížená závislost byla shledána u 12,5%. Nikotinismus se vyskytoval u 90,6% probandů. Gambling je přítomen v anamnéze u 12,5% stavu.

Veškeré uváděné údaje zahrnují výsledky všech typů *anamnestických zjištění*, jak objektivních *tvrdých dat*, tak subjektivních výpovědí. Nadále bude věnována pozornost výsledkům z jednorázového psychologického vyšetření probandů standardizovanou testovou baterií, jež byly objektivně zjištěny ve zvolených sledovaných proměnných, a z nich odvozených osobnostních charakteristik celého souboru, na základě analýzy jednotlivých zpracovaných *kazuistik*. *Psychologickým testovým vyšetřením souboru násilných recidivistů* byly zjištěny některé následující a pro zkoumaný soubor násilných recidivistů charakteristické znaky popisované v dimenzích vlastností či rysů osobnosti.

Posouzením úrovně *intelektových schopností* ve složce nonverbální byla zjištěna intelektová kapacita v pásmu nadprůměru u 37,5%, v pásmu průměru 37,5%, v pásmu podprůměru 25%. Průměrný IQ=96, medián: IQ=94, modus: IQ=110.

Jako další významný rys osobnosti byl zkoumán *temperament*. Nejvíce probandů spadá do *cholericého typu* temperamentu v 53,1%, následuje melancholický typ 31,3%, sangvinický typ 12,5%, nejméně je flegmatiků 3,1%. Převažuje *extraverze* 65,6%, zatímco introvertů je 34,4%. Dále uváděné vážené skóry jsou v percentilech. Průměrný skór extraverze=54, medián=59, modus=90. Další sledovaný rys je *neuroticismus*. V tomto souboru plných 84,4% vykazovalo zvýšenou hladinu neuroticismu. Vyjádřený průměrný skór=79, medián=79, modus=62. Jedná se o vysokou míru neuroticismu. Významný diferenciálně diagnostický znak z hlediska delinkvence je *psychoticismus*. U tohoto souboru byl zjištěn v 68,8%, to znamená, že jen 31,2% probandů nevykazovalo patognomicky zvýšený výsledek. V dimenzi psychoticismu je průměrný skór=78 percentilu, medián=78, modus=85. Rovněž v dimenzi psychoticismu je dosažená hladina u tohoto souboru vysoká. Také validita vyšetření temperamentových vlastností je velmi dobrá; průměrný skór=36, medián=25, modus=25.

Vedle popisu obecných rysů osobnosti byla předmětem psychologického vyšetření probandů též fenomenologie specifických rysů osobnosti u kriminální populace, tedy *psychopatologická symptomatika* zjišťovaná na podkladě klinických dotazníků, cíleně zaměřených především na diagnostiku výskytu psychiatricky definovaných klasických *neurotických symptomů* ve smyslu MKN 10, jakož i ostatních a vně do sociální oblasti zaměřených osobnostních vlastností, resp. *rysů agresivity a hostility*, včetně provedení rámcové diferenciálně diagnostické rozvahy k rozlišení především *psychopatických rysů osobnosti*, chápaných ve smyslu dnešních specifických poruch osobnosti. Jedná se zejména

o základní rozlišení osob ve své etiopatogenezi kriminálně deprivovaných na neurotickém podkladu od kriminálně deprivovaných na psychopatickém podkladu, přičemž je zároveň potřebné rozlišit převažující druh, stupeň a hloubku *depravace osobnosti*.

Vyšetření *struktury neurotické symptomatiky* u *násilných recidivistů* nově ukázalo následující výsledky. Předně je u tohoto výzkumného souboru zjevné, že *intenzita* neurotických obtíží *nedosahuje hranice patognomity norem* uváděných pro dřívější *kriminální populaci (starorecidivistů)*, a obdobně v souladu s očekáváním, *nedosahuje ani intenzity obtíží u psychiatricky léčené populace neurotických pacientů*. Probandi tohoto současného výzkumného souboru násilných recidivistů jsou tudíž *méně neurotičtí* než předchozí krimi-populace, neboť nedosáhli patognomity v normách pro dřívější kriminální populaci 70. a 80. let 20. stol. v předchozích podmínkách tehdejšího společenského systému.

Ve srovnání s *normální populací psychicky zdravých lidí* však násilní recidivisté vykazují v několika symptomech *výrazně zvýšené hodnoty* překračující normy pro normální populaci a liší se i mírně zvýšenou intenzitou ostatních neurotických obtíží od normálu. Lze tak v zásadě konstatovat, že *ve všech* jednotlivých sledovaných příznacích, kterými jsou: 1) anxieta, 2) fobie, 3) obsese-kompulse, 4) somatizace, 5) depresivní příznaky, a 6) hysteroidní rysy je hladina alespoň *lehce zvýšena*, u některých však signifikantně překračuje normy určené pro normální populaci zdravých lidí a je tudíž *výrazně zvýšena*. Jedná se o tyto *3 druhy symptomů: fobie, somatizace, deprese*. Uváděné údaje jsou vyjádřeny ve vážených skórech. Jednoznačně nejvyšší procentuelní zastoupení v souboru násilných recidivistů představují *fobie* 84,38%, které jsou také, jak je patrné z následujících hodnot nejprokazatelnější ve své intenzitě: průměrný skór=6,46, medián=6,5, modus=6. *Depresivní symptomy* jsou hned druhé v procentuálním pořadí výskytu u tohoto souboru a jsou vyjádřeny u 62,5%, ale stojí na druhém místě i ostatními kvalitativně- kvantitativními statistickými daty vyjadřujícími intenzitu příznaku, a to průměrným skórem=6,93, medián=7, modus=4. *Somatizace*, neboli somatické, tělesné příznaky zaujímají třetí místo v procentuelním pořadí a představují 56,25% probandů celého souboru; souhlasně na třetím místě tomuto umístění odpovídají ostatní statistické údaje vykazující průměrný skór=6,12, medián=6, přičemž však je zde nízký modus=2 (nejčastěji se vyskytující je podhraniční hodnota). Všechny dále uvedené ostatní druhy neurotických symptomů jsou co do intenzity obtíží pouze lehce resp. mírně zvýšeny.

Až teprve v pořadí čtvrté jsou u násilných recidivistů zjištěné **obsedantně-kompulzivní příznaky** s 28,12%, intenzita je mírně zvýšená, jak naznačuje průměrný skóre=7,12, medián=7, modus=5. Páté v pořadí stojí **hysteroidní rysy** s 21,87% zastoupením v souboru; hladina je jen velmi mírně, lehce zvýšená, tomu také odpovídá průměrný skóre=5,81, nicméně patognomické hodnoty už nedosahuje spolehlivější medián=5 (podhraniční hodnota), a přesvědčivý se nezdá být v daném případě ani modus=5 (nejčastěji se vyskytující je rovněž podhraniční hodnota). Přestože extrémně rozdílné skóry jedinců poněkud zkreslují celkový stav, ukazuje se, že hysterické reakce nejsou zřejmě tím hlavním, co charakterizuje násilné recidivisty tohoto souboru. *Poslední místo* v pořadí v procentuelním zastoupení 15,62% zaujímá **anxieta**, neboli nediferencovaná difuzní úzkost, která však celkově v souboru prokazatelně dosahuje jen lehce zvýšené úrovně. Tomu odpovídají jak průměrný skóre= 5,40, tak medián=6, stejně jako modus=6. Násilní recidivisté jsou tudíž úzkostní ve smyslu psychiatricky chápané **neurotické anxiety** (odlišit od neuroticismu ve smyslu lability, kde je tomu přesně naopak) **velmi málo** a jsou tudíž v zásadě spíše **neúzkostní**. Přesto však **anxieta** rovněž patří k bezpečně prokázaným, byť pouze lehce zvýšeným neurotickým příznakům, a zároveň i nejmírnějších projevů ze všech porovnávaných neurotických symptomů u zkoumaného souboru. Validita zjištěných údajů je dobrá, jak ostatně vyjadřuje **L-skóre**: průměrný skóre= 2,96, medián=3, modus=3, proto lze zjištěné výsledky považovat za dostatečně spolehlivé.

Vedle obrazu neurotické symptomatiky patřila k dalším důležitým zkoumaným osobnostním proměnným **agresivita a hostilita**. Podrobnější statistickou analýzou souboru ve všech sledovaných 8 znacích agresivity a hostility, kterými jsou tyto **jednotlivé podskupiny**: 1) fyzická, 2) nepřímá, 3) iritabilita, 4) negativismus, 5) resentment, 6) podezíravost, 7) verbální agrese, 8) pocity viny, byly zjištěny pouze **3 znaky agresivity**, které jsou pro tento soubor probandů příznačné a hranici patognomity významně přesahující, a sice: negativismus, podezíravost, fyzická agrese. **Negativismus** byl zjištěn u 58,06% probandů: průměrný skóre=2,48 (těsně pod hranicí patognomity), medián=3, modus=3. Vedle stojí **podezíravost**, která byla shodně zjištěna u 58,06%: průměrný skóre=5,45 (pod hranicí patognomity), medián=6, modus=6. Za nimi stojí **fyzická agrese** zjištěná u 54,84% souboru: průměrný skóre=5,29 (pod hranicí patognomity), medián=6, modus=6. Všechny 3 zjištěné formy agrese jsou u tohoto zkoumaného souboru násilných recidivistů založeny nikoli na **průměru**, který dostatečně nezohledňuje extrémní výkyvy

mezi jedinci v rámci souboru (byť značná těsnost s hranicí patognomity má nepochybně vypovídající hodnotu), nýbrž na podstatně spolehlivější vypovídací hodnotě mediánu, jakož i shodně s mediánem vypovídajícímu modusu. Nicméně i přestože byl vzat za základ přesnější **medián**, který „*má ve srovnání s aritmetickým průměrem tu výhodu, že jeho velikost nepodléhá vlivu extrémních hodnot*“ (M. Chráska, 1988), nezbyvá, než konstatovat, že intenzita zjištěných agresivních rysů u současného zkoumaného souboru násilných recidivistů není oproti předpokladům nikterak výrazná.

V rozporu s původním očekáváním **nebyl u tohoto souboru zjištěn jako výrazná markanta** dosahující patognomické úrovně ani předpokládaný **rys hostility**, jenž je složenou vlastností (sycenou podezíravostí a resentimentem). Pokud se jedná o **celkové procentuální pořadí** dalších znaků vyskytujících se u zkoumaného souboru probandů, **následují jednotlivé znaky** v tomto pořadí: **resentiment** u 45,16% probandů: průměrný skóre=4,35, medián=4, modus=4; **verbální agrese** 41,93%: průměrný skóre=7,09, medián=7, modus=5; **pocity viny** 35,48%: průměrný skóre=4,74, medián=4, modus=4; **nepřímá agrese** 29,03%: průměrný skóre=4,32, medián=4, modus=3; a **irritabilita** u 22,58% probandů: průměrný skóre=4,38, medián=4, modus=4, která je tak až na **posledním** zbývajícím procentuálním místě v pořadí.

Násilní recidivisté tohoto výzkumného souboru, jak se ukazuje tedy **nevykazují patognomicky zvýšenou hostilitu**, neboli pro recidivisty a vězně vůbec, jinak typickou neurčitě prožívanou obecnou zášť vůči ostatním lidem, ačkoli z povinné dvojice vlastností sytících hostilitu (podezíravost a resentiment), kterou je **podezíravost**, neboli paranoidní rys osobnosti jako jeden ze sytících komponentů, jenž je **jasně přítomen a dosahuje patognomické úrovně**. Nedosahují zde totiž (byť sice jen těsně) patognomické úrovně v další klíčové vlastnosti, kterou je druhý komponent z dvojice, a to **resentiment**, tedy v pocitech křivdy a ublíženosti, takže u nich přece jen není tak zcela jednoznačně intenzivně vyjádřen. Jejich nepochybná **agresivita** se tak většinou ventiluje především **přímo, bezprostředně**, s udivující bezcitností, aniž by tolik byla sycena postojem permanentní zášti. Násilí je neskrývaně brutální, páchané až na výjimky bez zvláštní nenávisti, spíše jaksi mimochodem, samozřejmě. Navzdory tomu, že se u nich tolik neprojevuje hostilita se však násilní recidivisté tentokrát už ve shodě s výchozími předpoklady vyznačují větší **náchylností k fyzické agresi**, což konečně dostatečně vyplývá z vypovídací hodnoty a charakteru jimi spáchané trestné činnosti, třebaže vesměs převážně majetkově motivované.

Nicméně je i v tomto případě nutné poznamenat, že v dotazníku dosažená **úroveň fyzické agrese** sice už dosahuje úrovně patognomity, ale také **jen těsně, nevýrazně**. Hovořit proto zcela jednoznačně o **vrozeně patologické agresi** je u tohoto souboru agresivních recidivistů přinejmenším *sporné*. Spíše se zdá, že lze opatrně usuzovat na určité **dispozice k agresi**, už vzhledem k *vypovídající hodnotě* způsobu provedení a druhu spáchaných násilných deliktů, ale takové, která je však patrně více ovlivňována, provokována, uvolňována, spouštěna a popřípadě vystupňována situačními faktory prostředí a tlaky konkrétní situace. Což ovšem ve svých důsledcích více nasvědčuje na spíše **instrumentální**, než na prožitkovou stránku projevované agrese ve smyslu cílevědomého a záměrného užití násilí jako „**prostředku**“ spíše, než na vrozenou spontánní agresi ve smyslu saturace potřeb uspokojení z agrese; ostatně kupodivu nízká úroveň a až poslední místo u vlastnosti *irritabilita* tomu dobře nasvědčuje. Mohlo by se tedy vskutku jednat o tzv. chladnou, "profesionalizovanou" agresi, což konec konců ale zároveň svědčí o **podstatně výraznějším stupni** nejen **emocionální**, ale hlavně **kriminální deprivace osobnosti**.

Celkově se zkoumaný soubor násilných novorecidivistů typicky vyznačuje jak vysokou hladinou **neuroticismu (lability)**, tak psychoticismu, což je spolu s převažující extravertí signifikantní pro **výrazně nevyrovnanou, dysharmonickou**, zpravidla již **psychopaticky** strukturovanou osobnost ve smyslu nověji definovaných specifických poruch osobnosti. Samotný **rys psychoticismu** je sycen řadou vlastností, z nichž podstatné jsou výrazný **egocentrismus** a příznačná **lhostejnost** vůči ostatním lidem a především vůči oběti, přecházející v emocionální netečnost, chladnost, necitelnost až po anetičnost, jakož i zlomyslnost, svévolnost, výsměšnost, a tedy hostilitu či přímo fyzickou agresivitu k ostatním lidem. V kombinaci s **psychickou a emocionální labilitou**, jakož i zvýšenou **agresivitou**, zvláště fyzickou tudíž typicky naplňují všechny **4 základní rysy osobnosti delinkventa** podle kriminologického pojetí **J. Pinatela**, kterými jsou v první řadě - 1) **egocentrismus, nedílně provázený resentimentem neboli pocity křivdy**, 2) **labilita**, 3) **agresivita**, a 4) **citová lhostejnost k oběti**, ale zároveň též v **plné míře splňují kritéria** koncipovaná **Eysenckovou teorií osobnosti** definující **3 základní rysy delinkventní osobnosti**, vyjádřené **typickou současnou vysokou přítomností** psychologických temperamentových dimenzí, a to - **psychoticismu, extraverte a neuroticismu**. Pokud jde o posouzení psychopatologie osobnosti z hlediska **depravace**, pak probandi tohoto zkoumaného souboru vesměs splňují kritéria pro konstatování výraznějšího, výrazného až

velmi výrazného stupně **depravace osobnosti**, a to ve všech základních Eysenckových **složkách osobnosti** - kognitivní, emocionální, konativní, somatické, projevující se ve všech behaviorálních projevech, jakož i jim odpovídajícím složkám a druhům depravace. V tomto smyslu tak zároveň plně odpovídají rovněž kriminologické **klasifikaci kriminální osobnosti podle J. Pinatela**, což souhrnně umožňuje vyjádřovat se z forenzně psychologického hlediska k dosud stále poměrně nedostatečně probádané problematice posuzování **depravace osobnosti delinkventa**.

Násilní recidivisté tohoto výzkumného souboru, jak bylo zjištěno, jsou především výrazně **negativističtí, podezřaví, avšak nepřiliš úzkostní a také bez větších pocitů viny**.

Protože vůči sobě většinou **autoagresí** prostřednictvím **pocitů viny** příliš netrpí, jsou tak vlastně v tomto jediném ohledu paradoxně **agresivní málo**; jejich **agresivita** (*i egocentrismus*) totiž převážně **směřuje vně, nikoli dovnitř** osobnosti. Psychop **ventiluje ven, neurotik dovnitř**, psychopatická osobnost trestá okolí, neurotická sebe. Z konkrétně vyjádřených psychiatricky chápaných neurotických symptomů je sužují hlavně různé formy strachu, neboli **fobie**, jež na rozdíl od **anxiety**, úzkosti, která je nediferencovaná, difuzní, neurčitá, mají svůj předmět a vztahují se k něčemu konkrétnímu.

Poměrně nápadná je u násilných recidivistů zjištěná **nízká úroveň anxiety**, která může snad do jisté míry korespondovat s **násilným** charakterem jejich deliktů a tedy nízkými zábrany a zvýšenou **akčností, pohotovostí k agresivnímu činu**, avšak nekoresponduje příliš se zároveň zjištěnou rovněž výrazněji zvýšenou **depresivitou** a ještě vyšší mírou výskytu ale i intenzity **fobií**. Proto je z tohoto pohledu dobře možná i další interpretace, a sice v tom smyslu, že vzhledem k relativně **nízké úrovni klinicky chápané anxiety, ale při souběžně zjištěné výrazně zvýšené podezřavosti (paranoiditě)**, lze u těchto jedinců pravděpodobně ještě usuzovat také na výraznou **redukci úzkosti** v důsledku nástupu či nárustu **projektivních obranných mechanismů** (podle psychodynamického výkladu Stavrose Mentzose). Podle tohoto psychodynamického psychiatra, jenž „doložil na 300 **psychotických obrazech** během akutní epizody, že **difuzní úzkost u psychotiků ustupovala s rozvojem jejich bludů nebo paranoidních systémů**, přičemž tvorba bludů stejně jako „projektivních obranných mechanismů vůbec“ se mobilizuje a objevuje jako obrana a ochrana před **strašnou úzkostí z psychické dezintegrace**“ (S. Mentzos, 2004, s. 12). V této souvislosti lze poznamenat, že také u vězňů vyznačujících se širokou varietou

poruch osobnosti je neustále ve hře možná **dekompenzace stavu** hraničící leckdy s **dezintegrací osobnosti** k níž ostatně nikdy nemají daleko.

Z uvedeného lze mít tudíž za to, že koncept fungování autorem popsaných projektivních obranných mechanismů u léčených psychotiků lze analogicky s určitou obezřetností **vztáhnout též na nepsihiatrickou oblast** a širší různě odstupňovanou sociální patologii, v tomto případě na **vězněné delinkventy**, kde **forenzněpsychologická koncepce deprivace osobnosti** v sobě problematiku **obranných mechanismů** rovněž implicitně obsahuje. Přestože se navrhovaná koncepce deprivace osobnosti zahrnutím ještě **relativně zdravé populace** od psychiatrické koncepce již plně psychiatricky definovaných poruch osobnosti odlišuje a metodologicky vymezuje, tak na druhou stranu dynamicko-psychiatrický koncept je právě dobře akceptovatelný i z **širšího sociálního pohledu** a pohledu forenzněpsychologického konceptu deprivace, a to tím spíše, že autor sám uvádí, že „většina tzv. **poruch osobnosti leží v těžce definovatelné oblasti poruch, které již nejsou neurotické, ale také ještě ne psychotické** (S. Mentzos, 2004, s. 100) .., a tzv. **psychopat**, který se jednou provždy „**rozhodl**“, zaujal narcistický postoj, který obsahuje odsouzení a pohrdání, podle možností také zničení objektu, přičemž pozoruhodné je to, že vnějškově se **"psychopati"** (odhlédneme-li od manifestní kriminality) **lépe sociálně přizpůsobují**, než **"hraniční pacienti"** (S. Mentzos, 2004, s. 114). Z penitenciární empirie v našich podmínkách je nade vší pochybnost zřejmá oprávněnost tohoto tvrzení, neboť **psychopatičtí vězni** v podmínkách výkonu ("**mikrospolečnosti**") trestu vskutku pro svou **bezohlednost**, ob stojí ve všech směrech nepoměrně snadněji a úspěšněji, než ostatní skupiny. Podobně je tomu ostatně i ve standardních podmínkách života současné společnosti ("**makrospolečnosti**"), vzhledem k stále zřetelnější převaze životního stylu založenému na filosofii individualismu a egocentrismu, který je svou podstatou antisociální.

Protože však zdaleka ne každý vězeň a recidivista musí být diagnostikovaný psychopat, ale spíše vše nasvědčuje přisvědčit názoru, že **přibývá delinkventů hrubě se nelíšících od tzv. normálu**, je k tomu potřeba podat stručné vysvětlení nově pojatého konceptu deprivace. Ten počítá právě s tím, že vyplní prázdné místo a umožní popis a vysvětlení **procesu deprivace osobnosti** neboli **pozvolného nenápadného přechodu** lidí nalézajících se v pásmu **tzv. normality v sociálně patologickou, avšak nedosahující na**

kritérium poruch osobnosti ve smyslu zdravotnické klasifikace, postupně stupňovitě až ve **výsledný stav deprivace osobnosti**.

Koncept deprivace osobnosti všeobecně pokrývá a vyplňuje kromě uvedeného rovněž **populaci psychicky zdravých**, což je z hlediska screeningu a primární prevence **první okruh** působnosti. Koncepce deprivace osobnosti tedy z forenzně psychologického hlediska v rámci tohoto navrhovaného pojetí zahrnuje oblast poruch u osob, které ještě nejsou ani neurotické, ale jen deficientně odchýlené (v psychiatrii regredientně podle Janíka). Přitom mohou být *diagnosticky nezajímavé, osobnostně relativně intaktní, v některé oblasti osobnosti však selhávají po předchozí normální dosažené úrovni rozvoje*. Vedle sebe v tomto smyslu stojí souběžně **deficit psychický**, tj. „*újma, úbytek, relativně trvalá odchylka chování od psychické normy, přičemž jde o takové snížení, které nedosahuje stupně defektu nebo choroby*“ (J. Hartl, 1993, s. 32); zároveň ve smyslu psychopatologické **regrese osobnosti** v důsledku působení **obranných mechanismů**, jež se projevují **změnami chování** jejichž pravým účelem je nicméně dosažení individuálního **uchování integrity osobnosti**. V našem chápání **širší sociální integrity** v širším smyslu chápané i v **sociálně psychologickém významu**, to znamená včetně zachování standardů pro jedince, jako člena, příslušníka dané společnosti obvyklých, a to jak požadovaných společností tak i realizovaných samotným individuem. Tedy včetně **socioekonomického fungování** v zájmu uchování statutu a zachování těchto standardů a tedy jeho společenské pozice, např. místo přijetí nabídnuté nebo nabízející se možné jiné nové **role - nezaměstnaného jedince, psychiatrického pacienta** nebo do vězení **odsouzeného pachatele** trestné činnosti. Vedle toho ovšem může deprivace osobnosti nastat vlastně na **všech klasifikačních úrovních na škále zdraví - patologie** a u všech věkově dospělých kategorií když ještě i u adolescentních jedinců blízkých věku mladistvého se přece jen stále ještě jedná v první řadě pořád o spíše vývojovou záležitost, kdy vývojové změny jsou možné i **obousměrně**, tedy o deprivaci osobnosti uvažovat by zde bylo **předčasné**, jelikož u deprivace jde už vždy jedině o **deficit**, resp. regresi. Na rozdíl od čistě věkové kategorizace, již u psychopatologické klasifikace ve smyslu MKN 10 lze však případně hovořit o **deprivaci osobnosti** u psychicky nemocných či poruch osobnosti. V tomto smyslu tak lze hovořit např. o deprivaci u neurotické, psychopatické, psychotické, organické osobnosti nebo deprivaci osobnosti závislé aj. Toto je **druhý v úvahu připadající explanační okruh** možného využití konceptu deprivace osobnosti. V tomto

případě jsou ovšem otázky deprivace osobnosti ve hře také pouze jen zčásti, protože zde už působí řada jiných rozhodujících a tudíž podstatnějších hlavně však hlouběji dezintegrujících či deteriorujících vnitřních mechanismů a řady dalších proměnných, např. geneticky daných. Sociálněpatologickými aspekty deprivace osobnosti se zabývá teprve až poslední **třetí okruh**, jenž se dotýká ve dvou ohledech vlastní problematiky kriminálních osob, kdy v prvním ohledu se zabývá těmi, kteří jinak dosud nevybočily z mezí tzv. *normality*. Jedinec může být rozvinutý, všestranně doposud úspěšný, nečekaně se však dopustí deliktu. V rámci tohoto okruhu jsou řešeny užší otázky forenzně psychologické a penologické povahy, což se dotýká obecně problematiky **klasifikace delinkventní osobností** s cílem zjistit např. **druh, stupeň, a hloubku deprivace** u jednotlivých složek deprivace v rámci složek a forem deprivované osobnosti jakož i složitých penitenciárních otázek v souvislosti s klasifikací a vnitřní diferenciací. Vedle nich se řeší otázky týkající se kriminologické a penologické problematiky recidivujících zločinců, jakož i dalších skupin závažnější kriminální patologie, což je druhý ze dvou naznačených ohledů vztahu deprivace osobnosti a delinkvence.

Tedy závěrečným shrnutím jde zjednodušeně, o **problematiku osob**: 1) relativně psychicky zdravých popřípadě jinak adaptovaných, 2) psychicky nemocných nebo diagnostikovaných poruch osobnosti, a 3) sociálněpatologickou kriminální populaci v širším i užším smyslu.

V případě současného souboru psychologicky vyšetřených **recidivních vězňů s násilnou trestnou činností** by v tomto smyslu tomu ještě kromě **rysu podezřavosti, paranoidity** odpovídal i vysoký skóre zjištěného **rysu psychotocismu**, byť samozřejmě u vědomí, že Eysenckovi v popisu psychotocismu primárně nejde přímo o *psychotický stav*, který nicméně nevyklučuje, jako jeho možný rozvoj do výraznější psychopatologie. Zde však může znamenat tolik, že totiž u vězňů zjišťovaná „**redukce úzkosti**“ by pak vlastně byla spíše jen pouhým až **dodatečně** vytvořeným **kompensačním mechanismem**, když je přece zároveň tato úzkost provázána **paranoidním nastavením**. To vše v zájmu uchování relativně křehké **integrity osobnosti**, výsledným produktem je sice zrovna tak (sociálně) patologické, nikoli však tolik subjektivně ohrožující přízpusobení, které ostatně v různém stupni patří k **stěžejním rysům** běžně zjišťovaným u **delinkventní osobnosti - redukce úzkosti paranoidním nastavením**. Vzhledem k diagnostikované **nepříznivé konstelaci** u násilných novorecidivistů zjištěných typických **neurotických příznaků (fobie, deprese,**

somatizace) a typických *osobnostních rysů (podezíravost, psychoticismus)*, hlouběji v osobnosti zakotvených a projevujících se *neuropsychickou, emocionální i volní slabostí* je osobnostní „*neurotický terén*“ a „*psychotický terén*“ u agresivních novorecidivistů nasnadě. Zjištěné skutečnosti by tak připouštěly, i co se *otázky nízké anxiety* týče *dvojí výklad*. Jednak "*paralelně a nezávisle na sobě působící*", ale snad i "*souběžně vzájemně na sebe působící*" psychologický „*mechanismus prožívání a chování*“ na podkladě *různých odlišných typů deficitu, a to:*

1) jednak původní a na počátku kriminálního jednání stojící běžně diagnostikovaný a popisovaný prostý prvotní klasický a v již rané anamnéze osobnosti se velmi záhy projevující dlouhodobý nebo trvalý *nedostatek zábran a autoregulace*, mimo jiné právě i v důsledku *absence úzkosti*, jakožto následku *nedostatečně vyvinutého (nevyvinutého)* a v charakteru jedince chybějícího *citového základu*, jenž je ale nezbytnou podmínkou a zároveň podstatou tohoto *regulačního systému* chránícího před kriminálním jednáním, kdy přece jenom určitá nezbytná dávka "*správné úzkosti*" je potřebná, vedle ještě jiného typu úzkosti či jejího deficitu;

2) jednak až teprve *dodatečně vzniklého* typu obranného mechanismu *redukce úzkosti paranoidním systémem (podezíravost)* k zachování *integrity osobnosti*, výsledkem, resp. důsledkem je opět *absence úzkosti*, ale tentokrát na podkladě jiného (obránného) mechanismu.

Je zde tedy možný *dvojí výklad* zjištěné *absence úzkosti*, který má vliv na prožívání, jednání a chování delinkventního jedince. Redukce úzkosti, což je vlastně také *deficit*, ve smyslu *ztráty úzkosti* paradoxně následně může spolu s *kompensačním paranoidním nastavením osobnosti* znovu zároveň vést ke spáchání dalšímu deliktu, tj. do další delinkvence, recidivě. *Ztráta úzkosti paranoiditou* kombinovanou *nedostatkem zábran* je tedy rovněž *deficitem osobnosti* a tudíž známkou *pokřivení, odchýlení, depravace osobnosti*. Německý psychiatr Klaus Dörner uvedený *projektivní obranný mechanismus* vysvětluje na příkladu u svých schizofrenních pacientů jako "*subjekto-objektový obrat*": z netolerovatelného „*nenávidím druhého*“ se stane bludné paranoidní „*nenávidí mne*“, přičemž tento *obrat* zaručuje *redukci pocitu viny* neboť *citová hnutí, která nelze unést* nyní již *přicházejí zvnějšku* a tam s nimi lze bojovat (K. Dörner, U. Plog, 1999, s.100). Takový výklad faktu *nízké anxiety*, který by jinak jinak sám o sobě za normálních okolností byl vlastně pozitivní může nicméně u delinkventní osobnosti

souběžně obsahovat *dvoji aspekt téhož* jakoby stejného, avšak v jejich případě (*delinkventů*) vlastně v sociálně patologickém smyslu už negativního jevu: tj. faktu "**primární absence úzkosti**" chybějící *brzdy* ničím neohraničené odvahy, odbržděnosti, ve smyslu nedostatečně zvnitřněného "**systemu zábran a autoregulace**", k tomu ještě zesílené "**sekundární redukcí úzkosti**" (v důsledku vzniku a zapojení "*obranných mechanismů*") a při současné **redukcí pocitů viny** tudíž fenoménu stojícího možná (vedle řady ostatních příčin) v pozadí vznikajícího postupně se trvale upevňujícího **mechanismu recidivy kriminálního jednání**, jenž je v těchto souvislostech v intencích tohoto výkladu rovněž možný.

Stejně tak je ovšem na druhé straně možný výklad, že prvotní mechanismus „**primární absence úzkosti**“ stejně jako následný, druhotný obranný mechanismus „**sekundární redukce úzkosti**“ mohou oba v některých případech též **koexistovat paralelně vedle sebe**. To znamená nezávisle na sobě, čemuž nasvědčují rovněž u "*násilných novorecidivistů*" zjištěné velmi nízké a pod hranicí signifikantnosti se nalézající "**pocity viny**" nebo vůbec žádné, jež buď v souvislosti s prvotním mechanismem "*neúzkostnosti* v důsledku chybějícího citového základu" a "*absence svědomí*" vůbec nevznikly, anebo byly nějaké původně přítomny, ale vzápětí přehlušeny a utlumeny. Anebo mohly být postupně později dodatečně průběžně redukovány *sekundárními obrannými mechanismy podezřavosti jako kompenzace* ve směru k vadnému **kriminálně-paranooidnímu přizpůsobení** a celkovému tomuto **výslednému nastavení osobnosti delinkventa**. Právě takovéto **paranooidní nastavení** v důsledku vede ke zvýšenému **egocentrismu a hostilitě**, jež bývají neklamným příznakem potenciálně možné či již skutečné **kriminální depravace osobnosti**.

Vedle toho se u většiny vyšetřených násilných novorecidivistů výrazněji manifestují četné **somatické příznaky**, to znamená neurotické tělesné příznaky, projevující se hlavně různými nepříjemnými tělesnými pocity a neurovegetativními obtížemi. Somatické obtíže ovšem kromě pravděpodobného neuropsychického či psychogenního základu mohou mít i některé další a ještě prozaičtější konkrétní příčiny, vzhledem k prokázanému sklonu k často zjišťovaným závislostem na drogách nebo na alkoholu. Probandi se totiž vyznačují permanentními výkyvy nálady, výraznými depresivními symptomy, emočními rozladami, trvale sníženou náladou, dysforií spojenou s pocity vyčerpanosti, prázdnoty, nesmyslnosti, obtížnosti života, jakož i celkovou netečností a

citovou nezúčastněností. Veškerá zjištěná **neurotická symptomatika** současně může být poměrně významně ovlivněna a dodatečně zvýšena rovněž v důsledku sekundárně působících vlivů jejich celkové **dlouhodobě nepříznivé životní situace**, opakovaných pobytů ve výkonu trestu, a zejména subjektivně zvýšené depresivně prožívané **aktuální situace** jako bilance dosavadního způsobu života, stylu chování a jednání a pro ně nepříznivému postavení ve vězeňském prostředí v němž se právě nalézají. To vše je třeba v souhrnu brát při popisu jejich osobnosti a posuzování deprivace osobnosti v úvahu. Jsou-li přes tyto pro ně subjektivně i objektivně nepříznivé aktuálně působící **vnější vlivy** u nich zjištěné a popisované symptomy v některých případech leckdy spíše naznačeny či jen **diskrétně vyjádřeny** a vlastně hraniční, lze pak usuzovat i na pravděpodobně možnou a za běžných poněkud standardnějších podmínek tudíž možná ještě dokonce i nižší skutečnou psychopatologii, než jak se aktuálně u nich právě projevuje. Nicméně i tak jsou všichni tito jedinci z hlediska osobnosti v mnoha aspektech značně oslabeni, svou **objektivní slabost, nevyrovnanost a značně křehkou nevyváženou integritu**, vnitřně prožívané výraznější tenze z pocitů své vlastní slabosti a nedostačivosti, jakož i zátěží, kterým jsou stejně jako každý člověk v životě běžně vystaveni se snaží **kompenzovat**, tak jak dovedou a na co stačí.

To se u nich zřetelně projevuje kromě paranoidně agresivního negativistického nastavení též jejich vyšší fyzickou agresivitou a kriminální deprivací osobnosti. Je to jejich typický způsob životního přizpůsobení.

Protože se však navzdory realitě **sami za agresivní příliš nepovažují**, je na místě se ptát proč tomu tak je, a pak nezbývá než zvažovat rovněž aktuální dobově podmíněné **sociálněpsychologické kontexty vztahující se** obecně k axiologickým, normativním otázkám. V užším smyslu se pak týkajícím např. mravně a právně tolerovatelné či **víceméně tolerované agresivity v podmínkách života současné společnosti**. Přesněji řečeno, jak je vlastně vlastnost "**agresivita**" všeobecně nazírána v podmínkách života současné společnosti, je-li považována všeobecně za běžný, "normální" jev. Z tohoto pohledu by se pak dokonce i samotný fakt jejich **kriminality a recidivy** mohl jevit jako v širším smyslu paradoxně působící, přirozenou odpověď vzhledem k normám a podmínkám života dávající **obranný mechanismus** (odchylně) socializované osobnosti k zachování subjektivně nazírané sociální a individuální integrity, jakožto **sobě vlastnímu způsobu adaptace** na životní podmínky.

2.3.6 ZÁVĚRY Z KOMPARACE A VYHODNOCENÍ PSYCHOLOGICKÝCH KAZUISTIK ZAHRNUJÍCÍCH OBA SOUBORY - MAJETKOVÉ A NÁSILNÉ RECIDIVISTY

Vyhodnocení psychologických kazuistik probandů z obou souborů celkově přineslo určitá nová fakta, stručný souhrn některých z nich bude předmětem této závěrečné shrnující stati. Dále zde bude provedeno porovnání nových zjištění u současných zkoumaných souborů majetkových a násilných novorecidivistů s dřívějšími výsledky anamnestických šetření provedených v minulosti v časovém rozmezí 30 let v letech 1979, 1989, 1994, 2005 u mladistvých odsouzených delinkventů ve výkonu trestu, to znamená někdejších vrstevníků dnešních zkoumaných probandů, když sami ještě byli ve věku mladistvých, jakož i nedávných mladistvých, dnes již mladých dospělých k postižení vývoje, hlavních změn, dynamiky a trendů sociálně patologických jevů z hlediska etiopatogeneze kriminální osobnosti.

Předmětem této stati jsou vybraná sociodemografická a anamnestická data u majetkových a násilných recidivistů a jejich vyhodnocení v kontextu dřívějších dlouhodobých, periodicky opakovaných srovnávacích výzkumů u souborů mladistvých delinkventů k postižení dynamiky vývoje a generačních změn. Pozornost bude věnována kvalitativní analýze z hlediska možností diferenciativní diagnostiky u vybraných subjektivních vyjádření z poloprojektivních vět zaměřených k sebepojetí a sebehodnocení probandů souboru majetkových a souboru násilných recidivistů. Vedle toho jsou podána některá teoretická východiska zkoumání osobnosti delinkventa z hlediska nově pojatého konceptu deprivace osobnosti ve vztahu k volbě testového instrumentária ke zhodnocení osobnosti recidivisty na základě jeho praktické aplikace. Dále je zde podána komparativní analýza výsledků testového vyšetření u souborů majetkových a násilných recidivistů psychodiagnostickými metodami Dopen, MHQ, BDI a charakteristika obou zkoumaných souborů recidivistů z hlediska měřených kvalit v dimenzích intelekt, temperament, psychopatologie osobnosti.

Pro možnost srovnání výsledků vyhodnocení obou zkoumaných souborů současných strážských majetkových a násilných novorecidivistů v dozoru a ostraze (n=63), byla zařazena do závěrů ještě dodatečná analyticko-komparativní analýza výsledků testových vyšetření pocházejících z vlastního dlouhodobého výzkumu u netříděné populace dospělých převážně prvovězněných odsouzených mužů ve výkonu trestu v

dozoru a z malé části v dohledu a mladistvých ve výkonu trestního opatření z období let 2002-2009 z všehrdské věznice (n=507, z toho 120 mladistvých) v metodách Dopen, MHQ, BDI za účelem postižení shod a odlišností mezi jednotlivými soubory vězeňské populace současné doby.

Vyhodnocením socioanamnestických dat z jednotlivých kazuistik probandů obou zkoumaných souborů majetkových a násilných novorecidivistů byly získány následující poznatky.

Předně se ukazuje, že výchozí *rodinná situace* současných majetkových i násilných novorecidivistů není v porovnání mezi sebou navzájem i v porovnání s *nekriminální populací* nijak zvlášť odlišná ani fatálně nepříznivá, neboť naprostá většina pochází z úplných rodin: 72% násilných a 68% majetkových novorecidivistů. Toto zjištění není v příkrém rozporu s výsledky vlastních minulých penitenciárně psychologických komparativních studií opakovaně realizovaných u mladistvých odsouzených delinkventů ve výkonu trestu a zahrnujících časové období let: 1979 74% (Křenek, 1980), 1989 55% (Tamchyna 1990), 1994 60% (Tamchyna, 1994), a 2005 60% (Tamchyna, 2006). Přitom lze uvést, že výzkumný soubor tehdejších *mladistvých z roku 1979* odpovídá věkově starším současným nyní zkoumaným „*násilným novorecidivistům*“, neboli tehdejším vrstevníkům dnešních novorecidivistů, kde byla zjištěna úplná rodina u plných 74%, což téměř přesně odpovídá také současným zjištěným výsledkům, a další výzkum tehdejších *mladistvých z roku 1989* zase odpovídá věkově o něco mladším současným zkoumaným „*majetkovým novorecidivistům*“, čili jejich tehdejších vrstevníkům u nichž ale byla rodina zachovaná jen v 55%, což je méně, než bylo zjištěno u jejich věkových vrstevníků, čili nyní zkoumaných současných majetkových recidivistů /68%. Současný výzkumný soubor *majetkových novorecidivistů* má tedy proti nim příznivější rodinné poměry.

V obou současných souborech *novorecidivistů* je rovněž shodně popisován v převažující většině velmi dobrý nebo dobrý vztah k otci i matce, což sice naznačuje příznivé emoční mikroklima v rodinách, ale nezaručuje kvalitu kulturní úrovně. Těsnější citové rodinné vztahy mohou, jak se zdá paradoxně poukazovat na určité výchovné dysfunkce ve smyslu /ne/ kladení nároků a omezení na rozdíl od nekriminální populace, jak lze ostatně nepřímo dovozovat z výsledků některých široce založených dobových průzkumů. Při porovnání zjištěných výsledků mladistvých a dospělých odsouzených vězňů s výsledky průzkumů *normální populace (nedelinkventů)* tak byl např. v roce 1987

průzkumem postojů u žáků ve věku 10 a 14 let zjištěn *trend snižující se identifikace s rodiči a rodinou*. Bylo zjištěno, že téměř 80% čtrnáctiletých /desetiletých o něco méně/ nevěřilo beze zbytku svým rodičům. Plných 40% dětí dokonce přímo uvádělo, že mají rády někoho jiného než rodiče (Kraus, Taubner Pedagogická fakulta Hradec Králové, 1988). Z tohoto pohledu by se dokonce jevila *rodinná atmosféra nekriminální populace* ve srovnání s kriminální jakoby nepříznivější.

Pokud se jedná o *velikost původní rodiny*, byly v rámci výzkumu obou skupin současných recidivistů mezi nimi taktéž zjištěny některé odlišnosti. Tak například současní majetkoví recidivisté pochází většinou z méně početných rodin, mají o něco méně sourozenců, než násilní recidivisté, nejčastěji 1 sourozenec, pouze 26% má 3-4 sourozence, tudíž lze usuzovat, že i jejich výchozí situace je o něco *příznivější ve srovnání s násilnými recidivisty*, kde je primární rodina početnější, s nejčastěji 2 sourozenci, přičemž 3-5 sourozenců jich má plných 41%. Protože zkoumaní *násilničtí recidivisté* jsou o něco věkově starší než majetkoví (modus=33 let), lze s určitou opatrností dovozovat, že s tímto věkovým rozdílem může do určité míry souviset i větší početnost jejich primárních rodin, jelikož *dobou svého narození zasahují dobu 70. let*, která se vyznačovala tehdy ještě běžně se vyskytujícími početnějšími rodinami, čímž se tedy *výrazně neliší* od normální populace. Obdobně je tomu u zkoumaného souboru věkově mladších současných *majetkových recidivistů*, kteří se v tomto ohledu rovněž neliší od normální populace, protože jich se zase týká demografický populační vývoj 80. let s nověji preferovaným většinovým modelem 2 děti, méně 1 dítě v rodině. V současnosti *zkoumaní probandi* se většinou narodili koncem 70. a během 80. let, takže lze případné shody či odlišnosti od normální populace srovnávat s výsledky dobových průzkumů. Porovnáním *početnosti primární rodiny* u kriminální a nekriminální populace se z těchto výsledků ukazuje, že složení kriminální rodiny se v *zásadě neliší* od složení rodiny nekriminální, což vyplývá kupříkladu z *výsledků průzkumu mezi vysokoškoláky z let 1977-1980* a mezi *zaměstnanými ženami v roce 1981* zaměřených k zjišťování *optimálního počtu dětí v rodině*. Tak u zaměstnaných žen v roce 1981 67% žen preferovalo 2 děti a v roce 1987 dokonce 72%. V roce 1977 u vysokoškoláků 2-3 děti preferovalo 41% a v roce 1980 50% preferovalo už jen 2 děti. *Zatímco v 70. letech byly preferovány vícedětné rodiny, v 80. letech tomu bylo naopak* (K.Vítek, 1985).

V této souvislosti není bez zajímavosti, že u současných recidivistů lze zároveň z jejich přímých výpovědí konstatovat, že *sociální zázemí* je téměř u všech *relativně*

zachováno, buď prostřednictvím původní rodiny nebo vlastních partnerských vztahů, fungujících většinou formou volného soužití s družkou či přítelkyní. Z tohoto pohledu se pak jejich životní situace až na výjimky nezdá po návratu z výkonu trestu ze sociálního a existenčního hlediska být tak bezvýchodná.

Pokud však jde o **rodinný stav**, ukázalo se, že většina, u majetkových recidivistů je to 71% a u násilných plných 84%, je svobodných. *Model rodiny* je zpravidla založen na soužití s družkou u zhruba 55% majetkových recidivistů, a zhruba 50% násilných recidivistů, přičemž děti má kolem 50% u obou souborů. *Neochota vstupovat do manželství* může být z dlouhodobějšího hlediska interpretována i tak, že může souviset s „již dříve v minulosti nastoupeným obecně se projevujícím *trendem demokratizace rodinných rolí* (Kotásková, 1979, Kolečková, 1979; In J. Alan, 1989, s. 145), která se projevuje hlavně tím, že *vzrůstá pozitivní ocenění atributů matky*, naopak *slábne u chlapců tzv. maskulinní identifikace*. Podle I. Možného (1983, s. 62) se „*muži vnímají méně mužně, než je vnímají jejich ženy, kdežto ženy se vnímají mužněji, než je vnímají jejich partneři*“. Rodinný stav zkoumaných recidivistů a jejich neochota vstupovat do závazných svazků může docela (ne)patologicky korespondovat s *obecnými generačními trendy* i v tomto směru, a pravděpodobně není tento znak něčím, co by je zásadně odlišovalo od normální populace.

Velmi důležité jsou rovněž ukazatele týkající se zjištěné **psychopatologie osobnosti** související s duševními poruchami. Jedním ze sledovaných psychopatologických znaků je **psychiatrická léčba**. Ze subjektivních výpovědí současných zkoumaných probandů se ukazuje, že psychiatrickým léčením prošlo **25% násilných recidivistů**, zatímco *majetkových* bylo léčeno pouze **13%**. Zajímavá srovnání s jejich *kriminálními věkovými vrstevníky* poskytuje údaj o psychiatrické léčbě, kdy byla zjištěna u **21%** mladistvých odsouzených z roku 1979 (Křenek, 1980), a u **24%** v roce 1989 (Tamchyna, 1990). *Násilní recidivisté* jsou tedy v porovnání s *majetkovými recidivisty* častěji psychiatricky intervenováni, zcela v souladu s aktuálními vzestupnými trendy *dorůstající kriminální populace* procházející výkonem trestu/trestního opatření ve věznici pro mladistvé, která se také shodně vyznačuje z hlediska způsobu provedení a charakteru spáchané trestné činnosti již *převážně násilnou ač vesměs majetkově motivovanou kriminalitou*. U *následné generace mladistvých* odsouzených k výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody bylo v minulosti zjištěno, že psychiatricky bylo léčeno **33%** v roce 1994 (Tamchyna, 1994) a

plných **40%** v roce 2005 (Tamchyna, 2006). Z uvedeného plyne poznatek, že standardním způsobem opakovaně vyšetřené soubory mladistvých odsouzených nalézající se k určitému datu ve výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody, resp. trestního opatření (n=92 1979, n=102 1989, n=104 1994, n=62 2005) celkově vykazují *vzestupný trend* výskytu psychopatologických jevů projevujících se u *nově nastupující kriminální populace*. Jedním z takových dalších psychopatologických znaků je rovněž **suicidalita**, zahrnující v to automutilace, bez bližšího zkoumání, zda šlo či nešlo o vážně míněný sebevražedný pokus. Suicidalita byla v současném výzkumu u dospělých násilných recidivistů jen nepatrně vyšší **9%**, než-li u majetkových recidivistů **7%**, celkově není tudíž u obou skupin zkoumaných současných novorecidivistů až tak vysoká. Tento fakt se výrazněji nerozchází se suicidalitou zjišťovanou u jejich věkových vrstevníků ve výkonu trestu v roce 1979, kdy byla **13%** (Křenek, 1980) a v roce 1989 **10,8%** (Tamchyna, 1990). Diametrálně odlišná je však situace teprve v porovnání se současnými mladistvými přicházejícími do výkonu trestu v pozdějších letech, kdy např. v roce 1994 byla suicidalita zjištěna již u **38%** jedinců a relativně nedávnými zjištěními u výzkumného souboru mladistvých z roku 2005 u **29%**. (Tamchyna, 1994; Tamchyna, 2006).

Mezi ostatními kriminogenními znaky má nesporně důležitý význam výskyt všech druhů závislostí, zejména však *závislost na psychotropních látkách*. V této souvislosti jsou zajímavé nejen vzájemné rozdíly mezi zkoumanými soubory současných majetkových a násilných dospělých recidivistů, ale i komparace s jejich recidivujícími předchůdci a následovníky. Rovněž tak není bez zajímavosti *vývoj preferencí závislostí* u recidivní kriminální populace a také je zajímavý vztah mezi relacemi psychotropních látek, kterými jsou tzv. tvrdé a měkké drogy (jakkoli toto rozdělení lze uvést s výhradami z důvodu srovnání) a alkoholovou toxikomanií a nikotinismem. Tyto mezisouborové rozdíly se projevíly tak, že u *majetkových recidivistů* byl zjištěn poněkud častější abúzus drog **61%**, oproti *násilným recidivistům*, kde se vyskytoval u **56%** osob, přičemž shodně 52% a 53% byl v první řadě preferován *pervitin* (více sniff., než intrav.), což je empiricky dlouhodobě potvrzováno ze vstupních vyšetření vězňů v rámci penitenciární praxe.

Velmi zajímavé je porovnání s populací recidivistů ve výkonu trestu u *tzv. starorecidivistů*, které uvádí Sochůrek. Ve svém článku uvádí výsledky velkoryse koncipovaného výzkumu rozšíření a struktury drogových závislostí u *vězeňské populace recidivistů z konce 70. let 20. stol.* v NVÚ Liberec. Byl realizován pod vedením MUDr.

J.Drtila, CSc. v období let 1978-1979, ve výzkumu drogové scény dlouhodobě pokračoval v návaznosti J. Sochůrek k poznání problematiky závislostí. "Přitom bylo zjištěno, že téměř **45%** odsouzených, převážně s **násilnou trestnou činností**, poznamenaných častou brutalitou, je aktuálně závislých. **Struktura závislostí**, jak Sochůrek uvádí je pozoruhodná. Nejpočetnější jsou závislosti na **psychostimulancích** a vyhledávána jsou hlavně antihistaminika. Přitom je zajímavé, že na **nealkoholickou toxikomanii** bez problémů přechází i **alkoholik**, který často z venku zkušenosti s léčivý jako drogou nemá. Závažná jsou i zjištění proniknutí pravých halucinogemů a klasických drog do populace, jejich znalost a obliba. Jedná se hlavně o marihuanu... Zneužívána jsou organická rozpouštědla, především éter a trichloretylen nelegálně získávané z technologií v rámci pracovního procesu." (Sochůrek, 1984) Je zřejmé, že promořenost vězeňské populace drogami značně vzrostla, nadále má progredující charakter, ale přesto ani u starorecidistů konce 70. let, jak je zřejmé, nebyla nijak zanedbatelná, změnilo se však složení a preference, vzhledem k současné snadné dostupnosti drog. Rovněž motivace závislostí se mění, jelikož tehdy spíše posilovala jejich sounáležitost, part, atmosféru zapadáků a sdružovala je, tak dnešní vězně toxikomany spíše rozděluje, individualizuje, sobeckou preferencí individuálně prožívaného požitku.

Marihuana je zastoupena rovněž spíše jen nevelkým rozdílem, a to u 29% majetkových a 34% násilných u obou sledovaných souborů, zatímco ostatní tvrdé drogy u 42% majetkových a 31% násilných recidivistů. Pokud jde o alkohol, pak 84% majetkových a 91% násilných recidivistů běžně požívá alkohol, z toho **abúzus alkoholu** byl shledán u **23%** majetkových a **31%** násilných recidivistů. Celkově se však ukazuje, že u všech recidivistů, ale u majetkových delinkventů zvláště, je **čistý etylismus** bez souběžné přítomnosti drog méně preferován, a byl zjištěn jen u **13%** probandů z obou souborů. **Nikotinismus** se vyskytuje u 84% majetkových a u 91% násilných recidivistů. **Gambling** byl na základě subjektivních sdělení přítomen u **19%** majetkových a **13%** násilných recidivistů.

Vývojové trendy u závislostí průběžně zjišťované komparací uvedených souborů dřívějších mladistvých ve výkonu trestu (vrstevníků dnešních recidivistů) a následných kohort mladistvých odsouzených až do nedávné minulosti ukazují u **abúzu alkoholu**, na rozdíl od abúzu ostatních drog opačný, **snižující trend** - v roce 1979 58%, 1989 38%, 1994 34%, 2005 13%, zatímco **abúzus drog** s určitými peripetemi a zvraty **trend**

zvysující - v roce 1979 byl u 26%, 1989 11%, 1994 22% a v roce 2005 53% mladistvých. *Alkoholová závislost ustoupila ve prospěch drogové závislosti, kterou byla víceméně nahrazena.* Velmi markantně se uvedený trend projevuje v abúzu alkoholu u mladistvých odsouzených delinkventů z roku 2005, kde abúzus alkoholu rapidně poklesl na necelých 13%, ale ve prospěch drog. Celkově je možné konstatovat **velmi výrazný nárůst ve směru k abúzu drog**, který se u sledovaných věkově mladších skupin uskutečnil v časovém období let **1994-2005**, kdy byl *zaznamenán více než 100% nárůst*, tento trend je od té doby i nadále na vzestupu a z penitenciární praxe je běžně zjišťována zkušenost s psychotropními látkami nealkoholového typu u všech kategorií osob nastupujících do výkonu trestu u dospělých odsouzených v dozoru i dohledu. Zdá se, že **majetkoví recidivisté spíše tíhnou k drogám**, snad jako relativně snadně dostupnému a dostatečně rychlému únikovému mechanismu do pasivity a nečinnosti, zatímco „**akčnější**“ **násilníci** se více přidržují klasického schématu **alkoholu a cigaret**. Na rozdíl od současné populace mladistvých delinkventů-novorecidivistů (15-18 let) nalézajících se po řadě předchozích podmíněných odsouzení ve výkonu trestního opatření u nichž vedle nikotinu kouření marihuany je samozřejmostí stejně „normální jako normální kouření“(!), se u současných dospělých novorecidivistů (29-33 let) tento model do takové míry nevžil. Všeobecně se však u **všech generačních skupin** projevuje **příklon k pervitinu**, nezřídka je anamnesticky zjištěn dříve než marihuana nebo i samostatně.

Významný **kriminogenní znak** představuje stále častěji ukládaná **ústavní výchova**. Z hlediska vlivu prostředí a vnějšně sociálně podmíněných socio-demografických dat se u celého zkoumaného souboru novorecidivistů ukázalo, že např. ústavní výchova u nich dosahuje necelých **20%**. Pokud jde o srovnání s předchozími kriminálními soubory z řad mladistvých odsouzených z let 1979 a 1989, čili souvěkovec dnešních násilných novorecidivistů a dnešních majetkových novorecidivistů, pak v roce 1979 ústavní výchovou procházelo **28%** mladistvých, což je více, než u současných jejich bývalých vrstevníků, a v roce 1989 **20%**, což ve stejné výši odpovídá současným zjištěním. Situace však u pozdějších věkových ročníků gradovala, když v roce 1994 vzrostl počet procházejících ústavní výchovou na **26%** a v roce 2005 dokonce na **52%** mladistvých delinkventů přicházejících do výkonu trestního opatření. Ústavní výchova tak u **mladistvých** přicházejících do výkonu trestu, resp. trestního opatření vykazuje nadále **vzestupný trend**, takže lze téměř považovat dětské výchovné ústavy a výchovné ústavy

mládeže za běžný předstupeň předcházející umístění ve věznici pro mladistvé. Tak jsou ostatně mladistvími také chápány a často jsou důvodem nepodmíněného trestního postihu pro maření výkonu úředního rozhodnutí a trestnou činnost páchanou na útěku. Trestnou činnost na útěku však sami mladiství často za trestnou činnost nepovažují, ač jinak klidně uznají „normální“ ostatní spáchané delikty. Celkově je možné konstatovat, že *ústavní výchova* je dlouhodoběji významným *kriminogenním znakem* současné kriminální populace.

Pokud by se ale z hlediska některých vnějších sociodemografických dat u zkoumaných novorecidivistů v porovnání s normální populací mohlo zdát, že se nevyskytují zásadnější diference, tak rozdíly přece jen existují. Z výchovného a následně též existenčního hlediska je všeobecně pro další životní dráhu velmi významná a určující *výchovně vzdělávací oblast*. Právě v této pro život tak důležité oblasti se však projevují oproti normální populaci určité rozdíly, které spočívají mimo jiné ve zjištěné nižší vzdělanosti, kdy okolo 84% současných zkoumaných recidivistů prošlo odbornými učilišti, přičemž pouze 45% majetkových a sotva 41% násilných recidivistů se vyučilo nějakému oboru, při relativně dobrých intelektových schopnostech, odpovídajících např. u majetkových recidivistů Gaussovu normálnímu rozložení. Přes relativně postačující schopnosti se zkoumaní jedinci téměř nehlásí na střední školy, které jsou dosud bezplatné (vyjma soukromých škol) a dostupné prakticky všem dětem bez rozdílu a tím méně na vysoké. Celkově si tito jedinci zpravidla kladou *velmi nízké cíle nebo dokonce žádné*, což může s velkou pravděpodobností poukazovat na bytostně zakomponovanou *nízkou aspirační úroveň* uvnitř samotné rodiny, vnějšně nastavenou třeba právě v již zmíněném poměrně permissivním rodinném prostředí. Takové rodinné prostředí je charakteristické na jedné straně výkyvy, labilitou, nedůsledností, také značnou ambivalentností, mezi příchylností a zanedbáním, jež na jedné straně se projevuje emocionální těsností, příchylností, překypující emocionální vřelostí, na straně druhé zároveň výchovnou nezodpovědností, projevující se nedbalostí, ležérností, lhostejností k povinnostem a k budoucnosti dítěte. Smysl pro povinnost, pocit zodpovědnosti buď není vštěpován či nedostatečně, proto není ani pevně zakotven v osobnosti jedince; je-li mělce vytvořen, je také mělce zvnitřněn a zakotven a proto snadno částečně ztrácen či zcela vymazán. Vědomí povinnosti až po *právní vědomí* sice u nich v nějaké podobě existuje, avšak jedinci se jím většinou neřídí, třebaže jej obvykle verbálně uznávají. Nedostatečně

vypracovaný popřípadě dodatečně snížený, oslabený *smysl pro povinnost* je opakovaně zjišťován v osobnosti všech delinkventů, jako jeden z *typických znaků nedostatečně vypracovaného systému zábran a autoregulace*. To je rub mince, daň výchovné pohodlnosti, nedůslednosti a nezodpovědnému *egoismu rodičů* k vychovávaným dětem, pokud jde o jejich budoucnost; výchovný styl je tak založen dle typického vzorce *transgeneračně* v rodinách předávaného chování „láska - egoismus; milování - zanedbání“. Z něj plynoucí *liberální styl výchovy „laissez faire“* též ukazuje na příčiny utváření u delinkventů, ale jistě stále častěji nejen u nich převažujícího *životního stylu „tady a teď“* a s ním nedílně spjatého zaměření na pohodlné přežívání, materiální a konzumní hodnotovou orientaci, jakož i skladbu zájmů, koníčků a zálib.

Tímto způsobem založený a vypracovaný *hodnotový systém* je ovšem nevyhnutelně spojen s vysokou mírou vypěstované *egocentričnosti*, kterou je třeba v každém případě považovat za zcela klíčový aspekt osobnosti delinkventa, a který je prioritně vždy zaměřen na okamžité uspokojování potřeb, zábav a rozptýlení, jakož i sklonu k často zjišťovanému *hédonismu*, jenž rovněž patří k dalším neodmyslitelným typickým rysům osobnosti delinkventů, zvláště pak těch, kteří holdují alkoholu a drogám. Bývá zpravidla provázen *nízkou úrovní motivace*, vlastní iniciativy, aktivity, sklony k pohodlnosti, požívačnosti, přežívání, lenosti a pasivitě. Nevyhnutelně tudíž směřuje k následné a pro delinkventy příznačné nechuti, resp. *neochotě* vynakládat jakékoli dlouhodobější, soustavnější, záměrné či jinak zvýšené *volní úsilí* k činnosti, např. ve smyslu učení se novým poznatkům (zločinci jsou většinou *extroverti*, tudíž hůře podmiňují; prokázáno Eysenckem) a tím zprvu subjektivně, později objektivně se projevující dodatečně nabyté neschopnosti soustavné školní práce. Což sekundárně ve svých důsledcích zcela nevyhnutelně směřuje k budoucí profesní *„nepoužitelnosti“* inkriminovaného jedince a jeho faktické nepřipravenosti až nemožnosti úspěšně *obstát ve světě práce*, což zase zpětně posiluje jeho přirozenou tendenci k životu orientovanému na *bezprostřední přítomnost*, spojenému s životním stylem v duchu zásady *„tady a teď“*.

Právě v tomto nadměrném sebezduřazňování, *hypertrofovaném egocentrismu* jedince, manifestovaném obsedantně ovládacím postojem *„já chci“* spočívá „circulus vitiosus“ jeho života, kdy stupňované, zprvu ještě akceptovatelné a oprávněné chtění snadno přerůstá v pouhou chtivost a očekávání okamžitého plnění jeho požadavků, snadných, bez námahy nabytých profitů a zisků od druhých lidí, ale zcela bez ohledů na ně.

Spočívá tedy v jednostranné egocentrické a *egoistické snaze a tendenci* od druhých *brát, přijímat, dostávat*, ale sám nic nedat. Někde tady se začíná odehrávat *proces depravace osobnosti*, navenek se projevující bezohledností chování k okolí jako *sociální depravace*, jež však postupně přerůstá v jednu z jejích možných, nikoli však jediných variant, kterou představuje *kriminální depravace jako jedna z nich*. Kriminální depravaci tak lze ve smyslu tohoto pojetí považovat za jeden z extrémně vystupňovaných případů projevů chování jedince jako pokračujícího *procesu „depravace osobnosti ve směru k delinkvenci“*.

V konečných důsledcích dochází u těchto jedinců k nízké anticipaci, cílesměrnosti či zvažování důsledků ne/konání a všestranně nedostatečnému *kognitivnímu vhledu* do reálné situace své i druhých, což nasvědčuje spíše než na *intelektové deficity*, jež ostatně u zkoumaných recidivistů nebyly v podstatné míře zjištěny, především na závažné *volní deficity*, které jsou podstatou většiny charakterových vad. Jednou z podstatných příčin obtíží v sociální oblasti u takto osobnostně strukturovaných jedinců, kromě dalších bazálních rysů, z nichž podstatným je i *snížená frustrační tolerance* v důsledku zvýšené vzrušivosti, neuropsychické afektivní a emocionální *lability* související s vrozenou temperamentovou bází, jsou zejména postupně vznikající a nenápadně se vyvíjející a ustalující *povahové změny*, které se v jedné nebo několika či komplexně v osobnosti individua dříve či později trvale fixují jako různě odstupňované *deficity* projevující se hlavně v oblasti *charakteru*. V tomto smyslu všechny uvedené *procesuální negativní deficitní změny* osobnosti projevující se oslabením rozličných jednotlivých volních kvalit popisované jako projevy volní depravace v rámci charakteru, jako složky osobnosti po jejich upevnění a zakomponování do osobnosti konkrétního jedince přecházejí ve stav *volní depravace*. Všeobecně pak *kriminální jedinci* velmi často postrádají větší a soustavnější zájem na vlastním *seberozvoji*, chybí jim potřebná vůle a motivace, cílevědomost a většinou zcela bezdůvodně *nevyužívají* obvyklé možnosti sdílené zpravidla v obdobném rozsahu a ve zhruba srovnatelných výchozích podmínkách s ostatní *většinou nekriminální populací*. Původní přirozená a často naplno vyjadřovaná a realizovaná *touha po aktivitě*, pohybu a činnosti, poznávání nového, dosahování cílů, která je vlastní každému jedinci a *společně všemu živému* je v určitém „*bodů zlomu*“ redukována, oslabena, snížena, umrtvena; jedinec se nalézá ve stavu *volní depravace*. Je přesně tím, co ze sebe udělal, stal se z něj *člověk slabé vůle a slabého charakteru*.

Ruku v ruce s tím se zároveň někdy ocitá ve stavu s ní úzce související **kognitivní depravace** (neztotožňovat s intelektuální kapacitou ani deteriorací) zjišťované v oblasti schopností, jako další ze složek osobnosti. Subjektivní **egocentrická zaměřenost** většinou víceméně podvědomě a v případě vysokého stupně depravace již zcela **vědomě** (vlastní chyby nevidí, jelikož nechce) brání přesnému chápání a hodnocení reálných vztahů, situace, ovlivňuje **všechny poznávací procesy, katathymně zkresluje skutečnost** a plně neumožňuje či přímo znemožňuje orientaci jedince v problému a **správný vhled**, jakož i **účinnému využití kapacity rozumových schopností** (Mikšík), které jsou tak **sekundárně oslabeny, sníženy**, jelikož nevyužity, stejně jako ostatní **deficientní procesy** v jiných složkách osobnosti a tedy obdobně jako je tomu u **volní depravace** přecházejí ve stav **kognitivní depravace**. Přestože deprivovaný jedinec objektivně na počátku a v průběhu socializace docela dobře může aktivně rozvíjet svůj vrozený i získaný schopnostní potenciál, což ostatně zpravidla doposud dělal a čemuž zdánlivě nic nebrání, stává se, že od určité doby, chvíle, okamžiku, a tedy **bodů zlomu**, tak nadále již nečiní (typicky těsně před dokončením nějaké souvislé dlouhodobé činnosti, velmi často těsně před závěrečnými zkouškami po 2-3 letech víceméně úspěšného snažení, náhle odchází ze školy, učiliště, a školu nedokončí); nechce, posléze ani nedokáže a vlastně už téměř ani nemůže samostatně a bez cizí pomoci dál rozvíjet vlastní nadání, schopnosti, uskutečňovat svůj **seberozvoj**; úhrnem veškeré potenciality, zdroje a možnosti jsou zvráceny ve svůj opak. Pozoruhodné je to, že jedinec nastalé změny přes jejich zjevnost a objektivní nepříznivé důsledky a dopady pro sebe nepozoruje a jakoby nevidí, nevnímá, neuvědomuje si je, nezabývá se jimi ani se jimi neznepokojuje. Jednoduše si je nepřipouští, jakoby se jej netýkaly; **kognitivní depravace** spočívá, jak by se snad mohlo říci v **"provozní slepotě vlastního žití"**, čili slepotě k sobě samému, iluzi, klamu a sebeklamu. Neuropatolog F. Koukolík zmiňuje v souvislosti s diagnostikovanými vyhraněnými poruchami osobnosti jevy, které se však **„přechodně mohou objevit u kohokoli“** mj. též „poruchy poznávání, při nichž postižený má pocit, jako by se skutečnosti, jejichž je účastníkem nebo svědkem, týkaly někoho jiného.“ (F. Koukolík, 2010, s.62) Zkreslené vnímání charakterizující **kognitivní depravaci** může vést k chybnému iracionálnímu postoji, že **„všechno je pouze jakoby“**; jakoby ve snu, skutečnou realitou je jedinec překvapován.

Konstatování možnosti takovéto vlastní provozní, **funkční slepoty** tak v zásadě umožňuje považovat za oprávněný názor, že postiženy jsou vlastně, pokud je **zjištěna**

depravace, víceméně **všechny základní funkce**, tedy vnímání, představování, myšlení, cítění, chtění, i veškeré chování a jednání. **Depravace osobnosti**, je-li zjištěna, tak nutně postihuje veškeré prožívání a chování, ale u každého jedince v nestejně míře a v pro něj příznačné a **neopakovatelné individuální konstelaci**, záleží jen na tom, která oblast osobnosti z hlediska jednotlivých složek je zasažena nejvíce. Nikoli u každého se totiž rozvine např. z prvotní, předcházející **sociální depravace** pozdější **zločinecká depravace**. Nežřídká se stává, a kazuistiky delikventů přesvědčivě svým stereotypním průběhem a konečným výsledkem ukazují na to, že, i u jedinců intelektově nadprůměrných, jejichž potenciál je jimi uvědomován, ale zanedbán, až je zmařen, nevyužit.

Zdá se, že právě tento snad až fatální **nedostatek zodpovědnosti (lhostejnost)** k sobě samému může být prvotním, a snad hlavním sytícím zdrojem a příčinným základem počátku úpadku osobnosti každého depravanta. O zbytek dokončení celkové devastace se postarají destruktivní vlivy okolního prostředí, jako důsledky vlastního jednání a nenaplněného životního potenciálu. Tyto okolnosti jedince dále deformují a zavádí na scesti tomu nevyhnutelně odpovídajících **životních situací**, jejichž konečnou sumou je v **procesu depravace** se vytvářející **výsledný stav** depravace osobnosti, jako následek nežitého či jinak pokaženého, pokřiveného motivace zbaveného života postrádajícího nějaký hlubší smysl. Proces sumující se sebedestrukce v důsledku **sebezanedbanosti** (schopnostní, vzdělávací, poznávací, citové, mravní, volní, právní, sociální, tělesné aj.) přerůstá ve výslednou situaci, kdy nastává **bod zvratu** ve smyslu **regrese**, snížení dosažené úrovně osobnosti od dosaženého stupně **diferencovanosti** k simplexitě, zhrublosti, zpustlosti, zchátrání, a tedy výslednému stavu depravace osobnosti.

V naznačených sociálněpsychologických a forenzněpsychologických kontextech a nezbytných kazuisticko-klinických souvislostech mohou, jak se zdá, mimo dalších, pravděpodobně spočívat některé **odlišnosti zkoumané populace delikventů** od **normální (ve smyslu nekriminální)** a průměrně nadané, tudíž dobře srovnatelné **populace**, ale i jednotlivých **skupin delikventních jedinců mezi sebou** navzájem. Všechny tyto uváděné skutečnosti je možné v širších sociálně psychologických souvislostech diagnosticky postihovat, popisovat, zkoumat a vysvětlovat pomocí teoretického komplexně chápaného konceptu depravace osobnosti ve forenzní psychologii a odpovídajícího psychologického instrumentária.

Při popisu a výkladu forenzněpsychologické koncepce deprivace osobnosti zaměřené na oblast sociálněpatologických *změn osobnosti* jedince a s nimi úzce souvisejících intraindividuálních, interindividuálních, a meziskupinových rozdílů, je tudíž v tomto pojetí pro porozumění těmto změnám i rozdílům chápán jako hlavní a klíčový pojem *deprivace osobnosti*.

Pojem je ponejvíce frekventován hlavně ve starší klinické psychiatrické literatuře, psychopatologii, jakož i polské resocializační pedagogice, vyskytuje se ve starší penitenciární a kriminologické oblasti. Tento odborný termín v současné době tedy není příliš používán kromě psychiatrie, v současnosti se objevuje také v teprve nedávno konstituovaném oboru adiktologie. V nově rozpracovaných souvislostech a současných dobových kontextech je však z forenzně psychologického hlediska pojem deprivace mimořádně metodologicky přínosný, protože poskytuje vhodný *teoretický i praxeologický rámeček*, resp. *model pro popis a výklad* zjišťovaných osobnostních změn a rozdílů. Z hlediska zkoumání osobnosti a její psychopatologie prostřednictvím tohoto modelu lze z tohoto nového pohledu pak usuzovat na přítomnost či nepřítomnost deprivace u konkrétního jedince, objektivně hodnotit intraindividuální a interindividuální rozdíly ve vývoji jedince i mezi jedinci a podat *popis a výklad zjištěných změn osobnosti*, které z tohoto pohledu po vyloučení ostatních standardně diagnostikovatelných okruhů patologie zpravidla nejspíše spočívají v hlouběji zakomponovaných vnitřních i sociálně podmíněných psychických příčinách a postupných a vždy teprve *dodatečně* vznikajících negativních změnách osobnosti, projevujících se v různé míře deprivace osobnosti. *Deprivace osobnosti* je tedy nastolená **deficientní** „změna úrovně, snížení“ v dříve již víceméně uspokojivě dosažené úrovni v určité osobnostní oblasti ve směru mínus, deficit, snížení, odklon, zvrát, zkřivení, která zpravidla je, ale nemusí být vždy, podmíněna individuálně příznačnou a něčím nepříznivější konstelací, skladbou osobnostních vlastností; tato změna sama o sobě ovšem také ještě nemusí vždy nutně znamenat rozvoj osobnosti ve směru k delinkvenci. Deprivace může být posilována tvorbou postupně se konstituujících a upavňujících negativních vlastností či rysů v důsledku určité vzájemně nepříznivé individuální konstelace vlastností i obranných mechanismů. Nepříznivá individuální „*konstelace vlastností*“ jedince souběžně může být zesilována a upevňována v důsledku, někdy dlouhodobě protrahované negativně působící, stresující situace, jindy ojedinělé, jedinečné, náhodné, vyjímečné souhry okolností v životě jedince se běžně

nevyskytující a tudíž situačně podmíněné životní „**konstelace situací**“ v blízkém sociálním okolí jedince. Depravace osobnosti je tedy prohlubována v důsledku celkových **životních poměrů jedince** a bezprostředně působících sociálních vlivů a konečně i jakoukoli jinou subjektivně významnou, nikoli vždy nutně traumatickou „**událostí**“, zážitkem, vztahem (např. výhra, intenzivní vztah, noví lidé, parta ap.) z jedinceva nejbližšího okolí i širšího sociálního prostředí, včetně materiálního, hmotného, ekonomického, tudíž existenčního rázu. Postupně vzniklé „**regredientní**“ (A. Janík, K. Dušek, 1987, s. 157-158) a stále výraznější **stupňovité změny osobnosti** nabývají výsledné podoby posléze ustálených /zlo/ zvyků a způsobů chování, charakteristických a nakonec typických pro daného jedince, jakož i pro něj příznačných způsobů vnímání, cítění, myšlení, chtění a konání za určitých okolností a v určitých situacích. Projevů, *dříve se nevyskytujících* a u daného jedince nebyvalých a neobvyklých, kterými se však postupně, znenáhla, pozvolna a neodvratně deprivovaní jedinci kvantitativně i kvalitativně stále více **vzdalují** nejen od sebe sama (intraindividuálně), ale i od širší nekriminální populace vrstevníků (interindividuálně). *Vnější* se deprivace osobnosti projevuje hlavně **behaviorálně**, to znamená v chování a jednání především v **sociální oblasti**, ale v zásadě se promítá v podstatě ve **všech aspektech osobnosti** a konkrétní podoby nabývá v **ontogenezi** v průběhu života, v podstatě v jakémkoli věku a kterékoli již dosažené relativně **úspěšně zvládnuté fázi** biopsychosociálního vývoje a na kterékoli dosažené úrovni v podstatě už normálně vyvinuté, ustavené, diferencované psychické funkce. To se projevuje v interindividuálně rozrůzněné a odstíněné psychopatologii zkoumaných jedinců. Jedinec se souběžně postupně znenáhla **odcizuje** sám sobě (**intraindividuálně**) a vzdaluje ostatním lidem, např. blízkým osobám, vrstevníkům, kterým se mění před očima a jimž se tak rovněž **odcizuje (interindividuálně)**. Celý tento složitý komplexní proces deprivace, tohoto pozvolného chátrání osobnosti, zprvu nenápadného **slevování** z postupně již dříve *dosaženého stavu rozvoje* v kterékoli oblasti posléze vedoucím k sebeodcizování, odosobňování, snížení a zřetelná negativní osobnostní proměna „**změna osobnosti**“ je tak jeden z podstatných atributů **procesu deprivace**. Zároveň je podstatným znakem jeho **stupňovitého** postupu, odklonu, zvratu; od prvních projevů diskretních náznaků až po nebrzděný, neskrývaný, posléze nekontrolovaný, resp. nekontrolovatelný „**nebezpečný stav jedince**“ (Pinatel), předcházející bezprostředně deliktu. Čili od *nápadu* k volní a fyzické realizaci akce a *dokončení* činu, jako "**sociálního přerodu**" od drobnějších prohřešků proti zvyklostem, normám, jednak vlastním, jednak ve svém okolí společnosti, době sociálně uznávaným až

po závažné morálně-volní deficity včetně "*absence svědomí*". To znamená od původního minimálního deficientního poškození osobnosti v některé parciální oblasti či oblastech k finálnímu maximálnímu poškození osobnosti, vnějšně se projevující v pozvolna se stupňující řadě malých akcí po velké, z bagatelních přestupků až po těžké zločiny, postupného rozvoje procesu deprivace od původně lehce deprivované osobnosti po výsledný stav, kterým je těžce deprivovaná osobnost.

Úhrnem tedy až po stav, kdy *stupeň deprivace* je již zjevný, nepřehlédnutelný, objektivně pozorovatelný, značný, dlouhodobý, a to do té míry že lze konstatovat výraznou *kvalitativní změnu osobnosti* ve směru mínus, jakožto nově vzniklý a ustavený stav, neboli *stav deprivace osobnosti*. Což znamená že regresivně přešel v jinou *kvalitu*, na kvalitativně nižší úroveň oproti premorbidní osobnosti. *Stupeň deprivace* je vyjádřen *mírou* intenzity antagonisticko - destruktivních tendencí (C. Czapow, S. Jedlewski, 1981, s. 48) kontinuálně od *nedeprivované* osobnosti až po *značně* deprivovanou osobnost. *Stav deprivace* tudíž v tomto smyslu vždy znamená určitou *deficientní změnu* ve smyslu oslabení, snížení dosavadní úrovně kterékoli jednotlivé funkce či dílčí složky osobnosti anebo osobnosti jako celku, v tomto smyslu lze pak hovořit buď o částečném postižení nebo celkovém postižení, resp. snížení osobnosti, jinak řečeno o „parciálním nebo globálním“ (Janík) typu deprivace. Podrobnou *srovnávací analýzou výzkumného materiálu* lze pozorovat určité diference v rámci celého výzkumného souboru probandů na úrovni obou podsouborů majetkových a násilných recidivistů, kde jsou již objektivně pozorovatelné *kvantitativní interindividuální rozdíly* v jednotlivých sledovaných proměnných patrné. Právě individuální *osobnost konkrétního jedince* zobrazená dostatečně, nikoli nadbytečně podrobnou *standardizovanou výslednou kazuistikou* cíleně zaměřenou z hledisek zkoumání deprivace osobnosti je vedle nezbytných *anamnestických sociodemografických dat* ze sociálního prostředí a sociálněpsychologických kontextů v širším i užším smyslu klíčem pro vysvětlení *individuální psychopatologie osobnosti*. Zároveň je tak *kazuistika* každého jedince též základním *východiskem* pro další podrobnější analýzu delinkventních skupin a rozdílů mezi nimi.

Při naznačené *forenzě psychologické výzkumné strategii* a psychodiagnostickém postupu odhalujícím možnou psychopatologickou *strukturu delinkventní osobnosti* (i nedelinkventní) z hlediska deprivace osobnosti, lze vycházet z obecněji platného postupu psychologického zkoumání osobnosti jedince po jednotlivých *složkách osobnosti*, přičemž

je zároveň vždy nezbytné paralelně souběžně po jednotlivých složkách zkoumat a posoudit **druh, stupeň, hloubku a formu deprivace osobnosti**.

Tomuto účelu musí rovněž odpovídat takové **diagnostické instrumentarium**, které sice dostatečně pokrývá všechny podstatné složky, ale zároveň není "zahlcené" nadbytečnými zavádějícími psychodiagnostickými postupy, zastiňující ve výsledném efektu *skutečnou podstatu* zkoumané poruchy. Má umožňovat relativně jednoduché, přehledné srovnání, tudíž musí být testová baterie odůvodněna a standardizována a zároveň splňovat zásadu úspornosti ve zjišťovaných faktech, konciznosti a logické spjatosti metod a postupů systematicky zacílených ke zjištění deprivace. To má význam pokaždé, kdykoli se jedná o zkoumání metodologicky dodnes v podstatě *nejednoznačně* chápané problematiky *oblasti poruch osobnosti*. Právě v těchto případech se vyplácí zmíněná zásada úspornosti v aplikaci diagnostiky, že totiž méně znamená více. Čím více metodami a čím více sofistikovanějšími metodami deprivovanou osobnost vyšetřujeme, tím **méně přehledný**, zato o to více rozporuplný, matoucí materiál a nejasnější výsledky obdržíme k interpretaci. Pro praktickou výzkumně aplikační oblast je proto třeba disponovat metodologicky uceleným, logicky zdůvodněným, obecně platným a vymezeným teoretickým rámcem a zázemím a z něj plynoucím odpovídajícím východiskům, diagnosticko - aplikačním požadavkům a kritériím, vzhledem k cílům výzkumného projektu. Z tohoto důvodu byl po stránce **výzkumně-metodologické** při zkoumání problematiky delinkventní osobnosti zvolen v zásadě *dvojitý* a vzájemně se nejen nevylučující, ale naopak podporující syntetizující přístup opírající se jednak - v obecné rovině o *psychologii osobnosti* konstituované z původně *sociálněpsychologických* pozic, a jednak - v úzce specifické rovině o *forezní psychologii* odvozený rovněž z původně *sociálněpsychologických* pozic, avšak určený pro potřeby justice, kriminologie a penologie; vzhledem k vlastnímu zaměření a účelům tohoto výzkumu. Z těchto *východisek* byl proveden výběr metod a aplikována odpovídající testová baterie v podobě uceleného diagnostického a interpretačního instrumentária v minulosti dlouhodobě využívaného k posuzování deprivace osobnosti v penitenciárněpsychologické, ale i v personálně psychologické oblasti.

V prvním případě se jedná o základní výchozí typologický přístup vycházející z obecně platného modelu normální osobnosti jedince podle psychologické koncepce (a kriminologické) psychologa osobnosti **Hanse Jürgena Eysencka**, definujícího jednotlivé

základní složky osobnosti (intelligence, temperament, charakter, fyzické vlastnosti) /Eysenck,1952/ a trojdimenzionální koncepci osobnosti popisované jako extraverte, neuroticismus, psychoticismus, zatímco v druhém případě se jedná o úzce specificky odborný typologický přístup sice obdobně vycházející z obecně platného modelu, v tomto případě ovšem výhradně modelu kriminální osobnosti jedince podle původní kriminologické koncepce kriminologa **Jeana Pinatela**, originálně definujícího univerzální základní 4 rysy kriminální osobnosti - 1) egocentrismus, nedílně provázený ressentimentem, čili pocity křivdy, 2) labilita, 3) agresivita, 4) citová lhostejnost k oběti, čili bezcitnost/, které rovněž pro svou empiricky a teoreticky ověřenou platnost, obecnost a jistou nadčasovost jsou zároveň základním kamenem a **stěžejním kriminologickým teoretickým východiskem** ke zkoumání problematiky deprivace osobnosti. Pinatelova koncepce uvedených základních a podle autora univerzálně platných **kriminálních rysů osobnosti** je široce založena na aplikaci klinické a srovnávací kriminologie a také poznatků biochemie a neuropsychologie. Je *sociálněpsychologicky* orientovaná s důrazem na **multifaktorovou koncepci**, jakož i na výchozí tezi, že **kriminální jev** je povahy **biopsychosociální**. Operuje s pojmy *dědičnost, osobnostní faktory, vliv prostředí*. Podle **Jeana Pinatela** neexistuje sice *dědičná zločinnost* v lombrosiánském smyslu, ale existuje *dědičnost* více či méně vyhraněných **sklonů** k **agresi, egocentrismu, labilitě, lhostejnosti**. Určitá **konstelace** těchto **sklonů** utváří to, co se nazývá „**t e r é n**“. Vše pak závisí na „**sociálních stimulech**“, jaké *sociální stimuly* budou určité *tendence upevňovat* a vytvářet jejich *vzájemný poměr* po celou dobu **společenské výchovy a výuky**. Člověk který nemá tak **nepříznivý terén**, bude potřebovat mnohem **silnější stimuly**, aby přešel k *činu - deliktu* (J. Pinatel, 1972). V uvedených Pinatelem formulovaných myšlenek je v naznačených souvislostech možné podrobněji zkoumat ústřední problematiku **deprivace osobnosti**, jako *stavu dodatečně vzniklého* (O. Kučera, 1984) při jehož zkoumání je třeba vedle *typu, druhu a stupně deprivace* brát v úvahu také otázku, nakolik je osobnost zasažena jak co do **šíře**, druhu (globální-parciální) Janík, Dušek (1987) nebo Pogády, Guensberger (1987), tak i co do **hloubky**. Proto je z hlediska posuzování **hloubky deprivace** osobnosti vždy nutné vedle „**obecných vlastností temperamentu**“ brát v souladu s VI. Tardym v úvahu ještě skutečnost, že „*citové*“ *rozdíly* plynou z *různé vyspělosti* „*rozumové*“ a „*volní*“ a souvisí tedy s „*věkem*“ a „*výchovou*“. I u *dospělých* je vliv „*rozumové úvahy*“ na city nestejný. **Volní stránka** se projevuje jednak **ovládáním citů**, zvláště afektů a vášní, jednak v aktivitě z citů plynoucích, obojí je i u dospělých různé. **Hloubka citů** je především

vlastnost **citových vztahů** - je to míra, do jaké se „cit týká celé osobnosti. A v tom se lidé také liší: u vyspělejších vznikají citové vztahy hlubší (kromě různých citů povrchních) a stávají se podstatnou součástí jejich osobnosti. Hodnocení a působení společnosti na to má závažný vliv." Podle Tardyho tak **citový vztah** mívá různou hloubku (V. Tardy, 1957, s. 192) podle toho, do jaké míry je součástí osobnosti. **Hloubka depravace osobnosti** znamená tedy hloubku oslabení, centrální a nejpodstatnější míru úrovně snížení, popřípadě úplné vymizení **citových vztahů**, které z podstatné části už přestávají být, a tedy nejsou nadále **součástí osobnosti**, ač předtím byly, které však zároveň představovaly "mosty" spojující jedince se životem. Proto částečná nebo úplná **ztráta vztahů** „bezvztahovost“ je nejzašší alternativou a známkou **hloubky depravace** a celkového kognitivně-emocionálně-volního deficitu a úpadku osobnosti jedince. Hloubka depravace je v tomto smyslu **komplexní fenomén zasahující všechny základní složky osobnosti** - schopnosti, temperament, charakter, tělo a přes ně kognitivní, emocionální, konativní a somatické složky osobnosti. Oslabení složek osobnosti: kognitivní složky **depravace kognitivní**, projevující se např. jako rigidita, snížená soudnost, neschopnost vyznat se ve vztazích; **depravace emocionální** - emoční tupost, oploštělost, bezcitnost; **depravace konativní** - volní ve smyslu neschopnosti dosahování cílů a citové ve smyslu snížení či postupného vyhasínání až nepřítomnosti vyšších citů.

Celkové vymizení až ztráta většiny či dokonce všech **sociálních vztahů** vede nutně ke **ztrátě vztahu k sobě samému** a totální osamělosti, skutečné **sociální smrti**, vede ke ztrátě vztahu k životu, někdy až života samého, k fyzické smrti." Vystupňovaný **individualismus** přerostlý v **egocentrismus** vede k destrukci, vraždě nebo sebevraždě" (Masaryk). Poslední složka osobnosti je samotná **fýzis**, čili **fyzická podstata jedince** jako živého organismu, jeho tělo a jemu odpovídající somatická složka, kdy její oslabení, tj. **depravace tělesná** rozmanité etiologie je vyjádřena jednak v **pudové oblasti**, jednak v mozkových dysfunkcích, jednak konstitučních deficitech, jakož i tělesných deficitech, vyjádřených rozmanitou psychosomatickou symptomatikou. Projevy somatické depravace zahrnují také z **hedonistického životního stylu** plynoucí průvodní jevy jej doprovázející, jejichž společným jmenovatelem je hlavně egocentricky zvýšená požívačnost, neukojitelný hlad po nových a stále se stupňujících se podnětech. Při souběžném nedostatku zábran a autoregulace a emoční oploštělosti se **druzí lidé** stávají pouze jednostranným **objektem**. To se u depravovaného jedince projevuje nejen **uvnitř, ale také vně osobnosti**, v chování a

jednání i odpovídající *volbě sociálního okolí*, jakož i povaze specifických sociálních interakcí v pokřivených vesměs emocionálně chudých interpersonálních vztazích. Patří sem např. sklony k závislostem (drogy, alkohol, gambling), zdůrazněná sexualita (promiskuita, prostituce), zdravotní obtíže přivozené nezřízeností *životního stylu*, projevující se nevyhnutelnými následky, jako poruchy zdraví ústící někdy v uvedených souvislostech až k jeho ztrátě či dokonce předčasné fyzické smrti. Lze tak říci, že *kruh deprivace osobnosti se uzavírá*.

Proti sobě stojí na jedné straně např. *hloubka citů* jako vlastnost citových vztahů od *normálně rozvinutých* k méně diferencovaným nebo se stupňovitě snižujícím, jako jsou mělkost, oploštělost, otupenost až jejich *vymizení* jeví se jako *změny*, popisované jako *deprivace* (např. deprivace citová) aj. neboli *druh* těchto změn, dále *stupeň změn* v úrovni hostility, a úrovni *míry zvědomění*, a také „*změn úrovně vztahů osobnosti*“, v důsledku postižení té které jedné oblasti či více oblastech (složek) osobnosti, což je tzv. *hloubka deprivace*. Proces *změny osobnosti* čili *proces deprivace* je rovněž dobře pozorovatelný v jakémkoli nepodnětném společenském prostředí, typicky ve věznicích, kde sociálně *zúžené* prostředí bez možnosti osobního soukromí postupně vede až ke *ztrátě pocitu studu*, což významně přispívá k prohloubení deprivace v důsledku dalšího *dodatečného snížení zábran*. Absence respektu k právu mezi vězni samozřejmě, vede u jedince rovněž k dalšímu snížení, popřípadě až totálního vymizení zbytků *právního vědomí*, bezohlednost vězeňského prostředí, vedle toho i tvrdé tresty souhrnně a nevyhnutelně vedou k otupení až k *zániku citů, anetičnosti* popřípadě „*jen*“ *zhrublosti*, tj. *kriminální deprivaci*.

Myšlenku systematického rozpracování a aplikačního využití pojmu deprivace, uplatněním *širšího pojetí* při vymezování konceptu deprivace na "*úrovni společnosti*" jako mnohaúrovňového sociálního fenoménu, a proti tomu na "*úrovni jedince*" vymezovanému nově vzhledem ke *kategorii osobnost a její struktura*, to vše vzhledem k změněným společenským podmínkám i generačním proměnám lidí, a tedy vzhledem k současné době a současné populaci lidí, dříve úžeji chápaného pojmu deprivace osobnosti podporuje i poznání z oblasti *sociologie*. Sociolog J. Keller (2001) v jiných souvislostech cituje myšlenku E. Goffmana o jevu tzv. "*mortifikace*", kdy popisuje "*mechanismy procesu mortifikace*" (J. Keller, 2001, s. 130) jako určité sociologické, ne-li přímo analogie, tedy určité souvislosti psychopatologického pojmu deprivace, který se rovněž projevuje ve fungování totálních organizací. Popisuje ho ve vztahu k jedinci a na úrovni jedince jako

mortifikaci jedince (*depravovaného*) tedy *preformovaného*, křiveného, *vtačovaného a hodnoceného podle určité šablony* do určité jakékoli vytvarované žádoucí podoby. Dle libovolných nahodilých kritérií (např. správného, spolupracujícího, aktivního, poslušného, přizpůsobivého vzorného atd. Jedince, např. odsouzeného jedince) v podstatě k obrazu dané organizace často jen víceméně z "*provozních důvodů*" a k zabezpečení „hladkého chodu toho kterého jakéhokoli systému“, nutně ovšem rovněž "*rigidně depravovaného*". Za těchto okolností se pak u jedince „*stupeň depravace*“ nejen nesnižuje, ale naopak vlivem samo o sobě nevyhovného *formálního vězeňského prostředí* a tlakem *neformální subkultury* ještě prohlubuje, a to nutně. Celkově pak v důsledcích působení obdobných situací dochází nejen k psychickému de/formování jedince do určité požadované *standardizované podoby a role* (mortifikace), jako *produktu organizace*, ale též k její nevyhnutelné vnitřní *psychopatologické deformaci* (depravace), čili „*proměně osobnosti*“, avšak sociálně a psychologicky podmíněné. *Proces depravace* probíhá v nepřetržité sérii chronicky opakovaných, třeba jen drobných nárazů, konkrétních stresových situací či jindy naopak v jediné, avšak masivně extrémně vyhocené, která v určitém okamžiku způsobí kritický „*zlom*“, a tedy *změnu*, jež se stane jedinci osudnou a trvalou, což nastane zpravidla po jejím „*zvědomění*“ kdy teprve dojde k jejímu skutečnému, protože už vědomému přijetí (*zkřivení*) této již zřetelně si uvědomované *vlastní změny*, kdy jedinec sám sebe „*pochopil*“, a který už dobře ví, že již nikdy nebude jako předtím. *V tom spočívá celá podstata procesu depravace osobnosti jedince*. Nastalá *změna* se poté na jedinci ve *všech směrech* nějak projevuje, protože už je *zvnitřněna, interiorizována* a stala se novou součástí jeho *prožívání a chování*.

V podstatě analogicky totéž co bylo řečeno o mortifikaci a „*depravaci osobnosti*“ jedince v jeho *mikroprostředí*, blízkém sociálním okolí, platí v rámci celku, v *makrosociální a kulturní rovině*, kdy obdobně se psychopatologický jev depravace projevuje celospolečensky jako „*depravace společnosti*“. Spočívá v ovlivňování *celých skupin* přizpůsobovaných a přizpůsobujících se zároveň působení *celku společnosti* a zprostředkovaně jedinců příslušejících k dané skupině, kteří dělají totéž. Je charakterizovaný *dobovou atmosférou*, ustavujícími se *zvyklostmi, koloritem*, který se komplexně prostřednictvím více či méně záměrných, zřetelných i skrytých „*manipulací jedince*“ přenáší do vědomí většiny lidí a ovlivňuje nově dorůstající generaci, jíž vtiskne pro ní charakteristický, typický a neopakovatelný ráz, *vzory* jednání, způsoby myšlení,

cítění, chtění, hodnoty i pseudohodnoty, slogany, fráze. Všeobecně se projevující *společenské změny* jsou provázeny všeobecně *zhoršenými mezilidskými vztahy* poznamenané *lhostejností, bezohledností*, individualismem, egoismem a egocentrismem a resntimenty všeho druhu. V současné době lze především v posledním desetiletí pozorovat dále pokračující *hrubnutí citové kultury*, způsobů chování, bezohlednost, nedůvěru, *kult násilí, peněz* ve jménu *hypertrofované ekonomizace* a redukce významu a hodnoty lidského života na tyto *"quasihodnoty"*, ostatně dostatečně výstižně popsané v Sprangerově typologii osobnosti - ekonomického typu osobnosti, kde se projevuje „*egocentrismus*“ jedince využívající druhé lidi jako *prostředky* k dosažení vlastního prospěchu. Je to přesně ten *typ egocentrismu*, který je jedním z podstatných rysů psychopatické *kriminální osobnosti*, protože manipulace a využívání druhých je přímo podstatou psychopatické osobnosti. V souvislosti s uznáním těchto „*hodnot*“ za „*správné*“ a upřednostněním tohoto *typu osobnosti* ve společnosti pak již lze možná opravdu hovořit o tendenci k „*psychopatické společnosti*“, i při výhradách k takovému označení. Všechny popisované jevy lze velmi dobře postihovat, pozorovat a uspořádat do komparativně-analytického výsledného „*obrazu osobnosti*“ v určitých podmínkách a situaci na pozadí vrstevnických skupin mimo jiné i tzv. *kohortní analýzou* (G. H. Elder, 2010) v dobových sociologických a sociálněpsychologických souvislostech. Jako taková je kohortní analýza, která umožňuje souběžně na úrovni *individuální historie* a paralelně společenské *sociálně dějinné úrovni*, vhodným doplňujícím „*výzkumným instrumentem*“ k chápání dobových kontextů ve vývoji osobnosti jedince. Pro poznání osobnosti jedince, delinkventa i nedelinkventa z hlediska postihnutí jeho rozvinuté či potenciální *kriminální etiopatogeneze* a zjištění druhu, stupně a hloubky poškození je proto konstrukt deprivace osobnosti užitečný též nejen z hlediska výzkumu kriminality a recidivy, ale též její včasné prevence.

Hlavní význam a podstata, smysl zkoumání deprivace po jednotlivých *složkách osobnosti* spočívá v možnosti *strukturalizace* a *popisu míry postižení osobnosti jedince* a tím k umožnění jejího poznání, pochopení, vysvětlení pohnutek, motivů, chování pro další diagnostickou, terapeutickou, prognostickou, a výzkumnou práci. Pokud jde o výzkum, pak *koncept deprivace*“ založený v tomto pojetí na „*složkách osobnosti a zkoumání po složkách osobnosti*“ velmi dobře umožňuje spolu s neodmyslitelnou *analýzou anamnézy* doplněnou ve výzkumné oblasti kohortní analýzou, jakož i další sociálněpsychologickou

metodou, tzv. *analýzou životních drah, tras* (Elder; Alan) zkoumání *typických změn osobnosti příslušející do určitých skupin*, v daném případě delinkventních. Metoda zkoumání jedince v jeho *individuální historii*, jeho životní dráhy po jednotlivých *životních etapách* (J. Alan, 1989), rozšířená a modifikovaná *pojetím pozorování života v dekadách, tzv. dekadní přístup* spočívající ve zkoumání a popisu souboru jedinců po *jednotlivých dekadách*, jednak *časových dekadách*, jednak *generačních* je přístup vycházející z původních tezí obou zmíněných autorů. Tento *analyticko-komparativní přístup* je aplikován na *forenzně psychologickou oblast a kriminologii* a umožňuje *zkoumáním kohort* delinkventních mladistvých po jednotlivých časových dekadách (Křenek 1980; Tamchyna, 1990, 1994, 2006), na pozadí *sociálně dějinných dobových kontextů* 70. a 80. let dřívějšího společenského systému u nás a následně systému nového od 90. let 20. stol. a 1. dekády 21. stol., jakož i souvislostí jejich sociálnědemografických dat a kriminálních analýz kontinuální, nezjednodušený, a tedy komplexní sociálněpsychologický a forenzně psychologický *zobecněný výklad osobnosti delinkventa*.

Přestože ani tento přístup si nemůže činit nárok na to, vyčerpat složitou problematiku *etiopatogeneze kriminality a kriminálního jedince*, může alespoň naznačit možnosti určitého *syntetizujícího přístupu* zkoumání těchto jevů a osob a postihnout *hlavní trendy změn*. Takový přístup nejenže zohledňuje *rozhodující vliv „společenské výchovy“* (J. Pinatel) a sociálního prostředí *konkrétních mezilidských vztahů*, blízkého okolí a malých skupin, či významných událostí, ale následně na této poměrně široce založené *základní bázi* teprve umožňuje zasvěcený *vhled* a úzce specializovaný a cíleně zaměřený *klinický kazuistický přístup*, nezbytný k objasnění a pochopení *individuální psychopatologie jedince*.

Vzhledem k oběma uvedeným a zdůrazněným teoretickým východiskům (Eysenck, Pinatel), jež v tomto *syntetizovaném pojetí* představují nikoli pouhou *dualitu*, nýbrž vzájemně se logicky doplňující, ucelenou, komplexní, obecnou i úzce specializovanou *jednotu přístupů*, při zkoumání problému deprivace osobnosti, bylo na jejich základě v minulosti koncipováno odpovídající *testové instrumentárium* ke zjišťování deprivace osobnosti ve směru k delinkvenci. Bylo dlouhodobě a systematicky používáno jednak samostatně v individuální psychodiagnostice v *penitenciárně psychologické praxi* i jako *součást širší testové baterie v rámci personální psychologie*. Vzhledem k dobrým zkušenostem a osvědčenosti tohoto postupu v minulé i současné praxi v penitenciární

praxi, kriminologickém výzkumu a policejní psychodiagnostické praxi v personalistice, bylo nyní opětovně využito a aplikováno pro *výzkumné účely*.

POPIS VÝSLEDKŮ A VÝSLEDKY ANALÝZY TESTOVÝCH VYŠETŘENÍ VŠECH PROBANDŮ PO SLOŽKÁCH OSOBNOSTI

Na prvním místě je podán popis intelektových schopností.

Intelektové schopnosti

T.I.P.	Majetková			Násilná		
	Průměr	Medián	Modus	Průměr	Medián	Modus
Hrubý skór	16,84	18	15	16,56	16,5	21
Vážený skór	96	96	92	96	94	110
Sten	4	4	3	4	3,5	6

Tabulka 17: T.I.P., soubor recidivistů Stráž pod Ralskem

Intelligence zjišťovaná provedeným testovým vyšetřením neverbálních schopností (měřených Říčanovým nonverbálním testem intelektového potenciálu /T.I.P./ určeným pro průměrnou a lehce podprůměrnou populaci) byla u výzkumného souboru celkově zjištěna v pásmu průměru, a nevymykající se tudíž zásadněji od normálního rozložení. U majetkových recidivistů dokonce zcela odráží normální Gaussovo rozložení, přičemž průměr i medián ukazuje IQ=96 a modus=92. U násilných recidivistů je průměrné IQ=96 a medián je o něco nižší IQ=94 přičemž modus poukazuje na vyšší IQ= 110. Zjištěné výsledky nejsou v rozporu s empirickou zkušeností z penitenciární praxe podporující tyto výsledky, neboť „magické číslo“ je IQ=92; 96. Intelektové schopnosti se zpravidla pohybují v pásmu průměru eventuálně slabšího průměru a nelze tudíž vzhledem k současné populaci odsouzených recidivujících pachatelů trestné činnosti ve výkonu trestu jednoznačně usuzovat na sníženou inteligenci, jak je uváděno v některých starších penologických studiích. Intelektové schopnosti ostatně dobře korespondují se složením kriminální populace z hlediska školního vzdělání a zastávaných profesích.

Další sledovanou proměnnou jsou vlastnosti temperamentu zjišťované Eysenckovým osobnostním dotazníkem DOPEN konstruovaným od počátku na podkladě výzkumů delinkventní vězeňské populace a posléze široce zobecněným na celou populaci.

Temperamentové vlastnosti

V následujících tabulkách je zobrazen základní výzkumný strážský soubor majetkových recidivistů a násilných recidivistů, který je hlavním předmětem zkoumání. Pro možnost srovnání výsledků s širší vězeňskou populací jsou uvedeny také zjištěné výsledky ze vstupních individuálních psychologických vyšetření dospělých odsouzených v podmínkách dozoru a z menší části dohledu ve všehrdské dozorové a dohledové věznici. Dále jsou připojeny též výsledky testových vyšetření mladistvých odsouzených k výkonu trestu, resp. trestního opatření ve Věznici Všehrdy. Probandi vyšetření mimo základní strážský výzkum recidivistů ve všehrdské věznici jsou většinou z trestně právního hlediska recidivisté a v menší míře též *nerecidivisté*; z hlediska kriminologického však lze považovat vzhledem k četným předchozím odsouzením včetně podmíněných trestů odněti svobody považovat za recidivisty převážnou většinu z nich. Poslední tabulka (č.16) celkově zahrnuje všechny vězně vyšetřené dotazníkovou metodou DOPEN ve Všehrděch i ve Stráži pod Ralskem, tedy včetně vlastního výzkumného souboru, a představuje netříděnou populaci současných vězněných pachatelů trestné činnosti. Komparované údaje ukazují vzájemné rozdíly mezi jednotlivými skupinami vězňů a poskytují poměrně dosti ucelenou představu o současné vězeňské populaci v intencích této metody.

DOPEN	Majetková						Násilná					
	Průměr		Medián		Modus		Průměr		Medián		Modus	
	HS	VS	HS	VS	HS	VS	HS	VS	HS	VS	HS	VS
Psychoticismus	5,06	78	5	78	5	78	4,63	78	4,5	78	6	85
Extraverze	16,19	59	18	73	21	90	15,44	54	16	59	16	90
Neuroticismus	13,39	79	14	82	17	93	13,47	79	12,5	79	10	62
L-skór	3,8	25	3	15	2	8	4,62	36	4	25	4	25

Tabulka 18: DOPEN, soubor recidivistů Stráž pod Ralskem (n=63)

Podrobnější rozbor je podán dále, rámcově lze konstatovat, že zásadní shoda mezi oběma komparovanými skupinami recidivistů spočívá ve zřetelné extraverci a nevyvážené, psychopaticky strukturované osobnosti, vyznačující se jak vysokým psychoticismem, tak neuroticismem, převážně cholerickeho typu temperamentu. Zároveň platí, že majetkoví recidivisté vykazují vyšší hladinu neuroticismu, než násilní recidivisté, kteří se zase vyznačují nižší extraverci a zvýšenou četností výskytu vyšší hladiny psychoticismu, než je tomu u majetkových recidivistů. Pozoruhodná, nikoli však u vězňů neobvyklá, je vysoká validita výpovědí a minimální tendence zkreslovat ve smyslu sociální desirability, popřípadě minimální snaha se přetvařovat; bývá to někdy známkou poctivosti v sebehodnocení, někdy pohodlností vůbec se namáhat vymyšlením a přetvářkou, popřípadě skutečnou neschopností rozlišit sociálně příznivější odpovědi, jindy zase pocitem, že stejně už není co ztratit. Validita je vysoká jak u násilných, tak u majetkových recidivistů, kde je věrohodnost ještě vyšší.

DOPEN	Průměr		Medián		Modus	
	HS	VS	HS	VS	HS	VS
Psychoticismus	3,63	67	3	56	2	37
Extraverze	15,47	54	16	59	20	84
Neuroticismus	12,61	79	12	73	17	93
L-skór	6,99	57	7	57	3	15

Tabulka 19: DOPEN, soubor vězňů Všehrdy (n=387), dospělí 19-62 let, netříděná populace

Komparace netříděné populace dospělých všehrdských vězňů se strážským souborem umožňuje konstatování, že existuje v zásadě **shoda** v *uspořádání struktury osobnosti*, **rozdíl** je však v *nižší intenzitě osobnostních rysů*, jež jsou nevýraznější a více se blíží *normální nekriminální populaci*. Osobnost je tak pouze nevýrazně extravertovaná, ve shodě s předešlým souborem je rovněž typicky delinkventně nevyvážená, psychopaticky utvářená, ale mnohem méně výrazně, a vyznačující se taktéž jak zvýšenou hladinou neuroticismu, tak psychoticismu, převážně cholerickeho nebo melancholického typu temperamentu. Nápadnější rozdíl mezi srovnávanými soubory existuje ve výrazněji nižší a

spíše jen hraniční hladině psychoticismu u všehrdského souboru; dokonce se nejčastěji se z hlediska modusu psychoticismus vyskytuje ještě v pásmu normy, tudíž žádný psychoticismus. Shoda ovšem existuje ve vysoké hladině neuroticismu, a to i z hlediska nejčastějšího výskytu, kde zjištěná hodnota je velmi vysoká. Patologie osobnosti je zde sycena *převážně neurotickou komponentou*, na rozdíl od předešlého souboru, který se vyznačoval hlavně vysokým psychoticismem ve smyslu psychopatie, čemuž odpovídala též skladba osobnosti imponující jako typicky psychopatická. V porovnání s předchozím souborem je větší tendence ke zkreslování ve smyslu sociální desirability, přestože validita je uspokojivá. Může to napovídat o tendenci chování člověka, který ještě má co ztratit a záleží mu na příznivějším hodnocení ze strany sociálního okolí, stejně jako o úmyslné zkreslování a zastírání a z logiky věci plynoucí objektivní nepoctivosti k sobě i okolí.

DOPEN	Průměr		Medián		Modus	
	HS	VS	HS	VS	HS	VS
Psychoticismus	5,74	32	6	32	6	32
Extraverze	16	41	18	70	18	70
Neuroticismus	16,8	56	18	62	21	82
L-skór	6,59	54	7	54	8	60

Tabulka 20: DOPEN, soubor vězňů Všehrdy (n=120), mladiství 15-18 let, netříděná populace

Vzhledem k možnosti porovnání *osobnosti dospělých recidivistů* a utvářející se osobnosti *mladistvých delinkventů* ve výkonu trestu, resp. trestního opatření, většinou rovněž již recidivistů, byť "pouze" v kriminologickém slova smyslu, kteří se *narodili, byli vychováni a vyrostli v podmínkách nového současného společenského systému* a vzhledem k jejich převážné recidivě představující nově se tvořící *jádro kriminality a nový kriminální dorost*, bylo provedeno jejich srovnání s *dospělou populací recidivistů*. Přes nepříznivé výsledky dlouhodobě prováděné trestněprávní analýzy, včetně vypovídající hodnoty spáchané trestné činnosti, která je převážně násilného charakteru s majetkovou motivací, nepříznivých sociodemografických dat i empiricky pozorovaného chování ve věznici pro mladistvé, se

však spíše jen diskrétně a do jisté míry *potvrzuje předpoklad* o vrozených dispozicích a na **temperamentové bázi** se utvářejících rysech osobnosti kriminálně se vyvíjejícího jedince, čemuž nasvědčuje zjištěný *zvýšený neuroticismus*, čili neuropsychická vzrušivost, resp. emocionální labilita.

Vzájemnou komparací souborů se ukázalo, že mladiství delinkventi se rovněž vyznačují převažující *extraverzí* a méně vyvážené osobnostní struktúře, převážně *neuroticky* strukturované osobnosti, většinou *cholerického*, také však *melancholického typu* temperamentu. Vzhledem k vysokému interindividuálnímu rozptylu ve sledovaných proměnných, který se zejména projevil u průměrných hodnot extraverze je i zde třeba vycházet z přesnějšího *mediánu*, který umožňuje přesněji diferencovat, přičemž totéž platí i pro komparativní účely vyhodnocení jednotlivých souborů. Nápadná je u nich *nízká hladina psychoticismu*, což je ovšem velmi relativní právě přihlédnutím k věku probandů, neboť ta je hodnocena věkovými normami platnými pro adolescenty, jež však z hlediska norem platných pro dospělou populaci, a to již včetně mladých dospělých by ve skutečnosti byla obdobně vysoká jako u strážských recidivistů, a tedy vlastně vyšší, než byla zjištěna u vězněné populace dospělých v podmínkách dozoru a dohledu ve všehrdské věznicí. Proto je i tady zřejmé, že další *rozvoj ve směru k delinkvenci*, který nalézá svůj obraz ve *struktúře osobnosti* je do značné míry *podmíněn vývojově a sociálně*. Potvrzuje se skutečnost, že **negativní vliv prostředí** výrazně dotváří osobnost původně dosud spíše relativně intaktní, ve směru k nastolení negativních změn v procesu deprivace a vyjadřovaných termínem *deprivace osobnosti*. Výrazněji se tohoto souboru rovněž projevují také tendence ke zkreslování ve smyslu sociální desirability, oproti srovnávaným předchozím souborům, přestože validita výpovědi je i tak uspokojivá.

Temperament definovaný jako „*obecné vlastnosti citové a snahové vzrušivosti*“ (Tardy 1957) je vedle schopností další samostatná složka osobnosti, jehož nejvýraznějším projevem je afektivita ve smyslu projevu vrozených a somaticky podmíněných temperamentových dispozic a vlastností. K měření **rysů temperamentu** bylo použito v penitenciární i personálně psychologické praxi osvědčeného Eysenckova osobnostního dotazníku (verze DOPEN), jež oproti předchozí dotazníkové řadě *nově* obsahuje dimenzi *psychoticismu*. Afektivita představující celou prožitkovou, citovou oblast člověka, jinak řečeno emocionální dimenze osobnosti, je jak známo, podmíněna *vrozenými temperamentovými vlastnostmi*. Temperament podle Pavla Řičana je „**biologický základ**“

osobnosti, nejnižší patro architektury osobnosti, nikoli centrum, ale spíše určitý „*vnitřní terén*“ (pojem užil též J. Pinatel), kde *temperamentové rysy* se více či méně projevují a ovlivňují i procesy čistě rozumové, behaviorální aktivity, vědomé jednání, mravní schémata a zásady, přičemž tento základ prostupuje svým vlivem celou lidskou osobnost“ (Říčan, 2010). Zkoumáním souboru z hlediska temperamentových vlastností bylo zjištěno v souladu s Eysenckovými původními závěry z výzkumů delinkventů o dominující extraverci u delinkventů, že byl tento základní výchozí předpoklad plně potvrzen i v současném výzkumu odsouzených recidivistů, ostatně zcela v souladu s jinými kriminologickými a penologickými našimi i zahraničními výzkumy.

Extraverze-introverze, což jsou dvě základní dimenze rysů, je u zkoumaného souboru strukturována takto. Celkem 71% *majetkových recidivistů* je výrazně extravertovaných (medián=73 percentil), zatímco u souboru *násilných recidivistů* je extraverce početně méně zastoupena v 66%, a také nejsou tolik extravertováni ve srovnání s majetkovými recidivisty (medián=59 percentil), jsou tedy spíše nevýrazně extravertně zaměřeni a je tedy mezi nimi více introvertů. Jak známo, extraverce jakožto *složená vlastnost* je sycena dvěma složkami: *impulsivitou a sociabilitou*. Obě složky extraverce mají prokazatelně silnou *genetickou bázi* (Eaves, Eysenck, 1975). Převažující extraverce u psychologicky vyšetřených vězňů byla dlouhodoběji potvrzovaná ve vlastní penitenciární praxi v letech 2002-2010 při testování nově přijatých odsouzených do výkonu trestu metodou DOPEN (výzkumný soubor $n=387$ dospělí vězni vykonávající trest ve Věznici Všehrdy v podmínkách dozoru, částečně též v dohledu. Z výsledků vyplývá, že naprostá většina těchto vězňů jsou *nevýrazně extravertovaní cholericí* (Tamchyna, 2010). Protože temperamentové charakteristiky jsou z podstatné části *vrozenou záležitostí*, lze tak vyvozovat, že jejich osobnost je ovlivněna hlavně genetickými faktory s převažujícím cholericím typem extraverce. Tento temperamentový typ je příznačný vysokou vzrušivostí, nabuditelností, sklonem k agresii a nebrzděné impulsivitě a tím zakládá předpoklad maladaptivního chování.

Pokud se jedná o jednotlivé *typy temperamentu*, pak mezi majetkovými i násilnými novorecidivisty v pořadí shodně převažují *cholericí*, následují *melancholici*, po nich *sangvinici*, nejméně je *flegmatiků*. Rozdíl mezi oběma soubory spočívá v procentuálním zastoupení jednotlivých typů: u *majetkových recidivistů* je spíše více sangviniků, než melancholiků, u *násilných* je zase více melancholiků, než sangviniků. *Násilníci jsou spíše*

*cholericí nebo melancholící, majetkoví jsou spíše cholericí nebo sangvinici. Násilníci jsou spíše méně vyrovnaní, jakožto cholericí a melancholici se vyznačují sklony k labilitě, přecitlivělosti, citlivosti na sebe, egocentrismu/sebestřednosti, nestálosti, měnlivosti v pocitech, prožitcích a náladách, činech, chování a jednání. Ve výstižné zkratce D. Pecky (1946) v duchu původního názvosloví humorální typologie jsou *sangvinici* „krevní a popudliví, *cholericí* žlučovní, hněvní a popudliví, *melancholici* chmurní a citoví a *flegmatici* hnjící, líní a neteční“, což lapidárně a výstižně doplňuje temperamentové charakteristiky zkoumaných probandů. V rámci Eysenckových temperamentových charakteristik je podstatným a u zkoumané delinkventní populace mimořádně výrazným, tudíž charakteristickým signifikantním rysem **labilita** čili *neuroticismus*.*

Neuroticismus (*emocionální labilita*) je procentuálně výraznější u násilníků /84%/, průměrný skóre i medián= 79 percentil, modus=62, jako nejčastěji se vyskytující hodnota. Majetkoví jsou sice o něco méně výrazně procentuálně zastoupeni /74%/ probandů, průměrný skóre=79 percentil je stejný jako u násilných, medián=73, je o něco nižší, zato modus=93 percentil, jako nejčastěji se vyskytující velmi vysoká hodnota neuroticismu svědčí o tom, že sice procentuálně méně probandů vykazuje vysokou hladinu neuroticismu, ale pokud se vyskytuje, tedy nejčastěji na velmi vysoké hladině. V souladu s Říčanem (2010) i vlastním empirickým pozorováním vězeňské populace od 2.pol. 20. let 20. století do současnosti je častým vnějším projevem neuroticismu výraznější *hyperreaktivita*, projevující se navenek v chování zřetelným *psychomotorickým neklidem*.

Psychoticismus definovaný a popsáný Eysenckem je samostatný temperamentový rys, sloužící jako významný kriminogenní znak a podstatný indikátor nasvědčující na výskyt psychopatických struktur osobnosti. Eysenck jej v rámci své koncepce osobnosti uvedl později (1976) jako dodatečný *třetí rys* osobnostní dimenze současně a *predispozici* stát se psychotickým, resp. psychopatickým a s popisem vlastností jako jsou - *neosobnost, odtazitosť, chladnosť, bezcitnosť, necitelnosť, egocentrismus, nepoddajnosť, impulsivita, agresivita, antisociálnosť, výsměšnosť, krutosť, výstřednosť, obtěžujícnosť, provokativnosť*. „V souladu s důrazem na *genetické faktory* Eysenck zdůrazňuje vymezení jejich neurofyziologických korelátů, osoby s *vysokými dimenzemi introverze i neuroticismu* vykazují *úzkostné poruchy* (fobie, obsese, prožitky stresu). Osoby s *vysokou extravertí s neuroticismem* jsou rizikovými na *psychopatické (antisociální) poruchy*. Dodává (obdobně J. Pinatel), že k antisociálním poruchám nedochází automaticky jako k výsledku genetické

predispozice. Co je vrozeno, jsou *presdispozice* jednat a chovat se určitým způsobem (obdobně J.Pinatel).

V tomto směru u obou souborů nebyl zaznamenán v procentuelním zastoupení *psychoticismu* významný rozdíl, ale *shodně zjištěný výskyt* u **68,2%** a **68,8%** probandů společně *prokazuje* diferenciálně diagnostickou hodnotu tohoto kritéria při *rozlišení* abnormní osobnosti od normální ve směru k delinkvenci. Kvantitativní hledisko koresponduje s kvalitativními skóry, kdy u majetkových byl shodně zjištěn průměrný skór, medián, modus=78, a u násilných průměrný skór i medián=78, modus=85, kdy v této velmi vysoké hodnotě byla největší četnost *psychoticismu* u *násilných*. Vysoká hladina *psychoticismu* sice existuje u obou souborů, avšak u násilníků je vystupňována. Z tohoto aspektu lze celkem jednoznačně usuzovat na výrazněji nevyváženou osobnost násilných delinkventů a jednoznačně *psychopatickou strukturu osobnosti*. Zároveň stojí za pozornost skutečnost, že probandi téměř *nemají tendenci zkreslovat* ani se stavět do lepšího sociálního světla ve smyslu sociální desirability, výpovědi jsou pravdivé a věrohodné, jak ukazuje velmi vysoká validita výsledků L-skór: průměr=25, medián=15, modus=8 percentil u majetkových, a vysoká validita u násilných průměrný skór=36, medián=25, modus=25 percentil.

Neurotická symptomatika

Neurotická symptomatika ve smyslu psychiatrických klasifikačních jednotek podle MKN 10 byla měřena u nás méně známým klinickým dotazníkem neurotických symptomů podle S. Crowna a H. Cripse zkratkou nazývaným *Middlesex Hospital Questionnaire /MHQ/*. Test byl validizován na české normální, neurotické a vězeňské populaci jednak v Institutu hygieny a epidemiologie v Praze, jednak ve Výzkumném ústavu penologickém VÚP SNV ČSR (J. Čepelák, 1982), přičemž ve vězeňské praxi byla jeho aplikace rozšířena na personálněpsychologickou praxi a psychologové byli v metodě v roce 1973 školeni, také do výzkumné činnosti. Dotazník má velmi dobrou validitu, výhodou je přehledné uspořádání skupin symptomů, srozumitelnost položek, a přijatelnost pro probandy, jakož i lži-skór umožňují kontrolu zkreslování při vyšetření. V minulosti i současnosti se osvědčil se pro svou jednoduchost, časovou nenáročnost a diferenciálnědiagnostickou užitečnost.

Vyšetření obou souborů skýtá následující obraz vyjádřený tabulkami.

MHQ	Majetková	Násilná
Anxieta	37,93	15,63
Fobie	75,86	84,38
Obsese, kompulse	44,83	28,13
Somatizace	48,28	56,25
Deprese	55,17	62,5
Hysterie	41,38	21,88

Tabulka 21: MHQ, soubor recidivistů Stráž pod Ralskem, procentuální rozložení patologické symptomatiky

Procentuální vyjádření u obou souborů probandů znázorňuje celkový výskyt výrazných neurotických příznaků překračujících normy platné pro normální populaci zdravých lidí. Níže uvedená tabulka představuje **normy pro normální, kriminální a neurotickou populaci**. Např. anxieta, neboli difuzní, nediferencovaná úzkost bez konkrétního obsahu v naměřené hodnotě do 5,1 je v normě pro zdravou populaci, hodnota nad 5,1 je pouze lehce zvýšená anxieta, a teprve hodnota nad 8,2 je výrazná anxieta, protože dosažená úroveň překračuje normu o směrodatnou odchylku, nad 9,1 vysoká anxieta vyskytující se u psychiatricky léčených neurotických pacientů. Obdobně platí normy pokud jde o kriminální populaci.

MHQ	Normální		Kriminální		Neurotická
	M	σ	M	σ	M
Anxieta	5,1	3,1	8,23	3,66	9,1
Fobie	2,3	2,2	7,1	3,02	5,4
Obsese, kompulse	5,8	3,1	7,25	2,8	8,8
Somatizace	3,2	2,4	8,58	3	8,2
Deprese	3,3	2,3	8,67	3,32	7,6
Hysterie	5,1	3,7	6,92	3,09	5,2

Tabulka 22: MHQ, normy populací

MHQ	Majetková			Násilná		
	Průměr	Medián	Modus	Průměr	Medián	Modus
Anxieta	6,97	7	0	5,4	6	6
Fobie	7,17	7	4	6,46	6,5	6
Obsese, kompulse	7,93	7	7	7,12	7	5
Somatizace	6,13	5	2	6,12	6	2
Deprese	6,72	6	5	6,93	7	4
Hysterie	7,82	7	7	5,81	5	5
L-skór	1,96	2	2	2,96	3	3

Tabulka 23: MHQ, soubor recidivistů Stráž pod Ralskem (n=61, z toho majetková 29, násilná 32)

Neurotická symptomatika u obou současných souborů recidivistů v zásadě **nedosahuje výrazných příznaků** úrovně **někdejší kriminální populace 70. a 80. let** a na nich vytvořených norem, čili dle **norem pro kriminální populaci**, vyjma lehce naznačených fobií, a u obsesí, ale u nich jen z hlediska průměru, ale už nikoli v mediánu ani modusu, a naznačené hysterie v souboru majetkových recidivistů. Pokud **majetkoví recidivisté** se alespoň v některých symptomech **blížili parametrům nastaveným pro kriminální populaci**, pak u současných **násilných recidivistů** nelze konstatovat ani lehce zvýšené hodnoty z hlediska kriminální populace; tudíž **nedosahují** ve srovnání s **dřívější kriminální populací** výrazné úrovně neurotických symptomů.

Celkově jsou tak oba současné soubory recidivistů neurotičtí méně. Např. u majetkových recidivistů dokonce anxieta z modálního aspektu je nulová, tj. nejčastější byl výkyt **neneurotických jedinců**. Ale i u násilných recidivistů byla **anxieta** z hlediska počtu jedinců procentuálně až na **posledním místě**, a nejnižší byla i naměřená hodnota ať už z hlediska průměru, mediánu nebo modusu, co do **intenzity** prožívání úzkosti. Mají tudíž po stránce výskytu a intenzity neurotické symptomatiky **blíže spíše k normální populaci**, jsou normálnější, méně nápadní **měkčí psychopatologii** proti minulosti, přestože se dle norem pro normální populaci zdravých, neneurotických lidí od ní dosaženou intenzitou samozřejmě v některých neurotických symptomech liší a vydělují. Bližší podrobnosti jsou uvedeny dále.

MHQ	Průměr	Medián	Modus
Anxieta	7,1	7	6
Fobie	7,58	8	8
Obsese, kompulze	7,99	8	7
Somatizace	7,05	7	6
Deprese	8,06	8	5
Hysterie	6,19	6	7
L-skór	2,83	3	2

Tabulka 24: MHQ, soubor vězňů Všehrdy (n=119), dospělí 19-62 let, netříděná populace

Provedená komparace neurotické symptomatiky **novorecidivistů strážského souboru a netříděné vězeňské populace** ostatních dospělých prvovězněných i recidivujících probandů ve všehrdské věznici shodně ukazuje **shodně alespoň lehce zvýšenou symptomatiku** v některém ze sledovaných symptomů (anxieta, fobie, obsese, somatizace, deprese, hysterie), a rovněž **shodně výrazně zvýšenou hladinu** u neurotických symptomů - **fobie, somatizace a deprese**; rozdíl je ve vyšší intenzitě než tomu bylo u strážského souboru. Z hlediska nejčastějšího výskytu výrazných hodnot byl tento zaznamenán v případě fobií u násilných recidivistů a shodně s všehrdským netříděným souborem dospělých vězňů v podmínkách dozoru a dohledu; u druhých ještě v symptomu somatizace. **Celkově lze konstatovat, že jsou o něco více neurotičtější, než strážští recidivisté.**

MHQ	Průměr	Medián	Modus
Anxieta	7,4	7	5
Fobie	7,32	7	8
Obsese, kompulze	8,49	9	9
Somatizace	6,89	7	7
Deprese	8,61	9	8
Hysterie	6,08	6	3
L-skór	3,23	3	3

Tabulka 25: MHQ, soubor vězňů Všehrdy (n=59), mladiství 15-18 let, netříděná populace

Komparace v tomto případě ukazuje pestřejší symptomatiku, než u předchozích souborů. Opětovně shodně platí, že neurotická symptomatika je nejméně lehce zvýšena v některém ze sledovaných neurotických symptomů, přičemž výrazně zvýšena je shodně se strážskými probandy u fobií, somatizace, depresí, navíc však u **mladistvých** ještě přibyly *obsedantně kompulsivní symptomy*. Zároveň z modálního aspektu je nejčastější výskyt ve výrazných hodnotách zjištěn u všech uvedených 4 skupin symptomů. Lze tak usuzovat na *vyšší úroveň neurotických příznaků u mladistvé populace vězňů*, což koresponduje s jejich *zvýšených neuroticismem* ve smyslu lability jako osobnostním vrozeným dispozičním substrátem, jak již bylo uvedeno. Celkově se tak zdá, že opakovaně dlouhodobě zjišťované výrazně zvýšené neurotické symptomy, to znamená **fobie, somatizace, deprese** sytí osobnostní rysy **všech současných delinkventů**. Netřeba přitom zmiňovat otázku validity, která je ve všech souborech a ve všech statistických ukazatelech velmi uspokojivá a dovoluje učinit závěr o platnosti zjištěných dat.

Neurotická symptomatika v klinickém slova smyslu (nikoli neuroticismus podle Eysencka) a její popis po jednotlivých "neurotických symptomech", kterými jsou *anxieta, fobie, obsese, somatizace, deprese, hysterie*, ukazuje u vyšetřených souborů následující. Předně bylo u obou souborů shodně zjištěno, že **nedosahují úrovně neurotických obtíží psychiatricky nemocných neurotiků**, ale ani **nepřevyšují** hladinu patognomity dle norem platných pro **kriminální populaci**, zároveň ve všech symptomech *alespoň lehce překračují* normy pro **normální zdravou populaci**. Jsou tedy vzhledem k *normám zobrazujícím dřívější kriminální populaci méně neurotičtí* než *dřívější kriminální populace*. Z uvedených příznaků **velmi výrazně** skórují pouze u **fobií, výrazně u somatizace, výrazně u deprese, a to shodně u obou souborů**. Co do počtu jsou uvedené symptomy více zastoupeny u **násilníků**, kteří jsou tudíž ve **větší míře neurotičtí**; jsou fobičtější, depresivnější, somatizující ve větším počtu, než **majetkovi novorecidivisté**. Ostatní symptomy, tj. *anxieta, obsese, hysterie* jsou u majetkových mírně zvýšené, u násilných jsou mírně zvýšené *anxieta, obsese, hysterie*. Podle **procentuálního vyjádření u obou souborů** nejvíce probandů trpělo fobiemi, 76% majetkových a plných 84% násilných novorecidivistů, depresemi 55% a 63%, somatickými příznaky 48% a 56%. Ostatní zbývající symptomy jsou v rovině lehce zvýšené, procentuální pořadí je toto: *anxieta* 38% a 16%, *obsedantně-kompulsivní příznaky* 45% a 28%, *hysterie* 41% a 22%. Čili **majetkovi novorecidivisté** jsou ve větším počtu *obsedantnější, hysteričtější, anxioznější*, zatímco

násilníci jsou naopak úzkostní, obsedantní a hysteričtí méně. Celkově validita neurotické symptomatologie je vysoká L-skór dosahuje hodnot: průměrný skór=1,96, medián=2, modus=2, což znamená, že probandi se nesnažili zkreslovat a výpovědi jsou velmi věrohodné.

Agresivita a hostilita

Problematika zjišťování a měření agresivního jednání a chování byla řešena v pojetí koncepce agresivity a hostility podle autorů Buss-Durkeyové. Byla měřena u souboru probandů *Inventářem agresivity a hostility známého pod zkratkou B-D-I*. Hlavním předmětem zkoumání byl *soubor strážských recidivistů* rozčleněný do podskupin *majetkových recidivistů* a *násilných recidivistů*. Celkově byly vyšetřeny 4 soubory probandů z řad vězeňské populace, a to: majetkoví recidivisti, násilní recidivisti, obojí v rámci současného výzkumného projektu uskutečněného ve Stráži pod Ralskem, a vedle toho z komparativních důvodů byly použity průběžně v minulosti zjištěné výsledky zjištěné u *souboru netříděné populace dospělých vězňů* recidivistů i nerecidivistů v dozoru i dohledu, a u *souboru mladistvých delinkventů* ve věku 15-18 let ve výkonu trestu, resp. trestního opatření ve Věznici Všehrady v rámci individuálně provedených vstupních vyšetření během let 2002-2009. Všichni probandi byli vyšetřeni stejnou testovou baterií, proto je možno komparovat zjištěná data u jednotlivých souborů.

BDI	Majetková	Násilná
Fyzická agrese	36,67	54,84
Nepřímá agrese	33,33	29,03
Irritabilita	36,67	22,58
Negativismus	66,67	58,06
Resentiment	56,67	45,16
Podezíravost	66,67	58,06
Verbální agrese	30	41,94
Pocity viny	60	35,48

Tabulka 26: BDI, soubor recidivistů Stráž pod Ralskem, procentuální rozložení patologické symptomatiky

BDI	Normy		Majetková			Násilná		
	60 %	Součet položek	Průměr	Medián	Modus	Průměr	Medián	Modus
Fyzická agrese	6	10	4,13	5	5	5,29	6	6
Nepřímá agrese	5,4	9	4,66	5	3	4,32	4	3
Irritabilita	6,6	11	4,73	5	7	4,38	4	4
Negativismus	3	5	3	3	3	2,48	3	3
Resentiment	4,8	8	4,66	5	5	4,35	4	4
Podezíravost	6	10	6,03	6	6	5,45	6	6
Verbální agrese	7,8	13	6,83	7	7	7,09	7	5
Pocity viny	5,4	9	5,43	6	6	4,74	4	4

Tabulka 27: BDI, soubor recidivistů Stráž pod Ralskem (n=61, z toho majetková 30, násilná 31)

Patologická agresivita a hostilita je poslední ze zbývajících patologických fenoménů, které byly předmětem zkoumání; měřená inventářem agresivity a hostility BDI. Celkově se u souboru projeví patognomické rysy alespoň v jedné ze sledovaných proměnných u 97% majetkových a 95% násilných novorecidivistů. **Hostilita** byla zjištěna pouze u majetkových, jakožto vlastnost složená, sycená podezíravostí a resentimentem, násilníci nedosáhli patognomických hodnot. Analýzou struktury agresivity v jednotlivých znacích (fyzická agrese, nepřímá agrese, iritabilita, negativismus, podezíravost, resentiment, verbální agrese, pocity viny) byla zjištěna významně zvýšená agresivita ve 4 znacích, a to negativismus 67%, podezíravost 67%, pocity viny 60%, resentiment 57% u majetkových deliktů, zatímco u násilných ve 3 znacích, a to negativismus 58%, podezíravost 58%, fyzická agrese 55%. V ostatních znacích u majetkových byla fyzická agrese v patognomické míře zjištěna jen u 37%, celkově však u souboru majetkových recidivistů ji nedosahuje, obdobně u nepřímé agrese zastoupené 33%, iritability 37% a verbální agrese u 30% souboru. U násilných novorecidivistů byl resentiment zastoupen 45%, celkově však nedosáhl u souboru hladiny patognomity, obdobně pocity viny 35%, nepřímá agrese 29% a iritabilita u 23% probandů.

BDI	Průměr	Medián	Modus
Fyzická agrese	3,83	4	4
Nepřímá agrese	3,49	3	3
Irritabilita	3,54	3	2
Negativismus	1,85	2	3
Resentiment	4,16	4	5
Podezíravost	5,59	6	6
Verbální agrese	6,13	6	7
Pocity viny	5,55	6	7

Tabulka 28: BDI, soubor vězňů Všehrdy (n=147), dospělí 19-62 let, netříděná populace

Komparace se strážským souborem rovněž shodně potvrzuje pouze spíše nevýrazně projevovanou agresivní a hostilní symptomatiku, což se v tomto souboru potvrzuje. Byla zjištěna podle mediánu zvýšená agresivní komponenta u 2 vlastností, a to podezíravost, a pocity viny (autoagrese). Z modálního aspektu skóruje ještě jako nejčastěji projevovaná patognomicky zvýšená hodnota negativismus, pocity viny, a zejména hostilita, která jakožto složená vlastnost je sycena resentimentem a podezíravostí. Ostatní agresivní tendence nebyly v patognomické míře u tohoto souboru zjištěny. Ve srovnání s předchozími soubory majetkových a násilných strážských recidivistů zařazených v ostraze a dozoru se tito všehrdští vězni zařazení v dozoru a dohledu jeví jako méně agresivní. Zjištěnou hostilitou stojí blíže ke strážským majetkovým recidivistům.

BDI	Průměr	Medián	Modus
Fyzická agrese	4,78	4	4
Nepřímá agrese	3,83	4	4
Irritabilita	4,15	4	2
Negativismus	2,18	2	2
Resentiment	4,39	5	3
Podezíravost	5,5	6	5
Verbální agrese	6,27	6	6
Pocity viny	5,1	5	5

Tabulka 29: BDI, soubor vězňů Všehrdy (n=59), mladiství 15-18 let, netříděná populace

V porovnání s předchozími soubory je „*soubor mladistvých vězňů*“ podle mediánu *shodný se „souborem strážských majetkových recidivistů“* v patognomicky zvýšeném skóru *resentimentu a podezíravosti*, neboli *hostilitě*. V jiných položkách celkově jako soubor nedosáhli patognomických hodnot. Vzhledem k *charakteru trestné činnosti mladistvých*, která je *majetková v kombinaci s násilnou*, přičemž násilí bývá průvodním jevem spáchaných činů, není podobnost ve zjištěné hostilitě s dospělými recidivisty překvapující, tím spíše, že sami mladiství ve výkonu trestu, resp. trestního opatření jsou z *kriminologického hlediska* již v mladistvém věku *chronickými recidivisty*.

BDI	Průměr	Medián	Modus
Fyzická agrese	4,34	4	4
Nepřímá agrese	3,79	3	3
Irritabilita	3,89	4	2
Negativismus	2,13	2	3
Resentiment	4,29	4	5
Podezíravost	5,59	6	6
Verbální agrese	6,37	6	6
Pocity viny	5,34	5	7

Tabulka 30: BDI, všichni vězni (n=270), 15-62 let

Celkově u „*souboru všech vyšetřených vězňů*“ byl zjištěn patognomický skór podle mediánu pouze u agresivního rysu *podezíravost*, podle modusu *podezíravost* a *resentiment*, čili *hostilita*, a kromě toho *pocity viny*. Jedná se tedy spíše jen o *měkké příznaky* patologické agrese, které činí současnou kriminální populaci bližší normální populaci a vzdálenější kriminální populaci předlistopadové doby při nejméně stejné, spíše však početnější a brutálnější kriminalitě zjišťované analýzami trestné činnosti. A to např u mladistvých pachatelů ve výkonu trestu, resp. trestního opatření na základě vlastních komparativních výzkumných souborů (Tamchyna, 1990, 1994, 2006), jakož i celkovými zjištěními, statistikami a výzkumy IKSP Praha publikované v nejnovějším materiálu A. Marešové, M. Cejpa, M. Martinkové, J. Tomáška *Analýza kriminality v roce 2009 a v*

předchozím dvacetiletém období (IKSP, 2010). Přestože celkově u vězeňské populace vyšetřené Inventářem agresivity a hostility B-D-I, nebyly kromě výrazné podezřavosti a tendencím k hostilitě, která je příznačná pro většinu vězňů zjištěny tak výrazně agresivní rysy, které by ji jednoznačně odlišovaly od nekriminální populace, neznamená to, že rozdíly mezi jednotlivými soubory vůbec neexistují. Z uvedeného rozboru je naopak evidentní, že *existují určité rozdíly mezi jednotlivými skupinami* a ještě výraznější interindividuální difference v různě naznačených rysech agresivity a hostility.

Potvrzuje se kupříkladu, že nejsou sice výrazné rozdíly mezi souborem majetkových recidivistů a souborem násilných recidivistů, ale liší se od souboru vězňů v podmínkách dozoru a dohledu nebo u mladistvých pachatelů ve věznici pro mladistvé. Zajímavé jsou i shody u těchto souborů, např. stran *hostility u mladistvých*, která je přibližuje k *dospělým recidivistům*.

2.3.7 SHRUTÍ, REMINISCENCE, ZOBECNĚNÍ A NÁMĚTY Z VÝZKUMU

Recidivisté ze 70. a 80. let 20. stol. se v podmínkách minulého společenského systému za socialismu ve výkonu trestu vyznačovali v naprosté většině ve svém stylu chování, jednání a vnějších projevech nedobrovolnou, vynucenou mechanickou, poslušností, disciplinovaností, souběžně kombinovanou vnitřní nezúčastněností, chladem, *hostilitou*, leckdy netajenou nenávistností, jakož i pasivním odporem, projevujícím se zdráhavostí, liknavostí, pasivitou, nezájmem, jednorázovým, doslovným vykonáním pouze výslovně uloženého, záměrným mařením činnosti, kažením díla, věcí, formálním plněním úkolů, povinností, úhrnem všemožnými projevy nepřímé agrese a negativismu, tak typickými pro recidivisty. V podmínkách kolektivního výkonu trestu byli *konformnější, solidárnější*, více drželi pospolu.

Recidivisté (*novorecidivisté*) na přelomu 90. let 20.stol a první dekady 21. stol. páchající trestnou činnost za kapitalismu v podmínkách současné společnosti a vykonávající trest v liberalizovaných podmínkách současného vězeňského systému při zachování řady popsaných projevů chování se od předešlé kriminální populace recidivistů v mnoha ohledech zásadně liší. V podmínkách kolektivního výkonu trestu, který v

modifikované podobě z různých důvodů pokračuje i v současnosti jsou značně **individualističtí a vzájemně méně snášliví i solidární**, méně drží pospolu.

Všechny pozorovatelné **změny ve vnějším projevu** jsou do značné míry **podmíněny sociálně** politicko-ekonomickými sociálními změnami. Předně se odlišují daleko větší spontaneitou všech projevů chování, sociální odbržděností, divokostí, nekroceností, nevázaností. Na rozdíl od svých předchůdců se současní recidivisté ve vnějších projevech chování mezi sebou navzájem i ve vztahu k autoritám příliš neomezují, jsou značně citliví na sebe, nedisciplinovaní, otevřenější, neomalenější, nepředstírají tolik, ale svobodněji a bez zábran dávají průchod vlastním irregulovaným vzorcům chování a jednání. Snad právě pro dříve nemyslitelné a netolerované možnosti expresivního sebevyjádření, které je dnes u vězňů nejen možné, ale zcela běžné, se v současných podmínkách liberalizovaného vězeňství tolik neprojevují při testových vyšetřeních dříve běžně diagnostikované symptomy patologické agrese. Současní vězni se **subjektivně i přes násilnou trestnou činnost** a běžně projevovanou vzájemnou agresivitu mezi sebou **za agresivní kupodivu nepovažují**, čemuž nasvědčují dlouhodobě zjišťované výsledky v inventáři hostility a agresivity, kde skutečně celkově natačí **měkčí výsledky**, než jejich předchůdci.

Protože **majetkoví recidivisté** vykazují v testovém vyšetření více **hostilitu**, zatímco **násilní recidivisté** více **fyzickou agresi**, přičemž v obou případech **nepříliš výrazně**, zdá se být podstatnější spíše **instrumentální** stránka situačně podmíněného agresivního jednání, než pudově patologická irregulovaná agrese. Pro to svědčí i nízké skóry zjišťovaného agresivního rysu **irritability**. Jedním z podstatných zdrojů jejich chování je také společně u obou souborů prokázaný **negativismus**. Současní recidivisté dovedou, kdykoli k tomu mají příležitost bez zábran velmi emocionálně vyjadřovat nesouhlas, požadavky, názory, mínění a postoje, a to vždy, kdy jsou nuceni k dodržování stanovených norem. V takových případech je pro novou vězeňskou populaci příznačný **místo pasivního odporu odpor aktivní**, čehož jsou četné nátlakové akce v historii zreformovaného vězeňství dokladem. Společným jmenovatelem skrytých i zjevných projevů chování sycených naznačenými osobnostními rysy je u kriminálních jedinců vyhrocená **účelovost**, obecněji u kriminálních i nekriminálních ještě tzv. normálních jedinců vyhraněná **pragmatičnost**, jež úhrnem spoluzakládají hlavní rys depravované osobnosti, kterým je zbudjelý **egocentrismus**.

Pokud jde o věcnou stránku vlastní praktické realizace výzkumu spočívající v psychologickém vyšetření vězňů, je nutné mezi probandy zařazenými do výzkumu

rozlišovat jednak spolupracující jedince kteří souhlasili s podstoupením testových vyšetření, a mezi těmi, kteří rovnou odmítli spolupracovat. Spolupracující jedinci v tomto smyslu necelá polovina vybraných probandů se totiž vlastně pozitivně vyděluje a představuje ve skutečnosti tu lepší část kriminální populace, tím spíše, že se ukázalo, že všichni byli ve věznici pracovně zařazeni, zatímco ta horší část vybraných probandů byla pro účely výzkumu nepoužitelná, protože nevyšetřitelná. Proto zjištěné výsledky spolupracujících probandů z jejich testových vyšetření a anamnestická šetření zpracovaná do výsledných kazuistik nemusí vždy zcela věrně zachycovat, i přes jinak velmi dobrou validitu výsledků, vzhledem ke kritériu dobrovolnosti psychologického vyšetření, pravý obraz kriminální scény.

Vyhodnocením celkového průběhu výzkumu a podmínek výzkumné situace ve věznici, pozorováním chování vytipovaných vězňů a z konkrétních projevů chování a jednání i projevovaných postojů lze snadno odvodit převládající atmosféru ve vězeňských kolektivech, což se popisuje v části 3 Zpráva z realizace výzkumu. Celkově lze odvodit, že mimo "*strážský vzorek*" již daleko dříve a stejným způsobem testově průběžně vyšetřený "*všehrdský vzorek*" (vězni v dozoru a dohledu) byl z hlediska posouzení struktury a psychopatologie osobnosti o něco lepší, protože s "*měkčími znaky poškození osobnosti*", vyšetření "strážští psychologicky vyšetření vězni" jsou pak z hlediska vnějších prosociálních postojů a chování lepší, než "*nevyšetření*", a z celku vyšetřených strážských probandů jsou "*majetkoví recidivisté*" o něco lepší, než "*násilničtí recidivisté*". Zbývá ještě otázka, nakolik z *hlediska depravace osobnosti* by byli oproti "*méně úspěšným*", jelikož *uvězněným outsiderům* lepší nebo horší ti dosud "*neodhalení, a tedy úspěšní zločinci*" operující v neproniknutelných hlubinách *latentní kriminality*.

ZÁVĚRY

Protože celkově v současnosti je nesrovnatelně *mnohonásobně vyšší kriminalita*, než v minulosti, a protože současná kriminální populace je *mnohonásobně početnější*, a lze předpokládat počet extrémně patologických osobností přibližně podobný nebo stejný, lze tedy usuzovat, že *většinový neextrémní doplněk kriminální populace* se rekrutuje z řad *širší normální populace* nevykazující většinou závažnou psychopatologii. Tomuto závěru nasvědčuje rostoucí podíl *prvotrestaných a prvovězněných* prokázaný v jiném

kriminologickém výzkumu (A. Marešová, 2004). Proto současní zločinci ve srovnání s kriminální populací minulosti *nedosahují tak vysokého stupně psychopatologie* v jednotlivých neurotických příznacích ani složkách patologické agrese a hostility jako jejich *kriminální předchůdci*, třebaže se jí blíží, ale spíše se *přibližují* současné standardní *běžné normální populaci*. Ne že by nebyli agresivní, ale jsou *agresivní jinak*; nikoli ze své podstaty, ale *vzhledem k cíli*, a právě proto se sami ani za agresivní subjektivně nepovažují, přestože často jejich agrese je vzhledem k dosažení cíle neúčelná a zbytečná. V tom se projevuje stále častěji a intenzivněji *depravace osobnosti*, jako *nový sociálněpatologický situačně podmíněný osobnostní a společenský fenomén*. Pozorovatelné *diference* ve sledovaných *osobnostních vlastnostech* a *psychopatologických symptomech* jsou mezi jednotlivými *skupinami vězeňské populace*, kde rozdíly prokazatelně existují mezi *majetkovými a násilnými recidivisty* a mezi skupinou *netříděné dospělé populace* recidivistů i nerecidivistů z vlastního dlouhodobějšího výzkumu, která vykazuje nižší psychopatologii, než recidivisté. Složitější obraz je u *populace mladistvých*, jejichž bazální struktura osobnosti *vzhledem k nízkému věku přece jenom ještě není tolik kriminálně zafixována, narušena (depravována)*, jako je tomu u *dospělých vězňů*, přesto *intenzitou neurotických rysů* předčí populaci dospělých a zjištěnou *hostilitou* se zcela podobají dospělým majetkovým recidivistům. Přestože celkově zjištěná psychopatologická symptomatika u *současných zkoumaných souborů* vězněných delinkventů *nedosahuje* v testových vyšetřeních tak vysokého stupně jako u *kriminální populace předlistopadové doby*, neznamena to v žádném případě, že jejich *trestná činnost* je snad méně závažná nebo bezohledná. Naopak je objektivně *častější, brutálnější, agresivnější, avšak více instrumentální a méně prožívaná*. Protože je dlouhodobě *nízká objasňenost* trestné činnosti, zvláště majetkové, riziko postihu z důvodu prozrazení nízké, stejně jako jsou nízké tresty, které vzhledem k do krajnosti *liberalizovanému* vězeňství, nevyžadujícího po převážné většině vězňů odpracování škod a nákladů během výkonu trestu, a jež většinou nezbuzuje *obavy z trestu ani respekt k zákonům*, zdá se pro současnost být odůvodněná a platná kriminologická teorie příčin růstu kriminality založená na faktu, že kriminalita se vyplácí. Proto roste nejen *kriminalita recidivistů*, ale i počet *dosud nekriminálních pachatelů*, jejichž *osobnost* je stále mnohem častěji *bez větších nápadností*, jenom v tom či onom směru nějak *depravovaná*, jinak však relativně intaktní, normální, nevybočující z běžné normy. Jsou to vlastně nenápadní, ničím zvláštním se vlastně nevymykající,

"adekvátně" přizpůsobení jakoby "*normální a pragmatictí lidé*", takto adaptování
vzhledem k dobově podmíněným kritériím "*nově definované normality*".

2.4 VÝZKUMY OSOBNOSTI POPULACE PRVOVĚZNĚNÝCH A RECIDIVNÍCH MLADISTVÝCH I DOSPĚLÝCH VĚZŇŮ- TOXIKOMANŮ

2.4.1 VÝZKUMY DEPRAVACE OSOBNOSTI V 1. DEKÁDĚ 21. STOLETÍ

Po dokončení výzkumu u *základního souboru recidivistů (n=63)* dopouštějících se závažné majetkové a násilné trestné činnosti v podmínkách současného společenského systému *tzv. novorecidivistů*, do 35 let věku, nalézajících se ve výkonu trestu typu *ostraha, zčásti typu dozor*, který jsem pro IKSP Praha provedl v letech 2008-2009 ve *Věznicí ve Stráži pod Ralskem*, jenž je významný pro další *formulování východisek a pojetí deprivace osobnosti*, a jehož výsledky a závěry byly publikovány (Kriminální recidiva a recidivisté, IKSP Praha 2011, 302 s.), sloužily jako doplňující a srovnávací skupina ještě *tzv. netřídní populace mladistvých (n=120) a dospělých vězňů (n=387)* vykonávajících trest v *dozorovém, a zčásti dohledovém typu* věznice, vyšetřených v rámci vstupních vyšetření z období 1. dekády 21. stol. v letech 2002-2009 ve *Věznicí Všehrdy*.

V tomto výzkumu vězněných toxikomanů je operováno s anonymizovanými daty, čili kvantifikovanými výsledky z testových vyšetření *standardizovaným instrumentáři*em sestávajícím z testové baterie metod (T.I.P., Dopen, MHQ, BDI, Doplnování vět) v rámci pokračování vlastních dlouhodobě realizovaných forezně psychologických výzkumů. Oba soubory, především *soubor strážských novorecidivistů* byly rámcově ve vybraných osobnostních proměnných komparovány s *tzv. starorecidivisty, čili odsouzenými* ve výkonu trestu odnětí svobody dopouštějícími se trestné činnosti v podmínkách předešlého společenského systému v 70. a 80. letech 20. století (publikováno IKSP, 2011; Kriminalistika, 2014).

2.4.2 DALŠÍ VÝZKUMY DEPRAVACE OSOBNOSTI VE 2. DEKÁDĚ 21. STOLETÍ

V zájmu prohloubení poznatků k osobnosti deprivovaných osob bylo pokračováno v longitudinálním výzkumu deprivace osobnosti již pouze v rámci této disertační práce. Během let 2010-2013 byla při vstupních vyšetřeních postupně vyšetřena poměrně velká skupina (**n=101**) z řad mladistvých a dospělých odsouzených. Byla *specifická* v tom, že se jednalo o zkoumání *souboru vězněných toxikomanů*, což bylo nově vzato za *hlavní*

kritérium, a to jak prvovězňených, tak z malé části i *recidivních*, neboť se ve výzkumu Recidiva a recidivisté ukázalo, že značná část probandů měla nezanedbatelné *zkušenosti s drogami*, a proto, že drogová problematika má značný vliv jednak na *osobnost odsouzených*, a jednak na *charakter i motivaci trestné činnosti*.

Celý *soubor toxikomanů-vězňů* byl proto jako *celek* podchycen v anonymizovaných kvantitativních psychologických i sociodemografických datech, obdobně jako předtím soubor tzv. netříděné populace z let 2002 - 2009, aby bylo možno provést komparaci výsledků z testového instrumentária, a tedy jak celkovou analýzu souboru, tak i analýzu trestné činnosti. Posléze byl soustředěn diagnosticky zajímavý a především komparativně využitelný materiál z testových vyšetření v kvantifikované podobě postihující již tuto specifickou sociálněpatologickou skupinu "*toxikomanů-vězňů*".

Vlastním záměrem bylo tedy vytvořit pro *účely zkoumání deprivace osobnosti* další významnou *možnost srovnání*, a obohatit tak *výzkum osobnosti deprivanta* ještě o tuto závažnou formu *sociální patologie (toxikomanie)*, jež v posledních letech rychle nabývá na rozsahu a úzce se prolíná se vedle jiných negativních sociálních fenoménů především s kriminalitou. Tato studie proto není odborně specializovanou *adiktologickou studií*, spíše má z forenzně psychologického a kriminologického hlediska přispět k lepšímu porozumění *osobnosti deprivované osoby*, a to vzhledem k novým souvislostem, kdy se stále ve větším rozsahu *toxikomanie pojí s kriminalitou*, jejíž je neodmyslitelnou součástí. Věc je mnohem nebezpečnější hlavně proto, že *fenomén toxikomanie jako masový sociálněpatologický jev postihující dorost a stále častěji též starší věkové skupiny*, zahrnuje početnou "*nekriminální populaci*", kterou však byt' zprvu jen nepravidelně a nahodile propojuje prostřednictvím *opatřováním si drog* bez ohledu na to, zda nedůvodně bagatelizovaných "tzv. *měkkých*" či rovnou tzv. *tvrdých* drog, s *kriminálním podhoubím*, tvořeným víceméně kriminálně deprivovanými jedinci.

Stírají se tak docela nenápadně, *hranice mezi nekriminálním a kriminálním prostředím*, které už není nazíráno jednoznačně negativně, protože *oba světy se vzájemně propojují*. Proto je důležité umět zkoumat, pojmenovat a diagnosticky rozpoznat *deprivaci osobnosti* kriminální, prekriminální i nekriminální populace, bez ohledu na to, čím je sycena u konkrétního jedince. *Cílem* zde je pokusit se *charakterizovat tuto "skupinu toxikomanů"* k postižení podobností a rozdílů, oproti dříve vyšetřeným "*skupinám netříděné populace*" z řad všehrdských mladistvých i dospělých odsouzených, a strážským

"skupinám recidivistů", jak majetkových, tak násilných, a využití výsledků k popisu této stále častěji se vyskytující formy *"toxikomanicky deprivované osobnosti"* - v důsledku abúzu drog.

V této kapitole je na pozadí výsledků výzkumu z předcházejících souborů podán rámcový, přesto dostatečně detailní rozbor. Přitom nutno zdůraznit, že je koncipován nikoli jako hlavní, ale doplňující *srovnávací a doplňující* materiál pro výzkum deprivace osobnosti. Přesto však jak *problematika recidivy*, tak ani *problematika toxikomanie* samy o sobě nejsou hlavním námětem disertační práce, přestože je danou problematikou sycena, jelikož předmětem zkoumání je v první řadě širší *problematika deprivace osobnosti*. Všechny tyto výzkumné projekty jsou tudíž z tohoto jednotícího *syntetizujícího pohledu* empirickým materiálem, podkladem, součástí a zdrojem pro zkoumání tohoto hlavního *ústředního problému - etiopatogeneze deprivace osobnosti, struktura osobnosti a popis osobnosti deprivanta*.

Celá poměrně početná skupina toxikomanů je pro tyto účely sledována v *sociodemografických datech* i *osobnostních proměnných* a je členěna jednak jako *prvověžnění (n=80)*, jednak jako *recidivisté (n=21)*. Čistě v osobnostních charakteristikách pak je vyhodnocena jako *celek (n=101)* a dále z věkového hlediska je ještě rozčleněna na *mladistvé toxikomany-věžně (n=24)* a *dospělé toxikomany-věžně (n=77)*; vposledku je u *celého souboru toxikomanů-věžňů (n=101)* provedena analýza trestné činnosti v rámci *4 základních okruhů*, resp. skupin *podle druhu trestné činnosti*, a to - *majetková TČ (n=65)*, *násilná TČ (n=24)*, *sexuální TČ (n=3)* a *toxikomanická TČ (n=9)*, které byly u tohoto souboru toxikomanů-věžňů zjištěny.

Výhodou je, že provedené vyhodnocení a *způsob rozdělení* podle 4 základních okruhů jimi páchané trestné činnosti, resp. druhu trestné činnosti je zároveň dobře *porovnatelné* s dřívějšími vlastními komparativními výzkumy souborů mladistvých delinkventů z let 1979 (Křenek, 1980), 1989 (Tamchyna, 1990), 1994 (Tamchyna, 1994) a 2005 (Tamchyna, 2006) v sociodemografických datech a analýzách trestné činnosti. Možnost takového srovnání je svým způsobem unikátní a pomáhá objasnit vztahy a rozdíly mezi všemi sledovanými skupinami.

2.4.3 ANAMNESTICKO-SOCIODEMOGRAFICKÁ DATA - SOUBOR MLADISTVÍ A DOSPĚLÍ "TOXIKOMANI - RECIDIVISTI" VE VTOS V OBDOBÍ LET 2010 – 2013

Z hlediska sociodemografických dat *ukazatele věku* je soubor skupiny *toxikomanů-recidivistů* věkově rozložen takto. Nejnižší věk je 17 let, nejvyšší 41 let. Průměrný věk probandů=26,5 let, medián=26 let, modus=17 let. Po stránce anamnestických údajů týkajících se primární *rodiny* bylo zjištěno, že v rodině úplné nebo doplněné žilo **57,14 %**, 42,86 je z rodiny neúplné, zpravidla vychovávaných matkou. Jedináčeků je 9,5 %, 48 % má pouze jednoho sourozence, dva a více sourozenců uvádělo 41,5 %, z toho 2 sourozence uvádělo 14,29 %; nejvyšší počet sourozenců byli 4 sourozenci, tj. 14,29 %. *Ústavní výchovou* prošlo 38 %. Analýzou *úrovně dosaženého vzdělání* se ukázalo, že zkoumaný soubor toxikomanů-recidivistů vykazuje po stránce vzdělání následující výsledky. Předně toxikomani-recidivisti z **38,09 %** mají vzdělání ukončené výučním listem, z toho 4,76 % pouze základní (1 proband) nebo zvláštní školou (1 proband), ostatních **61,9 %** učební obor nedokončilo, z toho v jednom případě střední školu. Nejčastěji rovnoměrně uváděné obory jsou kuchař-číšník, zámečnick, zedník, tesař-truhlář, další zmiňované obory jsou elektromechanik, automechanik, zemědělský opravář, zahradník, cukrář, jeden absolvent gymnázia a jeden absolvent SPŠ. Z hlediska *rodinného stavu* je celkem 90,47 % svobodných, z toho 28,57 % má jedno dítě a 4,76 % uvádí více dětí, svobodných bezdětných je 57,14 %, ženatý není nikdo, rozvedených bylo 9,52 %. Nejčastěji žijí s přítelkyní nebo družkou, popřípadě u rodičů nebo u kamarádů, ev.jako bezdomovci. Ze zjištěných *psychopatologických fenoménů* stojí na prvním místě *psychiatrická léčba* 66,66%, ambulantní či ústavní včetně nařízené PAL popřípadě protitoxikomanické léčby. *Suicidálních pokusů* bylo zjištěno 14,28 %. *Analýzou problematiky závislostí*, byly zjištěny tyto údaje. *Nikotinismus* zjištěn u 90,47 % probandů, z toho 19,04 % se charakterizuje jako mírný kuřák do 10 cigaret denně, velmi silných kuřáků 30-80 cigaret denně bylo 14,28 %; nekuřáků, nikoli odnaučených kuřáků je 9,52 %. *Alkohol* nepožívá vůbec 14,28 %, úzus 57,14 %, abúzus 28,57 %. *Gambling* zcela odmítá 71,42 %, občas jej připouští (malé částky) 14,28 %, často (velké částky) 14,28 % (v jednom případě uveden hazard v karty o velké částky). Pokud jde o vlastní *toxikomanii*, pak 90,47 % recidivistů zneužívá drogy, vedle toho 9,52 % uvedlo etylismus, čistý *abúzus alkoholu*, bez přítomnosti jiných drog. Zkříženou závislost abúzus drog v kombinaci a s abúzem alkoholu uvedlo 19,04 %. Nejčastěji je zneužívána marihuana 71,42 %, vedle

pervitinu 71 %, z nichž intravenosně aplikuje 38,09 %, pouze sniffing preferuje 9 % recidivistů-toxikomanů. Další nejčastěji uváděnou drogou byl heroin 28,57 %, následně lysohlávky 23,80 %, kromě toho byly zmiňovány LSD, kokain, extaze, subutex, popřípadě všechno. Zajímavé jsou údaje o věku, do 14 let věku mělo *první zkušenost s drogou* 23,80 %, ve věku 15-18 let 42,85 %, od 19 let nahoru zbývajících 33,33 % probandů. Nejčasněji uvedený věk byl **9 let**, nejčastěji uváděný věk pro první zkušenost s drogou byl 15 let, nejzašší 25 let věku. Plných **66, 66 %** zahájilo drogovou kariéru do **18 let** věku. *Analýzou trestné činnosti* se prokázalo následující *rozložení trestné činnosti*. *Majetková TČ* byla zjištěna u 66,66 % recidivistů-toxikomanů, *násilná TČ* u 19,04 %, *sexuální TČ* u 4,76 %, a *toxikomanická TČ* (tzn. spáchaná v souvislosti toxikomanií, nikoli nutně pod vlivem) u 9,52 % probandů. Z *majetkové* převládal trestný čin *krádež* podle § 247 tr.zákona 140/1969 Sb. u do roku nebo nově podle §205 tr.zákoníku 40/2010 Sb., z ostatní majetkové TČ §§ související s krádežemi §257 poškozování cizí věci, §250 podvod, §251 podílnictví, §238 porušování domovní svobody, §249 neoprávněné užívání cizí věci, §257 neoprávněné užívání cizí věci podle tr.zák.140/1969 Sb. *Násilná TČ* je nejčastěji zastoupena §235 *vydírání*, §234 loupežné přepadení, §221 ublížení na zdraví podle tr.zák.č.140/1969 Sb. Ze *sexuálně motivované TČ* byl zjištěn §241 znásilnění podle tr.zák. č.140/1969 Sb. Z *toxikomanicky motivované TČ* (čistě drogové delikty) byl zaznamenán §§ 187, 188 *nedovolená výroba držení* omamných prostředků a jedů ve smyslu tr.zák. č.140/1969 Sb. Další trestná činnost, § 171 maření výkonu úředního rozhodnutí, §213 zanedbání povinné výživy podle zák.č.140/1969 Sb.; §182 poškození a ohrožování provozu obecně prospěšného zařízení podle tr.zákoníku 40/2010 Sb. Na závěr uvedené analýzy trestné činnosti je nutno poznamenat, že se jedná se pouze o trestné činy pro které byli *aktuálně odsouzeni* k nepodmíněnému výkonu trestu odnětí svobody. Jejich evidovaná a dokázaná trestná činnost je *však podstatně rozsáhlejší*, neboť byli již dříve odsouzeni k jednomu nepodmíněnému výkonu trestu odnětí svobody, který vykonali, ale i tomuto trestu předcházela řada rozsudků pro jiné delikty, nejen k výkonu trestu odnětí svobody, ale jiným formám trestu, a mimo jiné i četným podmíněným trestům odnětí svobody.

Jedná se tedy podle *současného trojího chápání recidivy (Recidiva a recidivisté, možnosti trestní justice, IKSP 2011)* o skutečné recidivisty ve smyslu:

1) *trestně právního vymezení*, kdy o recidivu jde tehdy, když se pachatel dopustí trestného činu poté, co byl již za předchozí trestný čin pravomocně odsouzen,

2) ve významu *kriminalisticko statistickém (penologickém)*, jako označení opětovných trestních stíhání a odsouzení pachatelů k trestu, tj. pachatelů opakovaně evidovaných v kriminální (soudní, vězeňské) statistice. Je-li tatáž osoba opětovně vězněna (opakovaně vykonávala trest nepodmíněného odnětí svobody), jedná se o recidivu označovanou též jako penologická recidiva, a samozřejmě plně:

3) ve významu *kriminologickém (též někdy označovaném jako kriminologicko-behaviorální)*, tj. jako opakování asociálního jednání (nejen kriminálního) a jako pokračování v kriminální kariéře (Kriminální recidiva a recidivisté, IKSP 2011, s. 8-10).

Možno uzavřít, tyto odsouzení *splňují všechny tři atributy recidivy*, nejde však ještě o tzv. zvláště nebezpečné recidivisty, jak se v dřívější právní terminologii dříve nazývali, a to i přes okolnost, že jejich latentní, a tedy ta co do rozsahu skutečná trestná činnost je, jak vyplývá z náznaků samotných vězňů, ještě mnohonásobně rozsáhlejší.

2.4.4 PSYCHOLOGICKÝ OBRAZ OSOBNOSTI "TOXIKOMAN - RECIDIVISTA"

Předcházející "analýza anamnestických a sociodegrafických dat" zjištěných u souboru probandů umožňuje určitý aktuální vhled do osobnosti současných toxikomanů-recidivistů nalézajících se ve výkonu trestu pro opakovanou trestnou činnost. Z hlediska psychologického *popisu osobnosti* bude podána charakteristika tohoto *souboru toxikomani-recidivistů*, jako jedné z podskupiny celého souboru toxikomanů (n=101) při hledání shod a rozdílů mezi jednotlivými podskupinami ve všech sledovaných proměnných zjištěných psychologickými vyšetřeními standardizovaným testovým instrumentáři. Přitom budou porovnávány zjištěné intelektové schopnosti, temperamentové vlastnosti, zvláště neuroticismus, psychoticismus a psychopatologické rysy z hlediska klasických klinických neurotických symptomů, jakož i agresivity a hostility, tak aby mohly být celkově komparovány z předešlými vyšetřeními všech dříve psychologicky vyšetřených respondentů z předešlých výzkumů osobnosti recidivisty a nerecidivisty provedených ve věznicích ve Stráži pod Ralskem (recidivisti) a ve Všehrdech (prvověznění, nerecidivisti) v rámci netříděné populace, jakož i podle věkových skupin mladistvých a dospělých odsouzených.

Intelektové schopnosti

T. I. P.	toxikomani prvověznění 16-47 let			toxikomani recidivisti 17-41 let		
	n=80			n=21		
	Průměr	Medián	Modus	Průměr	Medián	Modus
Hrubý skór	18,09	19	20	18,38	18	17
Vážený skór	96	102	102	96	96	96
Sten	4	5	5	4	4	4

Tabulka 31: Toxikomani - intelektové schopnosti

Intelektové schopnosti současných souborů delinkventů, v daném případě **recidivistů-toxikomanů** rovněž **nepotvrdily** dříve tradovaný předpoklad o snížených schopnostech delinkventů. Přestože se nejedná o nijak výrazné schopnosti, odpovídají vzdělanostním anamnesticky zjištěným relacím a pohybují se v pásmu průměru v souladu s předchozími výsledky zjištěnými v obou věznicích u mladistvých i dospělých jedinců. Zde se ukazuje v *průměru* sice stejná hladina intelektu u obou současných skupin, avšak ve spolehlivějším **mediánu** lépe zohledňujícím velké výkyvy zjištěných hodnot se *intelligenční kvocient* ukazuje ve srovnání se skupinou prvovězněných pachatelů lehce nižší, ale stále v pásmu průměru.

DOPEN	Průměr		Medián		Modus	
	HS	VS	HS	VS	HS	VS
P	4,38	67/17	4	67/17	4	67/17
E	15	54/33	15	54/33	14	48/23
N	16,9	93/56	18	95/62	21	98/82
L	4,9	36/30	5	36/30	5	36/30

Tabulka 32: DOPEN, toxikomani recidivisti - dospělí/mladiství, n=21

Porovnání **temperamentových vlastností** provedené u obou věkových souborů, tj. u **dospělých recidivistů-toxikomanů** a u souboru **mladistvých recidivistů-toxikomanů**

ukazuje značné rozdíly. **Dospělí** jsou shodně z hlediska průměru i mediánu **nevýrazně extravertovaní cholericí**, modálně tíhnou již do introverze a melancholického typu temperamentu. Vyznačují se však **mimořádně vysokou hladinou neuroticismu**, což potvrzuje též modus dosahující až krajní hodnoty. Tím se *podstatně liší* od ostatních zkoumaných souborů v rámci výzkumu deprivace. **Psychoticismus** je **zvýšený, avšak nižší**, než u **recidivistů ze strážského "dozorového+ostrahového" souboru** majetkových a násilných recidivistů (n=63), odpovídá hodnotám všehrdské **"netříděné populace vězňů"** (n=387).

Pokud jde o **mladistvé recidivisty-toxikomany**, ukazuje se výrazný rozdíl, jímž se liší od dospělých, což je ovšem podmíněno i věkovými normami zohledňujícími věk a adolescentní nevyváženost. Podle nich jsou mladiství **recidivisti-toxikomani introvertněji** zaměřeni, typologicky **melancholického typu temperamentu**, a tím se liší od extravertně zaměřených "mladistvých všehrdského souboru" netříděné populace (n=120) provedených dřívějšími výzkumy z let 2002-2009. Spíše nevýrazná hladina neuroticismu je tak posouvá z hlediska průměru bezmála k **flegmatickému typu**, nicméně vysoký modus poukazuje na tendenci k neuroticismu, jež je i empiricky nepochybná. Již tak **relativně nízký psychoticismus**, který byl zjištěn jako dokonce ještě o něco nižší než u dřívějšího souboru **netříděné populace mladistvých**, což je posouvá spíše k **běžné populační normě**, ovšem platí zde zároveň to, co již bylo řečeno stran věkových norem. Výpovědní hodnota je uspokojivá a není tudíž důvod k pochybnostem o validitě zjištěných výsledků.

MHQ	Průměr	Medián	Modus
A	8,04+	9	11
B	7,81	8	8
C	3,71	8+	5
D	6,81	8	8
E	7,9	7	7
F	6,57+	7+	9
K	2,66	3	2

Tabulka 33: MHQ, toxikomani recidivisti - dospělí/mladiství, n=21

Neurotická symptomatika mladistvých a dospělých recidivistů-toxikomanů skýtá následující společný obraz. Shodně vystupují **"výrazné, vysoké hodnoty neurotických**

příznaků" v pořadí podle stupně jejich intenzity od nejintenzivnějších ve směru k jakoby (z hlediska pořadí) méně intenzivnějším: 1) **fobiím**, 2) **somatizaci**, 3) **depresivním symptomům**, jakož i 4) **anxietě**, která sice z hlediska průměru je pouze mírně zvýšená, avšak v mediánu je vysoká a modálně velmi vysoká. *Hysteroidní rysy* jsou jen mírně zvýšeny, modálně dokonce výrazně. *Obsedantně-kompulsivní příznaky* nezjištěny z hlediska průměru, modusu, ale zachyceny přesnějším mediánem, byť jen jako mírně zvýšené. Celkově se tento zkoumaný soubor **liši od jiných souborů** výzkumu deprivace (strážský soubor, všehrdské soubory dospělých a mladistvých) v tom, že na rozdíl od nich vykazuje **velmi vysokou anxietu**, která je jako jediná ze současných zkoumaných souborů **srovnatelná s normami** dosahovanými **recidivisty 70. a 80. let**, jež byly charakteristické právě vysokou neurotickou symptomatikou, a to ve všech neurotických symptomech.

A právě tyto neurotické příznaky "**fobie, somatizace, deprese**", jakožto typicky se vyskytující "**kriminálně-neurotické trias**" je **pojí** z hlediska zjištěných výsledků z výzkumů ve věznicích Stráž pod Ralskem a Všehrdu se strážskými "**násilnými i majetkovými recidivisty**", ale rovněž s všehrdskou "**netříděnou kriminální populací**" složenou z dospělých i mladistvých vězňů. Validita je uspokojivá.

BDI	Průměr	Medián	Modus
1	3,14	3	0
2	3,09	3	3
3	3,66	4	4
4	2,28	2	1
5	4,66	5	5
6	5,28	5	2
7	6,14	6	5
8	5,76	5	5

Tabulka 34: BDI, toxikomani recidivisti - dospělí/mladiství, n=21

Zkoumání **agresivně-hostilních tendencí** nepřineslo zajímavá zjištění co do výše intenzity těchto tendencí. Právě naopak, ukazuje se, že **recidivisti-toxikomani** se vnitřně vnímají

jako *neagresivní*, a to dokonce ve větší míře, než ostatní srovnávané soubory, významnější je pouze zjištění signifikantně zvýšeného *resentimentu* a do jisté míry poněkud zvýšené *pocity viny*, jak vidno z dosaženého průměru, avšak nepotvrzeného mediánem ani modusem. Celkově se zdá, že obecně *nápadně nízká (opakovaně u vězňů zjišťovaná) hladina agresivity* může mít určitou *souvislost* se souběžnými výrazně *depresivními rozladami, fobiemi a somatickými* subjektivně prožívanými *obtěžemi*, jež mohou úhrnem, spolu pod tlakem aktuální situace míry přechodně redukovat právě "*základní nastavení osobnosti*", čili hladinu agrese, jež v daných podmínkách nemá prostor, tudíž adekvátně tomu se neprojevuje, jinak ovšem spolehlivě potvrzenou faktem a vypovídající hodnotou deliktu. Prožívání a chování je v podstatě adekvátní změněným poměrům, dané situaci a postavení v podmínkách výkonu trestu a vlastně paradoxně adaptivní, protože "*přizpůsobené okolnostem*", neboť jako "*instrumentální jednání*" je agrese jako prostředek k dosažení zisku prozatím odložena jako neúčelná, protože netolerovaná, proto *stlačená*, subjektivně nejspíše niterně aktuálně neprožívaná či neuvědomovaná, "*spící*", nikoli však neexistující, spíše jen příležitostně aktivně projevovaná v jednání uvnitř vězeňských kolektivů či vůči personálu věznic.

2.4.5 ANAMNESTICKO-SOCIODEMOGRAFICKÁ DATA-SOUBOR MLADISTVÍ A DOSPĚLÍ "PRVOVĚZNĚNÍ-TOXIKOMANI" VE VTOS V OBDOBÍ LET 2010-2013

Z hlediska sociodemografických dat *ukazatele věku* je soubor prvověžněných toxikomanů věkově rozložen následovně. Nejnižší věk 16 let, nejvyšší 47 let. Průměrný věk probandů= 24,07 let, medián= 22 let, modus=18 let. Pokud jde o *rodinnou anamnézu*, v rodině úplné, popřípadě doplněné žilo **80 %**, 20 % je z rodin neúplných, tedy byli vychovávaní pouze matkou, ojediněle otcem. Jedináčků je 13,75 %, jednoho sourozence má 48,75 %, dva a více sourozenců 37,5 %, z toho 2 sourozence uvedlo 15 %; nejvyšší počet sourozenců byl 6 sourozenců, tj. 3,75 %. Do *ústavní výchovy* bylo umístěno 21,5 % probandů. Po stránce úrovně *dosaženého vzdělání* 32,5 % prvověžněných má vzdělání dokončené, z toho **21,5 %** zakončené výučním listem a **11,25 %** maturitou, čili **32,75%** dokončilo profesní přípravu, ostatních **67,5 %** obor nebo školu nedokončilo, přitom z nich pouze základního vzdělání dosáhlo 12,5 %, a z toho 3,75 % bylo absolventy zvláštních škol. Nejčastěji uváděným oborem byla profese kuchař-číšník, na druhém místě profese

zedník, na třetím automechanik a zedník, na čtvrtém místě rovnoměrně zámečnick a truhlář, početněji ještě elektrikář. Ze středních škol byly v po sobě jdoucím pořadí uvedeny SPŠ, SZTŠ, Střední odborná škola s maturitou podnikání v oboru, Střední hotelová škola, Obchodní akademie, gymnázium. Z ostatních oborů byly opakovaně uvedeny profese malíř-natěrač, instalatér, dále krejčí, prodavač, cukrář, kovoobraběč, tesař a instalatér. Z hlediska *rodinného stavu* je **93,75 %** probandů svobodných, z toho 11,25 % mají jedno dítě a 2,5 % více dětí, svobodných bezdětných je 80 %. Ženatých probandů je **3,75 %**, přitom všichni ženatí mají jedno či více dětí. Rozvedených, zároveň bezdětných je 2,5 %. Nejčastěji žijí s přítelkyní nebo družkou, často u rodičů nebo u kamarádů, též jako bezdomovci. Po stránce výskytu *psychopatologických znaků* bylo zjištěno, že **42,5 %** probandů bylo v minulosti *psychiatricky podchyceno a* léčeno buď ambulantně nebo ústavně léčeno, včetně uložené PAL nebo protitoxikomanickému léčení. *Suicidální pokusy* uvedlo **13,75 %** probandů. *Analýzou závislostí* byly zjištěny tyto údaje. *Nikotinismus* zjištěn u 96,25 % probandů, z toho mírných kuřáků do 10 cigaret denně 35 %, *velmi silných kuřáků* 30-80 cigaret denně bylo **7,5 %**; nekuřáků zjištěno jen 3,75 %. *Alkohol* nepoživá vůbec **28,85 %** probandů, úzus 51,25 %, *abúzus* **20 %** probandů. *Gamblerství* odmítá zcela **56,25 %**, občas pro zábavu, malé částky jej připouští 22,5 %, často nebo velké částky přiznává 21,25 % prvovězňených. Pokud jde o *nealkoholovou toxikomanii*, pak 96,25 % prvovězňených zneužívá drogy, zbylých 3,75 % přiznalo abúzus alkoholu; jde o čistý etylismus bez přítomnosti drog. Zkříženou závislost, tj. abúzus drog v kombinaci s abúzem alkoholu uvedlo 15 % prvovězňených toxikomanů. Nejčastěji je zneužívána marihuana 72,5 %, vedle téměř shodné závislosti na pervitinu 71,25 %, z nichž intravenosně aplikuje 45 %, pouze sniffing preferuje 51,25 %. Další nejčastěji uváděnou drogou je heroin 16,25 %, následuje LSD 8,75 % a stejně subutex 8,75 %, následně lysohlávky 5 %, kokain 3,75 %, všechno, okrajově ještě extaze, braun, toluen, durman, makovice (opium), metadon, rohypnoly. Pokud jde o věk, *první zkušenost s drogou* do 14 let věku uvádí 33,75 %, ve věku 15-18 let 41,25 %, v 19 letech nebo později 25 %. Nejnižší uvedený věk první zkušenosti s drogou byl **9 let**, nejčastěji uváděný věk pro *první zkušenost s drogou* byl 14 let, nejzašší 35 let věku. Celkově plných **75 %** prvovězňených toxikomanů zahájilo drogovou kariéru *do 18 let*. *Analýzou trestné činnosti* prvovězňených toxikomanů bylo zjištěno toto rozložení trestné činnosti. *Majetková trestná činnost* byla zjištěna u **63,75 %** probandů. *Násilná trestná činnost* u **25 %**, *sexuálně motivovaná*

trestná činnost **2,5 %**, a **toxikomanická motivovaná**, tj. nikoli pod vlivem, ale v souvislosti s toxikomanií spáchaná trestná činnost byla zjištěna u **8,75 %** probandů.

Z **majetkové TČ** zcela jednoznačně převládal § 247 tr.zák. 140/69 Sb., a § 205 **krádež** podle nového tr.zákoníku 40/2010 Sb., z ostatní majetkové trestné činnosti následoval častěji § 250 podvod, vedle toho doprovodné skutkové podstaty související s krádežemi jako jsou např. § 238 porušování domovní svobody, § 249 neoprávněné užívání cizí věci, § 257 poškozování cizí věci podle tr. zákona č.140/1969 Sb. Z **násilné TČ** byl vůbec nejčastěji zjištěn § 234 **loupežné přepadení** podle starého tr.zák. a § 173 loupež podle nového tr.zákoníku 40/2010 Sb., dále §§ 221, 222 ublížení na zdraví tr.zák. a § 146 ublížení na zdraví tr.zákoníku, třetí místo byl trestný čin podle § 219 vražda podle zák.č.140/1969 Sb. a § 140 vražda podle nového tr.zákoníku 40/2010 Sb. Vedle toho z násilné trestné činnosti se vyskytly § 235 vydírání, § 155 útok na veřejného činitele ve smyslu tr.zákona č.140/1969 Sb., a podle nového tr.zákoníku § 199 týrání osoby ve společném obydlí. Ze **sexuálně motivované TČ** byl zaznamenán § 242 **zneužívání** podle tr.zákona č. 140/1969 Sb. Z **toxikomanicky motivované TČ** byly nejčastěji zjištěny trestné činy podle §§ 187,188 tr.zák. 140/1969 Sb. **nedovolená výroba a držení** omamných prostředků a jedů, a také § 201 opilství; a dále trestné činy podle nového tr. zákoníku 40/2010 Sb. jako § 283 nedovolená výroba a jiné nakládání s omamnými a psychotropními látkami a jedy, a § 286 výroba a držení předmětu k nedovolené výrobě omamné a psychotropní látky a jedu. Vedle těchto trestných činů byly zaznamenány *některé další trestné činy* § 202 výtržnictví podle tr.zákona 140/1969 Sb.; a § 358 výtržnictví podle nového tr.zákoníku 40/2010 Sb.; a § 179 obecné ohrožení, § 213 zanedbání povinné výživy podle tr. zák.č. 140/1969 Sb. Rovněž i zde je potřeba k podanému rozboru dodat, že se jedná pouze o tu trestnou činnost pro kterou byli probandi **aktuálně odsouzeni a dodáni** k nepodmíněnému výkonu trestu odnětí svobody. Jejich uvěznění předcházela řada rozsudků pro stejnou či jinou trestnou činnost, ale dosud nebyli ve výkonu trestu odnětí svobody. Nejedná se tudíž o tzv. **prvotrestané** osoby, protože soudy se k ukládání nepodmíněného výkonu trestu odnětí svobody zpravidla uchylují až po několika předcházejících rozsudcích, nýbrž o tzv. osoby **prvovězněné**. Podle "**kriminalisticko - penologického**" pojetí recidivy se nicméně o recidivisty ještě nejedná, protože dosud ještě *nebyli* ve výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody, avšak podle "**trestně právního pojetí recidivy**" ano, stejně jako podle již zmíněného širšího "**kriminologického pojetí**".

2.4.6 PSYCHOLOGICKÝ OBRAZ OSOBNOSTI "PRVOVĚZNĚNÝ TOXIKOMAN"

Obdobně jako u předchozího souboru po provedené analýze socio-demografických dat bude podán obraz osobnosti prvovězněného toxikomana. Stejným způsobem bude charakterizovány intelektové schopnosti, vlastnosti temperamentu, zvláště extroverze-introverze, neurotismus, psychoticismus, jakož i psychopatologie osobnosti z hlediska neurotických příznaků a agresivity a hostility.

T. I. P.	toxikomani prvověznění 16-47 let n=80			toxikomani recidivisti 17-41 let n=21		
	Průměr	Medián	Modus	Průměr	Medián	Modus
Hrubý skór	18,09	19	20	18,38	18	17
Vážený skór	96	102	102	96	96	96
Sten	4	5	5	4	4	4

Tabulka 35: Toxikomani - intelektové schopnosti

Intelektové schopnosti současných souborů delinkventů, ani v tomto případě u souboru osmdesáti prvovězněných-toxikomanů **nepotvrdily** dosavadní tradovaný předpoklad o výrazně snížených schopnostech vězňů. V podmínkách tohoto výzkumu se prokázala skutečnost, že **prvověznění toxikomani** se z hlediska intelektové kapacity celkově nalézají v **pásmu průměru**, ve srovnání s **recidivisty-toxikomany**, kteří se pohybují v pásmu **slabšího průměru**. Přestože nejde o výrazné schopnosti, odpovídají svým vzdělanostním anamnesticky zjištěným relacím a **korespondují** s předchozími výsledky zjištěnými u souborů dospělých násilných i majetkových recidivistů ze strážského výzkumu. Dokonce je možné konstatovat, že z hlediska intelektu stojí **"toxikomani-prvověznění"** blíže **běžné populaci** než populace ostatních vězňů.

DOPEN	Průměr		Medián		Modus	
	HS	VS	HS	VS	HS	VS
P	4,57	78/26	5	78/26	5	78/26
E	14,29	48/23	16	59/41	20	84/87
N	14,88	88/46	15	88/46	12	73/54
L	6,47	46/44	7	57/54	7	57/54

Tabulka 36: DOPEN, toxikomani prvověznění - dospělí/mladiství, n=80

Komparací souborů "*prvovězněných mladistvých toxikomanů*" a "*prvovězněných dospělých toxikomanů*" se ukázalo, že z hlediska *temperamentových vlastností* se liší dospělí od mladistvých obdobně jako u "recidivistů-toxikomanů" *mírou extraverte*. "*Dospělí prvověznění toxikomani*" jsou opětovně typologicky *nevýrazně extravertovaní cholericí* oscilující mezi extroverzí a z hlediska průměru tendující spíše už do introverze a melancholie, s vysokou úrovní *neuroticismu*, byť přece jen o něco nižší než u mladistvých i dospělých "*recidivistů-toxikomanů*", kde zjištěný neuroticismus byl obzvláště vysoký. Pokud jde o "*mladistvé prvovězněné toxikomany*", rovněž obdobně jako u "*mladistvých recidivistů-toxikomanů*" se vcelku zřetelně prokázala (v průměru i mediánu) *tendence k introverzi*, tj. *typologicky flegmatický typ temperamentu*, (byť dle modusu nejčastější výskyt je "výrazně extrovertní" a spíše již "cholerický než sangvinický" temperamentový typ), a proto nezbyvá opět, než poukázat na otázku věkových norem, jež zeslabují některé rysy vzhledem k nízkému věku. Totéž platí i o osobnostní dimenzi *psychoticismu*, jenž u "*prvovězněných mladistvých toxikomanů*" nedosahuje vzhledem k věku patognomických hodnot, ale u "*prvovězněných dospělých-toxikomanů*" vykazuje psychoticismus *vysokou úroveň přibližující* je v dosažených hodnotách k strážským "*majetkovým a násilným recidivistům*" a *vydělujícím* je současně od všehrdské převážně prvovězněné "*netříděné populace dospělých vězňů*", neboť v tomto znaku jsou vskutku horší a *výrazně vzdálenější "běžné populační normě"*. Validita je uspokojivá, byť *L-skóry* jsou o něco vyšší, což nejspíše svědčí minimálně o sociální *desirabilitě*, jež u recidivistů nebývá tolik akcentována, což činí *recidivisty* poněkud cynicky vyjádřeno jakoby "*pravdomluvnějšími*", než ostatní *prvovězněné* vězně vedené ještě ne zcela ztracenými zábranami popřípadě dosud zachovaným *pocitem studu*, jenž je ještě alespoň pro sociální únosnost situace nutí

předstírat, popřípadě že mohou přece jenom stále ještě něco ztratit, což *recidivistům* většinou je již lhostejné, protože se nestydí už vůbec za nic.

MHQ	Průměr	Medián	Modus
A	6,68	6	0
B	7,61	7,5	6
C	7,93	8	7
D	6,96	6,5	4
E	8,02	7,5	6
F	5,35	5	5
K	3,1	3	2

Tabulka 37: MHQ, toxikomani prvověznění - dospělí/mladiství, n=80

Neurotická symptomatologie u souboru "*prvovězněných mladistvých a dospělých toxikomanů*" podobně jako u souboru recidivistů-toxikomanů skýtá obvyklé *kriminálně neurotický trias*, tvořený fobiemi, somatizacemi a depresemi, nicméně fobie jsou nepatrně nižší intenzity, než-li u "recidivistů-toxikomanů", i dřívější "netříděné populace dospělých vězňů", ale o trochu vyšší, než u "majetkových a násilných recidivistů" z dřívějšího strážského výzkumu. Anxieta je zvýšena lehce, modálně dokonce žádná anxieta. Vymizely hysteroidní rysy, až na průměr, kde jsou lehce zvýšeny, zato přibyly vyšší hodnoty obsedantně-kompulsivních symptomů, ale ještě jen jako zvýšené lehce. Validita údajů je uspokojivá.

BDI	Průměr	Medián	Modus
1	3,83	4	5
2	3,47	4	4
3	3,86	2,5	1
4	1,71	2	2
5	4,1	4	6
6	5,55	6	7
7	5,66	6	6
8	5,76	6	7

Tabulka 38: BDI, toxikomani prvověznění - dospělí/mladiství, n=80

Porovnáním *agresivně-hostilních znaků* nebyly zjištěny patognomické hodnoty, až na *podezřavost* (medián; modus) a v mediánu i modálním vyjádření se ještě prokázaly *pocty viny*. Jiná symptomatika zjištěna nebyla. Opět lze opatrně usuzovat na aktuální duševní stav, dyskomfort prožívání bráncí rozvinout, resp. přiznat výraznější sebezprosazující strategie agresivního rázu, což může být, jak již bylo vysvětleno, spíše situačně podmíněno.

2.4.7 CELKOVÁ KOMPARACE SOUBORU "VŠICHNI TOXIKOMANI" (16-47 let)

V předešlé kapitole byla provedena srovnávací analýza *souboru toxikomanů - vězňů* (n=101) na základě *analýzy sociodemografických dat* a dále na podkladě *psychologického testování standardizovanou metodikou (instrumentáři)* ke *zjišťování depravace osobnosti*. Byli rozlišeni z hlediska "*kritéria recidivy*" do dvou nestejně velkých skupin, a to „*toxikomani - recidivisti*“ a „*toxikomani-prvověznění*“, přičemž zároveň byli porovnáváni i podle *kritéria věku* zvláště, jako *mladiství* a *dospělí* v každé z těchto skupin. V této kapitole bude provedena *srovnávací analýza* z hlediska kvantitativních dat z *výsledků psychologických testových vyšetření* k podrobnějšímu

postižení rozdílů a shod mezi skupinami. Jde o porovnání souboru ve sledovaných osobnostních proměnných u:

A) "*souboru všech mladistvých toxikomanů-vězňů*" (n=24),

B) "*souboru všech dospělých toxikomanů-vězňů*" (n=77) a následně rovněž

C) "*souboru všech toxikomanů-vězňů rozdělených do 4 základních skupin podle*

druhu trestné činnosti", tj. *majetková TČ* (n=65), *násilná TČ* (n=24), *sexuální*

TČ (n=3, *toxikomanická TČ* (n=9), a při zachování věkového kritéria, jednak

soubor "*mladiství adolescenti*" (16-18 let), jednak soubor "*dospělí vězni*" (19-47 let) v těch metodách (zde se jedná pouze o DOPEN), kde je *věkové rozdělení z hlediska věkových norem* pro vyhodnocení nezbytné (tzn. zvláště normy pro mládež, a zvláště normy pro dospělé v dotazníku DOPEN).

Tato vzájemná komparace uvnitř skupin a mezi skupinami umožňuje provést další *detaillnější analýzu osobnostních proměnných* u sledovaného "*uvnitř souboru toxikomanů-vězňů*", a vně "*komparací s ostatními soubory*", které jsou všechny porovnávány a hodnoceny z *ústředního hlediska deprivace osobnosti*, který je předmětem celého empirického výzkumu v intencích disertační práce.

2.4.7.1 SOUBOR "VŠICHNI MLADISTVÍ TOXIKOMANI-VĚZNI"

T. I. P.	toxikomani mladiství 16-18 let			toxikomani dospělí 19-47 let		
	n=24			n=77		
	Průměr	Medián	Modus	Průměr	Medián	Modus
Hrubý skór	15,67	16	13	18,92	20	15
Vážený skór	92	92	92	102	102	92
Sten	3	3	3	5	5	3

Tabulka 39: *Intelektové schopnosti, toxikomani všichni - období 2010-2013, n=101*

Celkově se *intelektová kapacita* ve složce nonverbální u "souboru mladistvých" pohybuje v pásmu *slabšího průměru*, je tudíž nižší ve srovnání s "dospělými toxikomany", kteří se nalézají v pásmu dobrého průměru.

DOPEN	Průměr		Medián		Modus	
	HS	VS	HS	VS	HS	VS
P	5,5	32	5,5	32	3	14
E	17,33	55	18	70	20	87
N	16,88	56	18,5	70	22	89
L	5,62	44	5,5	44	4	21

Tabulka 40: DOPEN, toxikomani mladiství 16 -18 let, n=24

Z hlediska psychotocismu nedosahují patognomických hodnot, výrazný je *neuroticismus* (labilita). Jeví se jako extrovertně zaměření, typologicky *cholerickeho typu* temperamentu. Validita měřená L-skórem je uspokojivá.

MHQ	Průměr	Medián	Modus
A	6,50	6	3
B	7,70	8	8
C	8,12	8,5	11
D	7,08	7,5	9
E	8,7	8,5	7
F	6,25	7	7
K	2,54	2	2

Tabulka 41: MHQ, toxikomani mladiství 16 -18 let, n=24

Z hlediska klinické *neurotické symptomatiky* jsou výrazně zvýšeny tyto symptomy: *fobie, somatizace, deprese*; anxieta, obsese, hysterie jsou zvýšeny lehce. Již klasické (časné) zřetelné *kriminálně-neurotické trias* charakteristické pro dospělé vězně - fobie, somatizace, deprese. Validita je uspokojivá.

BDI	Průměr	Medián	Modus
1	3,87	4	1
2	3,29	3,5	4
3	3,29	4	4
4	1,91	2	2
5	5,16	6	6
6	6,79	7	6
7	5,91	6	6
8	6,08	6,5	7

Tabulka 42: BDI, toxikomani mladiství 16-18 let, n=24

Hranice patognomity bylo u probandů dosaženo u vlastností *resentiment a podezřavost*, tedy *hostilita*, která je v Bussově pojetí agresivity složenou vlastností, jakož i silnější *pocity viny*. Pro tento soubor je tudíž příznačný rys *hostilita*, která je jinak typickým znakem pro většinu dospělých odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody a z nich zvláště pro *recidivisty*, dopouštějící se především *majetkové kriminality*.

2.4.7.2 SOUBOR "VŠICHNI DOSPĚLÍ TOXIKOMANI-VĚZNI"

T. I. P.	toxikomani mladiství 16-18 let n=24			toxikomani dospělí 19-47 let n=77		
	Průměr	Medián	Modus	Průměr	Medián	Modus
Hrubý skór	15,67	16	13	18,92	20	15
Vážený skór	92	92	92	102	102	92
Sten	3	3	3	5	5	3

Tabulka 43: Intelektové schopnosti, toxikomani všichni - období 2010-2013, n=101

Intelektová kapacita ve složce nonverbální je u dospělých toxikomanů v pásmu dobrého průměru.

DOPEN	Průměr		Medián		Modus	
	HS	VS	HS	VS	HS	VS
P	4,23	67	4	67	1	20
E	13,53	48	15	54	16	59
N	14,81	88	16	90	12	73
L	6,31	46	6	46	5	36

Tabulka 44: DOPEN, toxikomani dospělí 19-47 let, n=77

Z hlediska psychoticismu byla v daném souboru již překročena hranice patognomity, projevuje se zde zřetelný **psychoticismus**. Mimořádně výrazný je **neuroticismus** (labilita), který dosahuje **extrémních** hodnot. Celkově se u souboru projevuje **nevýrazná extraverte** (ač průměr ukazuje spíše introverzi), typologicky se jedná o **výrazně cholericý typ temperamentu** (průměr nicméně opětovně směřuje spíše až do melancholie). Podle L-skóru je validita uspokojivá.

MHQ	Průměr	Medián	Modus
A	7,11+	7+	0
B	7,63	8	6
C	8,09+	8+	7+
D	6,88	7	4+
E	7,77	7	6
F	5,40+	5	5
K	3,15	3	4

Tabulka 45: MHQ, toxikomani dospělí 19-47 let n=77

Struktura klinické *neurotické symptomatologie* poskytuje obraz *výrazně* rozvinutých příznaků, dominují *fobie, somatizace, deprese* jako klasické "*kriminálně-neurotické trias*", ostatní symptomy jako *anxieta, obsese* jsou *zvýšeny lehce*. Hysteroidní rysy nedosáhly patognomických hodnot, z hlediska průměru jsou sice lehce zvýšeny, což ale koriguje přesnější medián. Validita vyjádřená L- skórem je uspokojivá.

BDI	Průměr	Medián	Modus
1	3,63	4	0
2	3,42	3	2
3	3,98	3	2
4	1,8	2	1
5	3,92	4	5
6	5,09	5	3
7	5,71	6	6
8	5,66	6	8

Tabulka 46: BDI, toxikomani dospělí 19-47 let n=77

Soubor dospělých toxikomanů-vězňů celkově **nedosáhl** patognomické úrovně v agresivitě-hostilitě, vyjma modusu, kde se ukázal **resentiment**; výrazně se projevují pouze **pocity viny**.

2.4.7.3 HLAVNÍ ROZDÍLY MEZI SOUBORY „TOXIKOMANI - RECIDIVISTI“ A „TOXIKOMANI - PRVOVĚZNĚNÍ“

Z hlediska porovnání **anamnestických a sociodemografických** dat byly zjištěny určité rozdíly. **Věk** toxikomanů-recidivistů je v průměru o něco vyšší 26,5 let oproti 24 let u toxikomanů-prvovězněných. **Rodina** u "toxikomanů-recidivistů" je podstatně **méně kompaktní**, neboť v úplné resp. doplněné rodině žilo pouze 57 % oproti 80 % u "toxikomanů-prvovězněných". U obou skupin je nejčastější (48 %) model "**rodina-jedno dítě**", "dva sourozence" téměř shodně 14,29% ku 15 % u prvovězněných. Nepatrné rozdíly jsou v počtu "2 a více sourozenců", kdy toxikomani-recidivisti mají o něco více sourozenců 41,5% ku 37,5 %, ale více již je rozdíl, kdy "4 a více sourozenců" mají toxikomani-recidivisti ve 14,29% oproti pouhým 3,75 % u prvovězněných. Více jedináčků se vyskytuje mezi toxikomany-prvovězněnými 3,75 oproti 9,5 % u toxikomanů-recidivistů. Celkově se tak jeví rodinné prostředí toxikomanů-recidivistů jako spíše **méně příznivé** oproti toxikomanům-prvovězněným, čemuž ostatně nasvědčuje též údaj o ústavní výchově. **Ústavní výchova** je častější u recidivistů **38 %**, zatímco prvovězněných prošlo ústavní výchovou "pouze" **21,5 %**. **Vzdělání** je u toxikomanů-recidivistů v 38 % zakončené výučním listem, u toxikomanů-prvovězněných v 21,5 %, zato zde je však 11,25 % maturantů, celkově tedy lze uzavřít, že **61,9 %** toxikomanů-recidivistů a **67,5** toxikomanů-prvovězněných profesní vzdělávání nedokončilo. **Rodinný stav** je obdobný u obou skupin, toxikomanů-recidivistů 90,47 a prvovězněných 93,75 % je svobodných, většinou žijí s přítelkyní, družkou nebo u kamarádů, popřípadě rodičů. Toxikomani-recidivisti mají častěji děti než toxikomani-prvověznění (33,3% proti 13,8%), avšak ženatý z nich není nikdo, rozvedených je 9,5 %, zatímco prvověznění jsou ve 3,8% ženatí, zatímco rozvedených a zároveň bezdětných je 2,5%. Svobodných bezdětných toxikomanů-recidivistů je 57%, a svobodných, bezdětných toxikomanů-prvovězněných plných 80%, kteří tudíž nejsou tak obtíženi závazky.

Psychopatologické fenomény včetně závislostí jsou zastoupeny následovně. *Psychiatrická léčba* je mnohem častější u toxikomanů-recidivistů v **66,7%**, zatímco u toxikomanů-prvovězňených **42,5%**. *Suicidalita* u toxikomanů-recidivistů je téměř shodná **14,28 %**, u toxikomanů-prvovězňených **13,75%**. *Nikotinismus* je rovněž obdobný u obou skupin, u toxikomanů-recidivistů 90,47% ku 96,25 % u toxikomanů-prvovězňených, kde je přece jen trochu vyšší. Naproti tomu co do intenzity je kategorie "*velmi silných kuřáků*" (30-80 cigaret denně) mezi toxikomany-recidivisty více zastoupena, a to ve 14,28%, oproti pouze 7,5 % u toxikomanů-prvovězňených, což je o polovinu méně. *Alkoholismus* jakožto "*čistý etylismus*" bez přítomnosti jiných drog je v **28,57%** u toxikomanů-recidivistů mnohem vyšší, než u toxikomanů-prvovězňených s pouhými **3,75 %**. Zkřížená závislost je o něco vyšší u toxikomanů-recidivistů v 19 %, zatímco u toxikomanů-prvovězňených je to 15 %, tedy lehce méně. *Drogy*, které jsou jsou zjišťovány jako nejčastější, jsou *marihuana a pervitin*, přičemž obě jsou téměř shodně proporčně zastoupeny u toxikomanů-recidivistů v 71% a 72,71% u toxikomanů-prvovězňených, s určitým rozdílem mezi oběma skupinami, kdy intravenosně aplikuje "*jenom*" 38% toxikomanů-recidivistů, ale 45 % toxikomanů-prvovězňených; v pořadí na druhém místě u obou skupin stojí *heroin* s 28,57% toxikomani-recidivisti, ale "*jen*" s 16,25% toxikomani-prvovězňení. *První zkušenost s drogou* do 14 let věku učinilo **23,8%** toxikomanů-recidivistů, ve stejném věku však **33,75%** toxikomanů-prvovězňených, čili více, přičemž **67%** toxikomanů-recidivistů a plných **75%** toxikomanů-prvovězňených ji mělo do osmnácti let. Zdá se jakoby "*toxikomani-prvovězňení*" více než "*toxikomani-recidivisti*" tíhli k *nealkoholové závislosti*, čili drogám jako takovým, zatímco druzí, tj. *toxikomani-recidivisti preferují obojí a tvrdší formy* až v podobě heroínu. *Afinita k alkoholové závislosti* byla ostatně již ve strážském výzkumu recidivistů *pro recidivisty typická*, třebaže hlavně pro *násilné recidivisty*. *Gambling* odmítá **71,42 %** toxikomanů-recidivistů, ale jen **56 %** toxikomanů-prvovězňených, kteří jsou k němu náchylnější.

Analýza trestné činnosti ukazuje, že *struktura trestné činnosti* rozdělené podle **4 základních okruhů**, kterými jsou - majetková, násilná, toxikomanická a sexuální, je u obou souborů podobná. *Majetkovou trestnou činnost* vykazuje shodně 66,66% toxikomanů-recidivistů, obdobně 63,75% toxikomanů-prvovězňených, na druhém místě za majetkovou kriminalitou figuruje *násilná trestná činnost* u obou skupin sice s nevelkým rozdílem, ale *kupodivu zvýrazněným u toxikomanů-prvovězňených* - **25%**, ale jen **19,4%** u

toxikomanů-recidivistů, třetí v pořadí stojí téměř shodně rozložená **toxikomanická trestná činnost**, tzn. u 9,52% toxikomanů-recidivistů a u 8,75 % toxikomanů-prvověžněných, poslední v pořadí je **sexuálně motivovaná trestná činnost** s 4,76 % u toxikomanů-recidivistů a nižší s 2,5 % u toxikomanů prvověžněných. Výrazné rozdíly sice zjištěny nebyly, ale přesto je zřejmé, že **prvověžnění** nejsou pokud se jedná o **násilí** agresivní méně, než **recidivisti**. Z **majetkové TČ** shodně převládají krádeže u obou skupin u **násilné TČ** stojí z **toxikomanů-recidivistů** na prvním místě trestný čin **vydírání, na druhém loupež a třetím ublížení na zdraví**, zatímco u **prvověžněných** je na prvním místě **loupež, na druhém ublížení na zdraví a na třetím vražda**.

Pokud jde o **psychologickou charakteristiku osobnosti**, ukázalo se, že **intelektové schopnosti neprokázaly výrazně nižší úroveň oproti normální populaci**, mezi soubory jsou o něco lepší výsledky u **toxikomanů-prvověžněných**, kteří se nalézají v pásmu průměru, zatímco **toxikomani-recidivisti** se pohybují v pásmu slabšího průměru.

Temperamentové vlastnosti jsou obdobné u obou souborů, nejčastěji je zastoupen u **dospělých toxikomanů** v obou skupinách (toxikomani-recidivisti, toxikomani prvověžnění) sice **nevýrazně extravertovaný, zato výrazně labilní choleric**. Liší se tím od **mladistvých toxikomanů**, kteří tíhnou **k introverzi** v obou souborech, "**mladiství recidivující toxikomani**" jsou **melancholického typu temperamentu a tíhnou k introverzi** (jak shodně ukazuje průměr, medián, modus), naproti tomu "**mladiství prvověžnění toxikomani**" sice též **tíhnou k introverzi** (z hlediska průměru, i spolehlivějšího mediánu), kde shodně jsou posazeni ve **flegmatickém typu temperamentu**; byť modus ukazuje ještě na cholericový typ. Pokud se ovšem vezmou **všichni mladiství** tohoto výzkumného souboru toxikomanů (n=24), jsou na tom typologicky podobně jako **dospělí**, a jsou rovněž v **cholericém typu temperamentu**, jak již naznačil modus. Mimořádně vysoká úroveň **lability, čili neuroticismu** u "**recidivujících i prvověžněných dospělých toxikomanů**" je téměř shodná, ale u "**dospělých toxikomanů-recidivistů**" je přece ještě vyšší a dosahuje dokonce **velmi vysoké úrovně**. Zvýšený **neuroticismus (labilita)** je zjištěn rovněž u skupiny "**mladistvých recidivujících toxikomanů**". **Psychoticismus** je zvýšen u obou souborů dospělých toxikomanů, u mladistvých toxikomanů však ještě nedosahuje úrovně patognomity. Tím se "**mladiství odsouzení toxikomani**" liší od "**dospělých vězňů-toxikomanů**", je to však otázka jednak věku, jednak věkových norem, které jejich nízký věk zohledňují.

Co se týče *psychopatologie osobnosti*, pak *neurotická symptomatika* je u souboru "*toxikomanů-recidivistů*" nápadná hlavně *mimořádně vysokou anxiétou*, což je v celkovém srovnání *vůbec nejnápadnější rozdíl oproti všem ostatním výzkumným souborům* podchyceným v této práci. Jinak ale dominuje i v těchto výzkumech pro vězně již klasické "*kriminálně-neurotické trias*" tj. fobie, somatizace, deprese; u *toxikomanů-prvověžněných* je to stejné, ale v o něco nižších hodnotách než u *toxikomanů-recidivistů*; *toxikomani-prvověžnění* nemají však tak vysokou anxiétu, která je zvýšená pouze lehce. *Agresivita-hostilita* u obou sledovaných souborů celkově nedosahuje úrovně patognomity, u "*toxikomanů-recidivistů*" je zvýšen toliko *resentiment*, u "*toxikomanů-prvověžněných*" zase pouze *podezřavost* a *pocity viny*. Nabízí se tak možné vysvětlení, že platí v případě páchání trestné činnosti toxikomanů základní předpoklad o "*instrumentalitě agrese*", jako v podstatě *naučeném prostředku k dosažení výdělků (na nákup drogy)*. V případě přijetí tohoto předpokladu pak zároveň platí i předpoklad o "*toxikomani jako kompenzačním mechanismu*" tj. (*mechanismu úniku*) místo (*mechanismu útoku*) jinak v podstatě *pasivní osobnosti delinkventního toxikomana* neschopné obstát v nepříznivých podmínkách v životě. Vedle toho ovšem zároveň platí též předpoklad o zdepravované, *hrubě hedonistické motivaci vyjádřené sloganem "užívat si"* jako způsobu adaptace, jenž může být spatřován právě v *toxikomanii*.

Tímto způsobem nevhodné adaptace usiluje se vyváznout "*tady a teď, a vlastně stále*", od tíživé životní reality. V takovém případě, jak se ukazuje by pak vskutku *nebyla jinak pasivní osobnost vězně-toxikomana primárně agresivní*, zcela v souladu s tím, jak vypovídají výsledky testového vyšetření agresivity, kde se probandi jako agresivní sami před sebou *vnitřně nevnímají*, ale ani ve svých *sdělovaných postojích* v rozhovoru se vskutku za agresory subjektivně nepovažují.

2.4.7.4 CELKOVÁ KOMPARACE SOUBORU "VŠICHNI TOXIKOMANI" (16 - 47 LET)

V předešlé kapitole byla provedena *srovnávací analýza* souboru toxikomanů - vězňů (n=101) na základě *analýzy sociodemografických dat* a na podkladě *psychologického testování standardizovanou metodikou (instrumentáři)* ke zjišťování deprivace osobnosti. Byli rozlišeni z hlediska *kritéria recidivy* do dvou nestejně velkých

skupin, a to „*toxikomani - recidivisti*“ a „*toxikomani - prvovězňní*“, přičemž zároveň byli porovnáváni i podle *kritéria věku* jako *mladiství* a *dospělí* v každé z těchto skupin.

Mezi skupinami vzájemně porovnávanými mezi sebou z *hlediska - věku, recidivy a rozdělení podle základních druhů trestné činnosti* lze nyní provést závěrečný *souhrn shod a rozdílů* platných pro tento výzkumný soubor. Předně se ukazuje, že se *intelektové schopnosti* u *všech toxikomanů-vězňů* pohybují mezi *pásmem slabého průměru až dobrého průměru*, přičemž podle věku *dospělí toxikomani* vykazují pásmo dobrého průměru, zatímco *mladiství* slabšího průměru, *recidivisté* jsou průměrní, zatímco *prvovězňní* se pohybují v dobrém průměru. Celkově jejich intelektové schopnosti odpovídají dosaženému vzdělání většinou v rovině odborných učilišť, zřídka střední školy. Porovnání *jednotlivých komparovaných skupin v rámci celého souboru toxikomanů-vězňů* v dalších osobnostních proměnných z hlediska *rozdělení na recidivisty (n=21) a prvovězňné (n=80)* vypovídá o *nápadnostech* v jejich temperamentových vlastnostech. Předně byl zjištěn *extrémně vysoký neuroticismus (labilita)* u *recidivujících i prvovězňných dospělých toxikomanů*, projevuje se rovněž zvýšený *psychoticismus*, nikoli však u mladistvých.

Jak *dospělí recidivisti*, tak *dospělí prvovězňní* jsou *nevýrazně extravertovaní labilní cholericí*, naproti tomu *mladiství toxikomani* více tíhnou k *introverzi*, přičemž *mladiství recidivisté* jsou typologicky spíše *melancholici*, zatímco *prvovězňní mladiství* spíše *flegmatici*.

Pokud se jedná o klasickou *neurotickou symptomatiku* (tedy nikoli Eysemckův neuroticismus), je nápadná zjištěná *vyšší anxiety* u souboru *dospělých recidivistů*. Také u všech zkoumaných dospělých odsouzených mužů, tj. recidivistů i prvovězňných toxikomanů byla zjištěna *podobně jako u ostatní vězeňské populace v rámci tohoto výzkumu* pravidelně se opakující *typická konstelace výrazně zvýšených neurotických symptomů* (tj. nikoli pouze lehce, resp. mírně zvýšených), vždy v popředí s vysokými fobiemi, a depresemi, provázenými výraznými somatickými příznaky, tedy *tzv. kriminálně-neurotické trias: 1) fobie, 2) deprese, 3) somatizace*, seřazených podle intenzity nálezu v tomto uvedeném pořadí. Ostatní neurotické symptomy obsese, hysterie jsou zvýšeny lehce. *V kontrolním souboru nekriminálních mužů (n=386) se tento jev nevyskytuje.*

Z hlediska zkoumání *agresivity-hostility*, u *recidivujících* dospělých i mladistvých byl zjištěn *resentiment*, zatímco u *prvovzněných podezřavost a pocity viny*. Porovnáním "všech mladistvých toxikomanů-vězňů" (16-18 let; n=24) celého souboru (16-47 let; n=101) byl zjištěn podobně jako u dospělých, nikoli sice výrazný, ale přesto zvýšený *neuroticismus*, typologicky se jedná o labilní choleriky, zjištěno *kriminálně-neurotické trias*, ostatní neurotické symptomy jsou zvýšeny lehce. Po stránce zjišťování agresivity-hostility byly zjištěny *resentiment* a *podezřavost*, neboli *hostilita*.

Porovnáním "všech dospělých toxikomanů-vězňů" (n=77) se projevil opětovně *extrémně vysoký neuroticismus*, čili *labilita*, zvýšený *psychoticismus*, jakož i *nevýrazně extravertovaná osobnost, typologicky vysoce labilní cholerik*. Prokázáno bylo rovněž *kriminálně-neurotické trias, ostatní symptomy*, neboli *anxieta, obsese* jsou zvýšeny lehce, *hysterie* výrazně nezvýšena. Pokud jde o *agresivitu*, byly zjištěny pouze *pocity viny*, jako *agrese směřovaná dovnitř osobnosti* ve smyslu sebetrestání (modus ještě ukazuje na *resentiment*), jiné agresivní znaky zjištěny nebyly.

2.5 VÝZKUMY OSOBNOSTI SOUBORU NEKRIMINÁLNÍ POPULACE

Doposud byly podány výsledky psychologických vyšetření kriminální populace metodami zjišťování *depravace osobnosti ve směru k delinkvenci*. Tyto metody však byly autorem již dříve využívány jako *součást širší testové baterie* v rámci výběrových řízení při psychologickém vyšetřování nekriminální populace, a to v rámci posuzování psychické způsobilosti uchazečů k městským policiím a soukromým bezpečnostním službám včetně držení a nošení zbrojního pasu. Jde o výsledky zjištěné u nekriminální populace dospělých mužů vyšetřených v 2. pol. 90. let 20. stol. a v 1. a 2. dekádě 21. stol. Vedle nich byl vyšetřen stejným způsobem početný soubor žen, ale tyto výsledky zde nejsou zahrnuty. V této části je podán souhrnný přehled anonymizovaných kvantifikovaných výsledků zjištěných z provedených psychologických vyšetření metodami **DOPEN, MHQ, B-D-I**. Zprvu je zobrazen *celek*, který představuje soubor nazvaný *Nekriminální - muži (n=386)*, dále rozčleněný na další dva menší *podsubory - nekriminální-muži MěP (n=159), nekriminální muži SBS (n=227)*. Toto členění je provedeno proto, aby bylo možno porovnat „*soubor nekriminální populace*“, jež zde představuje *kontrolní skupinu* se „*souborem kriminální populace*“. Skutečnost, že se jedná skutečně o trestně právně

bezúhonnou populaci byla u všech ověřena *výpisem z rejstříku trestů*, což byla standardní součást výběrového řízení k MěP, stejně u uchazečů a zaměstnanců SBS, kterou byl každý uchazeč povinen předložit zaměstnavateli. Pokud jde o krimi-populaci, zde "kriminálnost populace" je dostatečně prokazatelná faktem výkonu trestu odnětí svobody.

Důvodem pro rozčlenění nekriminální populace na dvě skupiny, *uchazeči k policii* a *uchazeči a zaměstnanci SBS* je skutečnost, že tyto skupiny se od sebe nejméně ve *dvou aspektech* kvalitativně liší, což je nutné zohlednit. Předně se oba soubory se liší svým věkovým, sociálním a osobnostním složením. **Prvním aspektem** je skutečnost, že *uchazeči k policii* tohoto souboru jsou věkově vesměs velmi mladí lidé, převážně maturanti nebo dokončující střední školu a tím se vymykají běžné populaci. **Bezpečnostní pracovníci** jsou naproti tomu z hlediska věku většinou věkově starší a jejich vzdělání je zpravidla dosahující výučního listu, nicméně nalézají se zde maturanti a sporadicky vysokoškoláci. Představují v tomto smyslu širší spektrum lépe odpovídající z výzkumného hlediska požadavku srovnatelného *normálního rozložení* věkovému, vzdělanostnímu a sociálnímu v běžné populaci dospělých. Detailnější rozbor není nutný, protože se jedná jen o kontrolní skupinu. **Druhým aspektem**, ale o nic méně významným, je skutečnost, že uchazeči k policii mají poněkud *odlišnou motivaci* k volbě této profese. Vedle materiální motivace podmíněné nutností existenčního zakotvení častěji spatřují v práci policie určitou snahu pomáhat druhým, pracovat s lidmi, *společenskou hodnotovou orientaci*, snahu se vypracovat identifikovat se s pozitivními cíli vedle někdy poněkud romantických představ o standardní policejní práci. Naproti tomu *motivace bezpečnostních pracovníků* bývá prozaičtější a spočívá zpravidla v tom, že se o práci v hlídací bezpečnostní agentuře ucházejí nebo v ní již působí spíše z existenčního nezbytí, jako bývalí nezaměstnaní, kde v místních podmínkách jednoduše jinou práci nejsou s to získat, tudíž svou situaci vnímají spíše jako přechodnou a nespátřují v dané profesi rozhodně životní cíl. Naproti tomu jsou již věkově starší, osobnostně vyvrážděnější, jsou realističtější a v životních poměrech zakotvení. Tím jsou oba soubory vyvažovány, uchazeči k policii mají ještě ideály, uchazeči k soukromým službám mají životní zkušenost. Přesto mají uvedené okolnosti určitý vliv na *osobnostní složení* obou souborů. Tyto rozdíly lze pozorovat ve stručném popisu diferencí, úmyslně nebyl zachycen inteligenční profil, protože byl měřen jinou metodou (Raven), avšak odpovídá dosažené úrovni vzdělání.

Provedené rozčlenění umožňuje provést z hlediska osobnosti jednak *srovnání skupin uvnitř "celého souboru nekriminálních"* k postižení shod a rozdílů, jednak zhodnocení *souboru jako celku* a komparovat zjištěné výsledky se *"souborem kriminálních jako celkem"*, a *uvnitř něj rozlišeným skupinám*.

Zatímco *"uchazeči k policii"* představují přímo *protipól* kriminální populace, pak *"bezpečnostní pracovníci"* představují spíše *běžnou populaci* lidí, kteří svou pracovní činností sice rovněž chrání zákon, avšak bez zvláštních motivačně - hodnotových ambic a aspirací bojovat se zločinem, práce je spíše stereotypní a je omezena hlavně na ostrahu objektů. Vzniká tak konstelací souborů v rámci tohoto výzkumu dobře srovnatelné a zároveň přirozené sociálněpsychologické kontinuum obsahující vzájemný protipól pozic a rolí - od zločince, přes běžného občana, až po policistu, které je z hlediska zkoumání deprivace osobnosti užitečné.

V podstatě umožňuje v rámci zkoumaných souborů *objektivně kvantitativně i kvalitativně porovnat, jak se v současnosti od sebe liší osobnost delinkventa, osobnost běžného občana a osobnost příštího policisty*. Především pak, zda existuje také nějaké *"kontinuum znaků"*, které by je jednak spojovalo, jednak rozdělovalo z hlediska zjištěných a srovnatelných výsledků.

V následujících tabulkách je podán přehled zjištěných výsledků v uvedených metodách u souboru jako celku, dále u podsouboru uchazečů k policii, a následně podsouboru uchazečů a zaměstnanců SBS. Za tabulkami opatřenými stručným komentářem následuje závěrečné shrnutí a zhodnocení zjištěných výsledků opětovně u souboru jako celku, a obou podsouborů.

2.5.1 KONTROLNÍ SOUBOR NEKRIMINÁLNÍ POPULACE DOSPĚLÝCH JAKO CELKU

DOPEN	Průměr		Medián		Modus	
	HS	VS	HS	VS	HS	VS
P	1,47	20	1	20	0	6
E	17	66	18	73	19	79
N	4,7	28	4	21	4	21
L	8,04	66	8	66	8	66

Tabulka 47: DOPEN, nekriminální populace, n=257

Soubor jako celek zobrazuje velmi nízkou úroveň neuroticismu (lability) stejně jako psychoticismus (v modusu vypovídá nejčastěji žádný psychoticismus). Celkově soubor ukazuje zřetelnou extraverci, typologicky sangvinického typu temperamentu. Validita je uspokojivá, daná L-skórem, projevuje se tendence k sociální deesirabilitě, jak už to na rozdíl od vězňů, u uchazečů často bývá.

MHQ	Průměr	Medián	Modus
A	1,77	1	0
B	4,4	4	4
C	6,25	6	4
D	2,66	2	0
E	2,71	2	2
F	3,92	3	3
K	-	-	2

Tabulka 48: MHQ, nekriminální populace, n=375

Soubor jako celek představuje obraz bez výrazné neurotické symptomatologie, neurotické symptomy jsou u **fobií** a **obsesí**, obojí pouze lehce zvýšené, tudíž nevýznamné. (Modus ukazuje nejčastěji žádná anxieta, žádná somatizace). Validita je uspokojivá.

BDI	Průměr	Medián	Modus
1	2,69	2	2
2	2,25	2	2
3	1,75	1	1
4	1,31	1	0
5	1,92	1	1
6	3,8	4	4
7	5,72	6	5
8	3,62	4	4

Tabulka 49: BDI, nekriminální populace, n=375

Soubor jako celek je zcela bez agresivně-hostilních tendencí (modus ukazuje nejčastěji žádný negativismus).

2.5.2 KONTROLNÍ SOUBOR NEKRIMINÁLNÍ POPULACE - UCHAZEČI K MěP

DOPEN	Průměr		Medián		Modus	
	HS	VS	HS	VS	HS	VS
P	1,19	20	1	20	0	6
E	17,64	73	19	79	19	79
N	3,38	14	3	14	1	3
L	8,24	66	8	66	7	57

Tabulka 50: DOPEN, uchazeči k MěP, n=142

Soubor představuje obraz osobnosti s velmi nízkou hladinou neuroticismu (labilitou) a psychoticismu. Projevuje se výrazná extroverze, typologicky sangvinický typ temperamentu. Validita je uspokojivá, naznačena je tendence k sociální desirabilitě, tedy snaha jevit se v lepším sociálním světle. (Modus u dimenze psychoticismus ukazuje nejčastější výskyt v hodnotě žádný psychoticismus).

MHQ	Průměr	Medián	Modus
A	1,17	0	0
B	4,04	4	4
C	6,07	6	4
D	1,66	1	0
E	1,78	1	0
F	3,82	3	1
K	4,37	4	4

Tabulka 51: MHQ, uchazeči k MěP, n=156

Obraz neurotické symptomatiky je bez výrazných neurotických příznaků, *fobie* *obsese* jsou pouze lehce zvýšeny (modus ukazuje nejčastěji - žádná somatizace, žádný resentment). Validita je uspokojivá.

BDI	Průměr	Medián	Modus
1	2,29	2	0
2	1,8	2	1
3	1,31	1	0
4	1,07	1	0
5	1,37	1	0
6	2,81	3	2
7	5,41	6	6
8	3,13	3	3

Tabulka 52: BDI, uchazeči k MěP, n=159

Soubor je bez tendencí k agresivitě-hostilitě (modus ukazuje nejčastěji - žádná fyzická agrese, iritabilita, žádný negativismus, resentment).

2.5.3 KONTROLNÍ SOUBOR NEKRIMINÁLNÍ POPULACE - UCHAZEČI A ZAMĚŠTNANCI SBS

DOPEN	Průměr		Medián		Modus	
	HS	VS	HS	VS	HS	VS
P	1,81	37	2	37	1	20
E	16,21	59	17	66	19	79
N	6,3	36	5	28	4	21
L	7,79	66	8	66	6	46

Tabulka 53: DOPEN, uchazeči a zaměstnanci SBS, n=115

Soubor představuje obraz osobnosti bez výrazného neuroticismu (lability), bez výrazného psychoticismu. Projevuje se nevýrazná extraverte, typologicky sangvinické rysy temperamentu. Validita je uspokojivá, naznačena je tendence k sociální desirabilitě. (Modus ukazuje nejčastěji výrazná extroverze). Pokud se jedná o psychoticismus, pohybuje se v pásmu běžné normy, je nízký, nicméně vyšší než u uchazečů k MěP.

MHQ	Průměr	Medián	Modus
A	2,19	2	0
B	4,65	5	4
C	6,38+	6	4
D	3,35+	3	3
E	3,38+	3	3
F	3,99	3	3
K	3,53	3	3

Tabulka 54: MHQ, uchazeči a zaměstnanci SBS, n=219

Obraz neurotické symptomatologie ukazuje na **výrazně zvýšené fobie, obsese jsou zvýšeny lehce** (*modus ukazuje nejčastěji fobie zvýšeny lehce, nejčastěji žádná anxieta*).

BDI	Průměr	Medián	Modus
1	2,97	3	2
2	2,58	2	2
3	2,06	2	1
4	1,49	1	1
5	2,32	2	1
6	4,53	4	4
7	5,94	6	5
8	3,98	4	4

Tabulka 55: BDI, uchazeči a zaměstnanci SBS, n=216

Soubor je bez tendencí k agresivitě-hostilitě.

V následujícím textu je podána stručná **výsledná charakteristika** u obou srovnávaných souborů v psychologických metodách **Dopen, MHQ, B-D-I** tvořících základ instrumentária zjišťování depravace osobnosti.

2.5.4 ZÁVĚREČNÉ SHRNUÍ, ZJIŠTĚNÉ VÝSLEDKY

2.5.4.1 KONTROLNÍ SOUBOR NEKRIMINÁLNÍ POPULACE - DOSPĚLÍ MUŽI SLEDOVANÝ V METODÁCH - DOPEN, MHQ, B-D-I JAKO CELEK

Kontrolní soubor *všech nekriminálních probandů jako celek*, standardně vyšetřený Eysenckovou metodou v Ruisel, Mülnerově verzi **DOPEN** sledovaný jako nekriminální populace mužů (n=386, z nichž testem DOPEN vyšetřeno n=257) zobrazuje velmi nízkou úroveň temperamentové vlastnosti *neuroticismus (labilita)*, a stejně tak je tomu u vlastnosti *psychoticismus* (v modusu vypovídá nejčastěji žádný psychoticismus). Celkově soubor vykazuje zřetelnou extraverci, většina probandů je typologicky *sangvinického typu temperamentu*. Je zřejmé, že *extraverze* sama o sobě nejenže nepředstavuje nutně znak deprivace, resp. kriminální znak, ale naopak představuje jeden z předpokladů úspěšné práce s lidmi, zvláště v konfliktních situacích v podmínkách zátěže. Samozřejmě to však platí za splnění podmínky, že nejsou souběžně přítomny další znaky, zejména labilita a psychoticismus. Pokud tomu tak je, a jsou přítomny další znaky, může jít o znak deprivace. Validita je uspokojivá, daná L-skórem, projevuje se ovšem tendence k sociální deprivaci, jak už to na rozdíl od vězňů, u uchazečů leckdy bývá. Zde se ukazuje, že osm položek z patnácti poukazuje na zjištěnou hladinu L-skóru. Poměrně vysoký **L-skór** nicméně není všeobecně v personálně psychologické praxi u uchazečů do ozbrojených složek ničím až tak neobvyklým. Svědčí o tom mimo jiné i zkušenost autora z pětileté personálně psychologické praxe v Policii ČR z vyšetření značného počtu uchazečů do služebního poměru policisty. Podle názoru autora se nejedná ze strany probandů ani tak o vědomé zkreslování nebo dokonce lež, i když tak tomu pochopitelně také někdy bývá, jako spíše o projevující se tendenci (vedle sociální deprivability, čili snahy jevit se v příznivějším sociálním světle), která se projevuje jako určitý *ostych, zábrana*, zranitelnost odhalovat své nitro a přiznat (i sobě) vlastní méně pozitivní vlastnosti. V tomto smyslu se patrně nemusí jednat ani tak o přetvářku, jako spíše o projev uchovaného studu, jenž už zcela chybí např. u recidivistů, kteří bez ostychu sdělí na sebe úplně vše, neuvědomujíc si už ani nepatřičnosti přiznávání skutečností. Je tomu tak proto, že již leckdy nedovedou rozlišit co je správné a co není, špatné mají leckdy za dobré, oprávněné a normální. Jistěže je normální a správné držet se pravdomluvnosti. V jejich případě už však nejde ani o konvenci, ani o stud, který dávno ztratili, ba ani o pravdomluvnost, ale spíše o cynismus a

výsměch člověka, který dle svého soudu již nemá co ztratit a nestojí mu už za námahu se ani přetvařovat. Problematika L- skóru není zdaleka tak jednoznačná, jak by se na první pohled mohlo zdát, a vždy stojí za to, věnovat ji bližší pozornost, zvláště je-li v rámci širší baterie testů možnost vzájemného porovnávání.

Vyšetření struktury neurotických příznaků Crown, Cripsovým dotazníkem **MHQ** zobrazuje soubor jako celek představující obraz bez výrazné neurotické symptomatologie, neurotické symptomy jsou u **fobií a obsesí** lehce zvýšené (Modus ukazuje nejčastěji žádná anxiety, žádná somatizace). Validita je uspokojivá.

Vyšetření souboru Buss, Durkee-ovou metodou Inventářem hostility a agresivity (**B-D-I**) zobrazuje soubor zkoumaný jako celek jako zcela bez agresivně-hostilních tendencí (modus ukazuje nejčastěji žádný negativismus).

2.5.4.2 KONTROLNÍ SOUBOR NEKRIMINÁLNÍ POPULACE - UCHAZEČI K MěP

Kontrolní soubor nekriminální populace mužů – uchazečů k Městským policím (n=159) vyšetřených metodou **DOPEN** představuje obraz osobnosti s velmi nízkou hladinou neuroticismu (labilitou) a psychoticismu. Projevuje se **výrazná extroverze**, typologicky sangvinický typ temperamentu. Validita je uspokojivá, naznačena je tendence k sociální deširabilitě, tedy snaha jevit se v lepším sociálním světle. (Modus u dimenze psychoticismus ukazuje nejčastější výskyt v hodnotě žádný psychoticismus).

Vyšetření struktury neurotických příznaků metodou **MHQ** podává u nekriminální populace uchazečů k MěP normální obraz neurotické symptomatiky, který je bez výrazných neurotických příznaků, pouze **fobie a obsese** jsou zde lehce zvýšeny (modus ukazuje nejčastěji žádná somatizace, žádný resentment). Validita je uspokojivá.

Soubor uchazečů k MěP vyšetřený z hlediska agresivity-hostility dotazníkovou metodou **B-D-I** je bez tendencí k agresivitě-hostilitě (modus ukazuje nejčastěji žádná fyzická agrese, iritabilita, žádný negativismus, resentment)

2.5.4.3 KONTROLNÍ SOUBOR NEKRIMINÁLNÍ POPULACE - UCHAZEČI A ZAMĚŠTNANCI SBS

Kontrolní soubor nekriminální populace mužů - uchazečů a zaměstnanců soukromých bezpečnostních hlídacích služeb (SBS) vyšetřených metodou **DOPEN** podává z hlediska měření temperamentových vlastností **normální obraz osobnosti** bez výrazného neuroticismu (lability), a také bez výrazného psychoticismu. Projevuje se **nevýrazná extraverte, typologicky sangvinické rysy temperamentu**. Validita je uspokojivá, naznačena je tendence k sociální deširabilitě. (Modus ukazuje nejčastěji výrazná extroverze). Pokud se jedná o psychoticismus, pohybuje se v pásmu normy, je nízký, nicméně vyšší než u uchazečů k MěP.

Vyšetřením **struktury neurotických příznaků** metodou MHQ byl u uchazečů a zaměstnanců soukromých bezpečnostních služeb prokázán rozdíl ve srovnání se souborem populace uchazečů k městské policii. Byl zjištěn obraz neurotické symptomatiky, který ukazuje na **výrazně zvýšené fobie; obsese jsou zvýšeny lehce (modus ukazuje nejčastěji fobie zvýšeny lehce, nejčastěji žádná anxiety)**.

Vyšetření souboru uchazečů a zaměstnanců ve vztahu k soukromým bezpečnostním službám provedený metodou B-D-I jednoznačně prokázal, že **soubor jako celek je bez tendencí k agresivitě-hostilitě**.

3 FENOMENOLOGIE DEPRAVOVANÉ OSOBNOSTI VE SVĚTLE TEORETICKÝCH A EMPIRICKÝCH ZJIŠTĚNÍ

Historický exkurz

V jedné ze svých posledních prací z roku 1976 „Extraverze - introverze“ má podle učení **Hanse Jürgena Eysencka** jednoznačnou souvislost s kriminalitou.

"Podle H.J. Eysencka je *delinkvence projevem nedostatečné socializace*. Socializace probíhá pomocí podmiňování. Delikventní chování bývá spojené s *obtížemi s podmiňováním, které mívají převážně extroverti*. Z toho podle autora vyplývá, že *osobnost delikventa* se nejvíce podobá *cholerikovi*, definovanému vysokou extraverzí a neuroticismem. Později doplnil tuto koncepci i dimenzí *psychoticismu*, která je významně vyšší u *delikventů* než u intaktní populace. Eysenck (1964) předpokládá vztah mezi *extraverzí a zločinností*, především proto, že důležitou složkou extraverze u delikventních jedinců je *impulsivita a slabá socializace*. Prvá zjištění tohoto druhu přinesli **Glueckovi** (1950). Uvedli, že ve výběru 500 delikventních chlapců je 57% *extrovertů* v porovnání s 28% *výskytem v kontrolní skupině*. Podobné výsledky uveřejnil i **Miller** (1956) podle vyšetření návštěvníků psychologických poraden v Dallasu. Ve studii, která zpracovávala 28 let trvající *longitudinální výzkum* zjistil, že trestné činy spáchalo 25% *extrovertů* v porovnání s 5% *introvertů*. **Lynn a Hampson** (1975) poznamenávají, že důležitou složkou *extraverze* je *sociabilita* a protože vězeň má málo příležitostí k projevům přiměřeného *sociálního chování*, jeho skóre může být významně posunuto k *introverzi*... Další studie potvrzující vyšší *extraverzi u delikventů* (**Eysenck** 1964, 1970, **Burgess** 1972, **Cattell** 1970. Těž u nás **Čepelák** (1973) zjistil významně vyšší *skóre psychoticismu* u "*recidivistů*" v porovnání s "*prvověžněnými*" a "*kontrolní skupinou*". **Kováčiková a Ruisel** (1976) v široce koncipovaném výzkumu 450 *delikventů-recidivistů* pozorovali především *zvýšený neuroticismus a psychoticismus*. Avšak nepotvrdil se se jeden ze základních předpokladů *Eysenckových kriminologických koncepcí*, tj. "*zvýšené skóre extraverze*". U mužů se vyskytla dokonce opačná tendence, *recidivisti byli introvertnější* než kontrolní skupina P 0,05/. Uvedená skutečnost se plně potvrdila i v tomto současném výzkumu. K podobným závěrům dospěla v samostatném výzkumu též **Kováčiková** /1981/. Celkově se však potvrdilo, že *příčiny kriminálního chování* nelze zdaleka hledat v poměrně ohraničených *dimenzích osobnosti*. Úplně se přehlíží *sociální vlivy*, vedoucí ke genezi takového chování, pokud se nespokojíme s málo **Eysenck** dokonce odmítá uvažovat o *sociálních kořenech kriminality* s tvrzením, že nepatří mezi jevy, které má zkoumat psychologie." (**Ruisel, I. a kol.**, s. 22-23, Bratislava, 1990) "

Současná východiska

Fenomenologie obrazu deprivované osobnosti vzniká jako dlouhodobě zkoumaný výsledek pozorování, srovnávání a psychologického vyšetřování jedinců a z nich utvářených výzkumných souborů. Pocházejí ze srovnávacích a v širokém slova smyslu dlouhodobých periodicky opakovaných srovnávacích výzkumů mladistvých a dospělých

delinkventů a kontrolních skupin nedelinkventů, provedených analýz trestné činnosti, zjištěných z psychologických vyšetření a kazuistik, včetně popisu anamnestických a sociodemografických rozdílů mezi nimi, a odlišností v čase vyjádřeném v časových dekádách. A to, jak mezi soubory delinkventů navzájem, tak i v porovnání s nekriminální populací mladistvých i dospělých jako kontrolními skupinami. Přitom je zachován stejný postup po celou dobu trvání výzkumů jednotnou standardizovanou metodikou. Na podkladě popisu *osobnosti deprivované osoby* je teprve podán výsledný *model deprivace, jejích projevů a forem* a vědecky zdůvodněný *způsob jejího zjišťování* ve forenzní psychologii. V intencích metodiky zjišťování deprivace osobnosti (psychodiagnostického testového instrumentária) bude v této kapitole *specifikováno, které hlavní psychologické proměnné* lze považovat z hlediska deprivace osobnosti zjištěné u konkrétního jedince za *indikátory deprivace osobnosti, znaky deprivace*, resp. už *kriminogenní faktory*, a to z hlediska zjištěných *výsledků z provedených psychologických vyšetření* v rámci výzkumů osobnosti kriminální a nekriminální populace.

3.1 VÝSLEDKY ZJIŠTĚNÉ SOUČASNÝMI VÝZKUMY DEPRVACE OSOBNOSTI DELINKVENTNÍ I NEDELINKVENTNÍ POPULACE JAKO CELKU

3.1.1 TEMPERAMENTOVÉ VLASTNOSTI

Extraverze - introverze - v tomto výzkumu se z hlediska temperamentových vlastností na škále introverze - extraverze soudobá "*nekriminální populace*" s "*kriminální populací*" *shodují* v tom, že u obou souborů převažuje *extravertovaná osobnost*, nekriminální (uchazeči k policii jsou dokonce výrazně extravertovaní, bezpečnostní pracovníci jsou extravertovaní spíše jen nevýrazně), shodně byl u nekriminálních probandů zjištěn *sangvinický typ temperamentu*. "*Kriminální populace*" se prokazatelně v současných výzkumech vyznačuje extraverzí zcela v souladu s Eysenckovým předpokladem o extraverzi *jako kriminální dispozici*, přičemž *výrazná extraverze* je zřetelná u majetkových recidivistů, zatímco u násilných recidivistů převažuje spíše *nevýrazná extraverze*, také u tzv. *netřídné populace vězňů* převažuje nevýrazně extravertovaná osobnost, obdobně jako u *toxikomanů-vězňů*; u všech kriminálních probandů jednoznačně převládá *cholericý typ temperamentu*.

Neuroticismus (labilita) - z hlediska neuroticismu (lability) se *nekriminální populace* vyznačují emoční stabilitou, bez sklonů k labilitě, naproti tomu *kriminální populace* vykazuje **vysokou úroveň neuroticismu**, přičemž nejvyšší je v rámci krimi-populace u souboru toxikomanů-vězňů, výrazný neuroticismus je u majetkových recidivistů a o málo méně u násilných, **výrazný** neuroticismus je rovněž u netříděné populace vězňů.

Psychoticismus - je podle Eysencka *kriminální znak*, nicméně je chápaný jako určité *kontinuum* vlastnosti, kterou v míře nikoli patognomické mohou vykazovat rovněž nekriminální jedinci; v tomto výzkumu se nicméně psychoticismus u "**nekriminální populace**" téměř *nevyskytuje* ani v rámci pásma normy, u souboru "*uchazečů k policii*" téměř vůbec, u souboru "*bezpečnostních pracovníků*" se v nevelké intenzitě vyskytuje ve *spodní hranici pásma normy* (soubory zahrnující období 1996-2010), aniž by se blížil či dosáhl hranice patognomity. Naproti tomu u "**kriminální populace**" je *hranice patognomity* v různě odstupňované míře překračována prakticky vždy, a to od „**výrazného psychoticismu**“ u souboru "*recidivistů*", jak *majetkových* tak *násilných*" a ještě u souboru "*toxikomanů-recidivistů*"; a pouze „mírně“ **zvýšeného psychoticismu** u souboru tzv. "*netříděné populace vězňů*" a obdobně vedle nich rovněž ještě u souboru vězňů tzv. "*prvovězněných toxikomanů*". **Psychoticismus** lze zcela bezpečně a prokazatelně považovat na základě zjištěných výsledků současného výzkumu (soubory 2002-2013) za podstatný rozlišovací znak mezi kriminální a nekriminální **populací** nejméně v těchto zkoumaných souborech. Také v tomto zjištění se **potvrzuje i pro současnou dobu platnost Eysenckova předpokladu o souvislosti psychoticismu, vedle extravertze, s delinkvencí.**

Pokud se jedná o věkovou kategorii **mladiství delinkventi** ve výkonu trestu, resp. trestního opatření, pak je třeba konstatovat, že z hlediska zkoumání temperamentových vlastností představují mladiství samostatnou specifickou kapitolu s odlišnými a věk zohledňujícími normami, protože osobnost mladistvého je vývojově nevyzrálá, nedotvořená. Proto je třeba posuzovat zjištěné výsledky s určitou opatrností. Předně se ukazuje, že u "*souboru netříděné populace mladistvých*" jsou tito mladiství převážně extravertovaní, se zvýšeným neuroticismem (labilitou) cholerického typu temperamentu, stejně tak "*všichni mladiství toxikomani*" posuzovaní jako celek, a ještě též "*mladiství dopouštějící se násilné trestné činnosti*", kteří jsou sangvinici. Pakliže se však rozčlení do

dalších podskupin, tak soubor "*prvověžnění mladiství toxikomani*" jsou introverti flegmatického typu, taktéž i "*mladiství dopouštějící se toxikomanicky motivované kriminality*", což obě skupiny spojuje, a "*majetkoví mladiství toxikomani*" rovněž jsou introverti melancholického typu temperamentu, tudíž zvýšeným neuroticismem, stejně jako "*mladiství toxikomani-recidivisti*". V souboru podle "*věkového kritéria mladistvých*" se tudíž současně "*mladiství toxikomani-vězni*" objevují ve všech temperamentových typech, což zároveň může nasvědčovat současnému a příštím možnému pravděpodobnému rozšíření osobnostního spektra delinkventní populace. Společným znakem je, což je zajímavé, že ale mladiství **nevykazují**, na rozdíl od dospělých vězňů všech sledovaných kategorií v žádném sledovaném souboru ani podskupině výraznější **psychoticismus**, což je ovšem z tohoto hlediska spojuje spíše s *normální*, ve smyslu nekriminální, populací. Je tu ovšem problém tolerovaného výraznějšího výskytu psychoticismu zohledněného však věkovými normami, takže poměrně v nevelkém věkovém odstupu by se pak u nich zjištěný psychoticismus pohyboval v patognomických hodnotách.

Co však dále odděluje populaci nekriminálních a kriminálních probandů je hlavně **míra, resp. intenzita neuroticismu a hlavně psychoticismu** v intencích souborů tohoto výzkumu, kdy dosahovaný **neuroticismus** je u *nekriminálních probandů zjišťován jen jako velmi nízký* (v rámci běžné normy) a **psychoticismus** se **nevyskytuje**, zatímco u *delinkventní populace* je opak pravidlem a dosahovaný neuroticismus a vždy **patognomicky zvýšený psychoticismus** se mezi soubory kriminálních probandů liší pouze v *různém stupni* dosahovanou intenzitou. Prokázalo se rovněž, že probandy "*recidivisty majetkové i násilné*", kteří souběžně vedle sebe vykazují "*vysoký neuroticismus i vysoký psychoticismus*" lze považovat za **psychopaticky strukturované osobnosti** (zpracováno v *kazuistikách*), nejedná-li se v ojedinelých případech již o klasicky psychotické rysy spadající do zdravotní klasifikace. Pokud se jedná o tzv. "*netříděnou populaci vězňů*" s pouze "*mírně zvýšeným psychoticismem*" platí v podstatě totéž, ale spíše je na místě hovořit o tzv. **akcentované osobnosti**, kde je vždy nezbytné provést v každém jednotlivém případě pečlivou diferenciálně diagnostickou rozvahu, zda proti *psychopatii* nepřevažuje spíše *sociálně podmíněná a* dodatečně vzniklá *neuroticky* formovaná struktura osobnosti negativně se utvářející v procesu deprivace osobnosti ve směru k delinkvenci. Vždy je nezbytné brát v úvahu anamnestické údaje, má-li se rozhodnout, zda se nejedná o osobnost spíše „*neuroticky strukturovanou*“, to znamená utvářenou na výrazně *neurotickém*

podkladu. Což, jak se v tomto výzkumu ukázalo, bývá patrné u souborů s dosahovanými vysokými až extrémními hodnotami neuroticismu, tak jak se to projevuje např. u souboru toxikomanů lišících se od ostatních souborů právě *mimořádně vysokou emoční labilitou*. „*Toxikomani-vězni*“ se ostatně značně liší od *ostatních souborů vězňů* i *výraznější anxietou*, což je u současné kriminální populace poněkud méně obvyklé, jelikož ta bývá z hlediska výsledků zjištěných v tomto výzkumu většinou jen lehce zvýšená. Je zřejmé, že se soubor "*věznění toxikomani*" od "*ostatní kriminální populace*" liší hlavně ve dvou ohledech, a to jednak vysokou hladinou *neuroticismu (labilítou)*, a jednak i výraznější *anxietou*, jež překračuje běžně dosahované hodnoty zjišťované u ostatních vězňů, což z nich činí relativně *specifickou skupinu* vězňů posouvající nezpochybnitelnou *sociálněpatologickou dimenzi* deprivace osobnosti ještě *blíže ke klinické psychopatologii*.

3.1.2 NEUROTICKÁ SYMPTOMATIKA

Zjištěním o anxietě se dostáváme do oblasti *klinické neurotické symptomatiky*, která, jak známo není totožná s dosud pojednávaným neuroticismem, neboli emoční labilitou. Celkovým vyhodnocením neurotické symptomatiky u všech sledovaných souborů delinkventů v rámci tohoto výzkumu a porovnáním s nekriminální populací lze vysledovat některé *významné markanty ve sledovaných neurotických symptomech, které jsou společné pro všechny soubory* a ve svém celku souhrnně tvořící charakteristickou a pro *kriminální populaci typickou konstelaci*. Přitom uvedená *konstelace symptomů* má uvnitř vlastní "*hierarchicky uspořádané pořadí*" podle míry intenzity symptomů této konstelace, ale liší se i intenzitou uvnitř konstelací mezi jednotlivými soubory. Běžně empiricky dlouhodobě pozorované a zjišťované při psychodiagnostice vězňů zjišťované neurotické symptomy dlouho tušené jako obvyklé, opakující se, skutečně tvoří pro vězně, resp. kriminální populaci příznačnou typickou konstelaci tvořenou *skupinou neurotických příznaků*, a to do té míry, že se jeví jako výstižné pracovně ji nazvat jako tzv. *kriminálně-neurotické trias*. Touto skupinou příznaků jsou "*fobie, deprese, somatizace*", přičemž z nich nejčastěji a nejmasivněji co do intenzity stojí na prvním místě fobie, po nich depresivní příznaky a posléze somatické příznaky. Vedle nich pak v různě odstupňovaných intenzitách příznaku vystupují další jednotlivé symptomy, které se rovněž příznačně rýsují pro některé soubory. Crips, Crown v manuálu MHQ uvádějí, že: "*klinický dotazník*

odhaluje strukturu neurotických příznaků. Z celého trsu osobnostních rysů jsou zjišťovány ty, které jsou rozhodující z hlediska *psychické stability (lability) osobnosti.* Jsou-li všechny hodnoty vysoké (krom K=Iži skór), nebo extrémní i když klasické neurotické symptomy jsou *úzkost, somatické obtíže a deprese,* pak je interpretace jednoznačná - extrémní neurotická tenze. Je nutné provést diferenciální diagnózu proti *psychopatii daného typu* (s použitím anamnestických údajů. *Výsledkem je někdy zjištění jak psychopatie, tak i nasedající neurotické tenze.* Někdy bývá zvýšená, extrémní *pouze jedna položka.* Opět nutno provést rozlišení na neurózy a psychopatie."

Porovnáním nekriminálních a kriminálních souborů se ukázalo, že *nekriminální populace* nevykazuje vysloveně "výraznou neurotickou symptomatiku", až na *fobie a obsese* (obsesivně-kompulsivní rysy) u uchazečů k policii obojí *lehce zvýšené,* u uchazečů a pracovníků bezpečnostních služeb *výrazné fobie a lehce zvýšené obsese,* přičemž ostatní symptomy byly v normě. Naproti tomu obecně u celé v tomto výzkumu sledované *kriminální populace* platí, že pro ní příznačná je jednak *lehce zvýšená* neurotická symptomatika téměř ve všech symptomech u *všech probandů,* ale současně, že *výrazně zvýšená* je vždy v podobě charakteristicky se opakujícího trsu neurotických příznaků, sdružujících se v tzv. kriminálně-neurotické trias, vyjádřeného *fobiemi, depresemi, somatizacemi,* u *souboru toxikomanů* ještě navíc doplněnou vysokou *anxiétou* u ostatních vězňů v té míře nezjišťovanou, kdy naopak u *násilných i majetkových recidivistů* je nanejvýš lehce zvýšená a zjištěná pouze u necelých 16% násilníků. Ze všech nejvýrazněji *co do intenzity příznaku* skórují *násilní recidivisté* ve *fobiích, majetkoví recidivisté* zase výrazněji skórují v *obsesích,* a také *toxikomani odsouzení pro drogovou kriminalitu* v *obsesích i fobiích.*

3.1.3 AGRESIVITA-HOSTILITA

Porovnáním nekriminální populace s kriminální populací se prokázalo, že "*soubor nekriminálních*" nevykazuje agresivní tendence na rozdíl od "*souboru dospělé kriminální populace*", kde je však třeba mezi jednotlivými krimi-soubory dále *diferencovat.* Co do intenzity byly zjištěny *patognomicky zvýšené hodnoty* u "*souboru násilných recidivistů*", kde jako u jediného souboru byla v souladu s očekáváním zjištěna přímá *fyzická agrese,* dále *podezřavost, a negativismus,* nikoli však na rozdíl od majetkových recidivistů

hostilita, což je zajímavé, ale ani *pocity viny*, oproti "*souboru majetkových recidivistů*", kteří se zase vyznačují výrazným *negativismem*, *podezíravostí* a *resentimentem*, to jest *hostilitou*, a kromě toho i *pocity viny*; shodně u obou souborů recidivistů nejvíce jsou *procentuelně* zastoupeny ze všech sledovaných vlastností agresivity (fyzická, nepřímá, iritabilita, negativismus, resentiment, podezíravost, verbální agrese, pocity viny) především "*negativismus a podezíravost*". Platí, že *výraznější agresivně-hostilní rysy* byly zjištěny u "*recidivistů*" se závažnou trestnou činností, zatímco u ostatní "*netříděné dospělé populace vězňů*" dosáhly patognomity pouze dvě vlastnosti, a to "*podezíravost a pocity viny*" (podle modusu nejčastěji je výskyt vlastností *resentiment* a *podezíravost*, tj. *hostilita*, a *pocity viny*) a obdobně u souboru "*všech dospělých toxikomanů*" byly zjištěny pouze *pocity viny* (modus ukazuje ještě *resentiment*).

Při dalším podrobnějším členění do skupin vykazují, "*dospělí prvověznění toxikomani*" pouze *podezíravost* (modus ukazuje nejčastější zastoupení vlastností *resentiment* a *podezíravost*, tj. *hostilita*) a pouze "*dospělí toxikomani-recidivisti*" mají zvýšený jenom samotný *resentiment* (modus ukazuje nejčastěji žádná fyzická agrese). Z hlediska rozdělení toxikomanů-vězňů **podle druhu** jimi spáchané trestné činnosti "*majetková toxikomani*" vykazují *podezíravost a pocity viny* (modus ukazuje nejčastější výskyt vlastností *podezíravost* a *resentiment*, tj. *hostilita*), "*násilní toxikomani*" nevykazují jako celek patognomicky zvýšenou agresivitu-hostilitu, byť velmi těsně pod hranicí fyzické agrese (jen 25% je násilných toxikomanů, oproti 54,84% násilných recidivistů); modus u násilných toxikomanů ukazuje nejčastější výskyt vlastností verbální agrese a pocity viny, "*sexuální toxikomani*" zvýšený *negativismus*, *resentiment a podezíravost*, tj. *hostilitu a pocity viny*, a konečně vězni z hlediska druhu trestné činnosti "*toxikomanicky motivovaní*" jenom samotnou *podezíravost* (modus ukazuje nejčastější výskyt v rovině-žádná fyzická agrese, žádný negativismus).

Pokud se jedná o "*netříděnou populaci mladistvých*", vyazuje tento početný soubor mladistvých patognomicky zvýšenou hladinu u vlastností *resentiment a podezíravost*, což znamená "*hostilitu*", kterou se shodně vyznačují rovněž i "*mladiství toxikomani*" ze současného souboru toxikomanů-vězňů, a která je takto negativně spojuje s "*dospělými majetkovými recidivisty*", ale negativně vyděluje od kategorie "*netříděné populace dospělých*", kteří na rozdíl od mladistvých *hostility* nedosáhli, což je ovšem z hlediska *depravace osobnosti mladistvých* nepříznivý dlouhodobý trend dlouhodobě

potvrzovaný opakovanými srovnávacími výzkumy souborů mladistvých v časových dekádách. Porovnáním mladistvých toxikomanů z hlediska recidivy se ukazuje, že "**prvovězňení mladiství toxikomani**" se vyznačují **podezíravostí a pocity viny** (modus ukazuje ještě podezíravost a resentment, tj. hostilitu a pocity viny), naproti tomu soubor "**mladiství recidivisti-toxikomani**" vykazují pouze **resentiment**, nikoli však **pocity viny**.

3.1.4 SOUHRN

Z hlediska **depravace osobnosti** se ukazuje, že **negativismus a podezíravost** nejčastěji obecně charakterizují **recidivisty**, z nich pak **násilné recidivisty** přibude-li "**fyzická agrese**", a **majetkové recidivisty** přibude-li "**resentiment a pocity viny**", *přičemž u majetkových na rozdíl od násilných je zjištěna "hostilita" (složená vlastnost souběžnou kombinací resentimentu a podezíravosti)*. U relativně méně deprivované **netříděné vězeňské populace** byla obecně zjištěna pouze "**podezíravost**", z toho „netříděná populace dospělých“ zase vykazuje nejčastěji "**podezíravost a pocity viny**"; stejně jako další sledovaný soubor „**majetkoví toxikomani**“.

U souboru všech vězňených dospělých i mladistvých **toxikomanů** jsou nejčastěji obecně zjištěny pouze "**pocity viny**", z nich prvovězňení toxikomani vykazují nejčastěji pouze "**podezíravost**" a recidivisti toxikomani zase jen "**resentiment**". Netříděná populace mladistvých delinkventů vykazuje "**resentiment a podezíravost**", čili "**hostilitu**", stejně jako soubor mladiství toxikomani vykazující rovněž "**resentiment a podezíravost**". Z mladistvých toxikomanů "**prvovězňení mladiství toxikomani**" se vyznačují "**podezíravostí a pocity viny**", zatímco "**recidivní mladiství toxikomani**" mají zvýšený pouze "**resentiment**".

Z uvedeného souhrnu lze následně vyvodit **znaky „sociální depravace“** přerůstající podle rozsahu zjištěných hostilně - agresivních tendencí do „**kriminální depravace**“, které je možné uspořádat podle **tří základních hledisek**. Za prvé, z hlediska závažnosti jednotlivých znaků, za druhé podle rozsahu daného počtem znaků, a za třetí podle kombinace znaků. Toto **rozdělení znaků** depravace platí jak pro celek, tj. zkoumané soubory probandů, tak i pro zkoumaného jednotlivce. Vyskytující se znaky lze tedy na základě zjištěných výsledků seřadit od nejmírnějších projevů až po nejzávažnější. Uvedené

znaky deprivace lze zároveň považovat za **stupně deprivace**. Je tudíž možné objektivně stanovit na podkladě psychologického testového vyšetření reálný, aktuálně se projevující výsledný **stav deprivace osobnosti**, vyjádřený jako **stupeň deprivace osobnosti** určitého jedince, a to od **prosociálního** allocentrického nastavení, to znamená bez výskytu hrubší symptomatiky uvedených znaků (vlastností), přes naznačené, popřípadě výraznější či výrazné symptomatiky, až po výsledné nepokrytě bezohledně egoisticko-egocentrické a ve vyhraněné podobě až **antisociální nastavení osobnosti**. To je charakterizováno jednak **počtem zjištěných znaků**, jednak jejich **závažností**, jednak jejich **zjištěnou kombinací**. V různých variantách výskytu je takové **nastavení osobnosti** individua definované **různým stupněm hostilního, čili nepřátelského postoje k druhým lidem**, kdy současně **stupeň deprivace** roste zároveň s **mírou zvědomění, zvnitřnění** a akceptace vlastního **egocentrismu** projevovaného **vně i uvnitř osobnosti** vůči druhým lidem i sobě samému.

Nejmírnější - nejzávažnější projevy agresivity-hostility (znaky kriminální deprivace)

- 1) pocity viny (mladiství a dospělí toxikomani)
- 2) pocity viny a podezíravost (netřídění dospělí; majetkoví dospělí; mlad.prvov. toxik.)
- 3) podezíravost (netřídění mladiství a dospělí; prvověznění toxikomani)
- 4) resentment a podezíravost (*hostilita*) (netřídění mladiství; mladiství toxikomani)
- 5) resentment (mladiství a dospělí toxikomani-recidivisti)
- 6) negativismus a podezíravost (recidivisti)
- 7) negativismus a podezíravost+resentiment (*hostilita*), pocity viny (majetkoví recidivisti)
- 8) negativismus a podezíravost+fyzická agrese (násilní recidivisti).

3.2 SOCIOLOGICKÉ A SOCIÁLNĚ PSYCHOLOGICKÉ KONTEXTY ZMĚN SPOLEČENSKÉHO MAKROKLIMATU A JEJICH VLIV NA DELINKVENCI A OSOBNOST DELINKVENTA NOVÉ GENERACE

Osobnost žádného člověka jako *individua* nelze objektivně psychologicky zkoumat ani posuzovat bez zřetele k okolnímu blízkému i širšímu sociálnímu prostředí a sociálnědějinnému vývoji a době ve které žije a skupině či vrstvě v níž se převážně pohyboval, místě a zemi v níž se narodil a vyrostl. *Sociálněpatologické jevy* a *osobnost deprivovaného člověka* tím méně, ale je možné postihovat *etiopatogenezi* negativních jevů jako celku (např. delinkvence, toxikomanie změn, formy) anebo jednotlivých *skupin lidí* (typické projevy) a jednotlivců (konkrétní projevy), kterých se dotýká, v tomto případě delinkvence mladistvých a kriminality dospělých, problému recidivy, nově toxikomanie v jednotlivých po sobě jdoucích *časových dekádách* v rámci srovnávacích empirických výzkumů. Takový přístup umožňuje zkoumáním jedinců a z nich utvářených *homogenních souborů* provádět jejich srovnání v širokém záběru umožňujícím lépe pochopit jejich jednání a chování ve světle *dobových zvláštností*, a neopakovatelných kontextech, v nichž se utvářela jejich *osobnost*, podle pozorovatelných a zdokumentovaných změn u několika po sobě jdoucích *generací zachycených v jednotlivých časových dekádách*, nevyhnutelně ovlivněných *způsobem života* obvyklým ve své době a postihovat dlouhodobé trendy a *současnou sociální patologii*, její rozpoznávání a včasnou depistáž, a odhadovat její možný vývoj ve zkoumaných otázkách.

Multidisciplinární přístup je samozřejmostí, ale neobejde se bez nezbytných sjednocujících filozofických, sociologických, sociálně dějinných a sociálně psychologických východisek, které v souhrnu přes zdánlivou nemodernost některých historicky starších koncepcí nově a z hlediska současného dosaženého vědeckého poznání výzkum metodologicky podporují, *zaměřují a usměrňují* inspirativním rozšířením možností pohledů na zkoumané jevy. Výsledky takto šířeji založeného výzkumu je pak možné využít nejen pro další vědeckou práci v kriminologii, penologii a jiných oborech, ale rovněž v konkrétní forenzněpsychologické praxi. Takový přístup umožňuje *kvalitativní syntetický pohled* na zkoumaný problém deprivace osobnosti v širším záběru a souvislostech v jeho *etiopatogenezi* a možnostmi jeho poznávání a výhledů na podkladě řady *empirických šetření* s využitím kvantitativních dat, a to, jak plošných *celostátních statistik*, tak vlastních statistik z provedených výzkumů. Takto koncipovaný *výzkumný*

přístup umožňuje provést potřebné analýzy, komparace, zobecnění a možnou prognózu vývoje zkoumaného jevu. Při zkoumání a vysvětlování specifických sociálně patologických fenoménů se nelze obejít, při určování jejich etiopatogeneze, bez vhodných *filozofických východisek* a širších *sociálně dějinných kontextů*. V *historickém období* 2. pol. 20. stol. je v našich podmínkách **hlavním společenským pohybem** "instalace a deinstalace" socialismu jako odnože širšího komunistického systému. Tento *časoprostorový příčinný rámeček* je potřebné mít na paměti při zkoumání sociálně patologických jevů, které lze zkoumat v sociálním kontextu **obměny generací**. *Způsob citění, nazírání, myšlení, chování a jednání jednotlivých příslušníků dané generace, dynamiku změn osobnosti* konkrétního jedince, je možné blíže psychologicky pochopit a vysvětlovat systémovým přístupem zkoumání způsobu života a sociální atmosféry ve společnosti v **časových dekádách**. *Systémový a genetický výzkumný přístup zkoumání života v jednotlivých časových dekádách v jejich časové posloupnosti a vzájemné souvislosti a dění uvnitř těchto dekád a vzhledem k nim do souvislostí zasazených pozorování, popisu a vysvětlování určitého úzce vymezeného úseku sociální patologie je nutným předpokladem "objektivního zkoumání"*. V tomto případě problému **příčin změn osobnosti** ve směru k delinkvenci neboli problému **depravace osobnosti**. Je to tedy takový *výzkumný přístup*, který umožňuje nazírat problematiku depravace osobnosti systémově, geneticky, časově. Vzhledem k zásadním socioekonomickým podmínkám sociálního prostředí u nás po roce 1989, v důsledku rozpadu starého systému, je pro pochopení souvislostí vzniku, vývoje a charakteru specifické sociální patologie jedinců a skupin syntetizující **sociálnědějinný pohled nezbytný**.

*Sociálně patologické fenomény nelze dost dobře zkoumat atomizovaně samy o sobě, ale pouze v širších dobových souvislostech a sociálních kontextech dobově podmíněných změn, jinak se sled událostí, na jejichž pozadí sociálně patologické jevy vznikají a sílí se bude jevit jako nepřehledná "změť informací" nedávajících smysl, a které zároveň znemožní jejich přehledné uspořádání a výklad. Sociálnědějinný pohled umožňuje poskytnout určitý **vhled a metodologický rámeček** i nově koncipovaná východiska také při vysvětlování problému **depravace osobnosti** jako součásti a důsledku širších sociálněpatologických jevů ve společnosti. **Makrosociální změny** v souvislosti s překotnou instalací tzv. kapitalismu provázené rozsáhlou majetkovou kriminalitou zásadně ovlivnily chod a způsob života v celé společnosti, institucí, výchovy v rodině i škole a*

každého jedince. S určitým zjednodušením lze konstatovat, že došlo k proměně systému norem a hodnot z principů *kolektivismu* v nynější principy *individualismu a liberalismu* jako určité alternativy "**znovunávratu**" k původní (nevratně) přerušené historicko-sociální kontinuitě. Při vysvětlování systémových "**změn společnosti jako celku**" i "**změn osobnosti**" uskutečňujících se na úrovni jedince je možné se uchýlit, pro jeho **univerzální platnost**, k filozoficko sociologickému a sociálně psychologickému pojetí vývoje lidské společnosti. Základní *obecný* filozoficko historický a *sociálnědějinný* výklad vývoje "*sociálně patologických jevů v moderní době*" od počátku 20. století vrcholících 1. sv. válkou na pozadí světových procesů chápaných jako *světová revoluce*, zápas protikladných sil **autokratismu, liberalismu a demokratismu** podal T. G. Masaryk ve své syntéze dějinného vývoje v rané *sociologii a psychologii sebevražednosti (a vražednosti)* ještě před *Durkheimem*. **Tento zápas se ve společnosti odehrává stále, převaze některé z těchto sil pak odpovídá odpovídající převažující styl řízení a vedení lidí v dané společnosti a době.** Pro širší teoretického záběru a praxeologického uplatnění a pronikavost analýz sociálněpatologických jevů ve společnosti lze i s odstupem času a všech peripetií brát Masarykovy teze za obecně "**nadčasový princip**" při vysvětlování vývoje lidské společnosti **směrem k humanitě**. Samotný Masaryk přikládal velký význam **společenské výchově**.

Ze sociálnědějinného hlediska se v moderních českých dějinách po skončení 2. sv. války změnil společenský systém, došlo ke společensko-ekonomickým změnám v jejichž důsledku byla nastolena sociální situace čtyřicet let trvajících socialismu, kdy došlo k zpřetrhání přirozené **kontinuity** kulturně historického vývoje podřízením veškerého života násilně zaváděným tezí. V důsledku ideologizace rovněž došlo k **deformaci pojmů** v zredukovaných naučných slovnících, ve filozofii, vědě, historii, kultuře a vůbec všech oblastech duchovního života k výslednému stavu generačně předávané všeobecné *polovzdělanosti* přetrvávající jakožto nevratný "**deficit společnosti**". Protože společnost existuje pouze prostřednictvím individuí, lze analogicky zjišťovat u každého konkrétního člověka jako v jisté míře produktu doby a společnosti, rovněž úrovni společnosti odpovídající "**deficit osobnosti**". Postupně vygenerovaný **typ deficientní osobnosti** je zřetězeným důsledkem deformace osobností přecházejícím v některých individuálních případech různě odstíněné sociální patologie do **depravace osobnosti**. Všeobecný deficit kritického myšlení i etické deficity hodnot se v čase projeví v generačním přechodu ve stav „**společenské depravace**“ (pokřivení) dospělé populace i dorůstajících po sobě

jdoucích ročníků nevědomé mladé generace zatížené v tomto smyslu "*dědičným hříchem*", aniž si toho mohla být vědoma, nechtěně vybavena zděděnými *deficity společnosti své doby*. Proto se také "sociální deprivace osobnosti" vždy utváří jako zprvu "*nevinná*", vnitřně neuvědomovaná dispozice, která až postupným procesem poznání společnosti a sebe sama "*zvědoměním*" přerůstá v "*procesu deprivace*" v pravou, skutečnou deprivaci, protože vědomou. *Deficientní procesy* a výsledný *stav deprivace* osobnosti i společnosti byly umožněny mimo jiné též generační obměnou, úbytkem žijících pamětníků, nositelů, zprostředkovatelů sociálně dějinné kontinuity zanikajících forem kultury, prostředí, způsobu nazírání, myšlení a chování. Stav společenské deprivace se proto naplno projevil mnohem později v tzv. *normalizačním období* 70. a 80. let 20. stol., které se tímto deficientním výsledným stavem odlišovalo od 50. a 60. let, kdy přece ještě přetrvávala kulturní tradice, kritický způsob myšlení i početná generace srovnávání umožňujících pamětníků. Právě okolnost ještě přetrvávající existující kontinuity i přes prvotně brutálnější tlak znemožňovala nastolit ještě v 50. až 60. letech takovou míru *vnitřní poslušnosti a vnější sociální kontroly*, jakou se vyznačovaly poslední dvě dekády 70. a 80. let minulého systému. V závěru 80. let však již převládla pasivní, formální, inertní *sociálněpatologická atmosféra* přetvářky, provázená známkami *společenského rozkladu* proklamovaných, již bezobsažných klišé a dogmat. Celkově se projevující atmosféra intolerance, spíše skrytého, pocit'ovaného, než-li naplno uvědomovaného *strachu* vedla k pocitům nedůvěry, atmosféře *podezíravosti*. Všeobecná *nedůvěra a nevíra* panující ve společnosti se vyznačovala permanentním vyhledáváním nepřítelů, jejím příznakem i důsledkem byla skrytá i zjevná *hostilita*. Tedy obecně nepřátelský postoj, nepřátelské nastavení osobnosti jako rys osobnosti. V detailu, se např. nepokrytě projevovala u recidivistů 70. a 80., byla jejich typickým rysem a dobře pozorovatelná. Ve společenském makroklimatu postupně docházelo k *formování* lidí do podoby typického základního schématu, kterým bylo *nastavení osobnosti a charakteru* a jemu odpovídajícího profilu s *rysy deficientní osobnosti*. Rozhodně se nejednalo pouze o "*delinkventní populaci*", která byla jen zhuštěným *patologickým koncentrátem* celkového obrazu stavu společnosti. Kriminální populace se projevovala jednak *kvantitativně*, rostoucí trestnou činností, jednak *kvalitativně* výraznou psychopatologickou symptomatikou osobnosti pachatelů. Tím se ostatně odlišovala od dnešních pachatelů (viz normy pro krimi-populaci v klinickém dotazníku neurotických symptomů), ale zejména od normální, tedy "*nekriminální populace*". Docházelo již k *nárustu negativních jevů*, např. v podobě vysoké

rozvodovosti, delinkvence dětí a mladistvých i kriminality dospělých, zejména v 80. letech 20. stol., ačkoli ještě v 70. letech, snad ještě vlivem doznívání tradičních norem a relativně uvolněnějších 60. let vyznačujících se mimo jiné nízkou úrovní delinkvence, byla přítomnost těchto jevů poměrně nízká. V znormalizované společnosti postupně všeobecně převládla pragmatická "*atmosféra konformismu a kariérismu*", a projevy obojího se v individuální osobnosti projevovaly jako výchovou i zkušenostmi nabytá obvyklá a běžná *osvojená životní strategie*. Jejím výrazem se stal naučený *pasivní postoj*, přestože byl požadován *aktivní postoj*, celkově na svůj názor víceméně rezignovaný souhlas k dobovým požadavkům, umožňující však relativně dobře obstát v podmínkách *nesvobodně nastavené společnosti*. Výsledným produktem období posledních 2 časových dekad 70. a 80. let se proto stal nikoli "*člověk revoltující*", nýbrž "*člověk konformistický*", *uvyklý formální poslušnosti*, aniž by se blíže zamýšlel nad prezentovanými obsahy. Postupem času vlivem dlouhodobě relativně neměnných poměrů skutečně nakonec skutečně vznikl, zcela v duchu tehdejší *výchovy a společenské objednávky*, požadovaný prototyp „*kolektivního člověka*“. To znamená víceméně s daným stavem smířeného *konformisty*, člena kolektivu, ev. strany podřizujícího se bez zvláštních mravních dilemat dobově podmíněným konvencím. To znamená takovým schématům myšlení, chování a jednání, která odpovídala požadavkům společenské výchovy a "*aktuálně platné morálky*", té které časové dekadý, která se ovšem dle potřeby flexibilně měnila. Výsledkem formování osobnosti socialistického člověka v procesu společenské výchovy byla tvárná "*formálně přizpůsobená osobnost*" člověka *situovaného* v podmínkách stávajícího společenského systému. Obranou před sociálním tlakem se stala dovedně používaná - *fráze* - jednak forma bez obsahu, souběžně využívaná i vyžadovaná forma projevu, usnadňující bezproblémové "žití", a jednak *fráze* jako - quasi/obsah. Výsledný kompromis "*ne lež, ne pravda*", přetvářka a pokrytectví, jako forma autostylizace chování dle zastávané role, lež, klam, či pouhý sebeklam nezůstal bez vlivu na osobnost člověka své doby.

Všechna v životní situaci nashromážděná prožitá strádání, drobná či větší *etická selhání*, *ve skutečnosti však etické deficity*, které dlouhodobě, trvale a nevratně de/formují osobnost v depravovanou osobnost. Různé "*formy deficientního chování*" předstírání, konciliantnost, slevování z názoru, široce rozmohlé naučené *prospěchářství* projevující se v *konkrétním jednání*, avšak především samotné *vědomí deficitu*, že si člověk zadal, uvědomovaných opakovaných selhání a *doprovodných tenzí*, podstupovaných ve prospěch

zachování "*standardní existence*", nikoli "*exklusivity*", studijní, profesní dráhy, atd. byla pokrytá decentní rouškou "*vnější angažovanosti při vnitřní nezúčastněnosti*" a ve své úplnosti vytěsněna hluboko do *nevědomí*. Z naznačených vnějších i vnitřních zdrojů časem postupně zapouští kořeny skrytý, jedincem zpočátku neuvědomovaný *proces depravace* osobnosti uskutečňující se v čase formou postupného - *zlhostejnění, znecitlivění, zhrubnutí*, citové i mravní netečnosti, někdy až otrlosti, úhrnem osobnostního chátrání, jehož si jedinec zpravidla nebývá vědom, až na občasná intuitivní hnutí myslí, tušení či nejasně uvědomované pocity vnitřní disonance. V postupném *procesu depravace osobnosti* se osobnost jedince rozpouští, rozmělnuje, nikoli však charakter, který hledá cesty, jak dojít svého naplnění a objektivace. Způsobem vlastního života, *pokřiveným životním stylem*, postoji a jednáním se posléze v "*procesu depravace*" zakládá dosud nevědomá a skrytě působící "*depravace osobnosti*" *vyústující ve finální "stav depravace"*, který zatím ještě reálně neexistuje, ale zakládá se uvnitř osobnosti jako navrstvená nesourodá směs "*vedle sebe*" existujících protichůdných pocitů a tendencí. Tyto pocity jsou syceny jak zevnitř, tak z vnějšku osobnosti, zároveň působí vně osobnosti. Existuje vzájemný vztah, naučené chování uplatňované vně osobnosti není bez vnitřních důsledků dovnitř osobnosti, naučený, osvojený nedostatek úcty k druhým přechází ve ztrátu sebeúcty k sobě, nedostatek svobody rozhodování přechází ve vztek nebo strach, nedostatek slušnosti a ohledů k druhým přechází ve ztrátu studu a sebecitu. Tyto deficity v eticko-emocionální rovině lze objektivně zjišťovat. V dlouhodobě realizovaných šetřeních v rámci výzkumu depravace tak byly zjištěny některé následující skutečnosti.

U všech vyšetřených probandů souboru, jak kriminálních, tak nekriminálních se kupříkladu vyskytl pouze jeden *společný psychopatologický rys osobnosti*. Tím je zobecněný "*strach*", to znamená strach, který má předmět (nikoli úzkost, anxiety, jež předmět nemá), vystupující zde pod obrazem rozmanitých forem *fobií*, čili obav z různých konkrétních věcí, předmětů, situací, jichž se normálně lidé neobávají. U kriminálních jedinců jsou tyto fobie ještě navíc provázeny *depressivními symptomy* a *somatickými příznaky*, s nimiž se utváří charakteristické "*kriminálně-neurotické trias*", které jsou typické jak pro *neuroticky, tak psychopaticky strukturovanou delinkventní osobnost*. *Strach* někdy vede do *fyzické agresivity*, ale ta je zjišťována spíše až v té nejvýrazněji depravované kriminální skupině násilných recidivistů, takže se agresivita u ostatních vězňených recidivistů i nerekidivistů typicky projevuje hlavně pod pouze zdánlivě

neškodnějším obrazem "*hostility*", která je typickým znakem agresivního projevu odsouzených. *Hostilita* je druhá forma ze dvou základních forem agrese podle dualistického Bussova a Durkeevé pojetí agresivity a hostility. Je to základní nepřátelský postoj k lidem sycený jednak resentmentem (pocitem křivdy), jednak podezíravostí. Hostilitu, stejně jako egocentrismus, zobrazuje také Eysenckův rys "*psychoticismus*", *překrývající se v zásadě s "psychopatickou povahou" nebo "psychopatizovanou povahou"*, což obojí je možné dle výkladu primární a sekundární psychopatie. *Psychoticismus* je sycen vlastnostmi *egoismem a egocentrismem*, také nepřejícností, závistí, sklonem škodit, kazit, překážet, výsměšností, lhostejností, citovou nezúčastněností, netečností, chladem, bezcitností, anetičností. *Egoismus a egocentrismus* se může u "*normálních*", ve smyslu nekriminálních jedinců promítnout do běžně sociálně a právně tolerovaných, a podle okolností schvalovaných či dokonce adorovaných, byť eticky a tedy charakterově hraničních, přesto však ještě nekriminálních *sociálních vlastností*, vystupujících ve dvojí nejčastější hlavní podobě - "*kariérismus*" nebo "*konformismus*."

Mohou být rovněž složenou vlastností sycenou směsicí obojího, jak "*konformismu*", tak "*kariérismu*", jako ambivalentní projev *povahového rysu tvořeného souběžnou kombinací* vedle sebe se nalézajícího „*strachu, agresivity, hostility*“, a vyznačujícího se obojetností, neurčitostí, jako *projevu chování majícího původ a základ v egoismu a egocentrismu osobnosti*. Takováto "*konstelace vlastností*" osobnosti může tvořit hypoteticky myšlený *přechod* z ještě běžně ve společnosti tolerované „*sociální depravace*“ k již netolerované formě, kterou je skutečná *kriminální depravace*. Společným základem obou rysů je v obecné rovině především lidské sobectví, *egoismus a egocentrismus jedince*, sloužící vlastně jako životní sebezáchovný pud nedostačivého, deficientního jedince. Nicméně dobově podmíněné *sociální podmínky* mají rovněž velký, byť nikoli nutně rozhodující vliv na *dotváření prvotního charakteru, pravé podstaty lidského individua*, která je postupně jednak projevována, jednak sebeobjevována. Sociální podmínky mají vliv na rozvoj či útlum *specifického deficitu* dřímajícího v příslušných oblastech osobnosti, ale vždy naplno projeveného teprve až po předchozí *socializaci překrývající výchovou pravé, prvotní určení, determinující charakter* určitého jedince.

Původcem zla je však egoismus a egocentrismus vždy, protože může probudit dosud skrytý *potenciál depravace* v člověku. *Depravace osobnosti* se konec konců ani nemusí v konkrétním člověku *nutně projevit*, jelikož existuje spíše jen jako „*možnost*“,

přesněji řečeno *možnost volby*, závislé na **relacích**, vztahových okolností, neboť je to vždy věc rozhodování, zvažování motivů, výsledné volby, volního procesu, vědomé **vůle jedince**, dojde-li k jejímu částečnému či plnému rozvinutí. Je skutečností, že za jistých podmínek, souhry náhod, opakovaných nepříznivých okolností může nastat pro určitého jedince jen pro něj významná **"konstelace situace"**, *probouzející jeho zájem* a zajímavá **"pouze pro něj"** v dané souvislosti okolností jeho života, stimulující **nečekaný vznik a rozvoj depravace**.

Mechanismus vzniku depravace osobnosti, včetně určení druhu, stupně i hloubky lze také přiblížit na jedné ze „*složek osobnosti*“, a složek (druhu) depravace osobnosti, a to na tzv. **kognitivní depravaci**, které dosud nebylo v dosavadním textu věnováno tolik pozornosti. Z Schopenhauerovy filozofie vůle i ze současných poznatků je zřejmé, že vše co se odehrává v životě jedince se vždy děje **vzhledem k relacím**, časoprostorovým a příčinným, něčemu subjektivně významnému, ať z *vnějšku prostředí* či *zevnitř osobnosti*. Proto také veškeré nazírání skutečnosti, poznávání objektivní reality, zprostředkované našimi smysly, poznávacími procesy, není nestranné, čisté, objektivní, ale naopak je selektivní, nastavené z jistého úhlu, vyhledávané v souvislostech, specifických relacích individua. Přes typický filtr *vyhledávání, nabírání druhu i rozsahu podnětů* nastupují procesy kognice, její jednotlivé součásti, funkce a procesy vnímání, pozornost, paměť, inteligence, myšlení, jež jsou nejen *citově zabarveny, ale též volně podmíněny*. Změna způsobu nazírání, výběru informací, jejich selekce je **"kognitivní depravace"** je tudíž logickým důsledkem porušenosti, **"změny osobnosti"**. Změní se totiž psychologicky způsob vidění, nazírání věcí, lidí, vztahů, událostí, sebe samého, změní se i způsob hodnocení a zájmy, hodnotový systém, postoje, což je depravace osobnosti, projevující se ve všech složkách přes kognici interferující do celku osobnosti jedince. **Vznik a rozvoj depravace osobnosti** u konkrétního jedince je zpravidla dlouhodobějším následkem nějakého neúspěšného etického rozhodování, dilemat volby mezi alternativami, vlastním iracionálním chtěním, egoismem a egocentrismem na straně jedné, a rozumem, soucitem a ohledem k druhým, na straně druhé. Člověk ve skutečnosti v každém jednotlivém případě nevolí menší či větší zlo, nýbrž prostě **"zlo či dobro"**. Míra depravace je mírou slabosti vůle, převládajícího egocentrismu a zprvu nevědomému a později *zvědoměnému* otevření se **"náchylnosti ke zlu"**, která je ryze individuální, u každého se projevuje jinak, jindy, jinde, ale vždy přesně v jeho **"relacích"**, kdy určitý depravovaný jedinec objeví svůj sobě

vlastní *individuální způsob* (sebe/realizace v nějaké formě zla, aniž mu je vždy přesně známo, co jej na zlu vlastně přitahuje. Proto člověk nejenže se sám "*rozhoduje pro svou depravaci*", často aniž si uvědomuje proč, ale současně projevuje *druh, stupeň, hloubku depravace*, pozorovatelných vnějšně ve vlastních projevech jednání a chování naplňujících už určitou *konkrétní formu depravace* prozrazující se skrytým či zjevným egoismem a egocentrismem.

Vzhledem k společenskoekonomickým podmínkám, sociální situaci ve společnosti a zejména *sociální situaci jedince* proto není divu, že po *změně společenského systému* v roce 1989 podstatná část společnosti nebyla na změněné socioekonomické podmínky adekvátně připravena. Respektování a dodržování stávajících *zákonných norem* se přinejmenším v *ekonomické oblasti* stalo anachronismem, nastolené nové hodnoty se rázem proměnily ve svůj opak. Mnohé z toho, co bylo doposud trestné se obratem stalo žádoucí a správné, měřítkem úspěchu a schopností. V takto změněných podmínkách života přirozeně generačně zažitá *pasivita jako životní styl a osvědčená strategie* již neodpovídaly změněným podmínkám ve společnosti, jejíž hodnotový rozklad nicméně pokračoval, pouze v převrácené podobě. Proto se v málo strukturovaných nových podmínkách zakrátko prosadil bezskrupulózní, etickými a právními aspekty nezatížený "*deficientní bezohledný typ osobnosti*" nerespektující pravidla ani zákony, jak staré, tak nové, *nestarající ani o pravidla ani o lidi, ani o důsledky*, jelikož *sociální kontrola* nefungovala. Nebylo možné ji zajistit, protože na ní nebyl zájem, vznikla jiná společenská objednávka. Jeho neblahá a chaotická aktivita se rychle stala novou „quasi-normou, hodnotou, vzorem“ společenského života. Často jde o *depravované osobnosti* představující typickou *psychopatologii průměru*, jedince nepřiliš schopné, nepřiliš vyrovnané, nepřiliš charakterní, nepřiliš anticipující, zato krajně bezohledné a své *etické deficity* zúročující vystupňovaným bezohledným egoismem a egocentrismem.

V podmínkách oslabeného práva se rázem mění v společností adorovaný prototyp *úspěšného jedince*, produkt kultury své doby.

Vliv *změny systému* na *rysy osobnosti* v obecnější rovině prokázal v sjednoceném Německu na příkladu "Ossi" a "Wessi" H. Wotava (1992) uvedený u nás O. Mikšíkem (2009, s. 278-280) německý sociologický výzkum H. Wottawa (1992) U nás jej uvedl Z. Mikšík ve své knize Psychika osobnosti v období závažných životních a společenských změn. Zjednodušeně, volně citováno - v NDR převažoval v rámci pracovní činnosti rigidní

důraz na postup, poslušnost, místo na cíl samotný, v NSR *důraz na výsledek*, postupy mohly být variabilní, což v prvním případě implikovalo neúspěch, v druhém úspěch pracovní činnosti. Tento fenomén je *obecné povahy* a dobře charakterizuje **principiální rozdíl** ve fungování společnosti mezi oběma systémy - socialismem a kapitalismem. Poukazuje na *vliv sociálního prostředí na osobnost jedince*.

Bez přihlídnutí k reálné "**sociální situaci**" v jednotlivých **časových dekádách** proto nelze objektivně vysvětlovat *etiopatogenezi* sociálněpatologických fenoménů. **Dekáda** je užitečný časoprostorový **konstrukt vyabstrahovaný z kontinuity času a dění, za účelem zkoumání, jenž umožňuje to, že lze příslušný vybraný "předmět zkoumání"** s možností nadhledu a souvislosti přehledně pozorovat, analyzovat, porovnávat shody a rozdíly a systematicky zobecňovat vývoj, stav a příští možný vývoj. Přitom se mohou zohlednit různá hlediska sjednocující vidění zkoumaného problému jejich syntézou. Pouze nazíráním "**specifické sociální situace**" ve společnosti v příslušném **dobovém kontextu** lze v souvislostech pochopit čím se od sebe liší určité sociální makroklima a v něm se projevující "**sociálně patologické jevy**" svého času v jejich *sociopatogenezi* po jednotlivých časových dekádách. Specifické sociální situace apelují na "**specifické vnímání jednotlivců**", protnou-li se vzájemně **deficity společnosti s deficitem jedince**, dochází k výrazné **depravaci** jak jedince, tak společnosti. Bez komplexně založeného "**sociálně dějinného přístupu**" nelze objektivně zkoumat a kvalifikovaně interpretovat žádné hromadné "**sociálněpatologické jevy**", ani jejich "**změny**", nelze je studovat "**izolovaně**", stejně jako nelze izolovaně od širších "**sociálních kontextů**" zkoumat a pochopit ani *utváření "změn osobnosti jedince" v individuální rovině*. K postihování a pochopení *etiopatogeneze delikventního chování a delinkvence jako jevu* je tudíž zapotřebí zásadně volit **komplexní, syntetizující genetický a komparační přístup** zkoumající **život jedince, skupiny, společnosti v dekádách**.

Výsledný stav permanentně probíhajících "**změn společnosti**" je nicméně pokračování stavu předešlého s postupnou *generační obměnou*. "**Současná první generace**" současného společenského systému" již přímo nepamatuje předešlou dobu, protože se narodila a vyrostla v jiné době a ve společenském systému novém, nicméně je stále ještě *zprostředkovaně ovlivňována* názory a míněními, jakož i rozmanitými *resentimenty* pamětníků v rodinách, škole, společnosti. V jistém smyslu je tato **první nová generace finálním produktem** obou systémů. Pozorovat ještě ve stavu zrodu "**první**

činní nové generace v nových podmínkách" dává tušit, čím se bude tato první generace vyznačovat v dalším období v rámci zaujímání "**uprázdněného sociálního prostoru**" po předchozích generačních ročnících, což platí obecně jak pro normální (nekriminální) populaci, tak pro nový kriminální dorost. Systematickým dlouhodobým pozorováním a komparováním kriminálních a kontrolních souborů v čase v rámci jednotlivých dekád a ve srovnatelných osobnostních proměnných v době zásadního "**historického zlomu**" zániku i vzniku principiálně odlišných **společenských systémů** lze na základě zjištěných skutečností a na jejich podkladě formulovaných úvah formulovat i **základní zobecnění** pojednávající o **depravaci jako takové (pojmu), depravaci společnosti a depravaci osobnosti**:

Deficity obou systémů společnosti, zanikající staré společnosti a společnosti nové, založené na protikladně „**odlišných principech**“, ale „**společných základech**“ z nichž nový systém vzešel, se tak za změněných sociálních podmínek nutně promítají ve výsledném sociálněpsychologickém průsečíku **změn osobnosti** v podobě určitého individuálně podmíněného „**deficitu osobnosti**“ jakožto **finálnímu produktu sociopatogeneze společnosti** v její současné rozporuplné podobě. **Deficientní stav** se projevuje na individuální úrovni častějším **sociálním deficitem** jedince projevujícím se bezohledným individualismem, zvýrazněným **egocentrismem a resentimentem** jako stále častěji se objevující obraz „**depravace osobnosti**“, která sama je komplementární součástí „**depravace společnosti**“ na úrovni celku. Proto lze v rámci tohoto **dualismu** vedle individuální **depravace osobnosti** konstatovat i neustále se měnící stav sociálního celku **depravace společnosti**, které se vzájemně ovlivňují. **Diferenciálně diagnosticky** může být obtížné definovat, která **složka depravace** u konkrétního jedince převažuje. Shodně mají původ v "**sociální oblasti**", která je pravou podstatou jejich vzniku, v obou případech se tudíž jedná o tzv. **sociální depravaci**, sycenou však poněkud rozdílnými **mechanismy vzniku**. V zásadě tak lze rozlišit dva hlavní psychologické mechanismy vzniku "sociální depravace".

V **prvním případě**, zda-li převažuje ta získaná **nepřímo zevně ze společnosti** jakožto přirozený (nikoli vrozený) primární vnitřní sociální "**deficit sociálně nepředaného**" tudíž nepoznaného, neznámého, nezvnitřněného (nevědomého a nevinného), výchovou nepředaného, protože v předešlé generaci rodičů, blízkého i širšího sociálního okolí rovněž **neosvojeného** sociálně generačně podmíněného **systému hodnot**. Nelze přenášet na druhého člověka "**nepoznané hodnoty**" a jim odpovídající způsob myšlení, cítění, chtění, prožívání,

chování; nelze přenášet něco, co není. Jedná se tedy o "nevinnou" deprivaci **primárně nabytou předaným "deficitem hodnot"** místo hodnot samých a odpovídajících kvalit. "Deficit osobnosti" a "deficit společnosti" se nijak nevyklučují, jsou v souladu. Dojde-li v průběhu socializace k **zvědomění**, současně přijetí, "**zvnitřnění deficitu**", který je paradoxně jakoby „normální“, může docházet v případě vzniku delinkventního jednání k "**instrumentálně provedené agresi bez emocí**", bez prožitků nenávisti, výčitek svědomí, což je v současnosti stále častější jev (*chybí vnitřně vědomí agrese*), aniž emotivita sama by byla jinak významně narušena, a aniž by takové jednání bylo subjektivně prožíváno jako nepatřičné. Jedná se o nebezpečnou "**výraznou deprivaci osobnosti**" bez "*vnitřních biologických dispozic*", čímž se odlišuje jak od "neurotické" nebo "psychopatické osobnosti". Z pohledu **generační obměny**, vzhledem k délce 40 let (což jsou dvě generace) trvání období a deformovaného hodnotového systému společnosti a **způsobu života** s ochuzenou hodnotovou skladbou a kulturou se může jednat o velmi početnou skupinu lidí, což může být příčinou současných i budoucích *masově se šířících projevů deprivace na úrovni jedinců i celku*. Jedinec je (resp. byl) primárně i sekundárně *v dané době "správně socializován na nesprávné normy"* a tedy ve výsledku vlastně "**odchylně**", ač v souladu s dobovými zvyklostmi, a jako takový je **finálním produktem společnosti své doby**. Projevy jsou sledovatelné po "**složkách osobnosti**" jako **deficity** kognice, kognitivní filtr, bezcitnost, nepřátelský postoj k lidem, hostilita, tedy resentment a podezíravost, závist, bezohledný egocentrismus, soupeřivost, kariérismus. Přenos "**nenormality**" jež se sama **stala normou**.

V druhém případě se jedná o **sekundární** sociální „**deficit sociálně předaného**“, tudíž poznaného a osvojeného, ale **nedostatečně zvnitřněného**, ač rodičovskou výchovou předaného a dlouhodoběji respektovaného prosociálního *systému hodnot*. V důsledku opakující se frustrující zkušenosti neúspěchu dochází někdy zčásti či zcela, postupně nebo náhle k jeho zavrnutí a egocentrické *změně osobnosti* v „**dodatečné adaptaci**“ na aktuálně schvalované normy, vzorce chování a podmínky *morálky společnosti své doby*. Protože však tyto samy svou egocentrickou podstatou jsou **deficientní**, pak ve výsledku, pokud jsou realizovány *konkrétním činem*, jsou sociálně *patologické*. Za to jedinec může být dříve či později sankcionován. V takovém případě jde o *převahu vnějšího* sociálního podílu *společenské deprivace osobnosti, při původně vytvořeném etickém základu*. Jedná se o *vědomou adaptaci na vadné normy společnosti z vlastního rozhodnutí, zvědoměním a*

následným již plně uvědomovaným jednáním dochází v *procesu deprivace* k nastolení *stavu deprivace osobnosti*. Většinou jde hlavně o *konformismus a kariérismus*, které mohou přejít výrazné projevy *egocentrismu a egoismu* přes hedonismus, lhostejnost k druhým až do jednoznačně antisociální roviny. Jedinec je *sekundárně socializován odchýlně*, třebaže v souladu s dobovými zvyklostmi, a jako takový je rovněž *"finálním produktem společnosti své doby"*. Jedná se o přenesení *nenormality*, jež se sama ve společnosti stala běžnou normou.

Neklidnost, těkavost, měnlivost pravidel, norem, hodnot a jejich nejasnost, nepřevídatelnost *"tekutá modernita"* je *filozoficko-sociologicky* přesvědčivě vyjádřena Z. Baumanem přesně vystihujícím jevovou stránku i podstatu současné *"rozvolněnosti a neuchopitelnosti"* hodnot, norem a pravidel. To jsou v širším smyslu načrtnuté dobové kontexty s nimiž se vypořádávají jednotlivci, kteří se mají úspěšně socializovat a adaptovat, *"aniž je přesně známo na co"*, ve svém dobově podmíněném sociálním prostředí, a to je také zdrojem a pravou příčinou skepse a zjišťovaného *strachu*, kterým je vlastně existenciální *strach z budoucnosti*. Stav *neurčitosti pravidel*, norem a hodnot vedle neustálých změn vede ve velkém *"makrosvětě"* k stejně devastujícím účinkům jako v izolovaném *"mikrosvětě"*, které již byly zmíněny na příkladu vězeňského života u krátkodobě trestaných přicházejících a odcházejících jedinců s absencí řádu, a jejichž společným nevyhnutelným produktem a výsledkem je vždy deprivace osobnosti jedince i deprivace společnosti jako celku. Je zřejmé, že, že *změny osobnosti* nelze popisovat bez zřetele k "sociálně dějinným" a současným makrosociálním okolnostem ale nelze je zároveň jednostranně vysvětlovat pouze z nich.

Popsané *"změny osobnosti"* mohou skutečně leckdy vést k rozvoji kriminality ve společnosti a stále častěji se vyskytující *depravaci osobnosti ve směru k delinkvenci*. Právem se tedy naskýtá otázka, jaký *"typ osobnosti"* je vlastně v současné době lépe připraven pro úkol uhájení *vlastní existence*, zda osoby respektující pravidla a normy, to znamená *prosociální* nebo *antisociální* jedinci. Nedostatek respektu k lidem, sociální nespravedlnost, nerovnost, bezohlednost, tvrdší sociální podmínky, *sociální prostředí*, chudoba, existenční nejistota, tlak na výkon, úhrnem sociální makroklima a resentimenty vedou k těmto následujícím změnám - *fundamentálním sociálněpsychologickým jevům*:

a) *psychiatrizační* (psychiatry hlášené rozšíření duševních poruch, zvláště depresí u pacientů),

- b) **kriminalizaci** (rozšiřující se počet prvotrestaných a prvovězňených delinkventů),
- b) **sociální patologií** (toxikomanie, gamblerství, bezdomovectví, prostituce); a dílem nepravé:
- c) **sociální quasipatologii** (sociálně ohrožení - zanedbaní, opuštění, bezmocní, staří, nemocní, nezaměstnaní, zadlužení, chudí (mládež i dospělí); mezi všemi těmito skupinami se pohybují jedinci doposud normálně standardně socializovaní, osobnostně intaktní, někdy však selhávající,
- d) **osobnostně deprivovaní** ("zdeprivovat" může každý jedinec z vyjmenovaných skupin, ať už je to pacient, deviant, vězeň, toxikoman, nezaměstnaný, starý, opuštěný, vyloučený).

V tomto smyslu je možné **nově** hovořit o "**bio-psycho-sociálně-patologickém jevu**", který lze ve *forenzní psychologii* souhrnně označit vypůjčeným klinickým pojmem tzv. *depravace osobnosti* nově chápaném v nových sociálněpsychologických a především forenzněpsychologických konotacích. Ve výzkumu depravace osobnosti jsou to ti probandi (delinkventi), kteří často *žádnou zvláštní patologii ani agresivitu nevykazují* a stupeň jejich depravace je nízký. **Jsou deprivovaní dodatečně po předchozí úspěšné socializaci.**

V současné společnosti jednostranně zaměřené na spotřebu jsou **hlavními cíli a hodnotami** především **zisk a konzum**, vedle toho "**peníze**" sloužící jako důkaz úspěšnosti i ceny člověka. Z hlediska hodnot jsou v současné době a společnosti považovány za podstatné **materiální hodnoty** a ve všech vrstvách široce rozšířený **hedonismus**, každý jedinec si chce "**užívat**" bez ohledu na své možnosti a vynaložené úsilí. Pokud to není možné v takovém rozsahu, jak by si přál, trpí **pocity křivdy**, resentmentem slabých a pocitem sociální nespravedlnosti nebo ztrácí zábrany a bere si bez dovolení to, co mu podle vlastního mínění náleží. **Hedonistickou hodnotovou orientaci** potvrdil *výzkum hodnotového systému* a jeho proměn od 70. a 80. let 20. stol. ve starém společenském systému, a od 90. let 20. stol. v systému novém až do nedávné současnosti 1. dekády 21. stol. L. Prudký et al. (2009) v sociologickém výzkumu *Inventura hodnot. Výsledky sociologických výzkumů hodnot ve společnosti České republiky. Konzumní hodnotový systém*, donedávna považovaný za **kriminogenní znak**, v současnosti se stal normálním životním stylem člověka současnosti. Hedonismus, jehož extrémním dotažením je **zneužívání návykových látek** (vedle gamblerství), přičemž nealkoholová toxikomanie se rozšířila do té míry, že v současné době česká společnost od relativně nedávného nezájmu

o drogy zaujala dokonce **první místo v užívání marihuany na světě**, stejně rychle roste abúzus pervitinu, což je obzvláště varovné. **Životní styl** tohoto typu se tak či onak proti člověku nakonec obrací směrem, buď dovnitř osobnosti vůči sobě samému obrácenou skrytou nevyřčenou **citovou lhostejností** k vlastnímu duševnímu životu a jeho rozvoji, anebo vně proti druhým lidem citovou tvrdostí, **lhostejností k životu a osudu** druhých, na straně druhé. Všeobecně se stále více prosazuje **egocentrická a egoistická motivace**, projevující se ve vztazích mezi lidmi, rostoucí bezohlednost a zhrublost v jednání a chování. Již mezi předškolními dětmi se zvyšuje agresivita a později u pachatelů vzrůstající brutalita a bezcitnost v provedení deliktu. Projevuje se to zvláště u mladistvých, vyrůstajících již plně v novém společenském systému. Stále častější je **motivace získat peníze za účelem nákupu drogy, patří v současné době k čelným důvodům páchané trestné činnosti**.

Egoismus a egocentrismus se projevuje rovněž dlouhodobě pokračující **erozí rodiny**, zahájené růstem rozvodovosti v 80. letech 20. stol., resp. vůbec ani jejím nezakládáním v době současné. Výsledně vede k jisté **bezohlednosti a tvrdosti vůči dětem**, které ovšem neopomínají v takto formujícím **sociálním prostoru** obstát obdobně. Proto se ani nelze příliš divit projevům bezcitnosti, neúcty k autoritám, ani agresivitě dorostu, již v raném věku, které jsou poznamenány deprivací společnosti "**deficitem nepředaného**", a tak jsou později v dospělosti za nepříznivých okolností příštími nositeli sociální a kriminální deprivace. Záleží jen na souhře okolností, kterým směrem se projeví u **konkrétního jedince**, je-li navíc deficientní ještě v **konstelaci osobnostních rysů**. Vše nasvědčuje o dlouhodobě probíhajícím pokračujícím **společenském procesu deprivace** ve smyslu dobíhající návaznosti na **minulý systém** zbavený duchovnosti s jeho mravním a právním relativismem, materialisticko-ateistickou orientací dříve, stejně jako dnes. Proces společenské výchovy (socializace) probíhá ve dvou hlavních subsystémech - rodina a škola. Oba jsou poznamenány **deficity výchovy**, z různých příčin, avšak společně jsou právě zde kořeny příčin sociálněpatologických jevů juvenilní kriminality a toxikomanie. **Výchova v rodině** bývá stejně problematická jako **výchova ve škole**, rodiče očekávají výchovu od učitelů, škola od rodičů. Navíc současná škola v podstatě rezignovala na výchovu zdůrazněním vzdělávací složky; jakoby tyto dva aspekty - výchovný a vzdělávací proces, bylo možno rozpojit. V 80. letech 20. stol. konstatoval Z. Matějček fakt, jak **školský systém** rozvíjejícího vyučování přetěžuje **děti** kladením nadměrných požadavků na dítě, kdy, jak zdůrazňuje dříve děti postačovaly školnímu tempu, zatímco nyní nikoli

(Matějček, 1989). Lze tady předestřít určitou paralelu, kdy celý současný *společenský systém* analogicky dřívějšímu *školskému systému* přetěžuje *dospělé*, v nějakém ohledu slabé, deficientní, jen "děti jsou nahrazení "dospělými", kdy dříve postačovali tempu a požadavkům, zatímco v současnosti nikoli. Důraz na výkon, zisk, zrychlené tempo, spěch, vedou k soupeření, bezohlednosti v mezilidských vztazích na úkor *kvality života*, což vede k deprivaci osobnosti. Z uvedeného rozboru plynou některé závěry.

3.2.1 ZÁVĚRY, ZOBEČNĚNÍ

Kupodivu se tedy v tomto poměrně široce založeném výzkumu deprivace nezjistilo nic menšího, než skutečnost, že nikoli *agresivita*, jako *primární faktor* a hlavní rys deprivace a delinkvence a ostatní sociální patologie, jak by se snad na první pohled mohlo zdát, nýbrž obyčejné, banální *sobectví*, nad kterým se už většinou nikdo ani zvlášť nepozastavuje, je pravou podstatou většiny delinkventního jednání a deprivace osobnosti. Důvody páčání trestné činnosti jsou stejně banální jako způsoby její realizace. Podstata je vždy stejná, z prozaických důvodů, či jenom obyčejného sobectví dochází k eticky nepřijatelnému jednání, někdy bohužel s nevratnými tragickými následky. Proto je třeba při zkoumání deprivace osobnosti a delinkvence jako jedné z forem deprivace se vrátit na samotný počátek k *etické podstatě* všeho zla, jehož společným původem, zdrojem a projevem je vždy lidská bezohlednost - egoismus a egocentrismus člověka. Je to tedy epidemiologicky se šířící a rostoucí lidské sobectví, projevující se v orientaci na *hedonismus*, hédonistické „užívání si“, jakoby požívačnost byla ukojitelná, protože, podle Schopenhauerova konstatování člověk nemůže být šťastný, čili uspokojený, ale je odsouzen k trvalému neklidu a hnán k uspokojování nových potřeb, sotva bylo dosaženo uspokojení jedné. Současnou společností je podporován krátkozraký egocentrismus, honba za domnělým štěstím, představovaném hodnotami vyjadřovanými penězi. V důsledku toho životní cíle směřují k jednostranným, materiálním hodnotám, nikoli však mravním, což je problém. Podceněné „*duchovní hodnoty*“, zajišťující v každé společnosti sounáležitost, solidaritu, humánnost jsou eliminovány, místo nich je povýšen na žádoucí společenskou normu *životní styl bezohledného egocentrismu*. V podmínkách takto „*nově nastavené normality*“, v podmínkách relativního nadbytku dochází k neustávajícímu stavu soupeření v zájmu sebeprosazení jedince. Proto *agresivita* zapojovaná vždy dle potřeby se stává stále

více uznávanou a používanou formou dosažení zisku, věci, cíle, požitku, chápanou, prožívanou a používanou docela instrumentálně pouze jako **účinný nástroj** k dosažení nějakého zisku ve prospěch bezohledně požadující **„egocentricky strukturované osobnosti“**. Stává se téměř běžnou normou, není však příčinou deprivace, ale jejím důsledkem, je to pouhý instrument, **prostředek**, součást nového životního stylu, jinak řečeno nově rozšířenou formou sociální patologie. Nutno dodat, že v současnosti považovanou za běžnou formu projevu - společnosti a člověku jako individuu prospěšnou, a tudíž **normální**. Lidé dbající na pravidla tedy nedostatečně prosazují své zájmy a jsou v důsledku toho v současnosti neúspěšní. Skutečnost, že **"neúspěšným"** se člověk stává v důsledku "zbytečného altruismu" nebo "poctivosti" se nezohledňuje, stává se ve společnosti takřka cizincem, protože egocentrismus je základem filozofie současné společnosti, jako - **nově definovaná normalita současnosti**. Na základě výsledků výzkumu deprivace osobnosti, etických, sociálně psychologických a sociologických aspektů lze ve zkratce konstatovat, že *tzv. deficientní egocentricky strukturovaná osobnost* je ve skutečnosti **"depravovaná osobnost"**, která je standardně psychologicky diagnostikovatelná. Lze ji tedy systematicky objektivně popisovat po jednotlivých složkách osobnosti, přičemž skutečnou **podstatou deprivace** je **egocentrismus provázený resentimentem** a tomu odpovídající **deficientní egocentricky strukturovaná osobnost**, která je převážně **hostilně nastavená**, což lze z hlediska předloženého pojetí **deprivace osobnosti** definovat v rámci *forenzní psychologie*. V tomto smyslu se **deprivace osobnosti** vyznačuje souběžnou přítomností skupiny vlastností, rysů tvořených **typickou konstelací** s několika zjištěnými **specifickými deficity**, jež byly popsány ve výsledcích z psychologických vyšetření souborů kriminální i nekriminální populace na podkladě aplikace jednotného standardizovaného **testového instrumentária** k psychodiagnostice deprivace osobnosti ve směru k delinkvenci, jako *tzv. „znaky deprivace osobnosti“*. Tyto **"znaky deprivace"** jsou zároveň potenciálními **„kriminogenními znaky“**, a lze tudíž tuto deprivaci osobnosti **diferenciálně-diagnosticky** postihovat v rámci standardizovaného psychologického vyšetření a kazuistiky. Vznikla tak ucelená a dlouhodobými výzkumy deprivace osobnosti v psychodiagnostické praxi ověřená testová baterie. Je podložena teoreticky a empiricky kvantitativním i kvalitativním vyhodnocením výsledků vyšetření u početných souborů probandů a umožňuje **standardizovanými psychologickými metodami objektivně** zjišťovat a posuzovat **stav osobnosti** ve smyslu její deprivace.

Objektivní standard pro popis dosud pouze subjektivně hodnotitelných jevů (tedy ne mravní/morální "soud"), ale vědecky podložená metoda.

3.3 TRESTNĚ PRÁVNÍ ANALÝZA SOCIÁLNĚ PATOLOGICKÉHO FENOMÉNU KRIMINALITY Z POHLEDU KRIMINÁLNÍCH STATISTIK V KONTEXTU S JEVEM DEPRAVACE

K dokreslení obrazu současného *společenského prostředí a sociálního makroklimatu* ve společnosti bylo využito rozsáhlých pramenů z kriminologických *statistických ročenek* více než dvacet let zpracovávaných Alenou Marešovou v Institutu pro kriminologii a sociální prevenci IKSP Praha spadající do resortu MSp ČR (dříve Výzkumný ústav kriminologický při GP ČR) na podkladě centrálních policejních statistik, statistik státních zastupitelství, soudních a vězeňských statistik. Využití těchto plošných *statistik* je v této disertační práci vzhledem k charakteru komplexně zkoumaného problému *depravace osobnosti* (pre)delinkventa pro pochopení problematiky nezbytné. Tyto celostátní kvantitativní statistické údaje o kriminalitě plošně zjišťované na *makrospolečenské úrovni*, týkající se obecně *trendů kriminality* a pachatelů trestné činnosti totiž v podstatě korespondují se zjištěnými dlouhodoběji se projevujícími trendy a kvalitativním zjištěním v *detailu* na *mikrospolečenské úrovni pořízené* vlastními analýzami trestné činnosti uvězněných delinkventních mladistvých ve výkonu trestu trestu (resp. trestního opatření) odnětí svobody. Na obou úrovních pak lze porovnávat *celkové trendy kriminality* v kvantitativní i kvalitativní rovině z hlediska *změn skladby trestné činnosti*, její společenské nebezpečnosti a možností primární a sekundární prevence zkoumáním *změn osobnosti* pachatele trestné činnosti. To je možné realizovat z obecnějšího sociálně psychologického a v jeho rámci forenzně psychologického hlediska a v zobecněné rovině *sociálněpatologického jevu depravace, chápaného jednak jako depravace osobnosti, jednak jako depravace společnosti, které spolu tvoří komplementární, vzájemně od sebe neoddělitelný celek.*

Nejrozšířenější formou trestné činnosti je z trestně právního hlediska *majetková kriminalita*, její *nejnebezpečnější formou* je *násilná kriminalita*, oba aspekty kriminality lze velmi dobře zkoumat u stále častějšího trestného činu naplňujícího oba znaky - *loupežné přepadení*. Tento způsob páčání trestné činnosti, *loupež*, zároveň představuje

častý a **typický delikt** mladistvého delinkventa. Uvedený delikt patří vedle trestného činu **krádež**, k nejčastěji se vyskytujícím trestným činům zkoumaných souborů delinkventů. Proto je trestný čin loupeže vhodným příkladem na němž lze dobře ilustrovat **současný vývoj kriminality** věkových skupin mladistvých a mladých dospělých, jako základu příští recidivy. Představuje totiž typické jednání (*majetkově motivované násilí*) náležející k charakteristickému trendu příznačnému právě pro **novou generaci mladistvých delinkventů**, dopušťejících se trestné činnosti již plně v podmínkách současné společnosti, aniž by byli bezprostředně ovlivněni bývalým společenským systémem. Což je z **výzkumného hlediska** k možnosti porovnání změn charakteru delinkvence a osobnosti delinkventa v obou systémech pro **zkoumání depravace osobnosti** podstatné.

Celkově zjišťované **trendy kriminality** ve společnosti v posledních uplynulých dvěma dekadách svědčí o dlouhodobém zvyšování "**majetkově motivované agresivity**"-typicky loupežné přepadení podle § 234 trestního zákona 140/1964 Sb. platného do roku 2009; nyní definovaného jako § 173 loupež podle v současnosti platného trestního zákoníku č.40/2010 Sb platného od roku 2010. Jeho skutková podstata zůstala nezměněna, zvýšila se však trestní sazba. Právě u trestného činu loupež se výzkumy potvrdilo, že po roce 1989 *celkově statisticky zjištěné trendy korespondují se zjištěními z vlastních dlouhodobě, periodicky opakovaných výzkumů a analýz trestné činnosti* 1979 (Křenek); 1989 (Tamchyna), 1994 (Tamchyna), 2006 (Tamchyna). V nich byla u *mladistvých delinkventů* nalézajících se ve výkonu trestu odnětí svobody **loupež** v každém jednotlivém výzkumu zpravidla **prvním deliktem v pořadí** nejčastějších trestných činů, a v roce 2005 dokonce **poprvé násilná trestná činnost** převážila v **analýze struktury trestné činnosti** nad **majetkovou**, a to právě tímto majetkově motivovaným násilným trestným činem loupeže (Tamchyna, 2006). Právě touto **změnou způsobu provedení a charakteru trestné činnosti** lze poukázat na zvyšující se agresivitu, brutalitu a nebezpečnost současného kriminálního dorostu, jehož se obávají v podmínkách výkonu trestu i zkušení dospělí recidivisté. Celkové trendy tedy korespondují se zjištěními na mikroúrovni námi provedených výzkumů.

Na podkladě **analýz statistických údajů o kriminalitě** dlouhodobě prováděných v IKSP Praha je možné konstatovat, že **společenské změny** byly od prvopočátku provázány prudkým a nekontrolovatelným **vzrůstem kriminality**. Podle Marešové (IKSP Praha) "od roku 1990 do roku 2000 vzrostla evidovaná kriminalita v ČR čtyřnásobně ve srovnání s

předchozím cca dvacetiletým obdobím. V již zmiňovaném roce 2000 pak byl nastoupen trend pozvolného poklesu kriminality, ale i v roce 2009 stav kriminality u nás stále zůstává původním hodnotám sedmdesátých a osmdesátých let značně vzdálen"(Marešová, 2010, s. 4). "**Vrchol evidované kriminality** v ČR spadá do let **1998 -1999**, kdy především následkem mimořádného nárustu počtu majetkových trestných činů úroveň kriminality dosáhla **čtyřnásobku let před rokem 1990**, přičemž **72% evidované kriminality** v letech 1998-1999 představovala právě **majetková kriminalita** (Marešová, A. Cejp, M., Martinková, M., Tomášek, J. *Analýza kriminality v roce 2009 a v předchozím dvacetiletém období*. IKSP, Praha, 2010, s.7). Vedle toho "počátkem 90. let **objasněnost kriminality prudce poklesla**, a to v průměru na polovinu hodnot let předcházejících. U závažné násilné kriminality se jednalo o pokles nižší, u **kriminality majetkové** s menší způsobenou škodou o několikanásobný pokles (např. u krádeží objasněnost poklesla z **cca 60% na 20%**). Stálé změny prováděné v personálním obsazení těchto orgánů negativně ovlivňovaly jak průběh, tak i výslednost trestního řízení a nepřímo snižovaly i objasněnost kriminality (Marešová, 2010, s. 6). Porovnáním statistických dat lze snadno dojít k úvaze, že **kombinace okolností - skokový nárůst kriminality** na jedné straně, **snížená objasněnost** na straně druhé, vedle toho ztráta pocitu nevyhnutelnosti odplaty, tudíž **pocit beztrestnosti**, jakož i nízký strach z trestu, vzhledem k podmínkám **liberalizovaného vězeňství**, ale i **nízká sociální kontrola** v současnosti v souhrnu zakládají podmínky pro vzestup kriminality včetně recidivy. Pokud jde o současný **celkový obraz struktury kriminality**, pak dle *dostupné statistiky* v roce **2011** stála v popředí: 1) **majetková TČ** 64%, 2) hospodářská 9%, 3) **násilná** 6%; 4) **mravnostní** 1%; vedle toho policie uvádí ještě tzv. "**ostatní a zbývající kriminalitu**", která tvoří pětinu objemu evidované kriminality s 9% a 11% (Marešová,2012,s.8). Pokud se jedná o **celkový obraz vývoje kriminality**, lze jej dobře ilustrovat právě na typickém příkladu delinkvence mladistvých a mladých dospělých u majetkově motivovaného **trestného činu loupeže**. Komparací vlastních výzkumných analýz trestné činnosti u mladistvých delinkventů v jednotlivých **časových dekádách**, s výsledky analýz trestné činnosti zjištěných z celostátních statistik, lze konstatovat jednak podobné "**rozložení druhů trestné činnosti**", jednak prudkou "**vzestupnou tendenci**" násilné majetkově motivované trestné činnosti, korespondující s vlastními zjištěními. Lze to dokumentovat na příkladu. Podle celostátních statistik, jak uvádí Marešová, v roce **1979** zahrnující **dekádu sedmdesátých let**, bylo **602** zjištěných trestných činů (objasněných 540), v roce **1989** v **osmdesátých letech** bylo spácháno **789** loupeží (objasněno 631), v roce **1999**

představujícím *devadesátá léta 20. stol.* **4 817** loupeží (objasněno 1900), v roce **2009** reprezentujícím *první dekádu 21. stol.* bylo spácháno **4 687** loupeží (objasněno 2125) (A. Marešová, 2010, s. 114).

Na příkladu trestného činu loupežného přepadení tak lze, v souladu s pojetím zkoumání života v dekáдах k zjištění *etiopatogeneze jevu deprivace "analyzovat v jednotlivých časových dekáдах"* s odstupem 30 let *"trendy kriminality"*, kdy se *komparací dekad* ukazuje, jak se majetková trestná činnost postupně stále více prolíná s násilnou - *téměř osminásobný vzrůst* v roce 1979 oproti 2009, převaha násilného trestného činu loupeže nad majetkovou trestnou činností byla shodně zjištěna v detailu vlastních dlouhodobých výzkumů. Zajímavou *změnou trendů kriminality* byla skutečnost, že podstatný *podíl na kriminalitě dosud* pokrývaný *"recidivisty"* se začal po roce 1990 mírně snižovat a doplňovat o *dosud nekriminální populaci* (v rozmezí let 1994-2003) je z členění stíhaných osob zjevné, že *"prvopachatelé"* tvoří významnou převahu nad ostatními, opakovaně evidovanými pachateli trestné činnosti (s.11), přičemž mezi prvopachateli se významně častěji, než v minulosti objevovaly *"osoby středního věku"*. Před rokem 1990 se mezi *prvopachateli* vyskytovaly nejvíce *osoby mladé - do 25 let (tzv.mladí dospělí;poznámka autora)*, na které bylo pohlíženo jako na *"přirozený kriminální dorost"*, jak uvádí Marešová ve výzkumu "Sonda do problematiky osob v ČR poprvé trestně stíhaných a poprvé vězněných" (A. Marešová, 2004, s. 13).

Při pokusu o určité *zobecnění uvedených údajů* dotýkajících se otázky pocitu *bezpečí ve společnosti*, lze vyvozovat že mohou vedle dalších okolností mít vliv na *individuální deprivaci osobnosti* jedince prostřednictvím obecnějšího fenoménu *deprivace společnosti. Situace permanentních změn sociálních norem*, včetně právních, rozvolnila společnost do té míry, že ovlivnila atmosféru v euforický pocit vyjádřený mediálně populárním dobovým sloganem - *"nepracujte, bavte se"* ve výsledný pocit - že je *"vše dovoleno"*. Celková sociální nestabilita, rozklad a rozpad státu, pokračující hospodářská stagnace, sociální stratifikace, rostoucí sociální nerovnost, a rostoucí *bezohlednost v mezilidských vztazích*, jakož i *relativizace mravních a právních norem* na všech úrovních společnosti se projevuje oslabením *právního vědomí. Což s sebou nese důsledky projevující se ve všech oblastech života jako stav všeobecné "společenské stagnace"* se všemi neblahými průvodními jevy mravního a právního nihilismu, patrného od prvopočátku systémových změn. Tyto negativní faktory se zřetelně projevují v

narůstajícím "**bezohledném egocentrismu jedinců**" v současné společnosti a zhoršených mezilidských vztazích. "**Nepříznivá sociální atmosféra**" se projevuje převážně pesimistickým, hostilním a mediálně přizívaným naladěním dlouhodoběji převládajícím ve společnosti. Je zároveň významným **zdrojem sociální patologie**, projevující se v důsledcích v podobě řady **sociálních neduhů**, mezi nimi především široce rozšířené **kriminality a toxikomanie** jako její **objektivace** v silicím **egoismu a egocentrismu** - buď **a k t i v n ě delinkvencí " útokem vně osobnosti"** anebo **p a s i v n ě rezistencí a "únikem dovnitř osobnosti"** stále častěji do závislostí alkoholu, drogách, hracích automatech.

Jestliže uvedená fakta popisující "**obraz stavu kriminality**" jsou **kriminologickým zobrazením stavu kriminality ve společnosti jako "celku"**, pak kvalitativní forenzně psychologické periodicky opakované **výzkumy zobrazující deprivaci osobnosti delinkventního dorostu i dospělé kriminální populace** - jsou **psychologickým zobrazením stavu kriminality "v detailu"** - na úrovni skupin a jednotlivců. Cílem komparace **celku a detailu** je daný stav nejenom popisovat, ale zároveň vysvětlovat ze sociálněpsychologického a forenzněpsychologického pohledu a přitom odhalovat jeho příští možný vývoj, jakož i hledat cesty prevence včasnou depistáží deprivovaných jedinců. Proto jsou detailnější forenzně psychologické studie v časových dekádách zároveň ilustrací sloužící k dokreslení celkového stavu a "**etiopatogeneze zločinnosti v detailu**". Takovéto výzkumy umožňují podat kontinuálně zachycený souvislý vývoj "**změn osobnosti**", poskytujících výsledný aktuálně se utvářející "**obraz osobnosti mladistvého delinkventa**" a pokračujícími výzkumy "**dospělých delinkventů**" je zkoumat, tentokrát už jako **dospělé recidivisty**, v časové návaznosti v **dalších dvou dekádách 21. století**. Je potom možné pokusit se komplexněji v časové souvislosti a posloupnosti postihnout a formulovat určitou "**etiopatogenezi deprivace osobnosti**" v **sociálně dějinných kontextech a zkoumaných souvislostech a propojit** konkrétní lidi (respondenty) i skupiny (výzkumné soubory) s časem proměněným "**sociálním prostředím**" a posuzovat je **jednotnou standardizovanou metodikou** spojující v sobě sociologicky chápané pojetí časových dekád, sociálně psychologické a individuálně psychodiagnostické přístupy spojující se v ucelenou metodiku zkoumání jevu deprivace osobnosti. A to jak na **makrospolečenské**, tak na **mikrospolečenské úrovni**, čili na úrovni společnosti i jedince v rámci dlouhodobých empirických výzkumů, v nichž se mění jenom lidé a doba.

Všechny provedené popisované *výzkumy* spojuje *ústřední společná myšlenka* o využití pojmu "*depravace osobnosti*" ve forenzněpsychologické oblasti. Vzhledem k dlouhodobosti prováděných výzkumů a obsáhlosti veškerého soustředěného výzkumného materiálu k *osobnosti delinkventa* je nadále pokračováno v jeho stálé aktualizaci. Soustředěný výzkumný materiál k osobnosti delinkventa je vzhledem k neustálým "*změnám sociálních a materiálních podmínek*" ve společnosti, "*změnám způsobu uhájení vlastní existence jedince*" v mezích legality i mimo ní, dokladem o působení širšího "*sociálního prostředí a klimatu*" ve společnosti na utváření "*osobnosti delinkventa*". Přitom je tedy přihlíženo i k imateriálním podmínkám a vlivu kultury, proměnám hodnot a norem ve směru k současnému *individualismu, egocentrismu a hedonismu*. Zároveň je zde zohledněn pro *trestně právní analýzu* sociálně patologických fenoménů v minulém a současném společenském systému nazíranou z *hlediska sociální a forenzní psychologie* obsáhlý materiál obsahující množství analýz, statistik a širokého kriminologického materiálu o *změnách ve vývoji trendů kriminality*.

Vedle samotných "*změn fenoménu delinkvence*" jsou zkoumány na *pozadí změn trendů kriminality* v současné společnosti s nimi korespondující a v čase se stále zřetelněji projevující "*změny osobnosti delinkventa*" oproti minulosti. Tyto *změny* se projevují v *kontextu* s pozorovatelným negativním jevem obecněji popisovaným v individuální rovině jako *depravace osobnosti* (*jež ale nemusí vždy nutně znamenat kriminální depravaci*), jako *novému* šířícímu se sociálněpsychologickému, resp. sociálněpatologickému jevu, vedle paralelně existujícího negativního jevu *depravace společnosti* jako jevu *komplementárnímu*.

Celkově obě tyto komplementárně existující formy stejného jevu *depravace*, jak na "*úrovni celku společnosti*", tak na "*úrovni jedince*", se ve vzájemné souvislosti konstituují jako *stav depravace* vznikající v *procesu depravace* jako nechtěný produkt společenských změn.

4 PRAKTICKÁ APLIKACE KONCEPTU DEPRAVACE OSOBNOSTI VE FORENZNĚ PSYCHOLOGICKÉ PRAXI

4.1 VÝSLEDNÝ MODEL DEPRAVACE OSOBNOSTI NA PODKLADĚ TEORETICKÉ ANALÝZY POJMU A EMPIRICKÝCH ZJIŠTĚNÍ

Výsledný model se opírá o *empirická zjištění* ze dvou hlavních zdrojů. *Prvním zdrojem* jsou výsledky z empirických srovnávacích psychologických výzkumů deprivace osobnosti v rozmezí *čtyř časových dekád* analýzou sociodemografických dat, spisové dokumentace a analýz trestné činnosti mladistvých delinkventů a kontrolních souborů nedelinkventů z řad učňů a studentů. *Druhým zdrojem* jsou výsledky z dlouhodobě prováděného výzkumu početných souborů mladistvých a dospělých strukturovaných do několika podsouborů delinkventů a kontrolních souborů dospělých nedelinkventů s těžištěm v rozmezí zhruba *jedné časové dekády* opřeném o analýzu sociodemografických dat, spisové dokumentace, analýzy trestné činnosti a hlavně o výsledky psychologických a kazuistických vyšetření standardizovanou psychodiagnostickou testovou baterií od počátku koncipovanou ke zjišťování deprivace osobnosti ve směru k delinkvenci.

Po *teoretické stránce* se opírá o voluntaristickou filozofii a psychologii a realistickou sociologii, jakož i etiku odvozenou z těchto uvedených zdrojů, moderní sociologické přístupy zaměřené na lifespenové přístupy celoživotní vývojové dráhy, klinickou koncepci deprivace převzatou z psychiatrie, psychopatologie a resocializační pedagogiky a psychologická i kriminologická východiska teorie osobnosti a teorie osobnosti delinkventa doplněné o syntetizující sociálně psychologický přístup.

Na podkladě *kvalitativní analýzy a syntézy* použitých teoretických zdrojů a empirických východisek a výsledků obsahlých vlastních empirických výzkumů deprivace osobnosti posléze vznikl výsledný sociálně psychologický koncept *deprivace osobnosti*, založený na *egocentrismu* jako pravé *podstatě deprivace*. Vzniklo *pojetí deprivované osobnosti* víceméně všeho schopných a druhým lidem potenciálně ve společnosti *nebezpečných slabých, insuficientních jedinců* zmítaných vlastními popudy i podněty okolí, vyznačujících se zvýšeným chtěním mít vše tady a teď, neschopných svá okamžitá přání odložit a naplňovat postupně. Ze ztížené možnosti až faktické nemožnosti dosahovat vůlí svých cílů postupně v racionálních krocích, neboť toho nejsou pro svou nesoustavnost,

neschopnost soustředěné činnosti v důsledku nízké vytrvalosti a nedostatečné sebekázně, schopni nebo pro to nemají dostatek předpokladů, vzniká u nich postupně *mechanismem frustrace výrazná neurotická tenze* tvořící v psychické i tělesné rovině. V důsledku toho se u těchto jedinců projevuje typicky se opakující obraz *konstelace neurotických symptomů*“ tvořený výraznými příznaky *strachu* v podobě „*fobií, depresí, a somatických příznaků*“, jež se u depravantů, na rozdíl od nedepravantů, vyskytují v této konstelaci vždy. Přitom se však výrazné fobie (ale pouze jako izolovaný symptom) jako jediný z psychopatologických symptomů, resp. neurotických příznaků společně projevují u všech probandů - kriminálních i nekriminálních). Uvedené symptomy jsou objektivně zjištěné Crown, Cripsovým Middlesexským klinickým dotazníkem šesti neurotických symptomů ve vztahu k zátěži (MHQ). Tento zjištěný typický "syndrom", charakteristická *konstelace příznaků* je zde nazván jako tzv. *neuroticko-kriminální trias*, neboť se uvedená *konstelace* v této podobě opakovaně, stereotypně projevuje výhradně u kriminálních jedinců, zatímco u nekriminálních jedinců vůbec. V této souvislosti je na místě podotknout, že jsou sledovány pouze *výrazně se projevující symptomy*, vůbec nejsou brány (pro jejich četnost) v úvahu mírné či lehce naznačené příznaky. Jedná se tudíž o zjevnou někdy "*psychickou slabost*", někdy "*afektivní slabost*", někdy "*tělesnou slabost*". V různých kombinacích zakládají společně prvotní rozhodující *slabost vůle* v behaviorální rovině se konkrétně projevující egocentrismem, nespolehlivostí, nesoustředěností, nepozorností, dráždivostí, labilitou, nestálostí, nízkou vytrvalostí v běžné zátěži a neschopností dokončit výkon s charakteristickou celkovou nevykonností, a to při běžné průměrné úrovni schopností. Následkem opakovaných *frustrací z chronických neúspěchů* v reálné životní činnosti, školou počínaje a prožitků své objektivní neúspěšnosti, což se ostatně plně potvrzuje anamnestickými šetřeními početných souborů delinkventů, se postupně v *procesu depravace* ustavuje postupně vznikající směsice stupňujícího se vědomého *egoismu a egocentrismu*.

Je tvořena úkorně-hostilními pocity nedostačivosti, vnitřní nejistoty, křivdy, závisti a nepřátelství k úspěšnějším lidem ústícími *dovnitř osobnosti* do výsledného *resentimentu* (pocitu křivdy) jako *základnímu životnímu pocitu* ponížených, postojovému nastavení osobnosti slabých ústící ve *stav depravace*. Aktuální *stav depravace*, který se však neustále dynamicky mění, projevující se u daného jedince v jeho bezohledném *egoismu a egocentrismu*, jakož i *resentimentu*, odpovídá komplementárnímu *nastavení osobnosti* ve

smyslu *hostility a agresivity* směřující a projevované *vně osobnosti* vůči všem lidem, především úspěšným, zdatnějším a osobnostně silným jedincům. *Skrytá v postojích, zjevná v činech* se nepřátelství, zášť, závist, resentment, podezíravost, úhrnem hostilita, egocentrismus deprivované osoby projevuje *bezděčně* nebo *vědomě* typickými příznaky agresivity a hostility v závislosti na *stupni a hloubce deprivace* se projevujícími jednotlivými osobnostními rysy. "Egocentrismus a resentment, hostilita a agresivita, labilita, bezcitnost a snížené emoční ladění" se nutně projevují "*vně i dovnitř osobnosti*" a projevují se *vnitřně* v základním životním postoji a *zevně* v interakcích se sociálním okolím na všech úrovních, ve všech interpersonálních vztazích a behaviorálních projevech jedince.

Zprvu deprivace osobnosti je jakoby němá, skrytá, vystupuje pouze pod nenápadným, nejasně naznačeným, diskrétním, "*pasivně - úkorným*" obrazem *pocitů viny*, spojených se sebeobviňováním, sebetrestáním, obsesemi, "*masochisticky*", tudíž nikoli vážně míněným, ambivalentním, *obviňujícím* střídavě „*tu sebe, tu druhé*“, nicméně přece jen přinášejícím jistou úlevu, odeznění prožívaných tenzí, kdy egocentrismus se zatím projevuje ještě *uvnitř osobnosti a* směřuje úkorně spíše „*proti sobě*“ a pouze "*dovnitř osobnosti*", kdy se deprivace prozatím pohybuje v pásmu jako spíše jen „*naznačená deprivace osobnosti*“.

Později se egocentrismus aktivně prvně obrací *vně osobnosti* „*proti druhým lidem*“, zprvu jen jako jako *podezíravost*; a to už je *první, nejnižší stupeň deprivace* v pásmu „*lehce zvýšená deprivace*“. Jedinec si současně ještě plně neuvědomuje stav deprivace, kterou si nepřipouští nebo o ní neví, „*nevinné stádium*“.

Následující *druhý stupeň deprivace*, kdy se deprivace osobnosti nalézá v pásmu „*zvýšená deprivace*“, nastává, když se k podezíravosti přidá původní *resentiment* čímž vzniká *hostilita* (*nepřátelství*). Jedinec si již *zčásti* uvědomuje své *nepřátelské postoje k lidem*, nicméně stav *zvědomění* nemusí být ještě úplný, jedinec svůj stav prožívá úkorně s pocity sebelítosti, křivdy a nespravedlnosti.

Třetí, již výrazný stupeň deprivace nastává, dojde-li ke kombinaci rysů připojením rysu *negativismu* a již přítomné hostility, pak je možné hovořit o tom, že se jedná o pásmo „*výrazná deprivace osobnosti*“.

Poslední, čtvrtý stupeň deprivace je dosažen, pokud se k negativismu přidá **fyziická agrese** nastupující místo dosavadní hostility popřípadě i včetně hostility. Jedinec je si již vědom **vlastního paranoidně-egocentrického nastavení vůči lidem**, které v jednání **pasivně** projevuje **hostilitou a negativismem** nebo **aktivně fyzickou agresivitou**, leckdy **instrumentálně** v případě potřeby použitou jako prostředku v zájmu dosažení vlastních cílů a saturace potřeb. Zde se jedná o pásmo „**vysoká deprivace**“.

Tyto nepříznivé rysy osobnosti popisované v jejich vývoji a projevech v jejich vzestupné intenzitě se pravidelně opakovaně vyskytují v jejich **typické skladbě rysů agresivity**, které jsou objektivně zjistitelné. Jsou také na podkladě provedených psychologických vyšetření dotazníkem **B-D-I** Buss-Durkee-ových Inventářem agresivity a hostility u početných souborů prokazatelně kriminálně deprivovaných osob běžně zjišťovány.

Obě dvě zjištěné, popsané a zdokumentované skupiny tzv. "**znaků deprivace**", to znamená, jak „**kriminálně neurotických konstelací příznaků**“ (*trias*), tak „**hostilně-agresivních příznaků**“ tvoří dohromady uvnitř deprivované osobnosti společný a vzájemně neoddělitelný **t e r é n**, který obecně zakládá **možnost vzniku a projevu deprivace osobnosti**. Pokud došlo k jejich zjištění u konkrétního jedince, jedná se o **proces deprivace** a potenciálně **depravovanou osobnost**, dojde-li ke konkrétnímu projevu změny chování dosud bezúhonné osoby, nesprávného jednání, projevenému v určitém **konkrétním činu**, jedná se již o **stav deprivace osobnosti**, kdy v procesu deprivace došlo k zlomu, kvalitativní změně nedepravované osobnosti v depravovanou osobnost. **Možnost** deprivace se přeměnila ve **skutečnost**, v objektivně zjistitelný stav, stav deprivace osobnosti.

Již zmíněný *poslední, čtvrtý stupeň* lze již označit za plně rozvinutý **vysoký stupeň deprivace** teprve až **zvědoměním** vlastního egocentrismu a identifikací s ním. Jedinec již "**vědomě bezohledně jedná**" z vlastní svobodné vůle na úkor druhých a je s tím plně srozuměn. Lze pak konstatovat, že nesprávného jednání se jedinec dopustit chtěl a s jeho následkem byl srozuměn. Tato klasifikace je užitečná právě ve **forenzně psychologické praxi** při posuzování psychologických příčin jednání a stavu deprivované osobnosti. Pokud dojde ke společnému výskytu **obou 2 skupin příznaků**, který zakládá možnost vzniku a projevu deprivace osobnosti v závislosti na intenzitě příznaků ještě ve společensky tolerované podobě *jde o projev* tzv. **sociální deprivace**. Ta může zakládat

předpoklad delinkventního jednání, je-li intenzita jejich projevů vyšší, kdy se pak jedná o naznačené *tendence k deprivaci osobnosti ve směru k delinkvenci*, popřípadě již označovaný jako tzv. *kriminální deprivace*, pokud ke spáchání deliktu došlo. Vedle těchto znaků s přihlédnutím k dalším hlavním znakům deprivace, včetně jejich intenzity, kterými jsou *psychoticismus, neuroticismus, extraverze*. Podle jednotlivých *složek osobnosti* lze dále po složkách zpřesňovat *druh, stupeň a hloubku deprivace*, která se může dále projevovat v mnoha individuálně podmíněných rozmanitých *formách*.

Podstatnou a rozhodující součástí a zároveň nutnou podmínkou pro konstatování deprivace osobnosti je však teprve až souběžná přítomnost "*egocentrismu*" tvořícího samu *podstatu deprivace*, jako projevu aktuálně zjištěné *oslabené socializace*, která je obsažena v osobnostní *dimenzi "psychoticismu"* jedince bránící schopnosti sounáležitosti, vzhledu, empatie a soucitu, ale i jejich potřebě. Jestliže tedy dojde k takovému současnému „trojjedinému“ *výskytu deficitů* společně tvořících, resp. utvářejících "*terén uvnitř osobnosti*" v jejich typických *specifických konstelacích*, pak teprve se může jednat o *pravou egocentricky strukturovanou deficientní deprivaci osobnosti*. Souběžně se vyskytující *deficity* jsou objektivně zjištělné v jednotlivých *složkách osobnosti*. Primárně jako *deficity vůle (charakter)*, *deficity kognice (schopnosti)*, *deficity emocionality (temperament)*, *deficity somatiky (tělo)* v rámci Eysenckem definovaného modelu *struktury osobnosti jedince*.

Deficientní osobnost deprivanta se objektivně projevuje na prvním místě především ve *volní oblasti*, kde se volní deficity projevují ovlivnitelností, pasivitou, receptivností, vůbec nedostatkem aktivity a iniciativy, cílesměrnosti a vytrvalosti, nedostatečnou sebekázní a nízkou odolností k zátěži. Souhrnně *volní slabosti* vyjádřenou v typických charakterových rysech jako nestálosti, nezdrženlivosti, irregulovanosti, impulsivnosti, nedostatečném sebeovládání, zejména však slabosti systému zábran a autoregulace. Při *rozhodování* vyznačujícím se spíše nahodilostí, dochází k zbrklosti či naopak nerozhodnost a celkové převaze spíše prvotního *pudového chtění* místo kvalitativně vyššího *racionálně volního usilování*, tím zároveň dochází k nedostatečnému rozvoji vyšších citů jako podkladu etického základu pro každodenní rozhodování v dichotomii dobra a zla.

V *oblasti kognice* se projevuje zejména *emočně katatymně zkreslené vnímání reality*, pokřivené a podmíněné egocentrickou motivací vztahující subjektivně vše

existující k sobě samému, vlastní osobě, což se souběžně prolíná ve všech složkách osobnosti, jakož, i pokud jde o rozumové schopnosti, které jsou u nich zobrazeny spíše průměrným intelektovým potenciálem.

V **oblasti emocionální** se v temperamentových vlastnostech projevuje převažující rys extroverze, tudíž biologicky determinovaná, oslabená schopnost podmiňování, projevující se tím, že jedinec se hůře učí, což se nejrušivěji projevuje zejména v **oblasti sociálního učení**, extravertní nedostimulovanost jedince nutí k nepřetržitému neselektivnímu hledání stimulů, tudíž vede k trvalému neklidu, neuspokojenosti, *neuroticismu*. Právě *afektivita*, **emocionalita**, *neuroticismus*, *emocionální labilita* patří mezi nejpočetněji a zároveň **nejvýrazněji zobrazený znak deprivované osobnosti** predisponující její nevyrovnanost, neuropsychickou vzrušivost; právě zcela typicky převažující **cholericý typ temperamentu** předurčuje k impulsivitě, irregulovanosti, výbušnosti, agresivitě a hostilitě, **sníženému emočnímu ladění** a brání utváření popřípadě uchování **vyšších citů** neuroticky utvářené osobnosti.

V **oblasti somatické** se nejvýrazněji tělesná, resp somatická deprivace projevuje neuropsychickou oslabenou hranicí útlumu, determinující biologickou výbavu, a s tím související často zjišťovanou hypereaktivitou, a hyperaktivitou podmíněnou difuzními lézemi mozkovými na bázi syndromu lehké mozkové dysfunkce, hypersensitivitou s přecitlivělostí na sebe, bezcitností k druhým. Výrazně se projevuje velmi často zjišťovaný výskyt psychosomatických neurotických symptomů. Projevuje se všeobecně častější tělesná nevykonnost, nesoustavnost, únavnost, nesoustředěnost, nápadnosti v projevech mimiky, pantomimiky a řečového chování, poruchy motoriky, pohybová nekoordinovanost, celková nesouladnost, psychomotorický neklid, častější úrazovost, nemocnost, automutilace, suicidální pokusy a sklon k závislostem všeho druhu v důsledku oslabeného pudu sebezáchovy a aktivní vůle. Projevuje se častěji nezdrženlivost, nebrzděné pudové jednání, afinita k sexuálním aberacím v důsledku porušeného sexuálního pudu.

Celkově se tedy prolíná ve **všech oblastech osobnosti** a na všech jejích úrovních negativně působící **psychopatologická symptomatika** založená na **3 základních bázích**, a to jednak **neuroticko-kriminálního trias** jednak **agresivně hostilních rysů**, a jednak **egocentrismu**, jako společného jmenovatele slabé osobnosti deprivovaného člověka.

Depravant - je v zásadě psychicky a tělesně zdravý, ale **deficientní jedinec**, je to po všech stránkách, či pouze v jediné, především **charakterové**, výrazněji oslabený, avšak naprosto všeho schopný deficientní a strachem hnaný nebezpečný člověk, "**slabý jedinec**" **slaboch**, jakých je v lidské společnosti mnoho, zdaleka však nikoli neškodný. Přesně naopak, zcela v duchu de Maupassantova (1969, s. 190) postřehu v umělecké zkratce, který rys slabosti u pachatelů postřehl a vyjádřil v jedné z povídek v popisu muže, který „se stal soudcem a oháněje se zákony nemilosrdně trestal chybní slabochoy...“; jako spisovatel zvyklý zobecňovat a znalec života společnosti si bystře povšiml pravé podstaty osobnosti lidí, dopouštějících se trestného jednání. Právě pro svou zdánlivou normalitu, kterou se příliš neliší od kteréhokoli průměrného člověka je za určitých okolností pro svou nedostačivost, schopen jakékoli podlosti, aby se zachránil, jeho použitelnost k nekalým cílům, vlastním i cizím, je nasnadě. Je to doslova prototyp **patologie průměru**, této zdánlivé normality, pod jejímž pláštíkem skrývá své deficity, kdy až teprve z důsledků lze pochopit pravou povahu a "kompetenci" takového jedince, což platí v jakékoli oblasti společenského života. Je nespolehlivý, sobecký, bezcitný, bývá typickým kariéristou stejně jako typickým konformistou "kam vítr, tam plášť". Zásadně využívá druhé lidi, v tísní je zrazuje a opouští jako nepotřebné, aby se obrátil na jiné, protože sám o sobě neznámá nic a bez cizí pomoci se pro své deficity neobejde. Protože nemůže spoléhat sám na sebe, čehož si je velmi dobře vědom, spoléhá se na druhé, aby je využil, o to hůře pak dopadají všichni, kteří mu uvěří a spoléhají se na něho. Je nebezpečný právě tím, že jej lze rozeznat až z důsledků jeho působení, ale to pak už bývá zpravidla pozdě.

Deficity deprivované osoby (**depravanta**) obvykle nezakládají zvláštní důvod pro psychiatrickou diagnózu ani represivní postupy. Intenzita jeho klinických *neurotických obtíží* totiž zdaleka nedosahuje šíře skladby neurotických příznaků ani vysoké intenzity, jako je tomu u neurotických pacientů, ačkoli jinak vykazuje výrazné příznaky neuroticismu, psychoticismu (*eysenckovské pojetí*), není však rozhodně pacientem - není *neurotik* ani *psychotik* ve smyslu psychiatrické diagnózy. Nanejvýše se může *depravace* překrývat s *psychopatiemi*, jak v souladu i s našimi zjištěními upozorňuje Kučera, což bývá časté, zvláště u recidivistů, především násilných. Je ovšem problematické je rovnou psychiatrizovat, a to dokonce i v rámci diagnostické skupiny *specifických poruch osobnosti*, neboť zdaleka nemusí zakládat intenzitou svého psychického či behaviorálního

projevu chování důvod pro psychiatrickou klasifikaci, přestože může deprivovaná osoba snadněji než druzí opakovaně selhat pro své deficity.

Je tomu tak především pro naléhavou nutkavost (*projevovanou zjištěnými obsesemi*) vlastního *egoistického chtění* a z něj pramenících požadavků, bezohlednost, nesnášenlivost, nesolidárnost, nekooperativnost také především v důsledku vlastní neschopnosti užitím prostředků pro vlastní sebeprosazení na úkor druhých lidí, zvláště však pro svou *charakterovou vratkost*, nevypočitatelnost, povahovou nepevnost a náchylnost k porušování norem, jakož i snadnou ovlivnitelnost a etickou insuficientnost *vlivem souhry* okolností, situace, lidí, interpersonálních vztahů nebo jen obyčejné pouhé náhody. Případná *kolize* se pak může nejčastěji projevat:

- a) v rovině *sociálně patologické* (např. bezdomovectví, tuláctví, prostituce);
- b) *trestně právní, kriminální* (úmyslný nebo nedbalostní delikt);
- c) *sociálně psychiatrické* (závislosti, suicidalita, deviace),

jelikož *osobnostní terén* je determinován, oslaben "*předpřipraven*" vzhledem k deprivované osobnostní struktuře k možnému selhání, a to i přesto, ač původně byl víceméně intaktní a dosavadní socializace byla uspokojivá a standardní. Lze tedy z tohoto pohledu konstatovat, že např. "*deviant*" ještě nemusí být nutně "*depravant*", ale může být "*depravovaný deviant*", tedy ten, který *selhává*.

Mnoho záleží na podmínkách společnosti, *sociálním prostředí, sociální situaci* a zejména *výchově*, zda "*okolnosti života*" budou pro jedince příznivé nebo naopak, takže i přes nepříznivou, jelikož oslabenou skladbu osobnosti, nemusí nutně dojít k *projevu depravace*, která tak může dále přetrvávat jako pouhá možnost, potencialita, jež nemusí být naplněna. Bude však postačovat už *poměrně menší tlak*, ať už půjde o "*vnitřní impuls*" zevnitř osobnosti v podobě chtění, přání, uspokojení hédonistických potřeb či "*vnější podnět*" ze sociálního okolí v podobě podlehnutí tlaku okolí nebo náhodná *situace*, možnosti materiálnímu prospěchu, požadavkům doby, pochybným příkazům, dnes správných, zítra zavrženíhodných, jimž jedinec v důsledku své objektivní *slabosti* a nedostatku integrity podlehne. Přesto v reálném životě vlivem vlastního rozhodování nebo jednoho fatálního rozhodnutí však *platí, že se jedinec rozhoduje svým jednáním, skutkem* pro *depravaci* své vlastní osobnosti zásadně sám.

V mezích širší populační normy zpravidla volí buď obvyklý pohodlný dobově podmíněný „*konformismus*“ a konformistické jednání, které je ovšem rovněž egocentricky motivované zcela v souladu s J. Duckitem (Koukolík, 2010, s.45). Výsledkem je vždy egocentricky bezohledný bezskrupulosní „*kariérismus*“, a kariéristické jednání. Může rovněž volit v jediném okamžiku obě možnosti *vedle sebe* současně, a v kterékoli situaci a době tak "amébovitě" volit, co se právě hodí, aby to vzápětí popřel, a znovu volil předchozí, jako "*konformní kariérista*". To vše ještě v bezpečných vodách nikoho neudivující „*sociální depravace*“, nikoli v mezích již netolerovatelné "*kriminální depravace*". Lze dovozovat, že depravace osobnosti může nastat v podstatě v kterémkoli etapě života, neboť je známo z teorií celoživotního vývoje, že člověk se z hlediska osobnosti (sebe)utváří po celý svůj život. Na každé *věkové úrovni* jedinec dosahuje za normálních okolností určitého odpovídajícího svému věku přiměřeného individuálně daného stupně psychosociálního vývoje, "*sobě vlastního optima*", nicméně může dojít vlivem vnitřních či vnějších příčin k *deficitu* stavu již dosaženého, k náhlému zlomu, *odchýlení* nebo *regresi*, a *zvratu do stavu depravace*. Stane-li se tak v časném období *dětství, dospívání, adolescence*, tedy do dospělosti, dokud není vývoj relativně dokončen, lze většinou dosáhnout zlepšení a dorovnání úbytku růstem a pozdějším dokončením vývoje deficientní funkce složky osobnosti nebo osobnosti jako celku. Proto ani nelze dost dobře konstatovat *stav depravace*, neboť je tento stav v tomto období ještě vratný, reversibilní, spíše se jedná o *proces depravace*, nikoli ještě o fatální "*změnu kvality*", přechodu ve stav, proto je v souladu s učením o *deprivaci osobnosti* vhodnější místo "*stavu depravace*" hovořit raději o "*stavu deprivace*" osobnosti v Matějčkově koncepci pojmu.

"*Depravace*" je deficientní změna, zvrácení, odchýlení, pokřivení vyznačující se hlavně *egocentrismem* a znamená tedy něco kvalitativně jiného, než je "*deprivace*", protože vzniká dodatečně po předchozím relativně uspokojivém vývoji, na rozdíl od dětské deprivace, která je jednoznačně sycena *vnějšími* faktory a než "*psychopatie*", jež je zase sycena převážně *vnitřními* faktory projevujícími se od počátku v raném období života pod obrazem psychopatického rozvoje osobnosti. Přitom je zřejmé, že konec konců ani *psychopat* nutně nemusí být *depravant*, avšak může kdykoli "*zdepravovat*", což se často stává, pak lze *diagnostikovat deficientní, v různém stupni a hloubce depravovanou psychopaticky strukturovanou osobnost* (např. *násilný recidivista*). Při úvahách o *diferenciálně-diagnostických souvislostech* stran diagnostické rozvahy, zda v

inkriminovaném případě rozhodnout o "**depravaci osobnosti**", je v kladném případě následně nutné rozhodnout o určení jejího *druhu, stupně a hloubky*, jakož i v jednání a činech projevené konkrétní "**formy deprivace**". Tak vzniká pro objektivní posouzení **etiopatogeneze a závažnosti "stavu deprivace"** u konkrétního jedince klíčová otázka, která v každém jednotlivém případě vždy vyžaduje anamnesticky zjistit, **kdy vlastně poprvé** k deprivaci stimulující situaci či události, a zlomu, zvratu nejspíše došlo. Proto je nutné mimo jiné zjistit, ve které "**časové dekádě individuální životní dráhy jedince**", a paralelně ve které "**časové dekádě života společnosti**", a tedy v jakém "**dobově sociálním kontextu**" se u daného posuzovaného jedince prvně spustil *proces deprivace*. A proč právě v této situaci či období u konkrétního jedince *stav deprivace* nastal. Je potřebné se ptát, zda, a do jaké míry je spíše **vnějšně sociálně podmíněn**, zda pouze situačně, náhodně, anebo v důsledku dlouhodobě nepříznivě působících vnějších okolností podmíněných deficitem společnosti zvenčí, anebo v důsledku převážně **vnitřně podmíněného deficitu zevnitř osobnosti**.

Ve forenzně psychologické praxi je tedy pro pochopení osobnosti jedince nezbytné v každém jednotlivém případě uplatnit z hlediska možnosti srovnávání jedinců jednotně koncipované psychologické **instrumentarium** jako metodiku sloužící k posouzení deprivace osobnosti, a v jeho rámci využít jak **klinický** psychologický přístup, tak **sociálně psychologický přístup**, který se neobejde bez vzájemně sjednocující výsledné objektivní kazuistiky vyšetřovaného jedince. Individuální osobnost je tak z hlediska zjišťování deprivace osobnosti standardně komplexně nazírána ve své úplnosti v nedílné příčinné souvislosti vnitřních deficitů a vnějších deficitů v sociálně psychologických kontextech a sociálně dějinné paralele života konkrétní osobnosti a společnosti své doby. Při uplatnění tohoto **metodologického přístupu** ke zkoumání a hodnocení osobnosti jedince a jeho života v příčinných časoprostorových relacích v jednotlivých po sobě jdoucích **časových dekádách** k postihnutí významných změn a událostí "**životu jedince**" a paralelně "**životu společnosti**" lze objektivně zjistit, zobrazit a vysvětlit *individuální etiopatogenezu deprivace osobnosti* jedince a stanovit její *druh, stupeň, hloubku a formu*, jakož i pravděpodobný podíl rozhodujících *vnějších* či *vnitřních* vlivů.

Pokud se souběžně shodně prolínají **zvnějšku působící deficity**, *deprivace společnosti* a **vnitřní deficity**, *deprivace osobnosti jedince*, dochází k jejich nebezpečné nežádoucí **kumulaci**, jež se může následně „**protnout**“ ve vzniku na první pohled

nenápadné, ale ve skutečnosti široce rozšířené "**vysoce deprivované osobnosti**", která jedná v souladu s přechodnými požadavky své společnosti a doby, **aniž se ptá na důvody**, a hlavně, aniž se pro své bezohledné jednání a činy setkává se sankcemi. Jedná se o hraniční případ **prolínající se sociální a kriminální deprivace**, jemuž se daří hlavně v podmínkách sociální anomie. Tento **mechanismus vzniku** vlastně jakékoli **formy deprivace osobnosti jedince** uskutečňující se přednostně na podkladu "**sociální deprivace**" platí univerzálně v kterékoli **časové dekádě** kterékoli společnosti. Vždy záleží hlavně na způsobu ustavujících se a posléze na čas převažujících **zvyklostí** mezi lidmi a **stylu života** té které společnosti a doby, společensky přijatých a preferovaných hodnotách, normách, pravidlech a kritériích chování, nakolik sama společnost spíše **stimuluje** rozvoj deprivace osobnosti jedince a umožňuje jeho rozmach působnosti, anebo naopak tyto projevy u jedince spíše znemožňuje a tlumí.

Na tom závisí i výskyt a masivní rozšíření hromadného **sociálně patologického jevu deprivace**, tohoto novodobého sociálně patologického jevu ve společnosti, který je dán **mírou ve společnosti tolerovaného, připouštěného vlivu** těchto, **na první pohled slabých**, avšak ve skutečnosti ve jménu vlastního sebeprosazení všeho schopných egocentricky strukturovaných jedinců, existenčním nezbytím puzených k použití jakýchkoli prostředků.

Všeobecně **deprivovaní jedinci** v podivuhodné shodě stojí ze **své podstaty** proti všem lidem svého okolí, kteří je svým étosem nebo schopnostmi převyšují. Proto se s nimi neustále nesmiřitelně srovnávají, konfrontují, vyhledávají v sociálním okolí vnitřního či vnějšího nepřítele, a rozpoznají-li přece v nepřetržitém srovnávání "**sebe s druhým**" **vlastní deficit**, nemilosrdně je v celoživotním soupeření všemi prostředky ničí. Jejich hlavní vlastností je vedle **egocentrimu** ještě vždy přítomná **hostilita**, sycená pocity křivdy a podezíravosti, a vně se projevující jako **charakteristická osobnostní triáda** deprivanta - "**zášť, závist a mstivost**". Pokřivený člověk se **se nemilosrdně mstí za své deficity**, považuje sebe sama za „**věřitele osudu**“, života, společnosti, druhých lidí, pod vlivem fixní představy, že byli nějak zkráceni, podvedeni. V životě pak usilují po tom, jak vymoci zpět svůj pomyslný dluh, a tak celoživotně bezohledně vystupují, vedeni svým **egocentrickým instinktem**, proti všem ostatním lidem - **dlužníkům** - "**slabým silným**". Jinými slovy řečeno, proti lidem ze své podstaty diferencovaným integrovaným, nedeficientním, a tedy lidem kvalitním, schopným, především však normy respektujícím.

Tito *pomyslní dlužníci* jim mají zaplatit svými ústupky a porážkou za jejich skutečné či potenciální možné znevýhodnění. *Slabí* se tak stávají (za cenu deprivace) *silnými*, a *silní* (za cenu slušnosti) *slabými*, odpudivá *morálka resentimentu* v osobě deprivované osobnosti nabývá vrch. Jsou si podvědomě vědomi, že v *eticky zlostejnělé společnosti* se jejich "*konkurenti-dlužníci*" (oběti), nalézají bez ochrany společnosti, která vyznává, stejně jako oni sami, především egocentrismus. Lze také říci, že *deprivace* je podstatným rysem *patologie průměru*, nikoli nemoci, defektu, nikoli intelektové subnormy. Nesnesou samotu, protože ke svému úspěchu v životě *potřebují druhé*, a to nutně. Prakticky to znamená jejich schopnější konkurenty, kteří místo nich zastanou věci, jež sami nesvedou, ale *kteří jejich deficity spolehlivě nahradí*. Výsledky práce druhých, cizí zásluhy si bez váhání bezostyšně přisvojují a zúročí ve svůj prospěch, využívají druhé lidi, což je podstata a *hlavní životní strategie osobnosti deprivanta*.

Nemají úctu k lidem, protože pro svou insuficientnost ji nemají ani sami k sobě, což si někdy přiznávají, pokud získají vliv, pak jejich sociální okolí bývá vždy poznamenáno nedostatkem úcty k druhým. Protože často vzhledem k nevýrazným schopnostem objektivně nejsou s to dostát dobově složitějším požadavkům na udržení materiální existence a krytí *životní režie* a standardu konzumně založeného hedonisticky orientovaného stylu života, neohlížejí se příliš na pravidla. Jinak by ostatně ani neobstáli v dnešní soutěži, tentokrát již v zcela "*individualisticky*", namísto dřívějších relativně "*sociálně*" nastavených podmínkách společnosti. Proto také v tehdejšímu systému tolik *nevyčnívali*, protože ještě postačovali požadavkům, aniž by se do té míry jako je tomu dnes museli uchýlovat k pokřiveným, deprivantským strategiím, nebylo to tehdy natolik nutné. Doba přitvrdila, volba prostředků méně schopných se analogicky přizpůsobila trendům a tím se stala deprivace zřetelnou a egocentrismus zjevný. Nelze tudíž ani tvrdit, že deprivované osoby jsou *nepřizpůsobivé*, spíše jsou vzhledem ke svým deficitům a negativním vlastnostem vlastně paradoxně adekvátně *přizpůsobené* stavu současné oslabené, a rovněž deficientní deprivované společnosti. Vzhledem k rozvolněným normám nic nebrání tomu, aby mohli kdykoli zneužít svých deficitů zastrašováním a zneužíváním schopností a práce druhých k vlastnímu profitu, neboť právě *aktuálně platná morálka* doby ve sledovaných časových dekádách to nejen umožňuje, ale připouští, toleruje, leckdy schvaluje a dokonce adoruje.

Každá *společnost* tak v každé době sama volí své cíle a požadovanou úroveň dobově obvyklého, rozhoduje, řídí, reguluje, hodnotí, sebeorganizuje, vychovává, a tím současně zároveň „*spoluvytváří a definuje sebe sama*“, právě především vztahem k *etickým nárokům* a etickým požadavkům na příslušníky společnosti na všech úrovních. V závislosti na preferenci anebo ignorování étosu ve společnosti lze pozorovat růst či pokles "*sociálněpatologického jevu depravace*", projevující se buď zvyšujícím se počtem egocentricky se prosazujících deprivovaných jedinců, jako ve společnosti běžným jevem, jak to lze pozorovat v současné době, anebo jejich úbytkem, řadícím je mezi úkazy spíše vyjímečné.

4.2 DEFINICE POJMU, STANOVENÍ DRUHU, STUPNĚ A HLOUBKY DEPRAVACE OSOBNOSTI

V rámci teoreticky rozpracovávaného výzkumu „*forezně psychologického pojetí depravace*“ po dlouhodobě soustředěvaných empirických poznatcích z psychologických vyšetření početného souboru probandů prokazatelně delinkventních, i prokazatelně nedelinkventních, bylo možno nově *předběžně vymezit prvotní koncept depravace osobnosti*, už dříve naznačený ve vlastních odborných pracech a praxeologicky ověřený rámcově a poněkud schematicky takto: „*Depravace osobnosti*“ - představuje deficientní psychické změny osobnosti jedince, doposud víceméně intaktní, chápané jednak jako *proces*, jednak jako *stav* a charakterizované v kategoriích jako jsou druh, stupeň a hloubka depravace osobnosti zjišťované speciálním psychoadiagnostickým *instrumentáři*em doplněným analýzou anamnézy a psychologickým vyšetřením jednotlivých složek osobnosti, vycházejícím ze syntézy vzájemně si blízkých koncepcí osobnosti podle H.J. Eysencka a J. Pinatela, jimi definovaných složek osobnosti a analogicky s těmito složkami osobnosti též jednotlivých složek depravace, přičemž však psychické změny nedosahující stupně defektu nebo choroby. *Forezně psychologická koncepce* depravace osobnosti tudíž z *definice* pokrývá široké *sociálněpsychologické spektrum života* rozmanitých *sociálněpatologických projevů* lidí *duševně zdravých* a dosud se *nevymykajících tzv. normálu* a vyplňuje tak určitý *prázdný prostor* pro odhalování sociální patologie a popis osobnosti pohybující se *mezi normou a psychopatologií* podléhající již psychiatrizujícím etiketám. Všechny dosavadní uvedené podklady, jakož i *prvotní definice* a východiska

slouží jako teoretický i empirický základ pro zpřesněné formulování deprivace osobnosti z hlediska podstaty deprivace v konečnou *výslednou definici*.

4.2.1 ZÁKLADY NOVÉHO POJETÍ DEPRAVACE OSOBNOSTI Z HLEDISKA ZVOLENÉHO TEORETICKÉHO KONCEPTU DEPRAVACE

Podle tohoto forenzně psychologického pojetí se celková struktura „*depravace osobnosti*“ člení do základních kategorií, analogicky uspořádaných podle „*struktury osobnosti*“ sestávající z jednotlivých „*složek osobnosti*“ (inteligence, temperament, charakter, tělo), která je podmíněna z nich odvozenými složkami - tzv. „*druhy deprivace*“ (*kognitivní, emocionální, konativní, somatická deprivace*). Přitom může být v různé míře postižena jedna či více nebo všechny složky osobnosti), podle čehož se určuje "*hloubka deprivace*", neboli rozsah poškození osobnosti v oblastech kognice, afektivity, vůle a somatiky (*parciální nebo globální deprivace osobnosti*). Zároveň se zjišťuje "*stupeň egocentrismu*", to znamená nakolik je deprivace osobnosti jedincem zvědoměna, zvnitřněna a subjektivně akceptována v jednotlivých až všech *hostilně-agresivních znacích* deprivace. Po zjištění "*druhu, stupně a hloubky deprivace osobnosti*" se u daného jedince definuje "*konkrétní forma*", v jaké se u daného jedince deprivace projevuje a jež může být zobrazena v různých podobách, např. kriminální deprivace, alkoholová deprivace, toxikomanická deprivace, aj. sycenými z jednotlivých druhů deprivace osobnosti podle složek osobnosti jako jejich podkladem a projevujících se v různém "*stupni deprivace*", *nízkém, středním či vysokém* dle míry "*zvědomění hostilně-agresivního nastavení*" a míry přijetí "*zvnitřnění vlastních deficitů*". Platí, že *čím více složek osobnosti je zasaženo, tím výraznější je hloubka deprivace, čím větší je míra zvědomění, zvnitřnění a akceptování deficitu, tím vyšší je "stupeň deprivace"* od ještě akceptovatelné míry prvotního přirozeného „*nevinného*“, nevědomého, nepřiznaného, "*spontánního sobectví*" až k velmi dobře uvědomovanému, tedy "*vědomému egocentrismu*", záměrně se prosazujícím za každou cenu na úkor druhých.

Souhrnně se z hlediska *depravace osobnosti* ukazuje, že *negativismus a podezřavost* nejčastěji obecně charakterizují *recidivisty*, z nich pak násilné recidivisty přibude-li "*fyzická agrese*", a majetkové recidivisty přibude-li "*ressentiment a pocity viny*", přičemž u majetkových na rozdíl od násilných je zjištěna "*hostilita*" (složená

vlastnost souběžnou kombinací resentimentu a podezíravosti). U relativně méně deprivované **netříděné vězeňské populace** byla všeobecně zjištěna pouze "**podezíravost**", z toho netříděná populace dospělých zase vykazuje nejčastěji "**podezíravost a pocity viny**"; stejně jako další sledovaný soubor *majetkoví toxikomani*. U souboru všech vězněných dospělých i mladistvých **toxikomanů** jsou zde nejčastěji obecně zjištěny pouze "**pocity viny**", z nich prvověznění toxikomani vykazují nejčastěji pouze "**podezíravost**" a recidivisti toxikomani zase jen "**resentiment**". „Netříděná populace mladistvých delinkventů“ vykazuje "**ressentiment a podezíravost**", čili "**hostilitu**", stejně jako „soubor mladiství toxikomani“ vykazující rovněž "**resentiment a podezíravost**". Z mladistvých toxikomanů "*prvověznění mladiství toxikomani*" se vyznačují "**podezíravostí a pocity viny**", zatímco "*recidivní mladiství toxikomani*" mají zvýšený pouze "**resentiment**".

Z uvedeného souhrnu lze následně vyvodit tzv. **znaky "sociální deprivace"** přerůstající podle rozsahu zjištěných *hostilně - agresivních tendencí* do "**kriminální deprivace**", které je možné uspořádat podle **tří základních hledisek**.

Za prvé, z hlediska **závažnosti** jednotlivých znaků, **za druhé** podle **rozsahu** daného počtem znaků, a **za třetí** podle **kombinace** znaků. Toto *rozdělení znaků* deprivace platí jak pro **celek**, tj. zkoumané soubory probandů, tak i pro zkoumaného **jednotlivce**. Vyskytující se **znaky** lze tedy na základě zjištěných výsledků seřadit na škále od nejmírnějších projevů až po nejzávažnější projevy. Uvedené "**znaky deprivace**" lze zároveň považovat za "**stupně deprivace**". Je tudíž možné **objektivně stanovit** na podkladě psychologického testového vyšetření reálný, aktuálně se projevující "**stav deprivace osobnosti**", vyjádřený "**stupněm deprivace osobnosti**" určitého jedince, a to od **prosociálního allocentrického nastavení osobnosti**, to znamená bez výskytu hrubší symptomatiky uvedených znaků (vlastností), přes pouze spíše lehce *naznačené*, popřípadě výraznější či výrazné symptomatiky, až po výsledné nepokryté bezohledně egoisticko-egocentrické a ve vyhraněnější podobě asociální až **antisociální nastavení osobnosti**. To je charakterizováno jednak "**počtem zjištěných znaků**", jednak jejich "**závažností**", jednak jejich "**zjištěnou kombinací**". V různých variantách výskytu je takové "**nastavení osobnosti**", tj. *stav deprivace* individua definované "**různým stupněm hostilního**", čili nepřátelského postoje k druhým lidem, kdy současně "**stupeň deprivace**" roste zároveň s "**mírou zvědomění**", zvnitřnění a akceptace vlastního **egocentrismu** projevovaného "**vně i uvnitř osobnosti**" vůči druhým lidem i sobě samému.

Nejmírnější - nejzávažnější projevy agresivity-hostility - znaky kriminální depravace

- 1) pocity viny (mladiství a dospělí toxikomani)
- 2) pocity viny a podezíravost (netřídění dospělí; majetkoví dospělí; mlad.prvov. toxik.)
- 3) podezíravost (netřídění mladiství a dospělí; prvověžnění toxikomani)
- 4) resentment a podezíravost (*hostilita*) (netřídění mladiství; mladiství toxikomani)
- 5) resentment (mladiství a dospělí toxikomani-recidivisti)
- 6) negativismus a podezíravost (recidivisti)
- 7) negativismus a podezíravost+resentiment (*hostilita*), pocity viny (majetkoví recidivisti)
- 8) negativismus a podezíravost+fyzická agrese (násilní recidivisti)

Předložené *diagnostické schéma* znázorňující zjištěné **znaky depravace** představuje jedno z podstatných **kritérií** potřebné pro forezně psychologické posouzení, definování a určení *depravace osobnosti* ve smyslu (*druh, stupeň a hloubka depravace*) a určení konkrétní "*formy projevu depravace*", která může být velmi rozmanitá.

4.2.2 VÝSLEDNÁ DEFINICE DEPRAVACE OSOBNOSTI VE FOREZNÍ PSYCHOLOGII

Definice depravace

Depravaci osobnost lze v souladu s předběžným vymezením na základě zobecnění z teoretických východisek a empirických výzkumů zdůrazněním *sociálněpsychologických a etických akcentů* nově chápat takto. Jedná se o "**deficit úrovně**" již *dosažené socializace* měřený *mírou egocentrismu* zjišťovaného v jedné či více *složkách osobnosti* nebo v *celé osobnosti jedince*, charakterizovaný jako "**hloubka depravace**", a dle *rozsahu egocentrického nastavení* měřeného úrovní *hostility a míry jejich zvědomění*, jako "**stupeň depravace**" během probíhajících změn v „**procesu depravace**“, který přechází ve výsledný „**stav depravace osobnosti**“, jako již *vědomě přijatý a zvnitřněný egocentrismus*, ústící do desocializace až delinkvence.

Je to výsledný *deficientní stav egocentricky strukturované osobnosti*, chápaný jednak jako *proces*, jednak jako *stav osobnosti*, objektivně zjiřitelný psychodiagnostickým instrumentářiím koncipovaným ke zjiřtování deprivace ve směru k delinkvenci. Hlavní sociálněpsychologickou *příčinou* a vlastní *psychologickou podstatou* "deprivace osobnosti" jedince nazíraného v kontextu s širším sociálním prostředím je v tomto pojetí *egocentrismus jedince*.

Egocentrismus a psychoticismus

Egocentrismus je příčinou i podstatou deprivace. Pokud jde o *egocentrismus*, existuje zde úzká spojitost s *psychoticismem*. Psychoticismus tvoří jeden z podstatných rozlišovacích znaků mezi deprivovanou a nedeprivovanou osobností. Proto byla ve výzkumu právě dimenzi psychoticismu věnována zvláštní pozornost, jednak z hlediska zkoumání *podstaty deprivace, jednak z hlediska diferenciací diagnostického*. Pro svůj velký význam *byla jako* u jediného z těchto hlavních znaků deprivace osobnosti, mezi něž psychoticismus patří, realizována *položková analýza*, a to ve *dvou rovinách*, jednak v rovině samotného nástroje měření psychoticismu, jednak v rovině empirického výzkumu souborů. V tomto smyslu bylo zkoumáno vedle kvantitativního zjiřtování výskytu psychoticismu a jejich porovnávání mezi jednotlivými soubory probandů, tak v rovině kvalitativní až na úroveň položkové analýzy *složení odpovědí všech sledovaných kriminálních a nekriminálních probandů sytících dimenzi psychoticismu (P - faktor)* v jednotlivých odpovědových protokolech. Celkově bylo analyzováno v položkách psychoticismu (P- škála) celkem 507 záznamových archů DOPEN z vyšetření probandů kriminální populace mladistvých a dospělých všehrdského souboru, a 63 dospělých recidivistů násilných a majetkových strážského výzkumného souboru. Vedle toho bylo analyzováno 257 záznamových archů v jednotlivých položkách psychoticismu u probandů nekriminální populace. Celkově byla provedena položková analýza u 827 probandů.

Pokud jde o analýzu nástroje měření psychoticismu, byla *kvalitativní srovnávací položková analýza v současnosti používaného nástroje měření DOPEN v porovnání s jeho starší verzí PEN, která však obsahovala navíc dodatečně zkonstruovanou samostatnou tzv. škálu kriminálního sklonu, K-škálu, vedle dimenze psychoticismu čili P-škály*. Cílem v současnosti provedené komparace obou nástrojů bylo zjiřit, *kolik položek současné P-škály je obsahově syceno dříve zjiřtovanou K-škálou*. Výsledky srovnání mají *diferenciací diagnostického hlediska přispět k podrobnější identifikaci kriminálního*

sklonu při rozlišování delinkventů od nedelinkventů v dotazníku DOPEN u škály psychoticismu.

4.2.3 KVALITATIVNÍ POLOŽKOVÁ ANALÝZA ŠKÁLY PSYCHOTICISMU UVNITŘ NÁSTROJE MĚŘENÍ - DOTAZNÍKU DOPEN

Dimenze psychoticismu je v současném dotazníku DOPEN tvořena **20** položkami. V intencích tohoto výzkumu je možné tyto položky rámcově rozřadit podle převažujícího vlivu do 2 skupin sestávajících ze **13 osobnostních**, vnitřně podmíněných, jednak ze **7 sociálně podmíněných**, resp. ovlivnitelných (modifikovatelných) z vnějšího prostředí (42, 44, 58, 61, 62, 68, 72). Sociálně podmíněné jsou v tom smyslu, že se vnější vlivy mohli projevit v životě daného jedince a spolupůsobit na jeho výpovědi, protože se např. opravdu mohou v životě jedince vyskytovat lidé, kteří dotyčnému škodí. Lze proto zároveň usuzovat, že právě sociálně zvnějšku podmíněné položky se mohou u jedince v průběhu života měnit, a proto jsou zde z hlediska změn osobnosti, resp. deprivace předmětem výzkumného zájmu. Proto se může během ontogeneze měnit i *rys psychoticismu* ve smyslu deprivace osobnosti, jak tomu nasvědčují výsledky tohoto výzkumu, neboť právě 2 sociálně podmíněné položky, které jsou zároveň položkami identifikujícími tzv. kriminální sklon, stojí v procentuelním vyjádření na prvním místě u recidivistů, prvovězňených a dokonce u nekriminálních. To vypovídá o tom, které vlivy ve změnách osobnosti ve smyslu deprivace mohou mít převažující vliv na změny osobnosti jedince uvnitř dimenze, rysu psychoticismu, zda vnitřně podmíněné či sociálně podmíněné. Výsledky hovoří co do procentuálního výskytu o převaze sociálně podmíněných položek, snad proto, že jsou přístupnější změnám v důsledku působení sociálního prostředí. Nicméně je však rozhodující výsledná konstelace položek, včetně čistě osobnostně podmíněných, které mohou být pro větší počet (13 z celk. 20ti položek) určující, navzdory jejich nižšímu procentuálnímu výskytu u souborů probandů. Probandi jednak mohou skórovat ve více položkách, jednak pro jejich vnitřní zakotvenost v osobnosti jedince, mohou silněji působit, než-li zvnějšku ovlivnitelnější sociální položky. Proto záleží při posuzování na jejich *rozložení* u konkrétního jedince.

V současném dotazníku DOPEN je autorem konstatováno, že *psychoticismus diferencuje mezi nekriminální a kriminální populací*, což se provedeným výzkumem

potvrdilo. Je méně známo, že existuje starší Čepelákova verze dotazníku tzv. PEN, než-li tato, která se liší pokud jde o škálu psychoticismu P- škálu větším počtem 24 položek oproti 20 v dotazníku DOPEN, ale především dodatečně provedenou "**škálou kriminálního sklonu**" tzv. K- škála, obsahující 40 položek. Čepelák ve své Penitenciární psychologii (1982) uvádí, že "při použití dotazníku PEN se ukázalo, že výsledky v jednotlivých faktorech dávají méně zřetelné rozlišení delinkventních osob od nedelinkventních. než jakého lze dosáhnout kombinací položek celého dotazníku provedenou na základě položkové analýzy. Tak vznikla u dotazníku PEN na základě položkové analýzy další stupnice, nazvaná "**škálou kriminálního sklonu**" (K; orig C) Škála má 40 položek. Delinkventní osoby skórují na této škále významně výše než nedelinkventní. Z odsouzených skórují na **škále-K** výše recidivisté než nerecidivisté." (Čepelák, J., Urbanová, M.: Testování "kriminálního sklonu" dotazníkem PEN. In.: *Sborník prací soudně soudně psychiatrických* 1973, 197-205.

Z diferenciatně diagnostických důvodů a vzhledem k možnosti prohloubení diferenciatně diagnostické hodnoty dlouhodobě používaného dotazníku DOPEN a hlavně možnosti podrobněji prověřit, kolik položek a které sytí v dotazníku DOPEN škálu "*kriminální sklon*", a které škálu "*psychoticismus*", bylo z těchto aspektů provedeno porovnání obou verzí Eysenckova testu, jednak v Čepelákově verzi PEN a jednak v Ruiselově verzi DOPEN, z hlediska K-škály. Proto byl ve verzi DOPEN analyzován podíl převzatých položek původní škály kriminálního sklonu.

Komparací obou verzí testu bylo zjištěno, že do současných 20 položek P - škály bylo převzato celkem 15 položek P- škály a K- škály z původní verze testu PEN. Z dotazníku PEN bylo tedy do dotazníku DOPEN převzato celkem 15 položek: z toho byly zjištěny 4 položky původní P -škály, tj. psychoticismu, a vedle nich 11 položek K- škály, tj. škály kriminálního sklonu, přičemž v rámci těchto jedenácti položek, se některé položky vzájemně překrývají, čili sytí souběžně jak samostatnou P- škálu, tak samostatnou K- škálu (z celkových 24 položek P- škály a 40 položek K-škály) používanými v původní Čepelákově verzi Eysenckova dotazníku PEN.

Níže předložený výčet položek psychoticismu představuje v tomto výzkumu trvale používanou současnou škálu psychoticismu zjišovanou Ruiselovou verzí Eysenckova dotazníku DOPEN:

Položková analýza dimenze psychoticismus

Přehled jednotlivých položek

- 1) (7) Rozrušilo by Vás hodně, kdyste viděl, jak trpí dítě nebo zvíře?
- 2) (14) Užil byste léky, které mohou mít neobvyklý nebo škodlivý účinek?
- 3) (18) Působí Vám potěšení, když zraňujete lidi, které máte rád?
- 4) (24) Děláte rád žerty, které mohou skutečně někomu ublížit?
- 5) (37) Mrzí Vás, když víte o chybách ve své práci?
- 6) (42) Zdá se Vám často, že život je nudný?
- 7) (44) Myslíte si, že je více lidí, kteří se snaží vyhýbat se Vám?
- 8) (50) Rozpadají se Vaše přátelství lehko bez Vaší viny?
- 9) (53) Potrápíte někdy rád zvířata?
- 10) (55) Byl byste rád, kdyby se Vás lidi báli?
- 11) (58) Domníváte se, že Vám lidé hodně lžou?
- 12) (59) Jste vždycky ochoten připustit, že jste udělal chybu?
- 13) (61) Máte víc těžkostí, než většina lidí?
- 14) (62) Jsou lidé, kteří Vám chtějí uškodit?
- 15) (66) Svalujete většinu svých problémů na někoho jiného?
- 16) (68) Dotáhl byste to o mnoho dále, kdyby nebylo lidí, kteří Vám kladli do cesty překážky ?
- 17) (72) Je (nebo byl) Váš otec dobrý člověk?
- 18) (73) Míváte záchvaty třesu nebo chvění?
- 19) (76) Míváte často děsivé sny?
- 20) (86) Bylo Vám nepříjemné vyplňovat tento dotazník?

Položková analýza v současné době používané verzi dotazníku DOPEN a současné škály psychotocismu P - škály tak ukazuje v počtu položek (uváděná čísla položek odpovídají číslům položek v **současném dotazníku DOPEN**), nakolik je současná používaná verze dotazníku v dimenzi psychotocismu sycena původní škálou kriminálního sklonu, tj. K- škálou z původního staršího *dotazníku PEN*:

- P-škála (čistě psychotocismus) je tvořena položkami 7, 14, 24, 53
- K-škála (čistě kriminalita) je tvořena položkami 44, 73, 76
- P+K-škála (psychotocismus i krimi-sklon) položkami 18, 50, **58**, 61, **62**, 66, **68**, 72

K analýze K-škály lze konstatovat, že z celkových **20 položek dotazníku DOPEN** v dimenzi psychotocismus je plných **11 položek** syceno původní "*škálou kriminálního sklonu*" K-škálou z dotazníku PEN, proto také takto konstruovaná *škála psychotocismu v současném dotazníku DOPEN* dobře diferencuje mezi kriminální a nekriminální populací. Zároveň se ukázalo, že z těchto 11 položek K- škály je: a) 5 syceno osobnostně (18, 50, 66, 73, 76), b) 6 syceno sociálně (44, 58, 61, **62**, **68** 72), přičemž právě sociálně podmíněné položky se nejvýznamněji ze všech položek podílejí na maximálním procentálním výskytu u komparovaných souborů; na prvním a druhém místě v procentuálním zastoupení frekventovanosti položek (62, 68). K sociálně podmíněným položkám lze uvést, že nejvýrazněji z hlediska jejich frekventovanosti a procentuálního zastoupení sytí *psychotocismus*, a v jeho rámci *kriminální sklon*.

Pokud se týče kontrolního souboru nekriminálních probandů, je celkové procento zjišťovaného výskytu psychotocismu u souboru velmi nízké až zanedbatelné, avšak pokud se psychotocismus u nekriminálních probandů objeví, pak rovněž jednoznačně převažuje v sociálně podmíněných položkách, obdobně jako je tomu u kriminálních souborů. Naproti tomu nekriminální probandi na rozdíl od kriminálních pouze nepatrně či téměř vůbec nebo dokonce vůbec ne skórují ve vnitřně podmíněných položkách psychotocismu, resp. položkách kriminálního sklonu, tak např. u typických dvou položek škály kriminálního sklonu u položek **K-škály 73,76**. U položky č. 73 "Míváte záchvaty třesu nebo chvění ?" skórovalo 0 procent, a u položky č. 76 "Míváte často děsivé sny? " pouze 3,11 procent probandů.

Procentuální přehled vnitřně podmíněných položek

Vnitřně podmíněné položky (příklad)	Recidivisté	Prvověznění	Nekriminální
1) Máte často děsivé sny? (76)	33 %	22 %	3 %
2) Míváte záchvaty třesu nebo chvění? (73)	27 %	18 %	0 %

Podobně je tomu procentuálně vyjádřeno u většiny ostatních vnitřně podmíněných položek. Je patrné, že dynamika změn osobnosti v dimenzi psychoticismus ve smyslu deprivace osobnosti má rovněž sociální kořeny. Z hlediska *egocentrismu* se sociálně podmíněné položky i osobnostní položky mohou projevat jak směřováním egocentrismu *dovnitř osobnosti*, tak směřováním *vně osobnosti* do sociálního okolí, jakož i směřováním *vně i dovnitř* osobnosti. Společně jsou vnitřně i vnějšně podmíněné položky psychoticismu a v jeho rámci kriminálního sklonu syceny slabostí neuropsychickou, dráždivostí a vzrušivostí, hostilitou, tvořenou podezíravostí a resentimentem, rysy nepřizpůsobivosti, svéhlavostí, zatvrzelostí, nestálostí, bezcitností, lhostejností k utrpení druhých, a vědomou úmyslnou zlomyslností, vedenou touhou škodit druhým, jako nejhorší variantě egocentrismu, který je základem, to znamená příčinou i podstatou deprivace osobnosti.

4.2.4 KVALITATIVNÍ POLOŽKOVÁ ANALÝZA ŠKÁLY PSYCHOTICISMU ZJIŠTĚNÁ MEZI PROBANDY V KOMPAROVANÝCH SOUBORECH

Kvalitativní položková analýza je zde uváděna v souvislosti s vnitřními zevnitř osobnosti vně osobnost působícími a vnějšími dovnitř osobnosti působícími vlivy, podílejícími se společně "*uvnitř této dimenze*" temperamentu na změnách osobnosti ve smyslu deprivace chápané na podkladu rostoucího vědomě egocentrického nastavení osobnosti. V procesu deprivace odlišujícího tímto zvědoměním prvotní dětský spontánní a socializací ustupující nevědomý egocentrismus od vědomě nastupujícího *záměrného patologického egocentrismu* dospělých jedinců. U dospělých se naopak projevujícímu u již během ontogeneze socializované osobnosti *změnami osobnosti* spočívajícími v rozvoji egocentrismu a deprivaci osobnosti až do desocializace. Výsledky současné "kvalitativní položkové analýzy psychoticismu" prokázaly u zkoumaných souborů převažující podíl možných *vnějších vlivů* v důsledku preferencí "*sociálně podmíněných položek*" ze strany probandů, které tak rozhodujícím způsobem zobrazují "*složení dimenze psychoticismu*" u všech zkoumaných "*současných probandů*" v rámci tohoto výzkumu, to znamená čím je u těchto souborů převážně sycena. Projevila se zřetelně menší preference "*vnitřně podmíněných položek*", které jsou rezistentní k vnějším vlivům.

Na základě zkoumání *dimenze psychoticismu* lze v různé míře konstatovat psychoticismus u všech kriminálních souborů, naopak jeho velmi nízkou a v mezích normy se pohybující přítomnost až úplnou nepřítomnost u nekriminálních kontrolních souborů. Současně se prokázalo, že jeho intenzita se *stupňovitě zvyšuje* v závislosti podle stupně deprivace osobnosti delinkventů a podle závažnosti jimi spáchané spáchané trestné činnosti, která je vyjádřena rozsudem a stanovením vnější soudní klasifikace v dohledové, dozorové nebo ostrahové věznici, délkou trestu i rozsahem jejich trestné činnosti a častosti recidivy. Lze to dokumentovat na jednotlivých srovnávaných kriminálních souborech od relativně méně osobnostně poškozených všehrdských dospělých převážně prvovězňených dospělých odsouzených přes soubor vězňených toxikomanů až po silně deprivované strážské majetkové a násilné recidivisty u nichž je jeho výskyt i stupeň vysoký. Zvláštním případem jsou mladiství delinkventi, kteří vzhledem k věku a jej zohledňujícím věkovým normám vykazují nízký psychoticismus v pásmu běžné normy.

Psychoticismus je sycen **egocentrismem**, který je jedním z jeho podstatných znaků. Proto je míra psychoticismu, tím egocentrismu, důležitým znakem umožňujícím posoudit jeho rozsah, *hloubku*, *druh depravace*, vedle souběžně zjišťované úrovně hostility a agresivity důležité zase pro posouzení *stupně depravace*. Jak **psychoticismus**, tak **hostilita** jsou neoddělitelnou součástí **egocentrismu**, jenž je skutečnou podstatou depravace osobnosti. Psychoticismus je v těsné souvislosti s **hloubkou depravace**, jejíž podstatou je po složkách se rozlévající egocentrismus, který zasahuje celou osobnost, vně i dovnitř osobnosti. Vně přes **sociální depravaci**, přes egocentrické přesvědčení o **sobě jako středu světa**, že všichni jsou proti němu nějak zaměřeni, tak to *vnímá, myslí, cítí a vyjadřuje* většina vysoce depravovaných recidivistů.

Kvalitativní položkovou analýzou psychoticismu se ukazuje, že na prvním místě převládá u recidivistů přesvědčení, že **"jsou lidé kteří mi chtějí uškodit"**, na druhém místě je většina recidivistů vedena pocitem, že by to **"dotáhli o mnoho dále, kdyby nebylo lidí, kteří mu kladli do cesty překážky"**. Shodně mohou být oba pocity, resp. přesvědčení do jisté míry sociálně podmíněná a zobrazující egocentrismus zevnitř osobnosti vně projikující do sociálního prostředí, jak to ukazuje kvalitativní položková analýza. Na třetím místě ze sociálně sycených položek psychoticismu zaujímá u recidivistů přesvědčení, že **"lidé mi hodně lžou"**, na čtvrtém místě velká část recidivistů **"není vždy ochotno připustit, že udělali chybu"** a na zbyvajícím pátém místě u recidivistů převažuje názor, že **"život je příliš nudný"**. Níže je podáno rozložení nejfrekventovanějších položek, většinou do jisté míry sociálně podmíněných, od všech probandů z psychologicky vyšetřených souborů.

Pořadí prvních 5 procentuálně nejvíce zastoupených položek u recidivistů (n=63) je toto:

- 1) Jsou lidé, kteří mu chtějí uškodit (76 %)
- 2) Dotáhl by to o mnoho dál, kdyby nebylo lidí, kteří mu kladli do cesty překážky (60 %)
- 3) Domnívá se, že mu lidé hodně lžou (57 %)
- 4) Není vždy ochoten připustit, že udělal chybu (48 %)
- 5) Zdá se mu často, že život je nudný (38 %)

Pořadí položek u převážně prvovězňených (n=507) je toto:

- 1) Dotáhl by to o mnoho dál, kdyby nebylo lidí, kteří mu kladli do cesty překážky (55 %)
- 2) Domnívá se, že mu lidé hodně lžou (46 %)
- 3) Jsou lidé, kteří mu chtějí uškodit (46 %)
- 4) Má více těžkostí, než většina lidí (33 %)
- 5) Zdá se mu často, že život je nudný (26 %)

Pořadí položek u nekriminálních (n=257) je toto:

- 1) Dotáhl by to o mnoho dál, kdyby nebylo lidí, kteří mu kladli do cesty překážky (42 %)
- 2) Jsou lidé, kteří mu chtějí uškodit (24 %)
- 3) Zdá se mu často, že život je nudný (14 %)
- 4) Domnívá se, že mu lidé hodně lžou (13 %)
- 5) Není vždy ochoten připustit, že udělal chybu (11 %)

Poř. č.	Recidivisté		Prvověznění		Nekriminální	
	Č. položky	%	Č. položky	%	Č. položky	%
1	62	76,19	68	54,83	68	42,41
2	68	60,31	58	45,95	62	23,73
3	58	57,14	62	45,75	42	13,61
4	59	47,61	61	32,74	58	13,22
5	42	38,09	42	26,42	59	10,5
6	76	33,33	76	22,28	86	8,94
7	44	28,57	44	18,54	72	8,17
8	14	28,57	50	18,84	50	7,78
9	73	26,98	73	18,14	7	6,22
10	61	25,39	14	15,58	44	4,66
11	50	19,04	86	14,39	61	4,28
12	72	19,04	59	14,2	37	4,28
13	37	17,46	72	10,65	55	3,89
14	86	15,87	37	6,31	76	3,11
15	55	14,28	53	5,12	66	2,33
16	24	12,69	55	4,93	24	1,94
17	66	11,11	66	4,73	53	1,55
18	53	6,34	24	4,14	14	1,55
19	7	6,34	7	3,15	18	1,55
20	18	1,58	18	3,15	73	0

Tabulka 56: Procentuálně vyjádřené pořadí hlavních znaků psychotocismu

Stupeň depravace je podmíněn hostilně - agresivním nastavením osobnosti, které lze vedle sebe nezávisle zjišťovat jak Bussovo-Durkee-ové Inventářem agresivity-hostility, tak

analýzou Eysenckova psychoticismu. **Hloubka depravace** je podmíněna rozšířením egocentrismu po ostatních složkách uvnitř osobnosti, i vně osobnosti a zřetelně se projevujícím egocentrismem zřejmým z nejvíce frekventovaných položek sytících dimenzi psychoticismu. **Psychoticismus** je tedy položkově sycen rovněž **sociálně**, pochází zevnitř i zevně osobnosti, a rovněž se dovnitř i vně osobnosti projevuje, a sytí vedle dalších znaků depravace výsledný egocentrismus depravovaného jedince. Temperament, přestože je vrozený, biologicky podmíněný, se skutečně může v ontogenezi měnit, jak v minulosti dokázal Reykowski, uvažuje hlavně o **extraverzi**; výsledky současného výzkumu ukazují, že změny jsou možné i přes možné sociální působení projevující se v jednotlivých probandy nejvíce preferovaných položkách sytící dimenzi psychoticismu. To se potvrzuje především v dimenzi psychoticismu, potvrzuje se to i v extraverzi třebaže zde méně výrazně, typicky lze nejčastěji pozorovat **nevýrazně extravertovanou** osobnost. Rovněž výsledky výzkumu dlouhodobě v čase sledovaných delinkventních **souborů mladistvých** potvrzují, že jsou zprvu psychoticismem nezasazené, ale s rostoucím věkem vlivem raně nastoupené kriminální dráhy v psychoticismus dorostou, vzhledem k jeho plošnému výskytu u většiny dospělých vězňů, vrstevníků dřívějších populačních ročníků mladistvých delinkventů. Jako všechny kriminální soubory, tak především **soubory recidivistů** vysoce skórují v *měníci se, protože sociálně podmíněné dimenzi psychoticismu* zčásti sociálně syceného v některých položkách. A to právě v těch položkách, které jsou nejvíce preferovány kriminálními probandy, zejména recidivisty, ovlivněnými vlastními subjektivně i objektivně prožívanými hostilními pocity ve **vztahu k sociálnímu okolí**. Výmluvně o tom recidivisté vypovídají v poloprojektivní technice Doplnování vět, kde výmluvně konfrontují jak se vnímají sami ve vlastních očích, a jak je vnímají druzí lidé z blízkého sociálního okolí, resp. jaké výpovědi o sobě jim přisuzují. Z tohoto pohledu jsou stimulovány i výpovědi probandů v položkách psychoticismu. Projikují se zde nepříznivé zkušenosti ze sociálního prostředí, bez ohledu na to, zda si nepříznivou zkušenost či následné pocity z těchto situací v důsledků svého jednání sami zavinili či nikoli. Přes psychoticismus se **mění osobnost**, více snad vlivem zevně, méně vlivem zevnitř osobnosti, jak prokazuje položková analýza. Čistě vnitřně podmíněné položky mají u souborů procentuálně podstatně nižší výskyt. Procentuálně zobrazené výsledky u souboru prvovězňených delinkventů, souboru recidivistů, a souboru nekriminálních to přesvědčivě potvrzují, **zdroj změn osobnosti** ve smyslu depravace přichází zejména z vnějšku, převahou sociálních vlivů, místo vnitřně daných povahových rysů. Jedna z podstatných

složek osobnosti, *temperament* může být skutečně sociálními vlivy do jisté míry měněn, otázkou je, nakolik sociální okolí pouze v *odezvě reagovalo* na nevhodné projevy jedince podmíněné z jiných než sociálně podmíněných, tudíž vnitřně podmíněných položek psychoticismu, třebaže méně frekventovaných, přesto nikoli bez významu. V každém případě se *mění vnitřní postoje i vnější projevy* jedince, *rostoucí egocentrismus* sledovatelný v *psychoticismu a hostilitě* způsobuje v mladém věku v němž osobnost ještě není tak usazena nepříznivé "*změny osobnosti*", deprivaci osobnosti ve směru k delinkvenci.

Z výzkumu se ukazuje, že se zprvu psychoticismus věkem v průběhu *mladé dospělosti* zvyšuje. Eysenck někdy hovoří o psychoticismu jako o *zatvrzelosti*. Detailnější položková analýza psychoticismu ukazuje u všech zkoumaných souborů na základě jejich výpovědí jednoznačně převažující položky nasvědčující na pravděpodobné vnější vlivy ze sociálního okolí probandů. Vzhledem k maximálnímu sycení psychoticismu sociálně vně osobnosti, ale dovnitř osobnosti působících vlivů, lze dovozovat, že se jedinec skórující v těchto položkách, pod vlivem osobní nepříznivé sociální zkušenosti *negativisticky* zatvrdí vůči lidem, což se projevuje při měření hladiny hostility a psychoticismu. Ze "sociálně psychologického hlediska" se tak postupně stává nejen stále *méně "prosociálním"*, nýbrž asociálním až antisociálním, z "etického hlediska" se pak stává stále *více "zlým"*. Erich Fromm při vysvětlování agrese, nenávisti k lidem poukazuje na mechanismus agrese: "člověk, který nemůže tvořit, chce ničit" (E. Fromm, 1969, s. 23).

„Druh deprivace“ vyvěrá ze **složky (složek) osobnosti** a je určující; *„stupeň deprivace“* vychází z egocentrického přitakání zvědoměním (přes kognici) a hostilně-agresivního nastavení osobnosti, *„hloubka deprivace“* vyplývá přímo z "**egocentrismu**" prostupujícího *všechny složky osobnosti jedince*. Dokazuje to *analýza výsledků instrumentária*, které z hlediska zjišťování deprivace osobnosti umožňuje komplexně objektivně ve vzájemných souvislostech postihovat celou osobnost v sledovaných typických "*hlavních znacích deprivace osobnosti*", *kterými jsou v rámci psychologického vyšetření zjišťovány*: agresivita-hostilita, temperamentové vlastnosti (extraverze, psychoticismus, neuroticismus), neurotické příznaky. A to včetně poloprojektivních výpovědí postihujících z hlediska výpovědí probanda subjektivně pocitově i obsahově individuální průběh socializace, realizovaných dlouhodobě u početných souborů, a doplněných o standardně strukturovanou analýzou anamnézy v sociodemografických datech a analýzy trestné

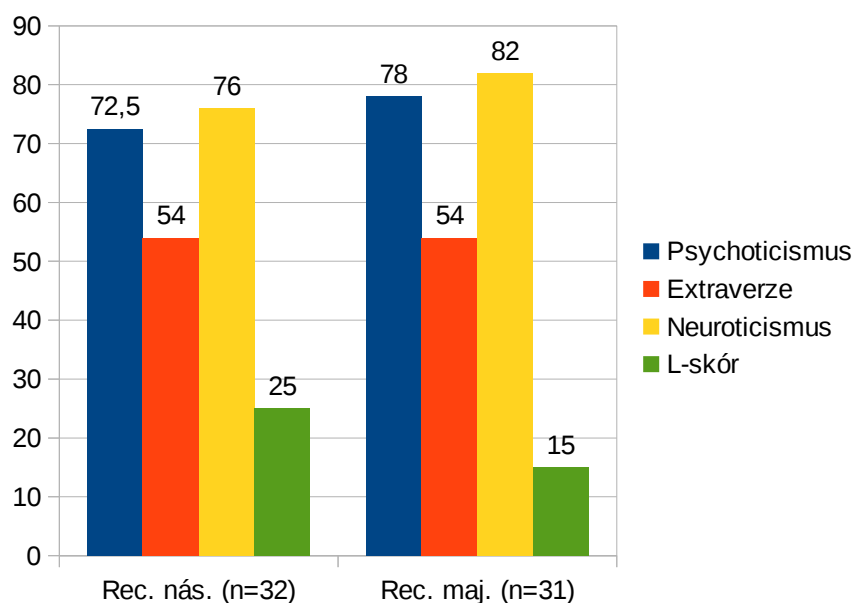
činnosti a etiologie kriminálního vývoje, včetně vypovídající hodnoty způsobu a charakteru spáchaného trestného činu. Analýzou skladby, četnosti výskytu a dosahované intenzity jednak *neurotických příznaků*, jednak *příznaků hostility-agresivity*, se diagnosticky jednak určuje a jednak zpřesňuje tento osobnostní terén, tvořící *psychopatologický podklad* osobnosti. Buď je přítomna převaha *vnitřního deficitu (psychopatická osobnost)* anebo z vnějšího prostředí ovlivněného deficitu osobnosti (*neurotická osobnost*), a tedy spíše situačně podmíněného *získaného deficitu*, jak se to projevuje ve skladbě neurotických příznaků v tzv. kriminálně neurotickém "trias" (fobie, deprese, somatizace) směřování sociální deprivace ve směru k delinkvenci (kriminální deprivaci). V systematicky teoreticky a empiricky zdůvodněném záběru osobnosti instrumentáři tkví podstata zjišťování deprivace osobnosti bez nadbytečných zavádějících změňujících a podstatu zamlžujících zjištění.

Samozřejmě lze při nálezu psychopatologie indikující jiné závažné poruchy, deviaci atp. a zakládající diagnostiku nemoci, tuto základní diagnostiku cíleně rozšířit. To je však už mimo rámec *zjišťování deprivace*, přesto toto základní vyšetření poskytuje výchozí diagnostiku a ukazuje i pravděpodobný směr osobnostní poruchy, který později často bývá sofistikovanějšími klinickými metodami potvrzován.

4.3 DIFERENCIÁLNĚ DIAGNOSTICKÉ MOŽNOSTI TESTOVÉHO INSTRUMENTÁRIA PRO DISKRIMINACI MEZI DELINKVENTY A NEDELINKVENTY

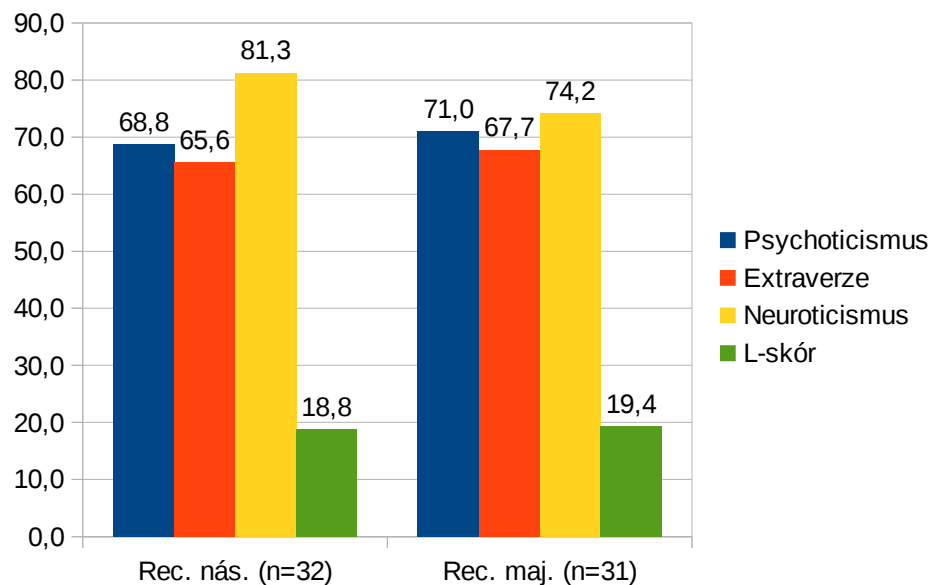
Z hlediska objektivní diagnostiky přítomnosti *hlavních znaků deprivace osobnosti* lze vyjít z výsledných *srovnání souborů* delinkventů a kontrolních skupin nedelinkventů v grafech. U metody **Dopen** jsou zprvu zvlášť porovnány soubory násilných a majetkových recidivistů, jednak typický násilný, jednak typický majetkový recidivista zobrazení v percentilech, v následujícím grafu jsou oba soubory porovnávány v procentech. Další srovnání v metodě Dopen s ostatními soubory jsou uvedeny v procentech počtu probandů a v percentilech zobrazujících typické profily jednotlivých souborů. V ostatních metodách (**MHQ, B-D-I**) jsou uvedeny výsledky pouze v procentuelním srovnání souborů, protože jsou záměrně brány v úvahu pouze **výrazné příznaky**, stranou je ponechána drobnější

symptomatika, která je detailně analyzována v předchozím textu v průměrech, mediánech, modusech a procentech.

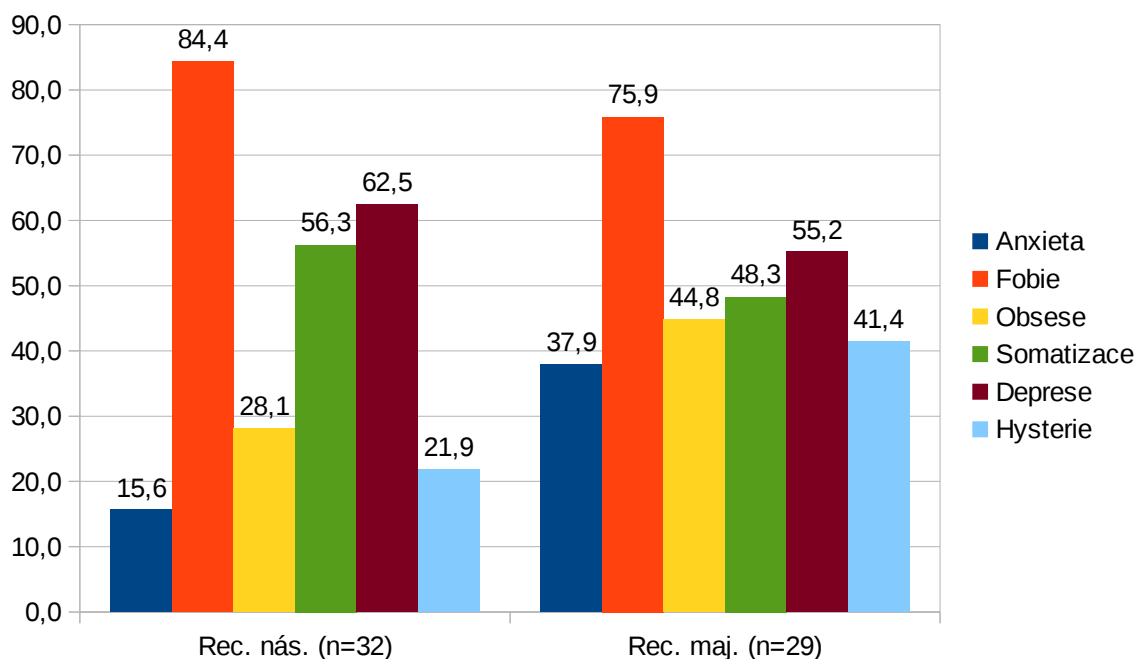
Graf 1: DOPEN - recidivisti - vážené skóre (percentily)

Porovnáním obou souborů byl shodně zjištěn typický *nejvýrazněji* se zobrazující temperamentový rys, kterým je **neuroticismus (labilita)**, zvláště u majetkových recidivistů. Dále je shodně u obou souborů *výrazný* **psychoticismus**, přičemž oba rysy jsou výraznější u *násilných recidivistů*. Zcela shodně dosahují oba soubory jen **nevýrazné extraverze**. Velmi nízké jsou lži-skóry. Typicky je zjišťován u obou souborů **cholerický typ temperamentu**, čili labilní extrovert.

Graf 2: DOPEN - recidivisti - procentuální vyjádření

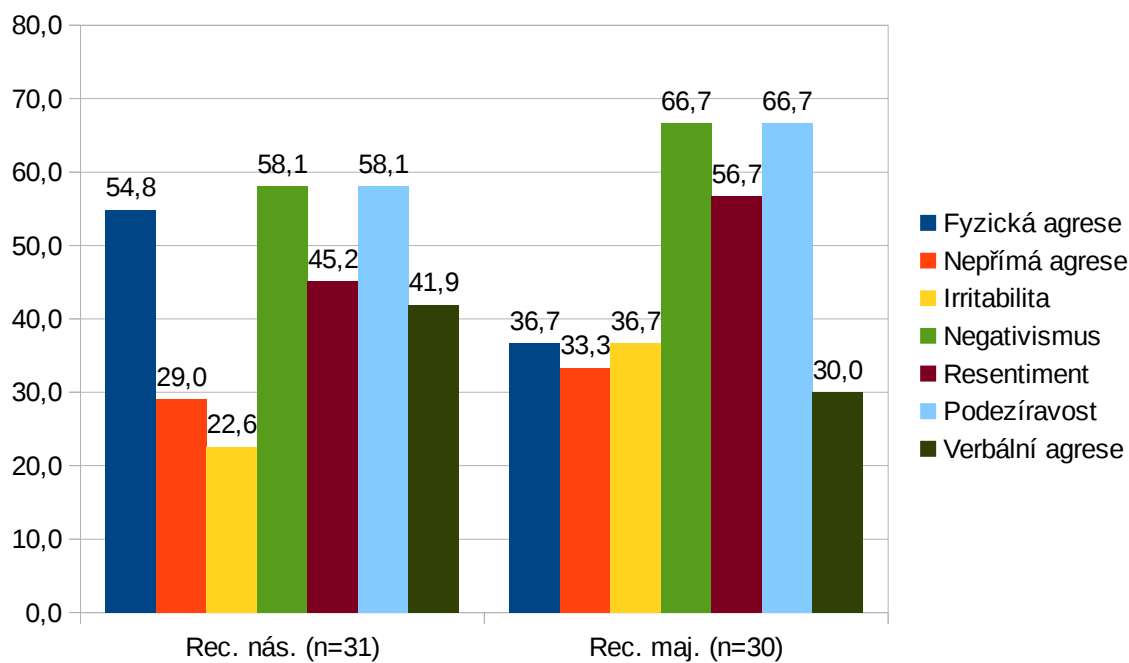
Procentuelním porovnáním obou souborů je zjištěn neuroticismus více u násilníků, psychoticismus je více u majetkových recidivistů, kterých je zároveň též o něco více v pásmu extraverze.

Graf 3: MHQ - recidivisti - procentuální vyjádření

Nejvýraznější a současně nejvíce procentuelně zastoupené příznaky jsou v obou souborech shodně v typickém trias - **fobie, deprese, somatizace**; fobiemi trpí téměř všichni násilní

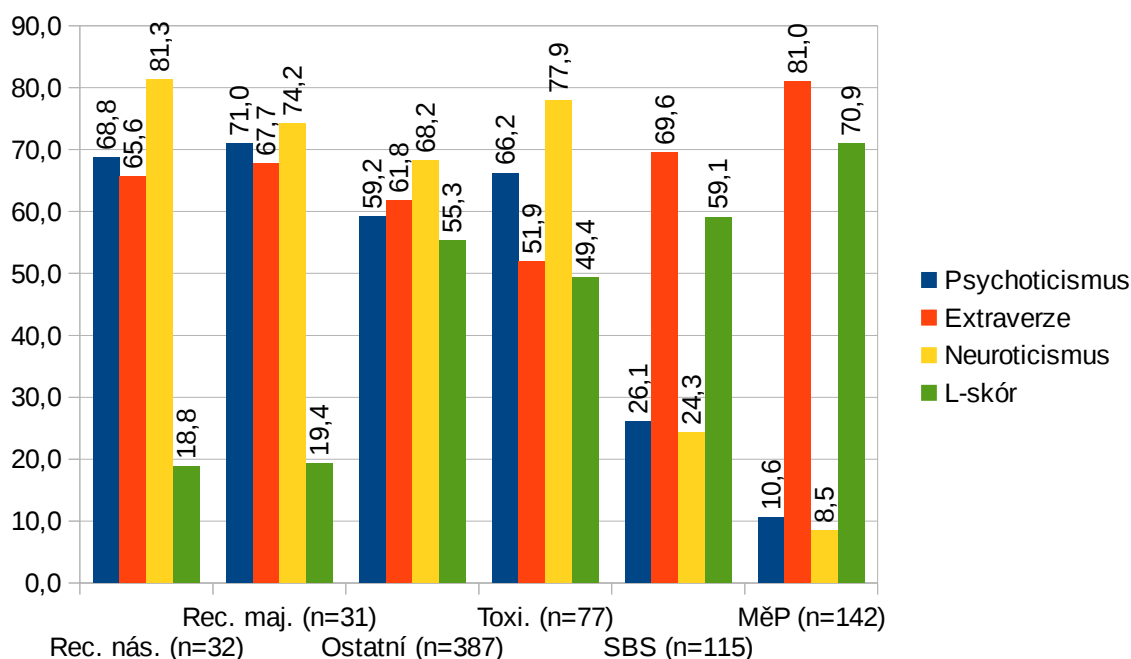
recidivisti, a téměř tři čtvrtiny majetkových, deprese i somatizace jsou rovněž více u násilných. Téměř polovina majetkových trpí obsesemi, oproti jen necelé třetině u násilníků, majetkoví jsou hysteričtější a více úzkostní, zatímco hysteroidních násilníků je o polovinu méně a téměř žádní netrpí úzkostmi (anxieta).

Graf 4: BDI - recidivisti - procentuální vyjádření

Téměř tři čtvrtiny majetkových a dvě třetiny násilných recidivistů se vyznačují **negativismem**, který je jejich nejcharakterističtějším rysem, vedle **podezíravosti** ve stejném počtu. Třetí nejvíce zastoupenou vlastností u obou souborů je **resentiment** dosahovaný u téměř dvou třetin majetkových a poněkud méně téměř u poloviny násilných recidivistů. Resentiment a podezíravost spolu nedílně tvoří **hostilitu**, která je složenou vlastností. Přes polovinu násilníků vykazuje přímou **fyzickou agresi**, oproti majetkovým, kterých je fyzicky agresivních o něco více než třetina. Přibližně jen u jedné čtvrtiny násilných recidivistů se vyskytuje **irritabilita**, oproti majetkovým, kterých je více než třetina. Násilníci ze slabé poloviny vykazují **verbální agresi**, majetkových je zhruba jedna třetina. **Nepřímá agrese** se vyskytuje přibližně u třetiny recidivistů obou souborů, lehce převažují majetkoví. Pokud jde o nejnápadnější rozdíly mezi oběma soubory, lze shrnout, že nejvíce násilných recidivistů vykazuje negativismus a podezíravost, ale oproti majetkovým procentuálně méně, a nejméně násilníci inklinují k iritabilitě. V porovnání s nimi shodně také nejvíce majetkových recidivistů vykazuje negativismus a podezíravost, ale ve větším

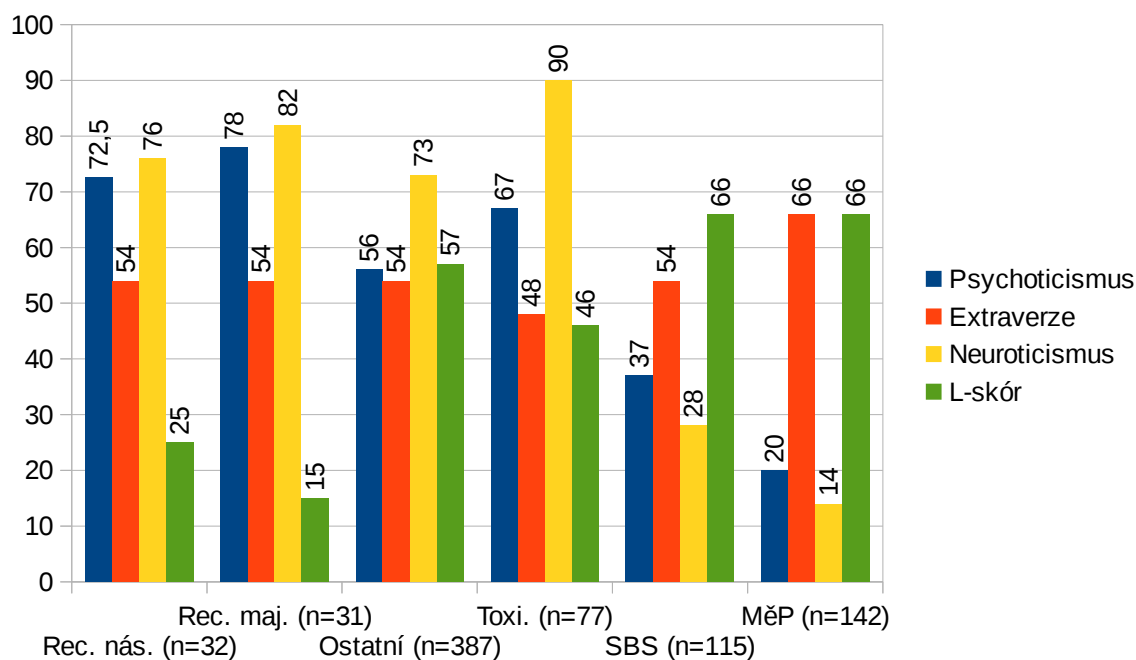
procentuelním rozsahu, než je tomu u násilných, a nejméně majetkových je verbálně agresivních.

Graf 5: DOPEN - všichni dospělí (krimi-nekrimi) - procentuální vyjádření

Z hlediska procentuelního zastoupení temperamentových rysů dominuje u všech srovnávaných souborů **extraverze**, v pořadí nejvíce extravertovaní jsou probandi z obou nekriminálních souborů (téměř všichni uchazeči k MěP a tři čtvrtiny bezpečnostní pracovníků), následují majetkoví a násilní recidivisté, ostatní, tj. převážně prvovězňení všehrdší vězni, z řad netříděné populace v dozoru a dohledu a nejméně extravertovaní jsou vězňení toxikomani nepatrně překračující polovinu souboru. Potvrzují se starší zjištění z 80. let (Čepelák, Kováčiková) o slabší úrovni extraverze u odsouzených vězňených delinkventů, nicméně je i tak původní Eysenckův předpoklad o převaze extraverze u kriminálních potvrzen. **Neuroticismus (labilita)** jednoznačně převažuje u probandů kriminálních souborů, u nekriminálních je u uchazečů nepatrný, u bezpečnostních pracovníků nízký. Nejlabilnější (a téměř všichni) jsou násilní recidivisté a odsouzení toxikomani, po nich tři čtvrtiny majetkových recidivistů a s nevelkým rozdílem prvovězňených, odsouzených většinou pro majetkové delikty. **Psychoticismus** nejvíce vykazují majetkoví a po nich násilní recidivisté a pouze o málo méně toxikomani, nejméně "psychotičtí", něco málo přes polovinu souboru jsou prvovězňení. Nejvíce zkreslují v **L-**

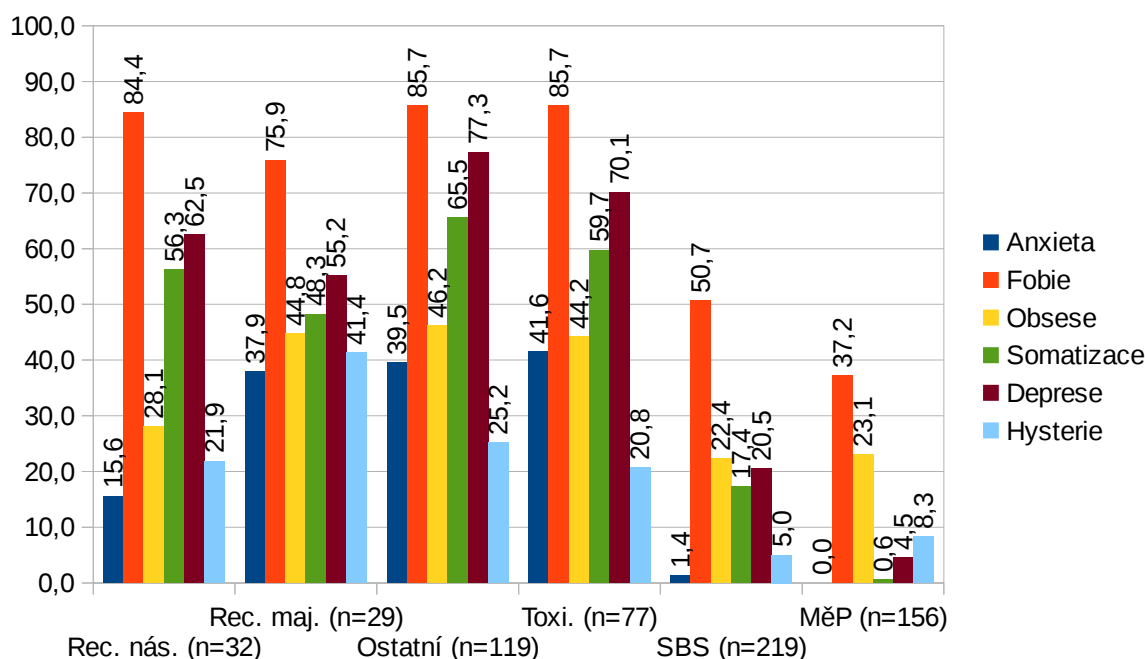
skórech nekriminální probandi, nejméně recidivisti. Ze srovnání souborů je zcela zřejmé, že labilita a psychoticismus jsou podstatný rozlišovací znak mezi kriminálními a nekriminálními soubory. Z typologického hlediska dominují **extroverti**, mezi kriminálními probandy převažují labilní extroverti cholerickeho typu, zatímco probandi z nekriminálních souborů jsou převážně stabilní extroverti sangvinického typu temperamentu.

Graf 6: DOPEN - všichni dospělí (krimi-nekrimi) - vážené skóre (percentily)

Grafy poukazují na **typické profily** jednotlivých souborů, potažmo jedinců, které v zásadě korespondují s procentuálním početním zastoupením probandů z jednotlivých souborů. Nápadné jsou vysoké skóre **lability** hlavně u toxikomanů, recidivistů, zvláště majetkových, a relativně méně u ostatních převážně prvovězněných. Shodně převažuje **nevýrazná extraverze delinkventů**, kteří jsou **labilní extroverti cholerickeho typu**, mimo toxikomanů jejichž častým profilem je **labilní introvert melancholického typu** temperamentu, tím se liší od zbývajících kriminálních souborů, nicméně v procentuálním zobrazení početně rovněž lehce převažuje nevýrazně vyjádřená extraverze. Přesto toxikomani představují odlišný soubor ve srovnání s jinými delinkventy. **Toxikomani** tak patří vedle **recidivistů** k osobnostně nejnevyrovnanějším jedincům, přechodem jsou všehrdší **ostatní převážně prvovězněné dospělí vězni** netříděné populace /dozor, dohled/ blízcí se (až na labilitu) spíše **nekriminální normě**, přes soubor bezpečnostních pracovníků a osobnostně

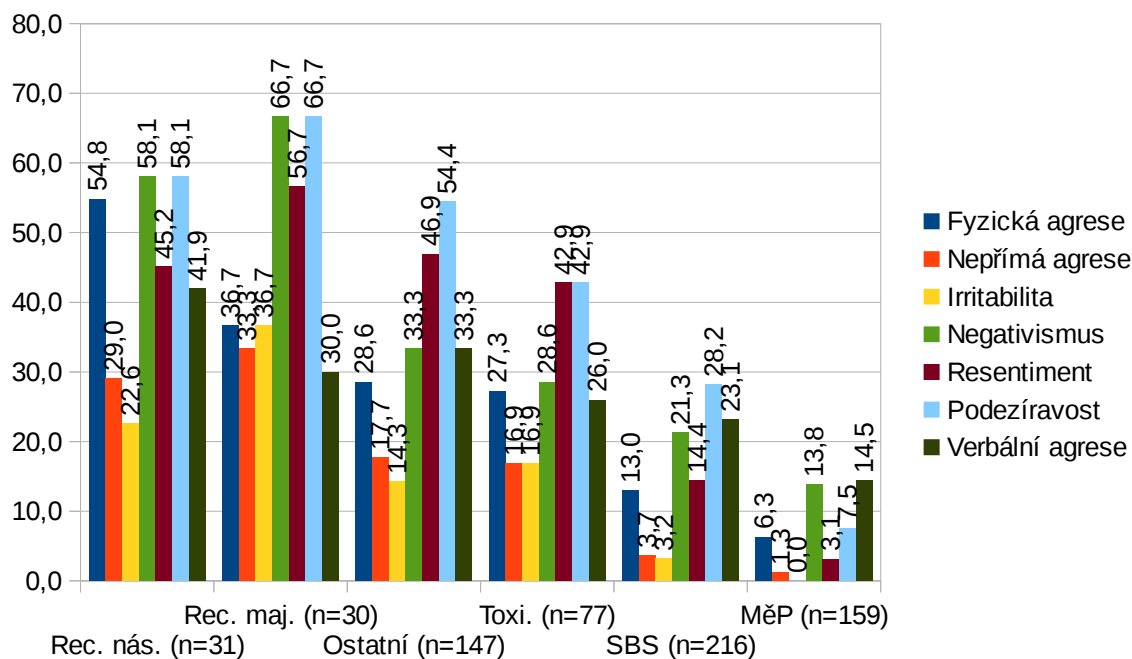
nejstabilnější soubor tvořený uchazeči k něstské policii, nevykazujících téměř žádnou labilitu ani psychoticismus.

Graf 7: MHQ - všichni dospělí (krimi-nekrimi) - procentuální vyjádření

Komparací souborů početně dominuje skupina zároveň i nejvýraznějších příznaků v pořadí **fobie, deprese, somatizace**, tvořících dohromady tzv. **kriminálně-neurotické trias**, vzhledem k okolnosti, že u nekriminálních souborů se tato konstelace výrazných neurotických příznaků neprojevuje. **Fobie** početně shodně dominují u souborů toxikomanů, násilných recidivistů a ostatních prvovězněných, poněkud méně byt' početně rovněž velmi výrazně u majetkových recidivistů. Nápadný je v tomto případě procentuelní **podíl nekriminálních souborů**, zvláště u relativně netříděné normální ve smyslu nekriminální populace představovanou bezpečnostními pracovníky u nichž polovina souboru vykazuje výrazné fobie, a více než třetina uchazečů k policii rovněž. Je to vůbec jediný početně výrazný zjištěný **společný patologický znak** spojující kriminální a kontrolní nekriminální soubory. Nápadný je nízký procentuelní podíl **anxiety** u násilných recidivistů, minimální anxieta zjištěná u nekriminálních souborů se předpokládá a byla potvrzena. Co se týče **deprese**, nejdepressivnější jsou ostatní prvověznění a po nich toxikomani, z nekriminálních souborů je rovněž nápadné, že téměř čtvrtina bezpečnostních pracovníků je výrazně depresivní. Příznaky **somatizace** jsou početně nejvýraznější u ostatních prvovězněných a o málo méně u toxikomanů, ještě jsou u více než poloviny u

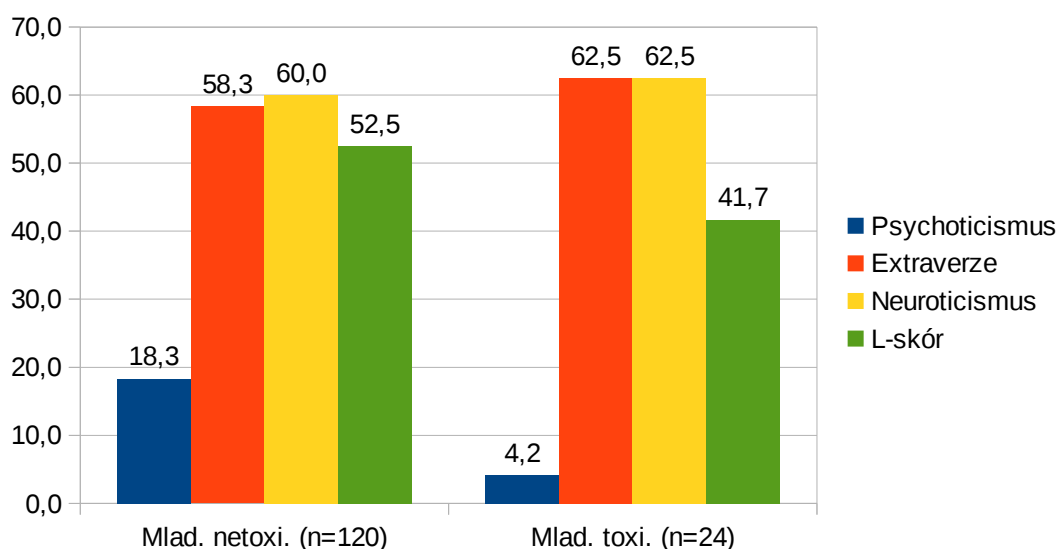
násilných recidivistů. Pro kriminální soubor jsou příznačné též **obsese**, nejvíce u majetkově motivované trestné činnosti prvovězněných i majetkových recidivistů, zajímavý je podíl téměř čtvrtinový zjištěný u obou nekriminálních souborů. **Hysterie** je početně procentuálně výrazněji zastoupena u majetkových recidivistů a čtvrtiny všech prvovězněných většinou majetkových delinkventů, necelou čtvrtinou se podílí i násilná recidivisti a soubor toxikomani.

Graf 8: BDI - všichni dospělí (krimi-nekrimi) - procentuální vyjádření

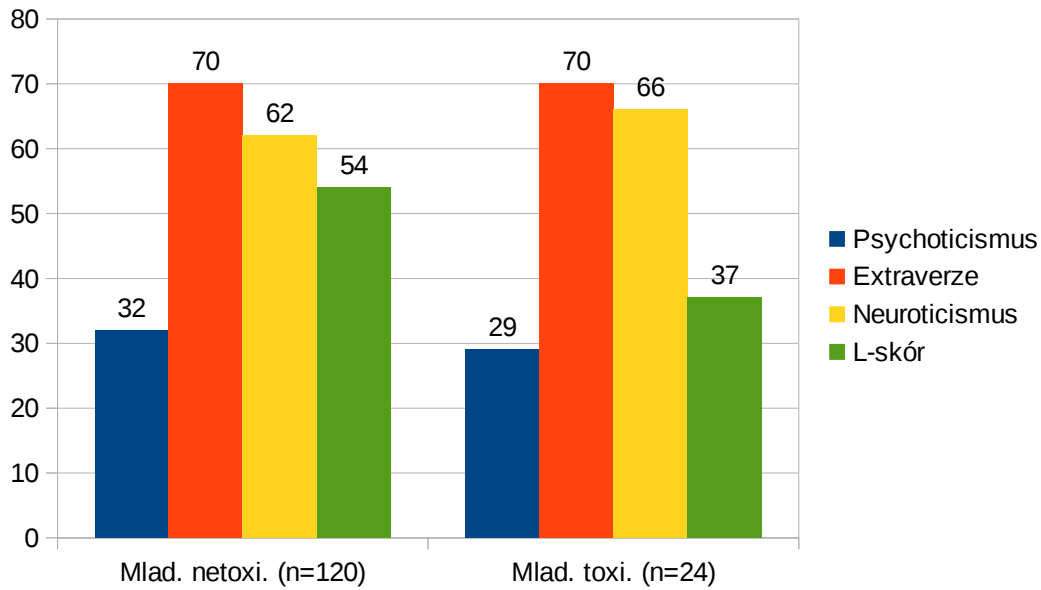
Jednotlivé druhy projevující se agresivity vykazují všechny soubory, výrazně se však svým podílem uvnitř souborů i mezi soubory liší kriminální soubory od nekriminálních souborů. **Fyzická agrese** se rovnoměrně pravidelně kontinuálně se stupňovitě se snižující tendencí projevuje v následujícím pořadí uvnitř všech srovnávaných souborů, od z logiky věci se nejvíce podílejících kriminálních souborů násilných recidivistů, přes majetkově recidivisty, ostatní provězněné, toxikomany až po nekriminální soubory, představované bezpečnostními pracovníky a uchazeči k policii. Kriminální a nekriminální soubory se od sebe výrazně liší, přesto je závažný podíl zvláště u pracovníků bezpečnostních agentur, což odráží neřešenou problematiku jejich působení. Největší procentuální podíl je u vlastnosti **podezřavost** stupňovitě se snižující v pořadí od nejvíce manifestované u majetkových recidivistů, přes násilné recidivisty, ostatní prvovězněné delinkventy, toxikomany až po nekriminální soubory, následuje druhá nejfrekventovanější vlastnost

resentiment s obdobným průběhem, třetí místo v pořadí s obdobnou sestupnou tendencí zaujímá *negativismus*, který je příznačný pro recidivisty, především majetkové, a podobně u zbývajících vlastností znázorněných v grafu. Z diferenciálně-diagnostického hlediska jsou tyto uvedené vlastnosti významné pro stanovení podílu egocentrismu a hostility jako stupni deprivace jedince.

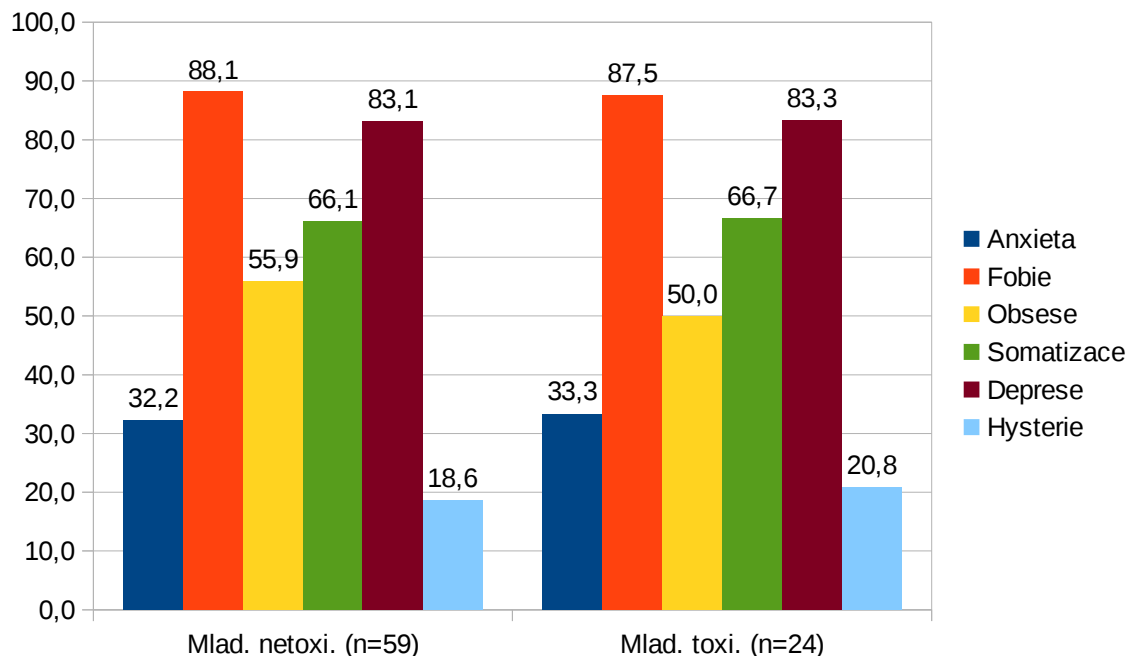
Graf 9: DOPEN - mladiství - procentuální vyjádření

Mladiství delinkventi jsou samostatnou zcela specifickou skupinou mezi delinkventy. Z hlediska temperamentových vlastností se vyznačují nápadně nízkým psychoticismem, čímž se vydělují z kriminální populace. Srovnávané skupiny mladistvých netoxikomanů (není to zcela přesné, protože tato skupina zkušenosti s drogami má) a prokazatelných toxikomanů jsou nevýrazné rozdíly. Shodně jsou převážně extravertovaní, dvě třetiny se vyznačují neuroticismem (labilitou), typologicky jsou většinou labilními extroverty cholerickeho typu obdobně jako jejich dospělí spoluvězni, pouze se od nich liší nepřítomností psychoticismu a více mají zvýšené L-skóre.

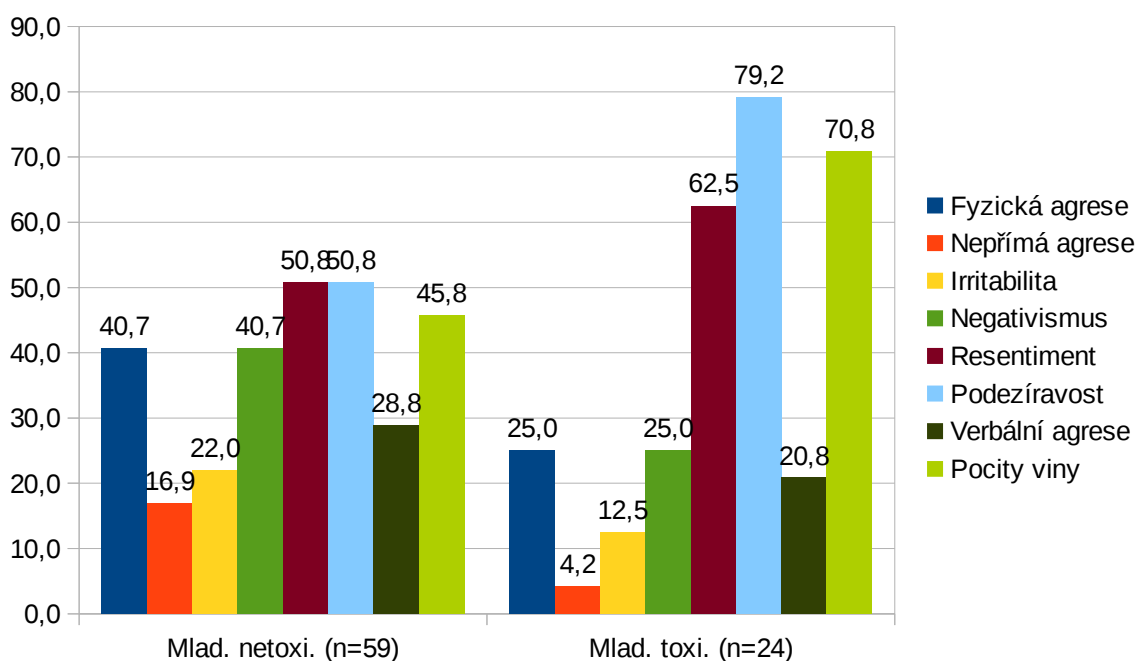
Graf 10: DOPEN - mladiství - vážené skóre (percentily)

Psychologický profil osobnosti se vzájemně neliší, snad jsou toxikomani o něco labilnější a s nižšími L-skóry bez tendence výrazněji zkreslovat. Jsou výrazně extravertovaní, výrazněji labilní, cholerickeho typu temperamentu, psychoticismus je nízký a pohybuje se v mezích normy.

Graf 11: MHQ - mladiství - procentuální vyjádření

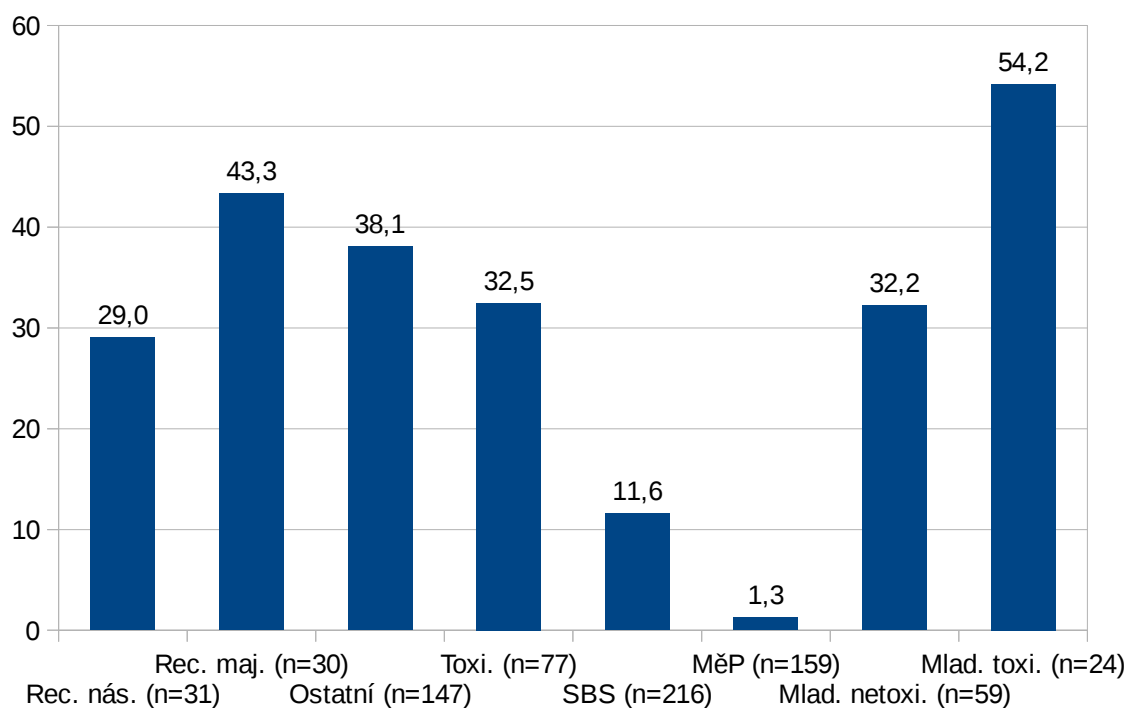
Srovnávané soubory mladistvých a mladistvých toxikomanů se výrazně neliší. Podobně jako u dospělých vykazují procentuelní výrazný podíl výskytu pro delinkventy typického kriminálně-neurotického trias ve stejném pořadí výrazně manifestovaných neurotických symptomů *fobií, depresí a somatizace*. Tímto typickým znakem se řadí mezi *kriminální populaci*. Výrazný procentuální podíl je v rámci souborů u obsesí, které je přibližují majetkově motivové trestné činnosti dospělých. Mladiství se od dospělých liší spíše sníženou v procentuálním výskytu *anxiétou*, nejsou tolik úzkostní, obdobně jako násilní recidivisté, kteří vykazují ještě nižší hladinu anxiety. Podobně jako současná dospělá kriminální populace ani oba soubory mladistvých netíhnou ve výraznějším počtu k hysteroidním projevům.

Graf 12: BDI - mladiství - procentuální vyjádření

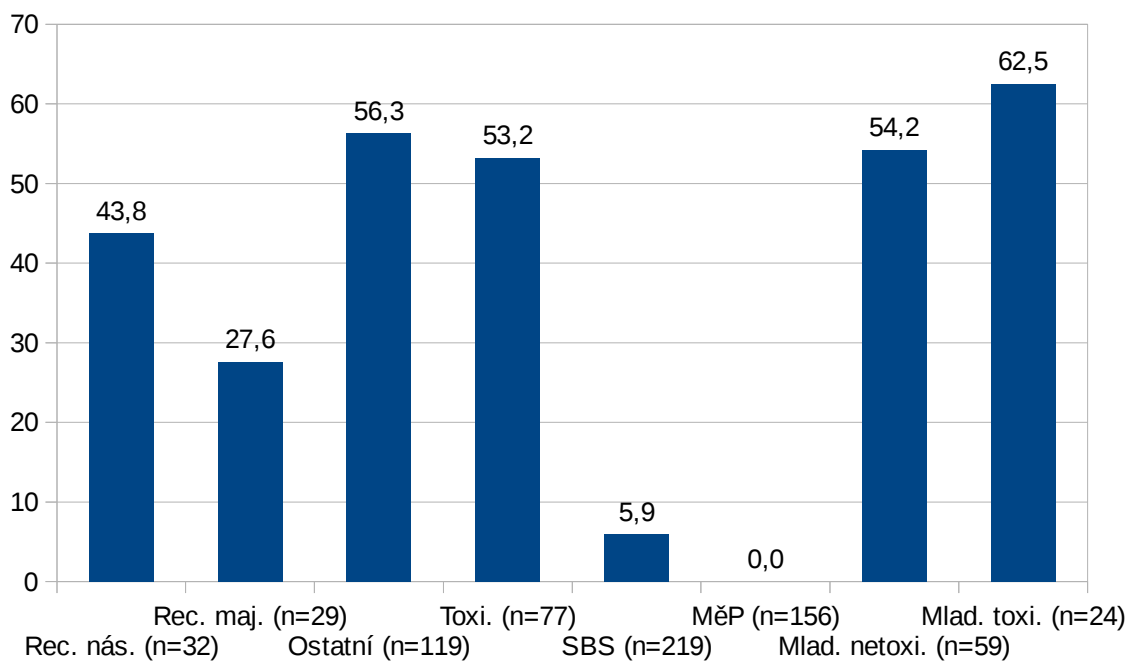
V obou sledovaných souborech je procentuelní podíl agrese odlišný, neboť skoro polovina mladistvých tzv. netoxikomanů vyazuje *fyzickou agresi*, zatímco pouze čtvrtina souboru mladistvých toxikomanů. Vysoký je podíl u vlastnosti *negativismus* u mladistvých netoxikomanů, téměř poloviny souboru, čímž se podobají dospělým recidistům. Výrazně u obou souborů, ale v nestejně míře se projevuje podíl vlastnosti *podezíravost*, u téměř většiny mladistvých toxikomanů, a u poloviny netoxikomanů. Vedle podezíravosti je výrazný podíl v obou skupinách u vlastnosti *resentiment*, zvláště výrazně je u mladistvých toxikomanů. Obě vlastnosti jsou základem *hostility*, kterou společně vykazují oba soubory

mladistvých, a kterou se zařazují mezi dospělé recidivisty. Vysoký je podíl u mladistvých toxikomanů ve vlastnosti *pocity viny* zasahující tři čtvrtiny souboru, ale jen u necelé poloviny mladistvých netoxikomanů, i tak je však rovněž dosti výrazný. Relativně nízké je shodně procento *nepřímé agrese*. U přibližně čtvrtiny mladistvých netoxikomanů se projevuje *irritabilita*, u mladistvých toxikomanů je její podíl zhruba poloviční.

Graf 13: Hostilita

Na podkladě provedeného statistického porovnání *procentuelního podílu* uvnitř jednotlivých souborů ve složené vlastnosti tzv. "*hostilita*" bylo možno provést komparaci mezi všemi soubory. Bylo zjištěno, že hostilita je *typickou vlastností* projevující se v různém procentuálním podílu i dosahovaném stupni u celé *kriminální populace*, kterou se prokazatelně liší od *nekriminální populace*. Proto je podle druhu a výskytu jednotlivých vlastností známkou *stupně depravace osobnosti* zobrazovaným v intencích od nepřítomnosti, přes lehkou, střední, a výraznou depravaci osobnosti. Procentuelní podíl hostility je nejvíce zobrazen u mladistvých toxikomanů, dospělých majetkových recidivistů, ostatních, tj. dospělých prvovězněných převážně majetkových delinkventů, dospělých i mladistvých toxikomanů a násilných recidivistů. Násilní recidivisté tíhnou více k přímo vyjádřené agresi, hostilita je doménou hlavně majetkových pachatelů.

Graf 14: Kriminálně-neurotické trias

Na podkladě provedeného statistického porovnání procentuelního podílu uvnitř jednotlivých souborů v syndromu nazvaném jako tzv. "***kriminálně-neurotické trias***", tvořeného skladbou výrazně zobrazených symptomů fobie, deprese, somatizace současně zjištěných u určitého jedince, které se v této podobě u nekriminálních jedinců tohoto souboru téměř vůbec nevyskytuje bylo zjištěno, že se jedná o ***typický znak*** nasvědčující na ***kriminální depravaci osobnosti***. Procentuelní podíl je výrazný u celého souboru kriminální populace a lze jej stupňovitě popisovat uvnitř jednotlivých souborů od největšího podílu mladistvých toxikomanů, ostatních prvovězňených dospělých majetkových delinkventů, mladistvých toxikomanů, dospělých toxikomanů, násilných recidivistů a majetkových recidivistů.

Charakteristickou skladbou tzv. kriminálně-neurotického trias se prokazatelně liší ***kriminální populace*** od ***nekriminální populace***. Nekriminální probandí v takovéto kombinaci výrazně manifestovaných symptomů skórují málokdy (SBS), anebo vůbec (MěP) neskórují.

4.3.1 HLAVNÍ ROZLIŠOVACÍ ZNAKY MEZI KRIMINÁLNÍ A NEKRIMINÁLNÍ POPULACÍ ZJIŠTĚNÉ SOUČASNÝMI EMPIRICKÝMI VÝZKUMY

- **psychoticismus** sycený vlastnostmi (egocentrismus, agresivita, krutost, výsměšnost, nezúčastněnost, citový chlad, lhostejnost až bezcitnost k lidem a k utrpení druhých), který se u nekriminální populace normálně nevyskytuje
- **labilita (neuroticismus)** - vysoká neuropsychická emocionální a volní vzrušivost, neklid, dráždivost, vznětlivost, agresivita, popudlivost, impulsivnost, iritabilita, hyperaktivita
- **extraverze** (sycená složkou impulsivity místo sociability) labilní extrovert, choleric u převažující části kriminální populace, v podstatně méně případech labilní introvert
- **kriminálně neurotické trias** (tj. souběžná přítomnost výrazných fobií, somatizace, depresí), čili "snížené emoční ladění" jako typické konstelace kriminální populace
- **hostilita** (sycená resentimentem a podezíravostí) - nepřátelský postoj, zášť k lidem spjatá s pocity křivdy (resentiment) a hněvu, paranoidně hostilní nastavení osobnosti
- **souběžný výskyt** těchto základních **hlavních 5 znaků** lze považovat u inkriminovaného jedince za **průkazný** pro přítomnost deprivace osobnosti, kterou lze dále podrobněji členit a specifikovat podle druhu, stupně a hloubky deprivace, jakož i jejích forem

4.3.2 ZOBECNĚNÍ EMPIRICKÝCH ZJIŠTĚNÍ VYJÁDŘENÝCH ZNAKY DEPRAVACE KE STANOVENÍ DIFERENCIÁLNÍ DIAGNÓZY DEPRAVACE OSOBNOSTI

Deprivace osobnosti ve smyslu snížení osobnosti (změna osobnosti) nastává v důsledku oslabení *systému zábran a autoregulace* (emocionálních, citově-etických), projevujících se v osobnosti jedince hlavně v dimenzích *temperamentu a charakteru* jako *deprivace deficientní osobnosti*, která je odvoditelná z přítomnosti **2 skupin znaků**. První je tvořena soustavou 3 základních temperamentových rysů a zároveň znaků osobnosti

podle H. J. Eysencka: **a) psychoticismus, b) extraverte, c) neuroticismus**. Druhá skupina znaků je tvořena soustavou 4 základních znaků (deficitů) *kriminální osobnosti* podle kriminologa J. Pinatela, jež se dlouhodobě prováděnými srovnávacími psychologickými výzkumy deprivace osobnosti potvrdily: **a) egocentrismu (provázeného resentimentem), b) emocionální lability, c) agresivity (hostility), d) citovou lhostejností k oběti**.

Vždy je však před stanovením psychologického závěru na základě výsledků psychodiagnostického instrumentária stran **druhu, stupně a hloubky deprivace osobnosti** nutné obecně přihlížet ke komplexnímu zhodnocení osobnosti, kvalitativní rozvaze s přihlédnutím k celkové sociální situaci, podmínkám a okolnostem zjištěnými **analýzou anamnézy osobnosti** a specificky v případě spáchání deliktu i **vypovídající hodnotě** druhu a způsobu spáchání **trestného činu**.

4.3.3 OPERACIONÁLNÍ VYMEZENÍ OSOBNOSTI DEPRAVOVANÉHO JEDINCE

Z hlediska poznatků zjištěných empirickými výzkumy tak lze **osobnost deprivované osoby operacionálně vymezit** jako - emočně **labilního** jedince převážně **extrovertně zaměřeného**, zpravidla "**cholického typu temperamentu**" (v méně případech labilního introverta melancholického typu), spíše **průměrně intelektově disponovaného**. Tato osobnost se vyznačuje přítomností výraznějšího "**psychoticismu**", a typicky se opakující konstelací příznaků tzv. "**kriminálně neurotického triasu**", tvořeného výraznými **fobiemi, depresemi a somatickými symptomy**, ústícími do **sníženého emočního ladění**. Současně se u ní projevuje "**hostilita**", sycená **rysy resentimentu a podezřavosti**, skládající se při souběžném výskytu ve **výsledný obraz deprivace deficientní egocentricky strukturované osobnosti**, překračující intenzitou a strukturou obtíží osobnost normálního (nekriminálního) jedince, avšak nedosahující svou intenzitou příznaků ve smyslu psychiatrické diagnózy psychicky nemocného člověka nebo diagnózy poruchy osobnosti. Tato **skladba osobnostních vlastností** zakládá **možné obtíže**, které se mohou **projevovat sociálně patologickými tendencemi**: např. rozvojem závislosti, ev. přerůstajícím v delinkvenci, zejména za souběhu nepříznivých **sociálních podmínek** nebo v **náročné životní situaci**.

Depravace osobnosti - se tak může blíže charakterizovat jako v rámci zvládnuté socializace dodatečně vzniklá *deficientní změna* egocentricky strukturované osobnosti, poškozené v jedné či více *složkách osobnosti* (temperament, charakter, inteligence, somatika) a odpovídajících složkách depravace. *Depravovaná osobnost* tudíž vykazuje 4 složky - *druhy depravace* zahrnující: 1) deficity emocionální, 2) deficity konativní (volní, citové), 3) deficity kognitivní, zvláště ve smyslu katatymně zkresleného nazírání reality, a 4) deficity somatické, souhrnně se komplexně projevující vně i uvnitř osobnosti, především v interpersonálních vztazích, nedosahující však ještě na psychiatrickou diagnózu poruch osobnosti.

V konečném výsledku tak lze celkově rozlišit pět hlavních druhů depravace osobnosti, a to z vnitřních zdrojů osobnosti vycházející základní čtyři druhy - emocionální, konativní, kognitivní a somatické depravace, odpovídajícím základním složkám osobnosti. Tyto základní druhy jsou doplněny o pátou, zvnějšku sociálního okolí pocházející a zároveň vně osobnosti se chováním v sociálním světě projevující - sociální depravaci. Z těchto druhů depravace se odvozují rozmanité nejrůznější konkrétní formy depravace osobnosti. O své egocentrické depravaci jedinec zprvu neví, dozvídá se pravdu o sobě postupně. Z reakcí sociálního okolí, poznává svůj charakter, prostřednictvím reakcí druhých lidí se "učí znát svůj charakter" (Schopenhauer, 1998, s. 236), z důsledků svých činů i vnějších událostí, v nichž se musí rozhodovat, takže záleží vždy na jeho svobodném rozhodnutí, pokaždé v jiné situaci, kam se přikloní, na cestě poznávání vlastního charakteru v trvalé "dichotomii dobra a zla".

5 ZÁVĚRY A DISKUZE

Vzájemná bezohlednost v mezilidských vztazích, rostoucí *egoismus a egocentrismus*, vulgárnost, vypočítavost, zlišťnost a agresivita pozorovatelné v současné společnosti, jednostranné pojetí současného člověka jako „*homo economicus*“, v důsledku *depravace společnosti* zredukováním veškerých hodnot na peníze, jako hlavního měřítka úspěšnosti a ceny člověka je patologická a vede k duchovnímu, mravnímu a citovému vyprázdnění člověka. Tento trend může vést k nebezpečným excesům na všech úrovních - *jedinec, skupina, společnost*. Masově rozšířený *konzumní hédonismus* proti podceněným etickým hodnotám je důsledkem *pokřivených* hodnot a norem a převažující hedonismus je potvrzován současnými plošnými sociologickými výzkumy (Prudký, 2009). Je rovněž nepřímo potvrzován i dlouhodobými forenzně psychologickými empirickými výzkumy osobnosti mladistvého delinkventa a kontrolních skupin nedelinkventních studentů a učňů (Tamchyna, 2006). *Mravní a právní nihilismus* vedle masivní diferenciacie majetku a nově se utvářející stratifikace společnosti v podmínkách zásadních proměn politického i hospodářského systému se projevuje od počátku devadesátých let 20. stol. po zániku systému předchozího. Vyznačuje se po krátkém přechodném období euforie po roce 1989 od prvopočátku 90. let nárůstem nejistoty, existenčních obav, společenského napětí, agresivity, kriminality, recidivy, vražednosti, sebevražednosti, neboli sociálně patologických fenoménů, stavu anomie, jinak řečeno pokračující krize ve společnosti. Podobně vleklou krizi ostatně analyzoval jako sociálně dějinnou krizi, provázenou vzrůstem sociálněpatologických jevů ve společnosti na pozadí zápasu tendencí systémů *autokratismu, liberalismu a demokratismu* ve své práci o sebevražednosti dávno před první světovou válkou T. G. Masaryk, ještě před Durkheimem. V současné době se společnost rovněž vyznačuje řadou sociálněpatologických jevů, zejména rostoucími počty prvotrestaných a prvovězňených osob (Marešová), a dnes už široce rozšířeným, zvláště u mládeže, fenoménem toxikomanie a patologického hráčství. Jedná se o velmi zneklidňující *úpadkové sociální fenomény* ohlašující přítomnost stále více se rýsující možnosti ztráty životní perspektivy především mladé generace.

V psychologické rovině se projevuje u všech dlouhodobě zkoumaných výzkumných souborů také zobecněný strach vyjádřený v podobě *fobií*, jako jeho odnoží, který se projevuje bez rozdílu u kriminální i nekriminální populace. Projevující se

únikové mechanismy, jejichž nejnebezpečnější formou je dnes již všeobecně rozšířené zneužívání návykových látek přecházejících do závislostí poukazují, vedle převládající filozofie hedonismu, konzumu, spotřeby na pasivitu a jistou bezvýchodnost postavení stále širších vrstev včetně dospívajícího dorostu. ***U stále početnější kriminální populace roste bezohlednost, agresivita a brutalita páchaných deliktů, aniž by tak byla pachatelé uvědomována, natož prožívána***, neboť je samotnými pachatelé považována za běžný prostředek. Roste dokonce i vzájemná nesnášenlivost mezi pachatelé v podmínkách výkonu trestu a paradoxně oproti dřívějším kriminálním generacím i jejich vzájemná nesolidárnost. Je to zřejmé z několika desetiletí penitenciární praxe a pozorování chování mladistvých i dospělých vězňů ve výkonu trestu, z dekádních sond anamnestických sociodemografických dat a analýz struktury trestné činnosti. Pozorování ***etiopatogeneze delinkvence a delinkventní osobnosti*** v celistvé úplnosti ***čtyřech časových dekád*** poskytuje plastický, měnící se obraz osobnosti mladistvých delinkventů zachycený v těchto sondách od vnitřně nedostačivých výukově a sociálně nezpůsobilých outsiderů, přes výchovně zanedbané dravé pragmatiky až po současnou výslednou směsici figurující jako zhuštěný finální produkt vnitřně nedostačivých i vnějšně výchovně zanedbaných jedinců spojujících nově prvky kriminality mládeže i dospělých. Právě u nich se nejvýrazněji projevuje egocentrismus vedený hedonistickou motivací typicky charakteristickou ***hostilitou*** prorůstající vně i dovnitř osobnosti.

Přesto výzkumy osobnosti delinkventa ukázaly, že osobnost mladých dospělých majetkových a násilných novorecidivistů ani ostatních převážně prvovězňených dospělých i mladistvých pachatelů oproti očekávání nedosahuje stupně osobnostní psychopatologie v neurotické symptomatice v porovnání s normami pro krimi-populaci 70. a 80. let 20. století.

Psychopatologie osobnosti současných delinkventů od novorecidivistů, přes prvovězňené ***stupňovitě klesá a je spíše měkčí***, čímž se posouvá k běžné populaci, a podobně ani v agresivitě nedosahují současní delinkventi výrazných hodnot, přestože jimi spáchané delikty jsou leckdy brutálnější a dosahují výraznější intenzity užitého násilí. Téměř u poloviny souborů je zjišťována ***hostilita*** jako výrazný společný rys. ***Hostilita vyjadřující míru nepřátelského postoje k lidem je zároveň stupněm depravace egocentricky strukturované osobnosti***. Přímé násilí tedy sice není rozhodující dominantou osobnosti současného pachatele, ale je kdykoli bez zábran zapojováno při spáchání deliktu,

a často má účelový, *instrumentální charakter*. Tím je nepředvídatelnější a nebezpečnější. Stále častěji a zřetelněji vystupující egoismus a *egocentrismus* evokuje naléhavější potřebu zobrazit rozmanité jeho projevy, proto je také pojem egocentrismus čím dál častěji zmiňován jako jedna z důležitých příčin nepříznivého stavu ve společnosti. Projevy lidského egoismu a egocentrismu včetně nebývalé nevraživosti, rostoucí agresivity a masově rozšířené kriminality jsou průvodním jevem ve všech postkomunistických zemích a snad i svéráznou reakcí jedinců všeobecně vyjádřenou pocitem, že „*vše je dovoleno*“, na majtkový i mravní pragmatismus establishmentu a sociální nerovnost. Nicméně je pravdou, že projevy zdánlivě nemotivovaného a jakoby ničím neodůvodněného násilí vzrůstají v celém *globalizovaném světě*. Výstižná reflexe "*stavu světa*" z univerzalistického celosvětového *pohledu je obsažena* v novoročním poselství předešlého papeže k mládeži ve třech hlavních tezích, jež pro souvislost s úlohou výchovy a egocentrimem ve společnosti snad lze ocitovat: „1) *Budoucí generace se musí naučit morálce*. 2) *Mladí lidé musí bránit násilí a konfliktům*. 3) *Dnešní výchova vede spíše k neshovlivosti*“ (Benedikt XVI.) 1.1. 2012, *přímý přenos TV*) a v *sociálních kontextech později rozvedeno* *současným papežem Františkem*. Jistě nikoli náhodou směřoval morální apel právě k mládeži, jako opomenuté generaci, která je často bez šance se nejen adekvátně profesně uplatnit, ale též nalézat hlubší duchovní hodnoty potřebné pro rozvoj života. *Egoismus a egocentrismus člověka* kritizovaný z duchovně teologických pozic *křesťanského humanismu* vysvětluje daný stav společnosti jako deficit, *nedostatek víry*. Lze však z psychologického hlediska připojit i nedostatek sebedůvěry a sebejistoty, *tedy nedostatek víry v sebe*, jakož i hlubšího smyslu života. Stav současného světa pojatý jako vysilující nekončící konkurenční zápas k uhájení nijak exklusivní, ale běžné obyčejné existence člověka, se odehrává ve znamení egoismu a egocentrismu. Nejen tedy nedostatek víry, ale i nedostatek hlubšího smyslu života, tedy deficit, a z toho vyrůstající vnitřní nejistota, *vnitřní slabost, nepevnost člověka*, projevující se jako šířící se *existenciální strach* platí obecně, nejen v náboženském, ale i filozofickém a psychologickém slova smyslu.

V početných výzkumných souborech byl v rámci disertační práce opakovaně zjišťován jako nejvýraznější neurotický symptom *strach* vystupující pod pestrým obrazem *fobií*, a to jak u kriminálních souborů, tak části nekriminálních souborů. Tato zjištěná skutečnost je paradoxně spojuje, jakožto jediný *společný* psychopatologický příznak. Strach ale může také vyvěrat z vrozených vnitřních deficitů, které brání jedincům u nichž

se strach projevuje, ve srovnání s úspěšnějšími, nedeficientními jedinci prožívat pocit úspěchu. V této souvislosti není bez zajímavosti, že podle jedné z nejnovějších současných hypotéz (laboratorně ověřeno u myši) může "**naučený strach**" být "**dědičný a přenositelný na další generaci**" (Kerry Ressler, Brian Dias, Nature Neuroscience, 2013).

Autoři uvádí, že „co se naučí jedna generace, to předá v **dědičné informaci** dalším pokolením.“ **Následky nepříjemných zážitků** se mohou dědit z pokolení na pokolení, v **dědičné informaci** můžeme mít uložen **strach našich rodičů či prarodičů**. Neurobiologa a psychiatra Resslera přivedl k výzkumu **dědění naučených dovedností** zájem o **problémové skupiny** obyvatel velkých měst. Zdálo se mu, že se celé **rodiny** často nedokážou vymanit ze začarovaného kruhu drogové závislosti, duševních poruch a chorob a dalších problémů. Děti jako kdyby tu byly odsouzeny k opakování chyb rodičů. Spousta příkladů ukazuje, že se **rizika přenáší z jedné generaci na druhou** a je těžké tomu zabránit“, říká Kerry Ressler. „Je to nejsolidnější a nejpřesvědčivější publikovaný důkaz o **přenosu získaných epigenetických změn z generace na generaci**“, komentoval studii americký neurobiolog David Sweet z Alabamské univerzity.

Nezbývá než dodat, že uvedené závěry o transgeneračním přenosu jsou určitou *biologickou analogií, zároveň též určitým potvrzením sociálněpsychologické skutečnosti. Korespondují s myšlenkou obsaženou v této disertační práci o mezigeneračním předávání sociálních obsahů (deficitů),* tzv. "*sociálně předaného*", resp. "*sociálně nepředaného*" v "*depravované společnosti*", která je jimi sama pokřivena, depravována, což se komplementárně zprvu projevuje v "*sociální depravaci osobnosti*" na úrovni jedinců, a jež pak za určitých okolností někdy přechází v "*kriminální depravaci*". Což se zřetelně ukázalo uplatněním přístupu zkoumání sociálněpatologického jevu juvenilní delinkvence v rámci dlouhodobého zkoumání osobnosti delinkventa a generací v jednotlivých po sobě jdoucích časových dekádách. Přinejmenším *sociálněbiologické výzkumy* neodporují *sociálněpsychologickým závěrům* vysloveným v této práci o původu *sociální depravace* chápané jako *základu sociálně podmíněných nepříznivých změn osobnosti* v návaznosti na *vnitřní deficity*, jež jsou *biologické povahy (Eysenck)* a které, jak se z uvedené analogie ukazuje, mohou být vskutku mezigeneračně nejen sociálně v širším smyslu, ale zúženě též "*epigeneticky přenosné*" v *rodinách* transgeneračně, *z generace na generaci*. Ze *sociálněpsychologického hlediska* depravace jedince může být důsledkem i projevem *depravace rodiny*, depravace rodiny může být důsledkem i projevem *depravace společnosti*. Depravace osobnosti ovšem zdaleka nemusí být prioritou pouze kriminální populace, ale v podstatně širším měřítku se projevující typickou nevábnou *patologií průměru* (domněle) slušných lidí. Depravace osobnosti zločince je pouze vystupňovaným

projevem deficitu v oblasti charakteru a vnějších forem jednání a zároveň špičkou ledovce na pozadí masově rozšířeného celospolečenského jevu.

Rovněž nedávno zveřejněné závěry jiného rozsáhlého britského výzkumu (30 let trvajících) *neurofyziologického a neuropsychologického* zkoumání pacientů a delinkventů (**Baron-Cohen, 2014**) potvrzují vrozený biologický základ mozkových center odpovědných za rozvinutí či *deficit vlastnosti empatie*, která je v případě oslabení či chybění podle autorů výzkumů *podstatou lidské krutosti*. V konfrontaci s těmito příkladmi uvedenými sociobiologickými přístupy lze v protikladu k nim naopak citovat *sociologickou pozici* vysvětlování příčin delinkvence „*normálního jedince*“, rovněž dlouhodobě potvrzovanou výsledky mnoha desetiletí bádání již zesnulého (2014) amerického nobelisty za *ekonomii a sociologii Garyho Beckera* od 50. let se zabývajících rasovými předsudky a dopady v ekonomické praxi, a v kriminologii prokázal v Eseji z ekonomie zločinu a trestu (1974) *závěr o vědomé volbě ekonomicky výhodnější delinkventní dráhy jedince* na podkladě racionální rozvahy výhod a nevýhod i rizik delinkventního způsobu života.

Depravace osobnosti jedince je tudíž zároveň jak produktem, tak původcem depravace společnosti, projevuje se v typických konkrétních činech jedince na všech úrovních společnosti, od nejbezvýznamnějšího po nejvlivnějšího člena dané společnosti. Pouze sebezáchovné mechanismy společnosti spočívající v *permanentní generační obměně* nejspíše mohou nově aktualizovanými potřebami úroveň depravace společnosti eventuelně snižovat. *Biologické aspekty* vědy o člověku jsou tedy pouze jednou částí mince, *sociálně psychologické aspekty* druhou částí jediné univerzální *bio-psycho-sociální podstaty člověka* včetně depravace osobnosti, která rovněž je bio-psycho-sociální povahy. Existuje zde určitá souvislost dlouhodobých biologických výzkumů o epigenetické dědičnosti anebo o vrozené hladině empatie s výsledky zjišťovanými *dlouhodobými výzkumy změn osobnosti* (depravace) v rámci přístupu zkoumání osobnosti v dekáдах. Potvrzuje se tak jak myšlenka o *biologické*, tak o *sociální determinaci* osobnosti a charakteru jedince. Vždyť u plných **81% delinkventů** v našem výzkumu byla zjišťována *výrazná emocionální labilita*, popisovaná H. J. Eysenckem jako tzv. *neuroticismus*, který je podle Eysencka jako *temperamentový* rys osobnosti dědičně podmíněn, a je to v podstatě *deficit, slabost*. S ním se pojící *vnitřní nejistota* a snížená sebedůvěra, jinak řečeno nedůvěra ve vlastní schopnosti, je později stvrzována a upevňována nezdary v dalších etapách *životní dráhy* depravovaného člověka. Jeho objektivně existující *vnitřní deficity*

tak vcelku oprávněně mohou způsobovat *strach z budoucnosti*. Jejich *labilita* pramení ze skutečných *vnitřních deficitů osobnosti*, jež nezřídka brání deficientnímu jedinci úspěšně obstát standardními prostředky, a tak *nastupují prostředky* s jejichž pomocí, ale na úkor druhých jsou v životě nejméně úspěšnější, než jejich schopnější soupeři. V současné době požadující po jedinci především výkon, často nedovede deficientní jedinec *standardními prostředky* obstát, a tak v zájmu zachování vlastní existence, pod tlakem situace a požadavků doby, se úměrně k nim uchyluje k bezohlednosti a nečistým praktikám, tím se z *"deficientního" stává "depravovaný"*.

Čím větší a bezohlednější je „*ekonomický tlak*“, tím více roste počet lidí nedostačujících „*životnímu tempu*“, obdobně jako v minulosti školní děti v popisu Z. Matějčka (1989) v důsledku "tlaku školních požadavků" přestaly postačovat při průměrných schopnostech „*školnímu tempu*“. Nedovedly tehdy tak úspěšně, v důsledku přetěžování, vlivem nově nastoleného školského systému školní výuky obstát ve škole, ačkoli dříve postačovaly, a později tudíž ani v životě. Proto podobně jako v minulosti školní děti, tak dnes zneurotizovaní *průměrní dospělí jedinci*, přetěžování požadavky doby, kterým nejsou s to standardně dostát, dříve či později depravují, ač osobnostně jsou relativně *vcelku intaktní, byť nevýhodně osobnostně strukturovaní*, ale přece jen bez výrazně manifestované psychopatologie. Mohou se uchýlovat buď k *úniku* do pasivity a závislosti, anebo se vrhat *útokem* do eticky pochybných manévřů. Jak etický *"deficit společnosti"*, tak etický *"deficit jedince"* jsou *komplementární* a patří k *projevům deprivace jako jevu*, vnějšně i vnitřně se projevující v *egocentrismu*. *Egocentrismus* tak patří mezi výrazné *sociálně patologické fenomény* současné doby a lze předpokládat, že deprivace osobnosti i společnosti se může spíše zvyšovat.

Protože biologická nebo sociologická vysvětlení podstaty osobnosti a jednání člověka jsou sama o sobě vždy tak či onak *jednostranná*, nelze se pro jejich jednostrannost s nimi spokojit. Bylo potřeba najít další východisko, jež by zohledňovalo biologickou i sociální determinaci osobnosti jedince, nikoli proti sobě, ale vedle sebe a umožnilo předložit sjednocující svorník obou nezpochybnitelných faktů. Takovým řešením se ukázal být metodologický přístup založený na *filosoficko - etickém přístupu pojetí člověka* vycházející z empiricky pozorovatelného zvýšeného sociálního jevu egocentrismu v současné společnosti. Proto byl egocentrismus vzat za *metodologický základ* umožňující prostřednictvím *etické kategorie egocentrismu* univerzálně pokrýt obě oblasti -

biologickou i sociální. Zároveň pojetí egocentrismu umožnilo důsledně aplikovat syntetizující *bio-psycho-sociální přístup* k osobnosti jedince, který je založen nejen na biologické podstatě osobnosti, např. jako biologický pud sebezáchovy, vůle k životu, ale zároveň jako sociální vlastnost individua, která je během procesu socializace individua v osobnost podmíněna sociálně.

V těchto souvislostech se tedy ukazuje jako potřebné téměř již zapomenutý pojem „*egocentrismus*“ znovu objevit a nastolit jako podstatné filosoficko-psychologické a metodologické východisko, při formulování a řešení aktuálních etických otázek i v empirických psychologických výzkumech deprivace osobnosti. Svou *obecností a nadčasovostí* pokrývá *kategorie egocentrismus* široké spektrum typických podob lidského chování a jednání a umožňuje je tudíž interpretovat i v *etické dichotomii kategorií "dobra a zla"*. Přístup k řešení současného problému deprivace osobnosti lze proto v jistém smyslu blíže charakterizovat jako v jistém smyslu *spirituo-bio-psycho-sociální*, vzhledem k, duchovní, *etické dimenzi* pojmu. Je tomu tak proto, že člověk se skutečně vždy sám rozhoduje pro určité řešení, jeho *vůle je rozhodující*, neboť uskutečňováním myšlenky, záměru, předchází realizaci určitého jednání a činu, nezávisle na tom, nakolik je determinován biologicky, sociálně, eticky. Pod *tlakem situace* dochází k *sociálním projevům* ve vztahu k lidem, povaha a způsob jednání, jakož i způsob provedení činu svědčí zároveň o *druhu, stupni, hloubce a formě deprivace osobnosti*. Lze také říci, že zjišťovaná „*nízká empatie*“ (podle Baron-Cohena biologicky daná) odpovídá „*vysokému egocentrismu*“ (ne-empatie) ve vztahu k druhým lidem, který je podle východisek a výsledků této disertační práce *pravou podstatou* deprivace osobnosti. Výsledky této práce nejsou v tomto smyslu v rozporu ani s Beckerovou myšlenkou o rozhodnutí se pro „ne-empatii“ na základě svobodného, vědomého, promyšleného *racionálně zdůvodněného volního rozhodnutí normálně socializované osobnosti* neempaticky (delinkventně) jednat - porovnáním *výnosu ze zločinu* proti *nákladům zločinu*. Platí, že přísnější tresty představují zvýšené náklady, tudíž dle Beckera snižují kriminalitu. *Podstatou charakteru je vůle*, jak správně zdůraznil J. Dewey (Nakonečný, s. 257) a tak zbývá jen ponechat na *volním rozhodnutí jedince*, kterou cestou se v životě vydá, a toto rozhodování uskutečňuje jedinec během svého života pořád, neustále, v každém okamžiku a v každé situaci, *egocentrismus a vůle* jsou tak stále ve hře. Citované závěry uvedených desítky let trvajících veřejně publikovaných zahraničních výzkumů nijak neodporují předloženým

výsledkům stran deprivace osobnosti dlouhodobě, po desítky let prováděných výzkumů v této disertační práci, ale potvrzují je z biologických a sociálních východisek.

Je to „*nejrozšířenější lidská vlastnost*“, konstatoval svého času Schopenhauer o významu egocentrismu z hlediska filosofického a psychologického poznání, dnes lze dodat, že *míra egocentrismu* je psychologicky "*objektivně zjistitelná*". To je realizovatelné za předpokladu vytvoření psychologického nástroje umožňujícímu ji standardizovaným způsobem identifikovat, aby bylo možno odlišit sociální patologii. V širším smyslu je pak vhodným nástrojem ke zjišťování *míry egocentrismu právě koncept deprivace v jehož rámci lze odhalovat typické konstelace ve skladbě osobnosti*, která nasvědčuje na *míru deficitu* a také na stupeň bezohlednosti prosazované na úkor druhých. Lze tudíž poměřovat *míru sobectví v člověku, vyjádřeného druhem, stupněm, hloubkou a formou deprivace osobnosti*. Právě *egocentrismus* je podstatnou součástí Eysenckova rysu *psychoticismu*, jenž je vyjádřen zhruba u tří čtvrtin dospělé delinkventní populace sledované v tomto výzkumu.

Psychologický konstrukt deprivace osobnosti nemá za úkol „*zjišťovat morálku*“ u člověka, tím méně určovat, *co je morální a co není*, neboť pak by bylo velmi obtížné zjišťovat, která ze právě uznávaná morálka zrovna platí, za té které časové dekády, což zjišťovat při její proměnlivosti by bylo dosti obtížné. Měl by jen naplňovat v *základních dimenzích osobnosti* člověka, kde je míra určité dimenze osobnosti extrémně zvýšená, a v čem, a tak pouze více "*akcentovat etické hledisko*", etickou dimenzi v člověku; zároveň splňovat podmínku pojmové validity. Proto se jeví jako vhodný právě tento odborný termín, který by však neměl být omezen na pouhý popis měření jednotlivých vlastností, např. agresivity, zjistitelné jinými dostupnými psychologickými testy, ale měl by být nově zdůvodněným a *definovaným konstruktem k popisu osobnosti* pohybující se mezi normou a sociální patologií. Tato tzv. "*měkká patologie*" se v širším měřítku projevuje u nynější delinkventní populace v rámci současné společnosti a doby, a nejspíše nejen u ní.

Etická hlediska by měla být společným jmenovatelem nově *sjednocujícím* přístup k mapování, popisu a výkladu egoismu a egocentrismu člověka a společnosti. V této souvislosti se někdy hovoří o tzv. *psychopatizaci osobnosti i společnosti*, což je sice do jisté míry výstižné, avšak nepatřičně medicínsky zužující a posouvající *obyčejnou neslušnost, nepoctivost* do psychiatrické roviny a tím do oblasti nemoci, což je z forenzní psychologických a právních důvodů nepřijatelné. V penitenciární praxi často zjišťovaná

"relativní normalita" současných pachatelů, zvláště u tzv. **bagatelní trestné činnosti** však ukazuje, že tito jedinci nespádají intenzitou jejich patologie mezi „*specifické poruchy osobnosti a chování*“ a není ani žádný důvod je do psychiatrické klasifikace řadit. Je tudíž potřebné **"kategorizovat" tyto jedince jinak**, tedy jako to, co skutečně jsou, totiž osobnostně v různém směru problematické, *eticky i jinak deficientní jedince, nalézající se na pomezí normy a patologie*, protože nikoli každý pachatel je "psychopat" nebo "agresor" natož "rozený zločinec". Proto bylo nutné **pojem deprivace** pro účely forenzní psychologie přepracovat a upravit k popisu osobnosti současné populace žijící v současných společenských podmínkách. V předložené přepracované verzi obohacené prostřednictvím **pojmu egocentrismus** o "etické aspekty" jej lze ve forenzní psychologii používat adekvátně současným dobou podmíněným dynamickým změnám a v této podobě jej zároveň vrátit do praxe.

Mezilidské vztahy, interpersonální problematika, soužití lidí, celá sociální oblast v každé době přímo i nepřímo závisí na respektování a dodržování **základních etických principů**, proto odchýlení do přílišného individualismu, egoismu a egocentrismu je nanejvýš potřebné u bezohledných jedinců **včas zachytit a diagnostikovat**, aby bylo možno takové jednání adekvátně korigovat. Kritérium etického posuzování v intencích *dichotomie "dobra a zla"* v člověku vyjadřované jako míra deprivace osobnosti člověka je *kritérium nadčasové* a obecně platné, proto je i potřebné. **Vědecké pojetí egocentrismu** dává možnost diferencovat a hodnotit **jednotlivce, skupiny i celek** komparacemi v rámci delších časových úseků, po generacích i po jednotlivých časových dekadách. Aplikace etické dichotomie *dobra a zla* jakožto **základního jednotícího principu** projevujícího se v chování a jednání člověka jako určitá **konstanta v sociálně dějinném kontinuu** v každé době i společnosti dává z podstaty věci měřítko **univerzálně platného srovnatelného etického kritéria pro hodnocení člověka**, jež umožňuje pro svou nadčasovou univerzální platnost dobře diferencovat *deprivaci projevující se v osobnosti* určitého jedince (negativní změny osobnosti).

V *diagnostické i výzkumné praxi* to znamená psychologicky diagnostikovat a vyjadřovat popisem jeho určitou možnou „**náchylnost k selhání**“ (v *etickém slova smyslu zlu - deprivace jako možnost*) měřenou *druhem, stupněm, hloubkou a formou* deprivace **deficientní egocentricky strukturované osobnosti** zobrazené v různých jejích individuálně se projevujících **formách**, např. sociální, pracovní, kriminální, ideologická, alkoholová,

toxikomanická, atp. Je tolik depravací, kolik je lidí, konkrétní formy projevu depravace nelze tudíž taxativně specifikovat. Aplikací vědecky zdůvodněné psychologické metodologie tak lze "*subjektivní morální soud*", nahradit "*objektivním psychologickým posouzením stavu depravace osobnosti*". *Konstatování druhu, stupně, hloubky a formy depravace* umožňuje vyjádřit se k jedinci, aniž by docházelo k jeho pejorativnímu morálnímu odsudku. V tom lze spatřovat také jeden z hlavních přínosů tohoto přístupu.

Pojem depravace má *hluboké historické kořeny*. Jeho existenci lze zaznamenat v evropských jazycích několik set let zpět, kde má svůj *prvotně etický základ* spočívající v *hodnocení jednání provinilého člověka*. Teprve až později se v průběhu doby a v souvislosti s rozvojem věd a specializací pojem v různých odborných konotacích rozšířil do *aplikovaných věd o člověku*, psychiatrie, psychopatologie, psychologie, pedagogiky. Byl podmíněn potřebami soudní praxe při *mravním a právním posouzení zlého jednání a stavu či rozsahu zla* u posuzovaného jedince prostřednictvím jeho konkrétních činů i dosavadního způsobu života. V anglickém prostředí existuje výklad pojmu depravace např. z těchto dvou zdrojů, za první: „Depravace; učinit povahu zlou; př.: soudce označil pachatele za krutého a depravovaného člověka“ (Longman, 2003); za druhé: „Depravace; z pův. latiny, přes starofrancouzštinu do angličtiny mezi 12.-16. stol. ve středověku; pokřivit, pokroutit; v souč., učinit někoho nemorálním nebo zlým ve smyslu zlomyslným“; „tato kniha by depravovala malé děti“ (Oxford Dictionary, 2012).

Pojem depravace je tak oklikou ve složitých peripetiích působnosti rozšířením do postupně vznikajících vědních disciplín a následně opětovně logicky vrácen z hlediska jeho užitečnosti a původního významu do *vztahu k etice a právu*. Vrací se tedy do historicky *prvotní původní forenzní oblasti* tehdejšího pouze "*subjektivního*" posuzování "*zvrhlosti či zkaženosti pachatele*" při rozhodování o uložení trestu, tedy právě tam, odkud původně vzešel, totiž do *oblasti práva a justice*, avšak v současné době již na vědeckých *objektivních základech posuzování depravace osobnosti ve forenzní psychologii*.

SHRNUTÍ

Předložená dizertační práce má za cíl podat problematiku utváření a individuálních změn osobnosti delinkventa ze sociálněpsychologických hledisek komparací autorem realizovaných výzkumů různých souborů delinkventů a nedelinkventů v čase. Dále je pozornost věnována předním autorům modelů osobnosti delinkventa a možnostem dalšího interdisciplinárního rozvíjení jejich přínosu v poznávání osobnosti delinkventní i nedelinkventní z hlediska negativních změn ve smyslu deprivace osobnosti. Sociálně psychologický přístup má přispět k prohloubení analýzy osobnosti individua v interakci s prostředím. Současně má zprostředkovat průnik a styčné body mezi různě odstupňovanými sociálními vlivy a vnitřně podmíněnými dispozicemi.

Všímá si vývoje a postavení sociálně psychologické vědy ve vztahu k psychologii osobnosti, sociologii, kriminologii a penologii z hlediska možností zkoumání delinkventů a delinkvence jako sociálněpatologického jevu. Zejména se zabývá hledáním nových, nosných metodologických zdrojů poznání vedle filozofickoetických, zejména z oblasti sociální psychologie, sociologie, psychiatrie a kriminologie a podává jejich rámcový přehled. Zkoumá možnosti využití některých sociálně psychologických přístupů a jejich zpracování do oblasti forenzní psychologie a aplikaci v kriminologických a penitenciárních výzkumech delinkventní osobnosti.

Značná pozornost je zde věnována analyticko-srovnávacím a historicko-sociálním přístupům k empirickému výzkumu, umožňujícím v makrosociálních kontextech systémové zkoumání problematiky sociogeneze, kriminogeneze a recidivy z hledisek generačních obměn delinkventů vzhledem k zásadním a dynamickým změnám sociálních poměrů. Z těchto premis je vyvozena a ověřována myšlenka deprivace osobnosti delinkventa založená na egocentrické podstatě tohoto sociálněpatologického jevu, a na možnostech jejího objektivního zjišťování psychologickými metodami. To pak umožňuje její zobecnění pro širší uplatnění ve forenzní psychologii a dalších oblastech aplikované psychologie a ve výzkumné činnosti. Dizertační práce v této souvislosti rovněž pojednává empiricky osvědčené možnosti dlouhodobé souvislé a cíleně zaměřené komparační analýzy souborů mladistvých delinkventů v jednotlivých po sobě jdoucích časových dekádách. Ve výsledku to umožňuje zohlednit konkrétní dobově podmíněné

zvláštnosti v sociálně dějinných souvislostech a postihnout dlouhodobé trendy směru osobnostních změn pachatele trestné činnosti a analýzy trestné činnosti.

Výraznějším akcentováním širších etických a sociálně psychologických přístupů celkově usiluje přispět k integraci těchto přístupů do výzkumných strategií a metodologie forenzní psychologie a s ní úzce související kriminologie k syntetizujícímu komplexnímu pojetí zkoumání deprivace delinkventní osobnosti, delinkvence a jejích trendů, za účelem nalézání cest k účinnější prevenci negativních jevů ve společnosti.

SUMMARY

The goal of this dissertation is to convey the issues of the formation and individual changes of the personality of a delinquent through a comparison of surveys of groups of delinquents and non-delinquents carried out by the author over time. The thesis further focuses on prominent authors of personality models and on the possibilities to extend, in an interdisciplinary manner, their contribution in the study of delinquent and non-delinquent personalities from the perspective of negative changes, i.e. personality depravation. The social-psychological approach should contribute to deepening the analysis of the personality of an individual in interaction with the environment. At the same time, it should provide a link between various degrees of social influences and internal dispositions.

The work discusses the development and status of social psychology in relation with personality psychology, sociology, criminology and penology from the perspective of the possibilities to study delinquents and delinquency as a socio-pathological phenomenon. In particular, it focuses on searching for new, principled methodological sources of knowledge in the areas of philosophy/ethics, sociology, psychiatry and criminology and provides their overview. It explores the possibilities of utilizing social-psychological approaches and their integration into the area of forensic psychology and also their application in criminological and penitentiary research of the delinquent personality.

Major focus is devoted to analytical-comparative, historical and social approaches to empirical research, which allow to systematically study, in a macrosocial context, the issues of sociogenesis, criminogenesis and recidivism from the perspectives of generational changes of delinquents with regard to the principal and dynamic changes of social conditions. The notion of depravation of a delinquent personality is drawn from these premises and validated. The idea of depravation is based on the egocentric nature of this socio-pathological phenomenon and the possibilities of its objective assessment by psychological methods. That allows to generalize the term for a wider application in forensic psychology and other areas of applied psychology and research. The dissertation also discusses empirically validated options for long-term continuous and targeted comparative analyses of groups of juvenile delinquents in subsequent decades. This allows to take into consideration the specifics of the particular time periods in historical and social contexts and to capture long-term trends of personality changes of criminals and the analyses of criminal activity.

The dissertation emphasizes wider ethical and social-psychological approaches and thereby seeks to contribute to the integration of these approaches into research strategies and the methodology of forensic psychology, as well as the closely related field of criminology, towards a synthesizing, complex approach to the assessment of delinquent personality depravation, delinquency and its trends, with the goal of finding more effective ways of prevention of negative social phenomena.

LITERATURA

- ALAN, J. *Etapy života očima sociologie*. Praha : Panorama, 1989.
- ALFIMOVA, M.V., TRUBNIKOV, V.I. Psychogenetika agresivnosti. *Voprosy psichologii*, 6, 2000.
- AFANASJEV, V. G. a kol. *Filozofický slovník*. Praha : Nakladatelství Svoboda, 1976.
- BALCAR, K. *Úvod do studia psychologie osobnosti*. Praha : SPN, 1983.
- BANDURA, A., WALTERS, R. H. *Agresja w okresie dorastania*. Warszawa : PWN, 1968.
In SANOCKI, W. *Některé problémy klasifikace pachatelů trestných činů*. Bulletin SNV ČSR , č. 2, Praha : Výzkumný ústav penologický SNVČSR, 1972.
- BARON - COHEN, S. *Věda zla. Nová teorie lidské krutosti*. Brno : Naklad. Emitos, s.r.o., 2014
- BAUMAN, Z. *Tekutá modernita*. Praha : Mladá Fronta, 2002.
- BECKER, G.S. *Eseje z ekonomie zločinu a trestu*. Chicago : Univerzita v Chicagu, 1974.
In *Ekonomické nepravdelníky* Ludwig von Mises Česko alias Slovensko, Stránka č. 1/4 15.8. 2014.
- BERNE, E. *Jak si lidé hrají*. Liberec : Nakladatelství Dialog, 1992.
- BERTALANFY, L. von. *Člověk - robot a myšlení*. Praha : Svoboda, 1972.
- BLATNÝ, M. a kol. *Psychologie osobnosti. Hlavní témata, současné přístupy*. Praha : Grada Publishing, 2010.
- BOLELOUCKÝ, Z. a kol. *Hraniční stavy v psychiatrii*. Praha : Grada Avicenum, 1993.
- BOUČEK, J. a kol. *Obecná psychiatrie*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci. Lékařská fakulta, 2001.
- BRICHČÍN, M. *Vůle a sebekontrola. Teorie, metody, experimenty*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 1999.
- CAKIRPALOGLU, P. *Psychologie hodnot*. Olomouc: Votobia, 2004.

- CATTEL, B., KRUG, S.E. *Clinical Analysis Questionnaire. Manual. Dotazník klinické analýzy CAQ*. V překladu a adaptaci A. Nociara. Brno: Psychodiagnostika s.r.o, 1998.
- CIHELKOVÁ, B. Češi polykají čím dál více antidepresiv. *Lidové Noviny* 12.3.2014 s.17-18.
- CIPRO, M. *Principy výchovy*. Praha : Univerzita Karlova, 1987.
- CLOWARD, R. A, OHLIN, L. E. *Delinquency and Opportunity. A Theory of Delinquent Gangs*, Glencoe . Illinois, 1961.
- COHEN, R.M. *Nejčastější psychické poruchy v klinické praxi*. Praha : Portál s.r.o, 2002.
- CROWN, S. CRIPS, A. H. Middlesex Hospital Questionnaire. *Brit. J. Psychiat.*, 1966, s. 917-923.
- CZAPOW, C., JEDLEWSKI, S *Resocializační pedagogika*. Praha : SPN, 1981.
- CSÉMY, L., STAROSTOVÁ, O., HRACHOVINOVÁ, T., ČÁP, P. Agresivní chování ve škole, jak je vnímají pedagogové. *Psychologie pro praxi* 3-4/2013, XLVIII, s. 79-88. Univerzita Karlova v Praze. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2013.
- ČÁP, J. *Psychologie mnohostranného vývoje člověka*, Praha : SPN, 1990.
- ČÁP, J. *Psychologie výchovy a vyučování*. Praha : Univerzita Karlova, Karolinum, 1993.
- ČAPEK, K. *Hovory s TGM*. Praha : Československý spisovatel, 1969.
- ČEPIČKA, J. *Dětská psychiatrie pro speciální pedagogy*. Praha : SPN, 1981.
- ČEPELÁK, J, URBANOVÁ, M. Testování "kriminálního sklonu" dotazníkem PEN. In *Sborník prací soudně psychiatrických*, 1973, s. 197-205.
- ČEPELÁK, J. *Penitenciární psychologie. 1. díl. Úvod do penitenciární psychologie. Penitenciární psychologická diagnostika*. Praha : Správa SNV ČSR, VŠ SNB. Katedra penologie, 1982.
- ČÍRTKOVÁ, L., ČERVINKA. F. *Forezní psychologie*. Praha : Support, 1994.
- ČÍRTKOVÁ, L. *Policejní psychologie*. Praha : Support, 1996.
- ČÍRTKOVÁ, L. *Moderní psychologie pro právníky*. Praha : Grada Publishing, 2008.

- DOBIÁŠ, J. a kol. *Speciální psychiatrie*. Praha : Univerzita J. E. Purkyně v Brně. Fakulta lékařská. SPN, 1979.
- DÖRNER, K. PLOG, U. *Bláznit je lidské. Učebnice psychiatrie a psychoterapie*. Praha : Grada Publishing, 1999.
- DUFEK, M. Některé poznatky k problematice recidivistů. *Čs.kriminalistika*, 1978, č. 2.
- DUFEK, M. *Soudní psychiatrie*. Praha : ORBIS, 1976.
- DUNOVSKÝ, J., EGGERS, H. a kol. *Sociální pediatrie*. Praha : Avicenum, 1989.
- DURKHEIM, E. *The Normal and Pathological*. In VÍTEK, K. *Zločin a prevence, 1. část*, Praha : SPN, 1972.
- DUROZOI, G. ROUSSEL, A. *Filozofický slovník*. Paris : Editions Nathan, 1990.
Praha : EWA Edition, 1994.
- ELDER, G.H. JR *Teorie životní dráhy*. In MILLOVÁ, K. *Psychologie celoživotního vývoje*. Praha : Psychologický ústav Akademie věd ČR, Host-vydavatelství s.r.o., 2012 s. 49-57.
- EYSENCK, H. J., EYSENCK, S. B. G. *Crime and Personality: an empirical study of the three-factor theory*. Brit. J. of Criminology, 10, 1970: s. 225-239. In ČEPELÁK, J. *Metoda PEN v psychodiagnostické penitenciární praxi*. Bulletin
- FROMM, E. *Lidské srdce - Jeho nadání k dobru a zlu*. Praha : Mladá Fronta, 1969.
- FROMM, E. *Mít nebo být?* Praha : Nakladatelství Naše vojsko, 1992.
- FROMM, E. *Strach ze svobody*. Praha : Naše vojsko, 1993.
- FROMM, E. *Psychoanalýza a náboženství*. Praha : Nakladatelství AURORA, 2003.
- GERCENZON, A.A. *Novejšaja biopsichologičeskaja koncepcia kriminologii: (Recenzija) A.A. Gercenzon. //Pravovedenie - 1968-No-1-s.123-128. Stať javljajetsja recenziej na knihu: J. Pinatel Criminologie "Traite de droit penal et de criminologie" par P. Bouzat et J.Pinatel, t. III. Paris, 1963). Bibliogr. v podstročnych primečaniach. Personalii: Pinatel, J. Kriminologija-biologija-koncepciji-psichologičeskij aspekt-recenzia Staťja nachoditsja v izdanii "Pravovedenie " Juridičeskaja Rossija. Federalnyj pravovoj portal.(B 3.2).*
- GEIST, B. *Psychologický slovník*. Praha : Nakladatelství Vodnář, 2000.

- GILINSKIJ, Ja. Deviantologija: Sociologija prestupnosti, narkotizma, prostitucii, samoubyjstv i drugih "otklonenij". 2-e izdanie, ispravlenie i dopolnenoe. SPB.: Izdavatel'stvo P. Aslanova Juridičeskij centr Press, 2007, 528 s., Sankt-Peterburg 2007.
- GLUECK, S.; GLUECK, E.T. *Unraveling Juvenile Delinquency*. New York : Commonwealth Fund, 1951.
- GOFFMAN, E. *Všichni hrajeme divadlo. Sebe prezentace v každodenním životě*. Praha : Nakladatelství Studia Ypsilon, 1999.
- GRÜN, A. *Jak zacházet se zlým. Boj s démony ve starém mnišství*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1995.
- HARRIS, Thomas A. *Já jsem OK, ty jsi OK*. Praha : PRAGMA, 1997.
- HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Praha: 2004.
- HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Velký psychologický slovník*. Praha : Portál, 2010.
- HAVRELETOVÁ, D. *Vnútorná diferenciácia odsúdených mladistvých vo výkone trestu odňatia slobody. Záverečná správa*. Bratislava : MS SR Generálne riaditeľstvo ZNV, Penologický odbor, 1990.
- HAYESOVÁ, N. *Základy sociální psychologie*. Praha : Portál, 1998.
- HEIDBRINK, H. *Psychologie morálního vývoje*. Praha : Portál, s.r.o, 1997.
- HELUS, Z. *Psychologické problémy socializace osobnosti*. Praha : SPN, 1976.
- HELUS, Z. *Dítě v osobnostním pojetí*. Praha : Portál, 2004.
- HENDL, J. *Kvalitativní výzkum*. Praha : Portál, 2005.
- HORT, V., HRDLIČKA, M., KOCOURKOVÁ, J., MALÁ, E. a kol. *Dětská a adolescentní psychiatrie*. Praha : Portál, 2000.
- HORVAI, I. *Psychopatie*. Praha : SZN. 1968.
- HÖSCHL, C., LIBIGER, J., ŠVESTKA, J. *Psychiatrie. 1. vydání*. Praha : Naklad. Tigris, 2002.
- HŘEBÍČKOVÁ, M. *Pětifaktorový model v psychologii osobnosti. Přístupy, diagnostika, uplatnění*. Praha : Grada Publishing, 2011.

- HYHLÍK, F., NAKONEČNÝ, M. *Malá encyklopedie současné psychologie*. Praha : SPN,1973.
- CHRÁSKA, M. *Empirická pedagogická šetření a jejich statistické vyhodnocování*. Olomouc : Univerzita Palackého. Pedagogická fakulta, 1988.
- IRMIŠ, F. Emoce a různé reakce v autonomním systému.
<http://www.lirtaps.cz/psychosomatika/psomweb2006-4/konf-predn-irmis.htm>
- JAKOVLEV, A. M. *Zločinnost a sociální psychologie*. Praha : Orbis, 1973.
- JANDOUREK, J. *Sociologie zločinu. Proč lidé vraždí a jezdí načerno*. Praha : Portál, 2011.
- JANÍK, A. a kol. *Psychiatrie*. Praha : Avicenum. 1983.
- JANÍK, A., DUŠEK, K. *Diagnostika duševních poruch*. Praha: Avicenum, 1987.
- JASPERS, K. *Otázky viny*. Praha : Mladá Fronta, 1991.
- JANOUŠEK, J. a kol. *Sociální psychologie. 1. a 2. Sv.* Praha : Univerzita Karlova v Praze, SPN 1984.
- JEDLIČKA, R., KLÍMA, P., KOŤA, J., NĚMEC, J., PILAŘ, J. *Děti a mládež v obtížných životních situacích. Nové pohledy na problematiku životních krizí, deviací a úlohu pomáhajících profesí*. Praha : Themis, 2004.
- JOVČUK, M. T., OJZERMAN, T. I., ŠČIPANOV, I. J. *Dějiny filosofie*. Praha : Svoboda, 1976.
- JÜTTNER, A. *O kriminologii a kriminalitě*. Praha : ORBIS, 1968.
- KÁBRT, J. a kol. *Latinsko český slovník*. Praha : SPN, 1957.
- KÁBRT, J., VALACH, V. *Stručný lékařský slovník*. Praha : Avicenum, 1984.
- KASMINI, K. KYAW, O A Validity Study of the Middlesex Hospital Questionnaire in Malaysian Population. Singapore Medical Journal, 1988; 29, : s. 48-52.
- KELLER, J. *Sociologie byrokracie a organizace*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2001.
- KELLER, J. *Úvod do sociologie*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2005.

- KERLINGER, F.N. *Základy výzkumu chování. Pedagogický a psychologický výzkum.* Praha : Academia, 1972.
- KOLAŘÍKOVÁ, O. *Téma osobnostních rysů v psychologii dvacátého století.* Praha : Academia, 2005.
- KONDÁŠ, O. *Klinická psychologie.* Martin : Osveta, 1980.
- KONDÁŠ, O., KRATOCHVÍL, S., SYŘIŠŤOVÁ, E.: *Psychoterapia a reedukacia.* Martin : Osveta, 1989.
- KOTÁSKOVÁ, J. *Socializace a morální vývoj dítěte.* Praha : Academia, 1987.
- KOUKOLÍK, F. *Mocenská posedlost.* Praha : Karolinum, 2010.
- KOUKOLÍK, F., DRTILOVÁ, J. *Zlo na každý den. Život s deprivanty I,* Praha : Galén, 2001.
- KOUKOLÍK, F., DRTILOVÁ, J. *Základy stupidologie. Život s deprivanty II,* Praha : Galén, 2002.
- KŘENEK, P. *Neurotická symptomatologie vězňených mladistvých delinkventů.* Praha : Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta, 1980. Diplomová práce.
- KUČERA, O. *Depravace (pojem)* In: SOVÁK, a kol. In Defektologický slovník. Praha : SPN, 1984
- KUNC, A. *Klasifikace odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody.* Praha : Bulletin SNV ČSR, VÚPEN, č. 6, 1973.
- LANGE, A. DEHGHANI, B., DE BEURS, E. *Validation of the Dutch adaptation of the BUSS - DURKEE Hostility Inventory. Behaviour Research and Therapy,* 1995, 33, s. 229-233.
- LANGMEIER, J., MATĚJČEK, Z. *Psychická deprivace v dětství.* Praha : Avicenum, 1974.
- LAUSTER, P. *Sebevědomí.* Praha : Knižní klub, 1993.
- LAUSTER, P. *Cesty k vnitřnímu klidu.* Praha : Knižní klub, 1997.
- LORENZ, K. *8 smrtelných hříchů.* Praha : Panorama, 1990.
- LORENZ, K. *Takzvané zlo.* Praha : Academia, 2003.
- LOTZ, J. B. *Vědění a láska.* Praha : Vyšehrad, 1999.

- MACEK, P. *Adolescence. Psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*. Praha : Portál, 1999.
- MALÁ, E., PAVLOVSKÝ, P. *Psychiatrie*. Praha : Portál, 2002.
- MANN, T. *Schopenhauer*. Olomouc : Votobia, 1993.
- MAREŠOVÁ, A. *Výsledky průzkumu zdravotnické dokumentace mladistvých v NVÚ Libkovic*. Nепublikovaná práce. Praha : Správa SNV ČSR 1986.
- MAREŠOVÁ, A. *Pachatelé trestných činů. K problematice jejich osobností a vybraných typologií. Kriminologická studie*. Praha : IKSP, 1994.
- MAREŠOVÁ, A., *Kriminologické aspekty trestné činnosti policistů*. Praha : IKSP, 2001.
- MAREŠOVÁ, A., NEČADA, V., SLUKOVÁ, K., SOCHŮREK, J., ZEMAN, P. *Drogy a česká vězeňská populace v kontextu drogové scény a trestněprávní legislativy*. Praha : IKSP, 2003, 126 s.
- MAREŠOVÁ, A. *Pachatel trestného činu*. In NOVOTNÝ, O., ZAPLETAL, J. (Eds.): *Kriminologie. (Sv. 2 vydání , str.128 - 130)*. Praha : ASPI Publishing, 2004.
- MAREŠOVÁ, A., KOTULÁN, P., MARTINKOVÁ, M. *Sonda do problematiky osob v ČR poprvé trestně stíhaných a poprvé vězněných*. Praha : IKSP, 2004, 183 s..
- MAREŠOVÁ, A. *Kdo z mladistvých delikventů je nyní vězněn? Referát za IKSP Praha, Konference sekce sociální patologie v Bystřici p. Hostýnem, 2006*.
- MAREŠOVÁ, A., BALOUN, V., CEJP, M., MARTINKOVÁ, M. *Kriminalita v roce 2006*. Praha : *Sborník statí pracovníků IKSP a časové řady vybraných ukazatelů kriminality*, 2008.
- MAREŠOVÁ, A. a kol. *Analýza kriminality v roce 2009 a v předchozím dvacetiletém období*. Praha : IKSP, 2010.
- MAREŠOVÁ, A., CEJP, M., MARTINKOVÁ, M., SCHEINOST, M., VLACH, J. *Analýza trendů kriminality v roce 2010*. IKSP, 2011.
- MAREŠOVÁ, A., TAMCHYNA, M. *Několik kritických připomínek k současným pokusům o resocializaci pachatelů trestné činnosti. Trestně právní revue 9/2011, s. 260-263*. Praha : C.H. Beck, ISSN 1213-5313.

MAREŠOVÁ, A. K čemu směřuje současné penitenciární zacházení s pachatelem. In *Zborník z medzinárodného odborného seminára* konaného 11. a 12. apríla 2011 v Bratislave Terciárna prevencia v širšom sociálnom kontexte, s. 6-12, Bratislava : Akadémia Policajného zboru v Bratislave, Katedra kriminológie, 2011.

MAREŠOVÁ, A. *Rezortní statistiky - základní zdroj informací o kriminalitě v České republice*. Praha : Policejní akademie v Praze, 2011.

MAREŠOVÁ, A., BLATNÍKOVÁ, Š., KOTULÁN, P., MARTINKOVÁ, M., ŠTĚCHOVÁ, M., TAMCHYNA, M. *Kriminální recidiva a recidivisté (charakteristika, projevy, možnosti trestní justice)* Praha : Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 302 s. Praha : Vydavatelství KUFR, s.r.o, IKSP 2011, ISBN 978-80-7338-119-6.

MAREŠOVÁ, A., BIEDERMANOVÁ, E., CEJP, M., HOLAS, J., MARTINKOVÁ, M., TOMÁŠEK, J. *Analýza trendů kriminality v roce 2011*. Praha : IKSP, 2012.

MAREŠOVÁ, A. Vzdělání mladistvých vězňů v proměnách času Educating Xong Prisoners in a Change of Time, *Perspektivy sociální pedagogiky v 21. století* Hradec Králové : konference 4. a 5. října 2013.

MAREŠOVÁ, A., TAMCHYNA, M. Kriminální recidiva prizmatem vybraných výzkumů českých recidivistů realizovaných v posledních padesáti letech. Praha : *Kriminalistika* 3/4, 2014, s. 216-232. Praha : MV ČR, ISSN 1210-9150.

MASARYK, T. G. *Světová revoluce*. Praha : Orbis. 1930.

MASARYK, T. G. *T.G.M. národu. Časové odpovědi z jeho díla*. Vydala Zemská rada osvětová v Praze. Železný Brod : Nakladatelství J. Jiránek, 1947.

MATĚJČEK, Z. In SOVÁK, M. a kol. *Defektologický slovník*. Praha: SPN, 1984.

MATĚJČEK, Z. Proč jsou přetěžovány? *Rudé Právo*, 1989, 11.III. s. 5

MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A., *Mládež a delikvence. Možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže*. Praha : Portál, 2003.

MAUPASSANT, G. de. *Věno a jiné povídky*. Praha : Odeon 1969.

MENTZOS, S. *Dynamika duševní nemoci*. Praha : Portál, 2005.

Mezinárodní klasifikace nemocí 10. revize. Duševní poruchy a poruchy chování. Popisy klinických příznaků a diagnostická vodítka. Světová mezinárodní organizace, Ženeva Praha : Psychiatrické centrum, 1992.

MICHAL, V. *Některé kriminologické teorie v kapitalistických zemích.* Praha : VÚK GP ČSSR, 1970.

MIKŠÍK, O. *Psychologická charakteristika osobností.* Praha : Univerzita Karlova v Praze, Karolinum, 2001.

MIKŠÍK, O. *Psychologické teorie osobnosti.* Praha : Univerzita Karlova v Praze, Karolinum, 2003.

MIKŠÍK, O. *Hromadné psychické jevy (Psychologie hromadného chování).* Praha : Univerzita Karlova v Praze, Karolinum, 2005.

MIKŠÍK, O. *Psychika osobnosti v období závažných životních a společenských změn.* Praha : Univerzita Karlova v Praze. Karolinum, 2009.

MILL, J. S. *Utilitarismus.* Praha : Nakladatelství Vyšehrad, 2011.

MILLOVÁ, K. *Psychologie celoživotního vývoje. Uvedení do moderních teorií.* Brno: Psychologický ústav Akademie věd ČR, 2012.

MIOVSKÝ, M., SPIRIG, H., HAVLÍČKOVÁ, M. *Vězeňství a nelegální drogy. Sborník textů z oblasti užívání nelegálních návykových látek ve věznicích.* GŘ VS ČR. Rada vlády pro koordinaci a protidrogové politiky. Národní monitorovací středisko pro drogy a a drogové závislosti. Praha : Úřad vlády ČR, 2003.

MORÁVEK, S. *Úvod do psychodiagnostiky dospělých.* Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, 1991.

MOUCHA, Z. *Aspekty historického vývoje mravní výchovy a péče o mravně narušené. Teorie a praxe speciální pedagogiky.* Říjen 1988, Ročník 1, 1988-89, s. 64-72.

MUSIL, J. *Lidé a sídliště.* Praha : Svoboda, 1986.

NAKONEČNÝ, M. *Základní otázky psychologie.* Praha : SPN, 1968.

NAKONEČNÝ, M. *Sociální psychologie.* Praha : Nakladatelství Svoboda, 1970.

NAKONEČNÝ, M. *Základy psychologie osobnosti.* Praha : Management Press, 1993.

- NAKONEČNÝ, M. *Psychologie osobnosti*. Praha : Academia, 1995.
- NAKONEČNÝ, M. *Sociální psychologie*. Praha : Academia, 1999.
- NAKONEČNÝ, M. *Základy psychologie*. Praha : Academia, 1998.
- NEŠPOR, K. *Návykové chování a závislost. Současné poznatky a perspektivy léčby*. Praha : Portál, 2003.
- NEUMANN, J., NETÍK, K., VOŇKOVÁ, J., URBANOVÁ, M., DOBEŠOVÁ, Y. Příspěvek k psychologické charakteristice pachatelů trestných činů odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody (Kriminologicko - penitenciární studie) Teoretické koncepce psychologie osobnosti a kriminologické teorie osobnosti pachatelů trestných činů. *Bulletin oddělení penologického výzkumu odboru NVČ Správy SNV ČSR, č.1*, Praha : Správa SNV ČSR, 1985.
- NETÍK, K., URBANOVÁ, M., NEUMANN, J. Psychologické typologie osobnosti pachatele. In SUCHÝ, O., RATINOV, A. R., URBANOVÁ, M. a kol. *Osobnost pachatele, 2. díl, Sborník, č. 1*, Praha : Výzkumný ústav kriminologický při Generální prokuratuře ČSSR, 1986.
- NETÍK, K., NEUMANN, J., VEČERKA, K., VÁLKOVÁ, H. Mladistvý pachatel násilné trestné činnosti. In Aktuální otázky boje s kriminalitou mládeže a souvisejícími negativními jevy. Praha : *Sborník VÚK ČSSR, č. 5*, 1987.
- NETÍK, K. Kriminální agresor. *Bulletin studijního a výzkumného oddělení č. 1* : Praha : Ředitelství SNV ČR č.1, 1991.
- NEUMANN, J., NETÍK, K., VOŇKOVÁ, J., DOBEŠOVÁ, Y. Příspěvek k psychologické problematice pachatelů trestných činů odsouzených k nepodmíněnému výkonu trestu odnětí svobody. Kriminologicko-penitenciární studie. *Bulletin Oddělení penologického výzkumu odboru NVČ Správy SNV ČSR, č. 1*, Praha : SNV ČSR, 1985.
- NĚMEC, J. *Psychopatie a kriminalita*. Praha : Vydavatelství a naklad. MV ČR Centurion, 1993.
- NIETZSCHE, F. *Ranní červánky*. Praha : Vyd. Pražská imaginace, 1991.
- NIETZSCHE, F. *Tak pravil Zarathustra*. Olomouc : Votobia , 1992.
- NIETZSCHE, F. *Genealogie morálky*. Praha : Aurora, 2002.

- NIETZSCHE, F. *Ecce Homo. Praha* : Naše vojsko, 1993.
- NIETZSCHE, F. *Nečasové úvahy I.* Praha : Vydavatelství Mladá Fronta ve spolupráci s nakladatelstvím Vyšehrad, 1992.
- NIETZSCHE, F. *Nečasové úvahy II.* Praha : Vydavatelství Mladá Fronta ve spolupráci s nakladatelstvím Vyšehrad, 1992.
- NIETZSCHE, F. *Duševní aristokratismus. Olomouc* : Votobia, 1993.
- NOVOTNÝ, O. *O trestu a vězeňství.* Praha : Academia, 1967.
- NOVOTNÝ, O., ZAPLETAL, J. a kol. *Kriminologie. Druhé přepracované vydání.* Praha : ASPI Publishing, 2004.
- NOVOTNÝ, O. Budeme děti posílat do vězení? Odborný článek. *Lidové noviny*, 2005, 14.X
- NOVOTNÝ, P. *Epidemie delinkvence.* Liberec : Dialog, 2006.
- OCHRANA, F. *Metodologie vědy. Úvod do problému.* Praha : Univerzita Karlova v Praze, Karolinum 2009.
- OSMANČÍK, O. Rada Evropy a kriminalita mládeže. In *Čs. kriminalistika*, 1992, 25, č. 3
- OXFORD DICTIONARY 2012. Březen 2012 On Line: *obecně etymologicky, historie pojmu depravace.*
- PAVLOVSKÝ, P. a kol. *Soudní psychiatrie a psychologie. Druhé rozšířené a aktualizované vydání.* Praha : GRADA, 2004.
- PAYNE, J. *Klinická etika.* Praha : Nakladatelství Triton, 1992.
- PECKA, D. *Psychologie a vychovatelství.* Praha : Vyšehrad, 1946.
- PETRUSEK, M. *Základy sociologie.* Praha : Akademie veřejné správy o.p.s , 2009.
- PICHOT, P. *Mentální testy.* Praha : SPN, 1970.
- PINATEL, J. *L'influence des institutions de procédure pénale sur la formation de la personnalité criminelle (Vliv institucí trestního řízení na utváření kriminální osobnosti)* In.: PROBLÉMES CONTEMPORAINS DE PROCÉDURE PÉNALE. Institute de droit comparé de L'Université de Paris 1964. Z franc.orig.přeložil pro vnitřní potřebu VÚK Praha Z. Švancar, část od s. 1-12, odbornou revizi provedl : Suchý, O.

PINATEL, J. Nebezpečná křivka zločinnosti. Odborný článek. In: LANNESOVÁ, S., Paříž : L'EXPRESS, 1972.

POGÁDY, J., GUENSBERGER, E. *Základy psychopatologie*. Martin: Osveta, 1987.

PONĚŠICKÝ, J. *Agrese, násilí a psychologie moci*. Praha : Triton, 2005.

PONĚŠICKÝ, J. *Neurózy, psychosomatická onemocnění a psychoterapie*. 3. Vyd. Praha : Triton, 2012.

PRAŠKO, J. a kol. *Poruchy osobnosti*. Praha : Portál, 2003.

PROCHASKA, J. O., NORCROSS, J. C. *Psychoterapeutické systémy. Průřez teoriemi*. Praha : Grada Publishing, 1999.

PRUDKÝ, L. a kol. *(Inventura hodnot) Výsledky sociologických výzkumů hodnot ve společnosti České republiky*. Praha : Academia, 2009.

RABOCH, J. *Očima sexuologa*. Praha : Avicenum, 1988.

RABOCH, J., PAVLOVSKÝ, P. *Psychiatrie minimum pro praxi*. 3.vyd. Praha : Triton, 2003.

REIS, A., LIŠKOVÁ, H. HAVRLETOVÁ, D. Možnosti výchovy a prevýchovy mladistvých osob v podmínkách penitenciárnej praxe. *Penologické zošity*, č. 6, Bratislava: Správa ZNV SSR, 1988.

RESSLER, K., DIAS, B. *Studie molekulární biologie a genetiky*. Atlanta: Emory Universita, Atlanta, 2013. In Petr. J. Strach může být dědičný. *Lidové noviny*, 11.12.2013, s.19.

REJMAN, L. *Slovník cizích slov*. Praha : SPN, 1971.

REYKOWSKI, J. *Motivation of prosocial behavior*. In KOTÁSKOVÁ, J. *Socializace a morální vývoj dítěte*. Praha : Academia, 1987. In Nakonečný, M. *Základy psychologie osobnosti*. Praha : Management Press, 1993.

ŘEZÁČ, J. *Sociální psychologie*. Brno : Paido, 1998.

ŘÍČAN, P. *Psychologie osobnosti*. Praha : Orbis, 1972.

ŘÍČAN, P. *Psychologie osobnosti. Obor v pohybu, 6. revidované a doplněné vydání*. Praha : Grada Publishing, 2010.

- SAGL, T. Jugendstrafvollzug in der Sonderanstalt für Jugendliche Gerasdorf. Gerasdorf: 1981.
- SANOCKI, W. Některé problémy psychologické klasifikace pachatelů trestných činů. *Bulletin SNV ČSR*, č. 2, Praha : Výzkumný ústav penologický (VÚP), 1972.
- SCHEINOST, M. et al. *Kriminalita očima kriminologů*, Praha : IKSP, 2010.
- SCHOPENHAUER, A. *Životní moudrost*. Praha : Naklad. Bohuslav Hendrich, 1941.
- SCHOPENHAUER, A. *Svět jako vůle a představa*. Olomouc : Nakladatelství Votobia, 1993.
- SCHOPENHAUER, A. *Svět jako vůle a představa I* Pelhřimov : Nová tiskárna Pelhřimov 1997.
- SCHOPENHAUER, A. *Svět jako vůle a představa II* Pelhřimov : Nová tiskárna Pelhřimov 1997.
- SCHOPENHAUER, A. *Aforismy k životní moudrosti*. Pelhřimov : Nová tiskárna Pelhřimov 1997.
- SMÉKAL, V. *Psychologie osobnosti*. Univerzita J. E. Purkyně v Brně. Fakulta Filozofická, Praha : SPN, 1989.
- SMOLÍK, P. *Duševní a behaviorální poruchy*. Praha : Maxdorf, 2007.
- SOCHŮREK, J. Z druhého života odsouzených. K některým problémům aktuálních drogových závislostí v podmínkách VTOS. *Zpravodaj SNV ČSR*, č. 6, Praha, 1984, s. 23.
- SOVÁK, M. *Defektologický slovník*. 2. vydání , Praha : SPN, 1984.
- SOVÁK, M. K obsahovému vymezení pojmu obtížně vychovatelná mládež. *Otázky defektologie*, č. 5, Časopis pro teorii a praxi na školách a v zařízeních pro mládež vyžadující zvláštní péči. Roč. XXVII (1984-85), s. 189-191.
- STANKOWSKI, A. *Nástin problematiky etopedie a sociální patologie*. Ostrava: Pedagogická fakulta Ostravské univerzity, 2004.
- STÖRIG, H. J. *Malé dějiny filozofie*. Praha : Zvon. České katolické nakladatelství, 1991.
- SULLIVAN, H. S. *Psychiatrické interview*. Praha : Triton, 2006.
- SVOBODA, M. *Metody psychologické diagnostiky dospělých*. Praha : Capa, 1992.

- SVOBODA, M., ČEŠKOVÁ, E., KUČEROVÁ, H. *Psychopatologie a psychiatrie pro speciální pedagogy a psychology*. Praha : Portál s.r.o , 2006.
- SYŘIŠŤOVÁ, E. a kol. *Normalita osobnosti*. Praha : Avicenum, 1972.
- ŠTÍPEK, J., K obsahovému vymezení pojmu obtížně vychovatelná mládež, mravně narušená mládež a sociálně narušená mládež. *Otázky defektologie*, 26, 1983-84, č.10.
- ŠTÍPEK, J. *Sociální příčiny poruch chování obtížně vychovatelné mládeže*. Praha : SPN, 1987.
- ŠTÍPEK, J. K obsahovému vymezení pojmu obtížně vychovatelná mládež, mravně narušená mládež a sociálně narušená mládež. *Otázky defektologie*, č. 10, roč. XXVI (1983-84), s. 402-405.
- ŠTUDENT, V. *Soudní psychiatrie a trestní právo*. Praha : SPN, 1989.
- ŠVANCAR, Z., BURIÁNOVÁ, J. *Speciálně pedagogické problémy ústavní a ochranné výchovy*. Praha : SPN, 1988.
- TARDY, V. *Obecná psychologie*. Praha : SPN, 1957.
- TARDY, V. *Psychologie osobnosti*. Praha : SPN, 1964.
- TAMCHYNA, M. *Nové přístupy. Z problematiky mladistvých odsouzených v Libkovicích. Zpravodaj SNV ČSR*, č. 6, Praha 1984, s. 20-21.
- TAMCHYNA, M. *Průzkum maladaptivních projevů v osobnostních vlastnostech mladistvých delinkventů ve výkonu trestu odnětí svobody*. Nepublikovaná výzkumná práce. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Katedra psychologie, 1993.
- TAMCHYNA, M. *Pedagogicko-sociologické aspekty resocializace delinkventních mladistvých*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Katedra pedagogiky, 1990. Diplomová práce.
- TAMCHYNA, M. *Využití metod sociální psychologie u mladistvých delinkventů ve výkonu trestu odnětí svobody. Metodika*. Nepublikovaná práce. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Katedra psychologie, 1992.
- TAMCHYNA, M. *Psychologické aspekty vnitřní diferenciacce odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Katedra psychologie, 1994. Diplomní práce.

TAMCHYNA, M. *Psychologická problematika vnitřní diferenciacce odsouzených*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Katedra psychologie, 2006. Rigorózní práce.

TAMCHYNA, M.: Rozbor trestné činnosti u mladistvých odsouzených ve výkonu trestu ve Věznici Všehrdy v roce 2008. *Interní materiál zpracovaný pro potřeby IKSP Praha. Praha : IKSP 2008.*

TAMCHYNA, M. *Egocentrismus a vůle ve filozofii*. Filozofická studie. Nepublikovaná práce z filozofie pro neoborové doktorandy. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Ústav filozofie a religionistiky, 2012.

TAMCHYNA, M. Dynamika změn osobnosti mladistvého delikventa v uplynulých 30 letech a jejich důsledky pro teorii a praxi sekundární prevence kriminality mládeže. *Psychologie pro praxi* 3-4/2013, XLVIII, s. 89 - 106. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum 2013.

TAXOVÁ, J. *Pedagogicko-psychologické zvláštnosti dospívání*. Praha : SPN, 1987.

TVRDÝ, J. *Průvodce dějinami evropské filozofie*. Brno : Komenium, 1947.

VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese. Variabilita a patologie lidské psychiky*. Praha : Portál, 1999.

VÁLKOVÁ, H. Regionální seminář na téma "Mladiství v konfliktu se zákonem". Bukurešť, 6-10.4. 1992, In *Kriminalistika*, 26, 1993, č. 2.

VAŇO, P. Niektoré súčasné problémy boja s recidivou v ČSSR. In *Kriminalistický sborník*, 30, 1986, č. 4.

VÍTEK, K. *Problematika delinkvence mládeže a jejího včasného rozpoznávání v pojetí S. a E. Glueckových*, Olomouc: 1967.

VÍTEK, K. *Zločin a prevence. 1. část*. Praha : SPN, 1972.

VONDRÁČEK, V. *Úvahy psychologicko-psychiatrické*. Praha : Avicenum, 1982.

VONDRÁČEK, V. *Konání a jeho poruchy*. Univerzita Karlova v Praze, Praha : Avicenum, 1986.

Výkladový slovník anglického jazyka a kultury. Longman 2003: *historicky obecně sémanticky a etymologicky, pojem depravace*.

VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I. (eds) *Sociální psychologie. 2. přepracované a rozšířené vydání*. Praha : Grada Publishing, 2008.

VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I. ed. *Aplikovaná sociální psychologie I Člověk a sociální instituce*. Praha : Portál, 1998.

ZABOROWSKI, Z. *Sociální psychologie a výchova*. Praha : SPN. 1965.

ZOUBKOVÁ, I., CEJP, M., MAREŠOVÁ, A., MOULISOVÁ, M., NIKL, J. SCHEINOST, M. *Kriminologický slovník*. Plzeň : Vydav. a nakl. Aleš Čeněk, s.r.o, 2011.

ZVOLSKÝ, P. a kol. *Speciální psychiatrie*. Univerzita Karlova v Praze, Praha: SPN, 1996.